MAGYARÖRMÉNY
TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a **Magyarörmény Tudástár** ingyenes digitális könyvtárból töltöttek le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

II. ÖRMÉNY KULTÚRA HETE

Budapest, 2008. április 17-25.

Budapest
2009

II. ÖRMÉNY KULTÚRA HETE

Budapest, 2008. április 17-25.

Szerkesztette dr. Issekutz Sarolta

II. ÖRMÉNY KULTÚRA HETE
BUDAPEST, 2008. ÁPRILIS 17–25.

Budapest, 2009

Erdélyi Örmény Múzeum
14.

ISSN 1419 1350
ISBN 978-963-87832-2-6

Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta
Lektor: Béres L. Attila

A könyv- és DVD borítót tervezte: www.artisthus.hu
A DVD mellékleten lévő *Örmény gyökerek* (48') c. dokumentumfilmet
rendezte: dr. Issekutz Sarolta,
készítette: Twins Broadcast Kft.

Kiadja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
(1015 Budapest, Donáti u. 7/a),
dr. Issekutz Sarolta elnök
www.magyarormeny.hu

A könyv megjelenését támogatta:
Fővárosi Örmény Önkormányzat, Budapest Főváros II. kerületi-, Ferencvárosi-,
XII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Nyomdai előkészítés, nyomás:
Mackensen Kft.
Budapest, 2009

Szerkesztői gondolatok

Az 1997-ben alakult Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület az Erdélyből származó, magyarországi, magyar anyanyelvű, megközelítőleg 15–20 ezer főnyi örmény gyökerűek érdekében jött létre hazánkban a közösség összefogása és örmény kulturális identitásának erősítése céljából. Ennek érdekében létrehozta a Fővárosi Örmény Klubot és az Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek havilapot, mely rendszeres találkozásra, kapcsolattartásra ad lehetőséget a közösség tagjainak. A kezdetben kis létszámú közösség 13 év alatt több ezer fős közösséggé vált és mint a pókháló, behálózza egész Magyarországot, sőt Erdélyt is, kapcsolatot tartva a szórványban élőkkel is. Honlapja – www.magyarormeny.hu – révén kapcsolatot tart a világon szétszórtan élő magyarörménységgel és lehetősége van programjait, a havilapot azonnal eljuttatni célzottan is a bennünket felkereső, bárhol élő örmények számára.

Az egyesület már alakulása évében megrendezte *Az örmény katolikus egyház története és művészete* c. konferenciát nemcsak azért, hogy az örmény kultúráról, történelemről minél több tudományos és ismeretterjesztő előadás megismerésére nyújtson lehetőséget, hanem hogy meghívhassa az erdélyi örmény közösségek (világi és egyházi) vezető szerepet vállaló képviselőit az együttműködés és közös kulturális rendezvények megvalósítása érdekében.

1997-ben, 1999-ben, 2000-ben és 2001-ben nemzetközi konferenciákat szervezett, egyre szélesebbre tárva a kaput az örmény gyökerek, vagy csak az örmény kultúra iránt érdeklődők számára. Valamennyi konferencia anyagát dokumentumkötetben örökítette meg, mely az 1997-ben alapított *Erdélyi Örmény Múzeum* sorozatban jelentek meg.

2007-ben már egy nagyobb szabású rendezvénysorozatot indított az egyesület *Örmény Kultúra Hete* címmel, az örmény népirtás emléknapja, április 15-e (1915) köré szervezve. A rendezvény igen nagy sikerén felbuzdulva úgy határoztunk, hogy 2008. április 17–25-ig, kilenc naposra bővítve a hét kereteit megrendezzük a II. Örmény Kultúra Hetét, melyen húsz önálló kulturális műsort kínáltunk az érdeklődőknek. Ezen belül: sajtótájékoztató indította a hetet, majd hat kiállítás megnyitása, hat film (játék- és dokumen-

tumfilm) bemutatója, *335 éve Magyarhonban* c. nemzetközi konferencia, a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus bemutatkozása, gyászmise az Örmény Genocídium áldozatai emlékére, örmény színdarab magyarországi ősbemutatója, a világ első erdélyi örmény népzene lemezének bemutatója, két könyv bemutatója, koszorúzás az örmény genocídium áldozatai keresztkövénél, irodalmi est és zenés vacsora az erdélyi örmény konyha remekeivel rendezvényekre került sor.

A rendezvényeket részben önállóan rendezték szervezeteink, részben pedig támogatták azokat. Így e kulturális seregszemle az egyesület képviselőiből alakult 11 fővárosi kerületi örmény önkormányzat, a Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület példátlan összefogásával jött létre. Köszönet érte.

Ezúttal is köszönetet mondunk Dr. Ashot Hovakimian nagykövet úrnak és Dr. Kállai Ernő kisebbségi biztos úrnak, hogy a rendezvénysorozat fővédnökségét elvállalták.

A rendezvénysorozat gazdag anyaga, kiemelten a konferencia előadásai – melyek szerkesztett és részben bővített változatban kerülnek az olvasók elé – megérdemli, hogy dokumentumkötetben megörökítsük. De a rendezvények igazi hangulatát csak egy színes dokumentumfilm tudja érzékeltetni. Ezért könyvünkkel együtt DVD-n az *Örmény gyökerek* (48') c. dokumentumfilmet is átnyújtjuk Önnek szeretettel.

Büszkék vagyunk örmény gyökereinkre, ápoljuk is azt, mely erősíti magyar és örmény identitásunkat. Keresse Ön is gyökereit. Megélheti e gazdagodás okozta örömet és tartást, mert csak a múlt megismerése vezetheti a helyes úton a jelenben és alakíthatja e tudással jövőjét. Ne feledje, kötelessége minden szülőnek, nagyszülőnek átadni e tudást gyermekének, unokájának, hogy megismerhesse és tanulhasson a múltból ő is.

Budapest, 2009. május

dr. Issekutz Sarolta

ÖRMÉNY KULTÚRA HETE

Főrendező: **dr. Issekutz Sarolta** *elnök*
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
Fővárosi Örmény Önkormányzat

2008 április 17-25.

Fővédnökök:
Dr. Ashot Hovakimian *az Örmény Köztársaság Nagykövete*
Dr. Kállai Ernő *a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa*

Április 17. Csütörtök

Helyszín: Magyarok Háza
(V. Budapest, Semmelweis u. 1-3.)

15:00 Sajtótájékoztató
Helyszín: Bartók terem

17:00 Örmény gyökerű képzőművészek tárlata – kiállítás megnyitó
Helyszín: Bartók terem

18:00 A XX. század első népirtása – fotókiállítás megnyitó
Helyszín: Bethlen Gábor Galéria

Április 18. Péntek

9-19 óra között - Örmény filmnap
Helyszín: II. ker. Polgármesteri Hivatal Házasságkötő terme *(Bp, II. Mechwart tér 1.)*

9-11:00 Örmény Genocídium (52', magyar felirat), **Hájr Méhr** (38') Rendező: Kali Kinga, **Az Erzsébetvárosi örmény búcsú Erdélyben** (37') R.: ifj. Opra Vilmos

11:30-14:30 Pandzsuni, a jótevő (95', magyar felirat, 1993) R.: Arman Manarjan, **Hájr Méhr, Az Erzsébetvárosi örmény búcsú Erdélyben**

15-19:00 Örmény Genocídium, Hájr Méhr, Az Erzsébetvárosi örmény búcsú Erdélyben, Pandzsuni, a jótevő

Április 19. Szombat

9-15:00 „335 éve Magyarhonban" - erdélyi örmény közösségek konferenciája
Helyszín: Ferencvárosi Művelődési Központ
(IX. Budapest, Haller u. 27.)

Bemutatkozik a Gyergyószentmiklósi örmény katolikus kórus

17:00 Örmény arcok, örmény szemek – fotókiállítás
Helyszín: Ferencvárosi Művelődési Központ, Lépcsőgaléria

Április 20. Vasárnap

16:30 Gyászmise az Örmény Genocídium áldozataiért
Helyszín: Örmény Katolikus Templom
(Budapest, XI. Orlay u. 6.)
Közreműködik: Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus

A Templom és Plébánia építésének dokumentumai – kiállítás

Április 21. Hétfő

17:00 A húsvéti és a pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítás
Helyszín: Pestújhelyi Közösségi Ház
(XV. Budapest, Szűcs István utca 45.)

17:30 Emlékműsor az Örmény Genocídium 93. évfordulója alkalmából

Genocídium dokumentumfilm

Április 22. Kedd

19:00 Nelli Shahnazaryan: *Keresztút* - monodráma
Helyszín: Budapesti Kamaraszínház Ericsson Stúdió *(VII. Budapest, Asbóth u. 20.)*
Rendező: Szőke István
Szereplő (Teréz): Várady Mária

Április 23. Szerda

19:00 Alex Száva: *Ó, barátom – Ov paregam* erdélyi örmény népdalok - CD lemez bemutató hangverseny irodalmi betétekkel
Helyszín: Magyar Kultúra Alapítvány Díszterme *(Bp., I. Szentháromság tér 6.)*

Beder Tibor: *Megidézett múlt* - könyvbemutató

Április 24. Csütörtök

16:45 Koszorúzás az örmény Keresztkőnél
(Bp., V. Március 15. tér, Pesti Duna part)

18:00 Az Örmény Genocídium - emlékest
Helyszín: Uránia Nemzeti Filmszínház nagyterme *(Budapest, VIII. Rákóczi út 21.)*

Filmvetítés - Franz Werfel: *A Musza Dagh negyven napja* (143') amerikai film, 1982, magyar feliratta!
Rendező: Sarky Maouradján
Főszereplő: Kábir Bedi (Gabriel Bagradján)

Április 25. Péntek

Helyszín: Fészek Étterem *(Bp., VII. Kertész u. 36.)*

18:00 ÖrményLátó – irodalmi est
A Látó Szépirodalmi Folyóirat (Marosvásárhely) örmény tematikus számának bemutatója
Vendégszerkesztő: Kali Kinga

19:30 *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* – könyvbemutató
Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta

20:30 Zenés erdélyi örmény vacsora
Zene: Yengibarian David tangóharmonikaművész

A rendezvények ingyenesek, kivéve az április 25-i vacsora, mely részben térítéses!

Támogatók: Budapest Főváros Esélyegyenlőségi, Foglalkoztatás-politikai és Kisebbségi Bizottsága; Látó Szépirodalmi folyóirat; Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület; Országos- és Fővárosi Örmény Önkormányzat; Budavári-, Ferencvárosi-, II. ker., XI. ker., XII. ker., XIII. ker., XVI. ker. és Zugló Örmény Kisebbségi Önkormányzat; Budapesti Kamaraszínház; Oktatási és Kulturális Minisztérium; Színházi Dolgozók Szakszervezete; Kiss János és családja (USA).

Szervező és rendező:
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
(1015 Bp., Donáti u. 7/A; tel.: 201-1011; fax: 201-2401; magyar.ormeny@t-online.hu)
Fővárosi Örmény Önkormányzat
(1054 Bp., Akadémia u. 1.; tel./fax: 332-1791; fovarosiormeny@startadsl.hu)

www.magyarormeny.hu

ÖRMÉNY KULTÚRA HETE

www.magyarormeny.hu

2008 április 17 – 25.

MEGHÍVÓ

Szervező és rendező:
Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
(1015 Budapest, Donáti u. 7/A; tel.: 201-1011, fax: 201-0461;
www.magyarormeny.hu; e-mail: magyar.ormeny@t-online.hu;
elnök: dr. Issekutz Sarolta
és a
Fővárosi Örmény Önkormányzat
(1054 Budapest, Akadémia u. 1.; tel./fax: 332-1791;
fovarosiormenyiellenzatanto.hu, elnök: dr. Issekutz Sarolta)

A rendezvények ingyenesek, kivéve az április 25-i vacsora, mely részben tartalmas!

A rendezvényeket támogatják:
Budapest Főváros Esélyegyenlőségi, Fogyatékosságügyi-politikai és Kisebbségi Biztosága,
Első Magyarországi Helytörténeti, Kisa János és családja (USA)

Szervezők és rendezők a vízjelszövegben jegyzik fentiekben.

Szabadságharcunk 2007-ikai rendezvényeinek sorát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat az Örmény Kultúra Hetét, mely az Örmény Genocidium évfordulójára köré szerveződik. Célja, hogy bemutassuk a magyar történelemben, a magyar ősapákért vívott szabadságharcban, kulturális identitásunkban betöltött szerepét. Szeretnénk bemutatni, hogy összefonódnak mikként terhek a magyarok és a hazai Örmények sanyarodott-számtalan megpróbáltatása terén az örmény kultúra és annak szabadságát, fennállásunk és megmaradásunk szerepe. „Örökösnek és örökszemnek".

A XX. század első négyharca – dokumentumtanú kiállítás Kaposvár 1918-ban, a XX. sz. egész viszályát és Örmény Népirtás emlékeinek, köztük a XX. évfordulóra a Vatikánban megrendezett emlékmű és a tragédiára, a Ismeretlen Örmény Genocidium Múzeum anyagát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület akarná kiszolgálni, ebben a célban, hogy megismertessük a magyar honfiatlanok szerepét a szabadságharcban, a szabadságharc szellemiségét, a szabadságharc szellemiségét az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat 1918-1922 közötti sokat 1,5 évig tartó szervezőmunkájával 1918 XII. század 90-ik évének 1918-ig eljutottak megszervezni 1918 utolsó évének szellemiszellemét a tárcák politikai magyarokban tárelvszerinti.

Az egyszázad 2007 jam megjelentette Molnár Hóhannosban. **Az Örmény Genocidium** c. könyvet magyar nyelvű kiadása és a kiállítás dokumentumtanú-tárcát, szaharikat kimodatszat. A könyvet elő.ehetik adhatnak ki szóval szóval szóval szóval a magyar szóval. Ilyum számára, hogy Magyarországi a csatlakozom a nepnépet elsőnek az ezáltal átnyom csoportjára.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat az Örmény Kultúra Hetét, mely az Örmény Genocidium évfordulójára köré szerveződik. Célja, hogy bemutassuk a magyar történelemben betöltött szerepét, a magyar ősapákért vívott szabadságharcban betöltött szerepét, hogyan bemutatni, hogy összefonódnak mikként terhek a magyarok és a hazai Örmények sanyarodott-számtalan megpróbáltatása terén az örmény kultúra és annak szabadságát, fennállásunk és megmaradásunk szerepe. „Örökösnek és örökszemnek".

A XX. század első négyharca – dokumentumtanú kiállítás Kaposvár 1918-ban, a XX. sz. egész viszályát és Örmény Népirtás emlékeinek, köztük a XX. évfordulóra a Vatikánban megrendezett emlékmű és a tragédiára. A Ismeretlen Örmény Genocidium Múzeum anyagát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület akarná kiszolgálni, ebben a célban, hogy megismertessük a magyar honfiatlanok szerepét a szabadságharcban, a szabadságharc szellemiszellemét az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat 1918-1922 közötti sokat 1,5 évig tartó szervezőmunkájával 1918 XII. század 90-ik évének 1918-ig eljutottak megszervezni 1918 utolsó évének szellemiszellemét a tárcák politikai magyarokban tárelvszerinti.

Az egyszázad 2007 jam megjelentette Molnár Hóhannosban. **Az Örmény Genocidium** c. könyvet magyar nyelvű kiadása és a kiállítás dokumentumtanú-tárcát, szaharikat kimodatszat. A könyvet elő.ehetik adhatnak ki szóval szóval szóval szóval a magyar szóval. Ilyum számára, hogy Magyarországi a csatlakozom a nepnépet elsőnek az ezáltal átnyom csoportjára.

Szabadságharcunk 2007-ikai rendezvényeinek sorát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat az Örmény Kultúra Hetét, mely az Örmény Genocidium évfordulójára köré szerveződik. Célja, hogy bemutassuk a magyar történelemben betöltött szerepét, a magyar ősapákért vívott szabadságharcban betöltött szerepét, hogyan bemutatni, hogy összefonódnak mikként terhek a magyarok és a hazai Örmények sanyarodott-számtalan megpróbáltatása terén az örmény kultúra és annak szabadságát, fennállásunk és megmaradásunk szerepe. „Örökösnek és örökszemnek".

A XX. század első négyharca – dokumentumtanú kiállítás Kaposvár 1918-ban, a XX. sz. egész viszályát és Örmény Népirtás emlékeinek, köztük a XX. évfordulóra a Vatikánban megrendezett emlékmű és a tragédiára. A Ismeretlen Örmény Genocidium Múzeum anyagát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület akarná kiszolgálni, ebben a célban, hogy megismertessük a magyar honfiatlanok szerepét a szabadságharcban, a szabadságharc szellemiszellemét az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat 1918-1922 közötti sokat 1,5 évig tartó szervezőmunkájával 1918 XII. század 90-ik évének 1918-ig eljutottak megszervezni 1918 utolsó évének szellemiszellemét a tárcák politikai magyarokban tárelvszerinti.

Az egyszázad 2007 jam megjelentette Molnár Hóhannosban. **Az Örmény Genocidium** c. könyvet magyar nyelvű kiadása és a kiállítás dokumentumtanú-tárcát, szaharikat kimodatszat. A könyvet elő.ehetik adhatnak ki szóval szóval szóval szóval a magyar szóval. Ilyum számára, hogy Magyarországi a csatlakozom a nepnépet elsőnek az ezáltal átnyom csoportjára.

Konferencia az 1921-ben I. Apostl Mihály hajdanem engedélyével Erdélyben szervezett Örmény Iskolák és az oszmán szaptrdnik meg az erdélyi örmény diasporát, majd visszatérve Magyarok az Magyarországra. Tracon magy a 6. Magyarban lírai szakaszt csináltak, kitaláselgés Hudra mindkettőjüknek, egynaptár weglitsa a hazai 1995-ös menszéget tárgyú örmény illetőleg hasonlóbb meg.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 1997-ben megszervezte az első konferenciát, amely a valamennyi jelentős örmény település kapcsolatát megírva egyértelműsítésére megállapodott szóval az erdélyi örmény identitásának kisebb programjának kidolgozásaára. Ezáltal immár 5. alkalommal rendezi meg az örmény hodoltak konferenciáját – 3 alkalommal Erdélyben tárendezdtünk – amelyen bemutatjuk az eddigi munkánkat, az szóhoz az tartunk eberfüldsz-fűzés helyi szokásait, a szellemi és tárgyi kulturális magvaikat, tevékenységüket. A konferencián résztvesszük konferenciaülésünk jelentek meg. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület az szóval szóval szóval szóval

Sajtótájékoztató

Dr. Issekutz Sarolta,
az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
és a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnöke

Előkészítő anyag a sajtó számára

Szervező és rendező: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (1015 Budapest, Donáti u. 7/A; tel: 201-1011, fax: 201-2401; e-mail: magyar.ormeny@t-online.hu, www.magyarormeny.hu, elnök: dr. Issekutz Sarolta) és a Fővárosi Örmény Önkormányzat (1054 Budapest, Akadémia u. 1.; tel/fax: 332-1791; fovarosiormeny@gmail.com, elnök: dr. Issekutz Sarolta)

Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozatunk az Örmény Genocídium 93. évfordulója köré szerveződött. A szervezők és rendezők célja, hogy bemutassák a hazai történelmi örménység, az erdélyi örmények kulturális identitásőrzését napjainkban. Egyúttal érzékeltessék, hogy összefogással miként lehet a magunk és a hazai többségi társadalom számára igazán megismerhetővé tenni az örmény kultúra különböző szeletét, annak szépségeit, különösen napjainkban, amikor a nemzeti kisebbségek hagyományőrzésének lehetőségeit pénzügyi vonalon alaposan megnyirbálták. „Értékmentés és értékteremtés" lehet a mottója rendezvénysorozatunknak, amely mindenki számára színes, érdekes programokat kínál.

Rendezvényeink ingyenesen látogathatók, kivéve az április 25-i záró vacsorát, mely részben térítéses.

Április 17.

17 óra *Örmény gyökerű képzőművészek tárlata* – kiállítás megnyitó.

Kiállító művészek: *Bocsák Krisztina, Fábián Gyöngyvér, Gajzágó Donáta, Gopcsa Paula, Gross Arnold, Gyulai Líviusz, Jankovics Marcell, Losonczi Lilla*

A kiállítás május 15-ig látogatható.

A kiállító művészek többsége először vesz részt olyan tárlaton, amely a származás alapján kerül megrendezésre, bár 2000-ben már rendezett az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület ilyen kiállítást más művészekkel. Mindannyiukat jól ismeri a nagyközönség, de örmény gyökereiről nem mindenkit. Büszkék vagyunk rájuk, mint ahogy büszkék vagyunk a múltban élt kiváló művészeinkre is.

18 óra *A XX. század első népirtása* – dokumentumfotó kiállítás

A hazai történelmi örménységet, az 1672-ben hazánkba betelepült és ma már magyar anyanyelvűvé vált erdélyi örményeket, az un. magyarörményeket a XX. század első népirtása ugyan nem érintette fizikailag, de lelkileg igen, hiszen az őshazában maradt nemzetfeleink elpusztítása az őseink és ősi kultúránk támadásával bennünket is érintett. Ezért is tartjuk fontosnak minden évben, hogy méltóképpen megemlékezzünk a kb. 2,5 millió örmény áldozatra, akik az ősi örmény földön estek áldozatul a török politikai döntésnek, amely az „örmény kérdést" egyszer és mindenkorra megoldani kívánta.

A XX. század első népirtása c. kiállításunk a jereváni Örmény Genocídium Múzeumnak a népirtás 90. évfordulójára készített kiállítási anyaga, amelyet az egyesület adományként kapott a magyarországi bemutatás céljára. A téma sajnos kevéssé ismert a magyar társadalom, de még a politikum számára is. Ezért volt fontos, hogy 2007-ben – az első Örmény Kultúra Hete keretében – *Nikoláj Hovhanniszján* jereváni történész professzor *Az Örmény Genocídium* c. művét magyar nyelven is megjelentessük, amelyhez hozzászerkesztettük a kiállítás anyagát is, a szinte felfoghatatlan kegyetlenséggel végrehajtott örmény népirtás hiteles ábrázolásaként. A könyv az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület Kiadó Erdélyi Örmény Múzeum sorozata 10. könyveként látott napvilágot. A könyvben olvasható függelékként az erdélyi örmény metropolisban, a Szamosújváron megjelent Armenia magyar-örmény időszaki szemle újságcikkei is az örmények elleni pogromokról, népirtásokról (1894, 1904), amelyek tudósították a magyarörmény közvéleményt a Törökországi vérengzésekről.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület célja az volt, hogy ezen könyvével a magyar társadalom és politikum számára egy több oldalról megvilágított és dokumentált anyagot szolgáltasson a 20. század első nagy népirtásáról, mely méltatlanul elhallgatott mind a mai napig. Szeretnénk elérni, hogy

a magyar országgyűlés is elismerné végre a törökországi Örmény Genocídium megtörténtét. Ennek érdekében a könyvet valamennyi országgyűlési képviselőnek és fővárosi önkormányzati képviselőnek 2007-ben eljuttattuk.

Az 1915. április 24-ei gyásznap köré szervezett programok nemcsak az emlékezést kívánják ébren tartani, hanem bemutatni azt az ősi kultúrát, amely a népirtással egyidejűleg megvalósított örmény kulturális genocídiumnak majdnem áldozatul esett.

Április 18. Örmény filmnap

Hájr Méhr (38') – rendező: Kali Kinga

Pandzsuni, a jótevő (95', 1993, örmény nyelv, magyar felirat)

Az Örmény Genocídium (52' – dokumentumfilm)

Az Erzsébetvárosi örmény katolikus búcsú Erdélyben (37' – dokumentumfilm)

Április 19. *„335 éve Magyarhonban"* c. erdélyi örmény közösségek konferenciája

Az 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem engedélyével Erdélyben letelepült örmény kereskedők és iparosok alapították meg az erdélyi örmény diaszpórát, immár 335 évvel ezelőtt. A XIX. század utolsó évtizedeiben megjelenik az örmény értelmiség s ezzel felgyorsul az erdélyi örmény településekből való kirajzás Erdély nagy városaiba, Magyarország területére. Ezt a folyamatot felgyorsította a Trianoni békediktátum okozta területvesztés, majd a II. világháború. A szétszakadt családok, közösségek közös munkálkodása, egymást segítése a hazai 1993-as nemzetiségi törvény létrejöttével teremtődött meg. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 1997-ben megszervezte az első konferenciát Budapesten, amelyre valamennyi jelentős örmény település képviselőit meghíva együttműködési megállapodást kötött az erdélyi örmény identitásőrzés közös programjának kidolgozására. Azóta immár 6. alkalommal rendezi meg az örmény kolóniák konferenciáját – eddig 3 alkalommal Erdélyben, az Armenia Örménymagyar Baráti Társasággal társrendezőként –, amelyen megtárgyalják és bemutatják az örmény identitásőrzés helyi alakulását, a szellemi és tárgyi kultúra megmentésének lehetőségeit. A konferenciák előadásaiból konferenciakötetek jelentek meg. Az örmények által alapított városok (Szamosújvár és Erzsébetváros szabad királyi városok), valamint Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz örmény gyökerű lakosainak leszármazottai szervezetekbe tömörülve óvják és védik őseik tárgyi és szellemi örökségét úgy Erdélyben, mint hazánkban.

Április 19. Örmény arcok, örmény szemek – fotókiállítás

A kiállítás az örmény típusokat mutatja be, összehasonlítva a galíciai, örményországi típusokkal. Az erdélyi örmény gyökerű családok archív fotóiból válogatott családi tablókon kívül megismerhetjük az örmény származású hírességeinket is.

Április 20. Gyászmise

Az Örmény Genocídium áldozataira emlékezik a 93. évfordulón felhangzó gyászmise, melyen közreműködik a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus.

Az Örmény Katolikus Templom és Plébánia építésének dokukmentumai – kiállításmegnyitó.

1998 augusztusában hunyt el Kádár Dániel apátplébános, akinek nevéhez fűződik a Budapesti Örmény Katolikus Plébánia és templom Budapest XI., Orlay u. 6. szám alatti megvalósulása. Emlékére, valamint a plébánia és templom építésére emlékezve nyílik meg a dokumentum-kiállítás a templom előcsarnokában.

Április 21. Kódexkiállítás

Szent Meszrop Mastoc 404–406 között megalkotta a 36 fonémából álló örmény ÁBC-t, amellyel megindul az írásbeliség Örményországban, s a kódexirodalom kialakulása. Kb. 2500 kódexmásoló és festő műhely – sok közülük művészeti akadémiaként működve – alakul szerte Nagy-Örményországban, amelyek alkotásai megtalálhatók a világ nagy kódexgyűjteményeiben. A legtöbb példánnyal a jereváni Matenadaran kéziratgyűjtemény büszkélkedhet.

A kódexművészet fénykora a XIII–XIV. századra tehető. Ezek közül a kiállítás kifejezetten a húsvéti és pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúrákat mutatja be.

Április 22. Nelli Shahnazaryan: ***Keresztút*** (monodráma)

(Teréz – Várady Mária)

Április 23.

Igazi csemegét kínál az ***Alex Száva: Ó, barátom – Ov paregam*** **erdélyi örmény népdalok hangversenye.** Először hallhat a magyar közönség erdélyi ör-

mény népzenét és vásárolhat lemezt, amelynek létrejöttében nagy szerepe volt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek és a kiadás támogatóinak: Kobzos Kiss Tamás előadóművésznek és Novák Ferenc koreográfusnak, valamint a Selyemút Nyelviskolának.

A zenei estet versek és egy erdélyi örmény szerző, **Beder Tibor: *Megidézett múlt* c. könyvének bemutatója is fűszerezi.**

Április 24. Koszorúzás a pesti Duna-parton

Az Örmény Genocídium – emlékest, filmvetítés

Franz Werfel: ***A Musza Dagh negyven napja*** (143') amerikai filmdráma, 1982 (magyar felirat)

Április 25. *Örmény Látó* – irodalmi est

A *Látó* szépirodalmi folyóirat (Marosvásárhely) szerkesztői és szerzői bemutatják a lap örmény tematikus számát. Résztvevők: *Vida Gábor* szerkesztő (Marosvásárhely), *Kali Kinga* vendégszerkesztő (Budapest), valamint néhány szerző, fordító.

19,30 óra *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve – könyvbemutató*. Szerkesztette: *dr. Issekutz Sarolta,* társszerkesztő: *Incze Fejér Anikó*

„Az örmény népet a szörnyű megpróbáltatások sohasem törték meg. Nem vették el életkedvét, nem fosztották meg élni akarásától, örömkultuszától, amelynek eredeti szakácsművészete is nagyon fontos eleme, összetevője. Íme a bizonyság: a hazai történelmi örménység, az erdélyi örmények immár közel 800 éve vesztették el az őshazát, űzték el őseiket az „ezeregytornyú" Aniból, de büszke örmény származására, ápolja gyökereit, hagyományait, köztük az örmény szakácsművészetet. Az örmény nyelvet már több száz éve elvesztették, de őrzik az örmény konyha erdélyi örmény nyelvjárású neveit, ízeit, különösen ünnepeken, búcsúkon. Példa erre az évről évre megrendezett szamosújvári Világosító Szent Gergely napi búcsú (Pünkösd utáni 4. szombaton – szerk.), hol több száz örmény gyökerű zarándok élvezi együtt az erdélyi örmény konyha fejedelmét, az angadzsabur levest.

A könyv bemutatja az erdélyi örmények kultúrtörténetét, mára már kihalt erdélyi örmény nyelvjárását, hagyományait, tárgyi emlékeit, valamint önálló egységben az örmény konyha remekeit, a recepteket."

Dr. Ashot Hovakimián fővédnök, az Örmény Köztársaság nagykövete megnyitó beszéde és interjú*

Kedves Vendégeink!

Elnézést kérek a késésért, de ezért csak az időjárást és a budapesti forgalmat tudom hibáztatni. Nagyon örülök, hogy fővédnöke lehetek egy ilyen nagyon nemes kezdeményezésnek, ami már másodszor zajlik Budapesten, az Örmény Kultúra Hetének. Az erdélyi örménység ugyanúgy része a nagy örménységnek, mint bármelyik az anyaországtól elszakított diaszpóra. Elnézést kérek, hogy ilyen formát választottam a beszédhez, örményül szólok önökhöz – de gondolom örülnek ennek – és mivel nem akarok nyugati nyelveken beszélni, ezért oroszra fordítom a tolmácsnő fülébe a szöveget, aki magyarul beszél önökhöz.

– Mennyire fontos a világban szétszórt diaszpóra egyben tartása, a nagy családba való ötvözése?

– A világon él kilenc millió örmény, és Örményországban ezen belül három millió van, tehát az egyharmada él csak Örményországban. Ez egy nagy lehetőséget jelent egyrészt azért, mert a diaszpóra örmények nagyon sokat segítenek Örményországon, másrészt pedig az ő saját országukban is nagyon sokat tudnak tenni Örményországért. Mint például itt Magyarországon sokkal nehezebb lenne a dolguk az örményországi örményeknek a magyarországi kapcsolatokban, hogyha Magyarországon nem lenne örménység. Ugyanakkor viszont ez egy nagy fájdalom, mert nagyon sokan hagyják el Örményországot, a történelem során nagyon sokan költöztek el, és ezáltal Örményország szegényedik. Ezeknek a kiköltözéseknek mindig történelmi okuk van, a legutóbbi ilyen nagy elköltözésnek az Örmény Genocídium volt az oka. Természetesen szeretnénk azt, hogy egy nap a világ valamennyi örménye összejöjjön Örményországban, viszont tudjuk, hogy ez egy nagyon-nagyon hosszú folyamat, és azon dolgozunk, hogy az örmények a különböző diaszpórákban – akár nagyon régi betelepült örményekről legyen szó, mint az erdélyi örmény diaszpóra, akár újabban betelepültekről –, a régi örmény hazának a fogalma erősödjön bennük.

– Nagyon szépen köszönöm.

---

* A könyvben lévő interjúkat Pék Lajos készítette.

Interjú Szongoth Gáborral

– Magyarországon, és hogy ha még nagyobbat nyitok, akkor ma Magyarországon, amely az Európai Unió tagja, tehát számos nemzet és nemzetiség olvasztótégelye, milyen feladata van egy kisebbségi önkormányzatnak, jelesül az örmény kisebbségi önkormányzatnak?

– A legfontosabb feladata a hagyományápolás és az örmény identitásnak a fönntartása. Egyáltalán ennek a fölébresztése, mert hosszú ideig Magyarországon nem volt semmiféle kisebbség, nem volt lehetősége rá, hogy ezt hangoztassa, sőt, inkább igen veszélyes dolog volt egy kisebbséget egyáltalán említeni. Szerencsére Magyarországon megszületett a kisebbségi törvény 1993-ban, amely alkalmat adott arra, hogy a kisebbségek – tizenhárom elismert kisebbség van Magyarországon – öntudatukat újra fölélesszék, és most már ne féljenek kinyilvánítani, hanem büszkék legyenek rá, hogy honnan származtak, és ennek az összes hagyományát próbálják meg fölélesztení és ápolni.

– Mi a különbség egy önkormányzat és mondjuk egy kulturális egyesület között?

– A kulturális egyesület mindenféle keret nélkül működik, legalábbis maga szabja meg a kereteit. Az önkormányzatnak, az önkormányzati működésnek szigorú keretei vannak. Hozzáteszem, hogy azért ennek fejében persze némi pénzt is kapnak, ami persze nem egy egyszerű kérdés, mert ahol meg a pénz megjelenik, ott egyéb problémák felvetődnek, természetesen a kisebbségek sem tudtak ebből kimaradni. Tehát, vannak ebből problémák, mert vannak olyan ál-kisebbségek, akik azért nyilvánítják ki magukat és csak azért mennek el a választásokra és azért alakítanak önkormányzatot, hogy azt a kevés pénzt megkapják, és azt saját célra felhasználják. Mindenféle belső villongások is ebből támadnak. Éppen ezért azt mondjuk, hogy elég kétes értékű ez a kisebbségi önkormányzati rendszer. Egyrészt nagyon hasznos és nagyon jó, másrészt elég sok visszásságot is hozott magával, amit próbálnak minden ciklusban újabb törvényekkel kordában tartani, de nem nagyon sikerül és nem is nagyon lehet.

– Miért nem?

– Mert már ott kezdődik a probléma, hogy ki lehet tagja egy kisebbségnek. A választásokon próbálják irányítani, hogy ki választhat, és ki legyen választható,

de ehhez kéne valahogy szűrni, hogy most ki tartozik valamelyik kisebbséghez, vagy egyáltalán valamelyikhez. Ez pedig lehetetlen, mert akkor mindenki a származását próbálja papírokkal bizonyítani. Erről elég sok rossz emlék van itt Magyarországon, tehát ez ellen mindenki tiltakozik akkor is, hogyha most ettől nem kéne olyan nagyon félni. Bár azért az utóbbi időszakokban megint vannak érdekes jelenségek a kisebbségekkel kapcsolatban – nem az örményekkel, azt kell mondjam – de ez nem járható út. Tehát az van, hogy ki minek nyilvánítja magát. Az pedig nem korlátozható. Tehát hogyha valamilyen személyes ambícióból vagy pénz érdekből valaki úgy gondolja, hogy most ő alakít egy önkormányzatot, akkor még a mostani törvények szerint is nagyon könnyen meg tudja szervezni, és attól kezdve ő egy önkormányzat. Nem egyedül, hanem legalább öten, és akkor az némi állami vagy önkormányzati pénzt meg tudja szerezni. Az is valami. Ez a fő probléma, de minden jóban van valami rossz. Azt látom, hogy akármit próbálnak is, nem fog sikerülni olyan törvényt hozni, amelyiket ne lehetne kijátszani, és amelyiknek ne lennének ilyen mellékzöngéi. Tehát igyekezni kell ezzel élni, ami van, és mi ezt tesszük és próbálunk ebbe beleilleszkedni.

– Amolyan gyökértelen magyarországi lakosként tényleg régóta érdekel, és remek alkalom hogy megkérdezzem: miért fontos az, hogy az ember tisztában legyen a gyökereivel? Tisztában legyen azzal, hogy dédapja, ükapja honnan jött, mit csinált? Miért fontos egy kisebbséghez tartozónak az, hogy egy kisebbséghez tartozik ebben a – nagyon elcsépelt, de mégiscsak – globalizált világban?

– Éppen ezért talán, mert egyre globalizáltabb lesz a világ. Nem mindenkinek van erre igénye természetszerűleg. Vannak emberek, akiket abszolút nem érdekel a múltja, van akit érdekel. Ilyen alapon a történelmet sem kéne tanulni, mert úgyis a jövőnek élünk, de azért azt gondoljuk, hogy a múltat sem árt ismerni. Ugyanígy az ember a családját neveli, a gyerekeit, és elsősorban az érdekli, hogy mi lesz velük. A legtöbb embernek, úgy gondoljuk, azért igénye, hogy mégis tudja honnan jött, akkor is, ha a származása már nem tiszta – mert itt Magyarországon nagyon kevesen vannak, akik egy nemzethez tartoznak. Mindenki, ha már csak elmegy a déd- vagy nagyszüleiig is, akkor már többféle származás előfordulhat –, és ez is nagyon nehéz, mert ha valakinek voltak román vagy német, vagy bármilyen felmenői, akkor most melyiket választja? Ez is egy érdekes kérdés, el lehet rajta meditálni. Nekem is volt többféle rokonságom. Miért éppen az

örményt választottam? Mert ez egyrészt elég érdekes és kuriózum, és az ember büszke lehet, hogyha örmény vonal is van a vérében. Az örményeket általában megbecsülik a világban, mert becsületesek és jó kereskedők voltak, másrészt az örményekhez van egy olyan vonzalom is, hogy titokzatos távoli ország. Van egy nagyon közös vonás: Magyarország itt egy nyelvi sziget a germán meg a szláv nemzetek között, ugyanúgy az örmények is egy sziget ott a török nemzetségek között, és ennek minden hátrányát „élvezték". Ahogy Magyarország most az egyharmada a valamikori országnak, Örményország éppen az egy-tizede, mint amekkorák voltak. Tehát sok hasonlóság van. Arról nem beszélve, hogy körülbelül ugyanazok a nációk jártak keresztül Magyarországon – tatárok, törökök, oroszok – mint akik Örményországban is ezt véghezvitték, tehát a távolság ellenére elég sok a hasonlóság. Nekem még van egy személyes kötődésem is: az erdélyi örmények legnagyobb számban Szamosújváron éltek, és ott az egyik ősöm, Szongoth Kristóf nevű armenológus volt az, aki nagyon sok könyvet írt, lapot alapított. Itt is volt róla szó, ebben a Genocídium könyvben, sőt a másik szakácskönyvben is szerepel a fényképe is, mert nem nagyon lehet erdélyi örményekről bármit is mondani vagy beszélni az ő forrásmunkái nélkül. Úgy gondoltam, hogy ez is kötelez rá, hogy az örmény identitást próbáljam továbbvinni.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Örmény gyökerű képzőművészek tárlata

Benedek Katalin

A színvonal kötelez

Tisztelt hölgyeim és uraim, kedves ismerősök, barátok, rokonok! Örülök, hogy ismét ilyen szavakkal köszönthetem önöket, ahogyan ezt megtettem már 1998-ban és 2000-ben. Annál is inkább, mert az a téma, ami észrevétlenül itt lebeg körülöttünk, nagyon is lényeges! Saját, magyarörmény közösségünket, a szűkebben vett helyit és a tágan értelmezett magyarországi közösséget érinti. Ne feledjük: az Örmény Kulturális Hét eseményeinek keretében „Örmény gyökerű képzőművészek" címen láthatunk itt kiállítást.

Ám, kezdjük kissé korábbról:

A több mint 300 éve sorsközösségben, rokoni közösségben élő magyarörmények egyedülállóan értékes és sokszínű kultúrát teremtettek. Sajátságos tény, hogy ahol őseink – tehát az Aniból származó örmények – megjelentek árván, nyelv és haza nélkül, néhány évszázad alatt is konkrét jelzőnyomot hagytak.

Most hadd ne foglalkozzam a népcsoport beilleszkedésével, egyedi vonásaival, lényegesnek tartom megemlíteni e kisebbségnek egyik meghatározó, minőségi jellemzőjét: s ez az értékteremtés.

Az évszázadok folyamán hazánkban magyarörménnyé vált örménység intelligenciájával, fogékonyságával egy keskeny mezsgyén egyensúlyozott. Eredeti kultúráját úgy őrizte meg, hogy általa ugyanakkor a befogadó ország is gazdagodott.

Számtalan jeles személy tevékenysége bizonyítja, hogy tudásukat, rátermettségüket kamatoztatva a magyarság nemzetalkotó erejévé váltak.

A színvonal kötelez. Ez a látszólag egyszerű, mindennapi kijelentés azonban súlyos gondokat takar.

A színvonal kötelez... ha egy kisebb vagy nagyobb közösség szem előtt tartja a színvonalat, ha lényegesnek tartja, hogy felfelé húzó, elgondolkodtató műveket bocsásson ki önmagából, akkor megbecsüli önmagát.

Ez érvényes a természettudományos tudományos igényű értekezéstől kezdve az irodalmi megnyilvánulásokon át a képzőművészetig mindenütt!

Ezúttal, lévén szó kiállítás megnyitásáról, maradjunk a képzőművészetnél, ezen belül a magyarországi, még pontosabban a magyarörmény képzőművészeknél.

Sarokkőnek, kiinduló pontnak tarthatunk egy nevet: Hollósy Simon festészete nemzeti kincs, az összmagyar festészet egyik magaslata, és megújítója. Mindannyian tudjuk, hogy nem mindig lehet a legmagasabb szintet elvárni, tudjuk, hogy nem mindenki zseni. Nem lehet, nem is kell.

De a színvonal kötelez: ha az ember egy bizonyos gondolkodási szintnél alább adja, akkor hiába nevezi magát valamely közösséghez közelálló művésznek. Akkor nem művész, mert nem ábrázol, nem gondolkodik és nem gondolkodtat.

A jelen kiállításon a következőt látjuk:

Bocsák Krisztina olajképeket állít ki, látjuk például szülőföldjéről a Máramarosi templom című képet, kötődését jelzi az Örmény szemek.

Losonczi Lilla figyelmét, képzelőerejét a természet és a történelmi emlékek értelmezése ragadja meg. Ecsmiadzin vagy Örmény rekviem című képeiről eszünkbe jut, hogy 1999-es kiállítása megnyitóján Hernádi Gyula így zárta méltatását: „Losonczi Lilla tudja, mi a haza. Pontosan tudja. Ezek a tájak, ezek a házsorok a pusztulás ellen létező halhatatlanság időben mérhető, de időtlen bizonyítékai."

Gopcsa Paula többféle technikát alkalmaz. Bemutatott munkái arról szólnak, hogy az őszinte, személyes élmény tükrözésére ma is van igény. Elsősorban posztimpresszionista hagyományainkra alapoz. Elsősorban a szorosan vett örmény témájú Ararát képre gondolok. Monotípiája, a Szent György régi miniatúrák rajzvilágát idézi, míg a magyarörmény közösség életében oly nagy szerepet játszó Kádár Dániel portré realisztikus vonásokkal örökíti meg a régóta elhunyt apát-plébános egyéniségét.

Gajzágó Donáta gyakorta mutat be bankjegy-szerű ábrázolásokat. Itt is láthatunk ilyet, amely a Lánchidat mutatja és többféle asszociációt kelt. Más, valósághű ábrázolásai, mint például a felröppenő madár – nevezzük sirálynak – ugyancsak azt jelzi, hogy az ábrázolásmód képzettársításokat kelt, ezáltal válik többé, mint önmagában az ábrázolt látvány. Ugyanez állítható a kávéscsészére szegezett revolverről is: van benne valami irodalmi. Nekem például Franz Kafka.

Fábián Gyöngyvér csupa feszült érzelem. Kompozíciói egyszerűek, talán éppen ezért feszültséggel teltek. Az emberi alak rajzi megfogalmazása uralkodik képein. A védtelen magányosságban összekuporodó alakjai szinte megfogalmazhatatlan veszélyeket, problémákat tükröznek. A képeken alkalmazott színek szinte nem is színesítenek, csupán érezhetőbbé teszik az alakzatokat.

Megdöbbenünk a Démon című képe előtt, amelyen hatalmasra növekszik a címadó rémség... de igencsak érdemes megszemlélnünk azt is, amint egy törött alak küszködik önmagával, kőtömbök szorításában, vagyis: Emlékek közt...

Jankovics Marcellről igen nehéz úgy beszélni, mint par excellence képzőművészről. Nem mintha kevesebb lenne, hanem, mert alapvetően más. Végülis a képzőművészet egészen különleges ágának is mondhatjuk a sok-sok grafikai munkával készülő animációs filmeket. Ez a különleges terület igen kifejező, jó értelemben leegyszerűsített képi megközelítést követel. A képek ugyanis mozogni fognak, az alkotó művésznek pedig hosszú képsorokon át a „figurában kell maradnia" – ahogyan azt a rajzfilmes szakmában mondják.

Az itt kiállított művek témája a magyar mondavilág. Közismert, vagy annak vélt alakokat, jeleneteket látunk tiszta, érthető megfogalmazásban. Jankovics Marcell kerüli a félreérthető túlábrázolást, a sallangokat – bizonyos, hogy ez nem csak az előbb említett technikai előéletéből származik.

Gyulai Líviuszról tudjuk, hogy büszke baróti, azaz háromszéki születésére. Itt kultúrtörténeti kalandozásaiból látunk kevéske ízelítőt. Grafikai ötletei egyszerre érzelmesek és humorosak. Történelmiek és szabad képzettársításokon alapulnak. Folyamatosan és tudatosan idézi a barokk megközelítést, amelyben ugyancsak tudatosan némi manierizmus vegyül. Litográfiái mesélnek, a szó legjobb értelmében: kultúrtörténeti érzékkel, tudással, összegzéssel tudunk vele teázni a Topkapi Szerájban, vagy bekukkanthatunk a nagymamák tengerpartjára, ahol lépten-nyomon történik valami: az egyik nagymama éppen a fürdőkabin előtt igazgatja hamiskás, kedvesen csíkos, ám oly erkölcsös dresszét, miközben nagypapának már csak a feje látszik ki a homokba ásottság alól... a másik oldalon ugyancsak életvidám kelletéssel vonul egy másik nagymama...

Robinson Crusoe-ról, aki elszánt szigetlakóként markolja muskétáját, már nem is beszélve...

Ha az előbb Gyulai Líviusszal kapcsolatban a jóízű mesélést említettem, akkor mit mondhatnék Gross Arnold képeiről?

Arni bácsi hálistennek régóta már, hogy őszinte, felszabadító meséivel ébren tartja lelkünk simábbik felét és folyvást olyan tájképeket mutat nekünk, amelyek hívogatnak. Ránézünk Gross Arnold kertjeire és érezzük, tudjuk, hogy oda, azon az ösvényen el kell menni.

Rézkarcon hív minket Tordára, hív Pomázra és azonnal látjuk, hogy oda valóban érdemes elmenni. Arra a Tordára és arra a Pomázra, amelyet ő ábrázol.

A műfaj valóságos megújítója. Örüljünk tehát annak, hogy kedves, mindentudó mesélőként ő a lélek meséinek szép, múlhatatlan, belső világába hívogat. Személyes élményként, tőle hallott ars poeticája szerint: „Annyi baj, gond, bánat és szörnyűség vesz körül minket a világban, hogy azt nem szabad még a művészetbe is beengedni."

Ezzel a hitvallással és képeinek segítségével vigyük tovább mindannyian azt is, amivel mondandómat kezdtem: a színvonal kötelez.

Köszönöm figyelmüket!

Bocsák Krisztina

festőművész

1964-ben született Máramarosszigeten. 10 éves korában szülei beadták egy képzőművészeti iskolába. Úgy látták, hogy van benne valamiféle veleszületett tehetség, amit fejleszteni kell. 1979-ben szerzett diplomát festészet-rajz szakon, 1982-ben pedig grafika-szövéstan szakon. Tanárnője *Péter Ütő Erzsébet* elismert festőművész.

„Tanárnőmnek nagyon hálás vagyok, mert nemcsak rajzolni, festeni tanított sok éven át, hanem látni és észrevenni a körülöttünk lévő világ dolgait" – vallja a művésznő.

Festészetére hatással voltak még *Tóth Rozália*, *Reinhardt István* és *Bubelényi László* festőművészek. Munkáival önálló és csoportos tárlatokon rendszeresen jelenik meg országszerte (Máramarossziget, Gödöllő, Debrecen, Budapest). Dolgozott a budapesti Képcsarnoknak és még sok galériának. Képei eljutottak Amerikába, Németországba, Finnországba és Európa számos országába.

A táj olyan, mintha...

És ez a «mintha» teheti valóban művészetté az alkotást.

És ez a «mintha» végig ott van Bocsák Krisztina festészetében.

A fa olyan, mintha ott lenne a vízparton, olyan, mintha egy kicsit ember is lenne.

A víz olyan, mintha az egyetemes időt és a mi saját időnket őrizné.

Aztán csend van, meditáció és harmónia.

Fábián Gyöngyvér

festőművész

Fábián Gyöngyvér sugárzó erejű és tisztaságú táblaképeinek formáiban szigorú törvény, rend; színeiben líra jelenik meg – tele humánummal, optimizmussal. „Emberközpontú" művész, jellemek ábrázolása adja festészetének karakterisztikus vonását.

Mikó Sándor

Ismerek egy asszonyt. Fábián Gyöngyvér a neve, zseniális portréfestő. Ő nem tükröt tart (mintegy) eléd, de meglátja, ami a bőröd alatt van, amit a koponyádban rejtegetsz, amit szégyellsz, amit letagadsz –, de ha megnézed a megfestett pofádat, azt fogod mondani, hogy sajnos, bármilyen szomorú, ez az igazság: ez vagyok én.

Kertész Ákos

1944-ben született Salgótarjánban. 1963-tól 1969-ig a Képzőművészeti Főiskola festő tanszakára járt, diplomát 1967-ben szerzett. 1970-73-ban Derkovits ösztöndíjban, 1985-ben SZOT ösztöndíjban részesült. Több műve van múzeumok tulajdonában, külföldi és magyar magángyűjteményekben. Munkáival különböző műfajokban több díjat nyert.

Önálló kiállítások:

1974 Szombathely, Salgótarján
1975 Stúdió Galéria, Budapest
1976 Szarvas
1978 Balassagyarmat, Szécsény, Salgótarján
1980 Szekszárd
1981 Kastély Múzeum, Szécsény
1982 Salgótarján

1984 Csepeli Iskolagaléria, Budapest
1984 Korona Pódium
1985 Mensch Galéria, Hamburg
1986 San Marco Galéria, Óbuda
1986 Csepel Galéria, Budapest
1987 Mensch Galéria, Hamburg
1989 Darmstadt, Gent
1991 Mensch Galéria, Hamburg
1992 Marosvásárhely
1993 Duna Galéria, Budapest
1994 VSZM Galéria, Budapest

Fábián Gyöngyvér figuratív festő, de nem adja magát a látványnak, hanem megteremti azt, a saját belső indíttatása, azaz saját törvényei szerint. Nem másolja, nem is pusztán tükrözi a világot, hanem a maga módján újraalkotja, s mintegy kiteljesíti azáltal, hogy álmokat fest, olyanokat, amelyek önálló életre kelve, az emberi létnek nem puszta rajzolatává, hanem többlet-részévé válnak.

Sokoldalú festőről van szó, akinek művészete megrendítő bibliai látomásoktól nyelvöltögetően szatirikus kompozíciókon át lírai önvallomásokig sok témát felölel, s melyben szinte mindig jelen van – hol sejtelemszerűen, hol nyíltan – az erotika.

A művész másik nagy erénye a pszichológiai érzék, mely voltaképpen minden alkotásában megnyilvánul, de legkivált persze portréin. Nem véletlenül váltak ezek egyik kedvelt műfajává. Itt sem a puszta arcvonások érdeklik, hanem az a mögöttes lelki feszültség, melyet kifejeznek vagy éppen lepleznének. Aki sorukat egymás mellett látja, döbbenten észleli, hogy együttesük egyedülálló történelmi látleletet ad a XX. század második felében élt-élő, hányatott sorsú közép-európai értelmiségről.

Fábián Gyöngyvér nehezen volna bármely iskolába sorolható; nevéhez egyetlen „izmust" sem kapcsolhatnánk. Széles érdeklődési területe nem jelent heterogenitást, nem jelenti, hogy ő maga több arcú; a világ az. Vagyis e festő különféle „vonulatai" olyanok, mint egy kitárt legyező megannyi színe, miközben mindig

nyilvánvaló marad, hogy e széles legyezőnek egyetlen nyele van, s ezt, akár az ecsetet, a festő biztos – és mindig jól fölismerhető – keze fogja.

Tímár György

Interjú Fábián Gyöngyvérrel

– A kiállításnak az a címe, hogy „Örmény gyökerű magyar festők". Mit jelent az egy művésznek, vagy akár egy embernek, hogy örmény gyökerű, vagy hogy valamilyen gyökerű?

– Azt, hogy én erdélyi gyökerű vagyok, újszülött koromtól édesanyámék – fő leg édesanyám –, és édesapám tudatosították bennem. Én '44-ben születtem, akkortájt karácsonykor, vagy az ötvenes években székely himnuszt énekelgetni – mert egy részről székely a család –, kicsit merészség volt. Mindig hallottam édesapámtól, hogy az anyám, a nagybátyám meg a nagynéni – megvannak a fotók – örmény származásúak. Apám barna bőrű, színtiszta tipikus örmény. Azt, hogy erdélyi, tudtam, de hogy még valahova tartozik az ember... Nagyon jó érzés volt, hogy én egy ilyen közösséghez tartozom. Elkezdett érdekelni, és így a lányomat rávettem, hogy ebből csinálja a diplomamunkáját. Ennek a kapcsán sok mindent végig olvastam. Sok örmény ismerősünk is volt itt Budapesten, a szőnyegekkel kapcsolatban ma is jó barátságban vagyunk. Nagyon érdekes, varázslatos, izgalmas vagy olyan extra, – de nem azért, hogy az ember ezzel bárkinek dicsekedjen –, hogy az ember csak valami más. Érdekes módon az örmény ízeket tartják valahogy a famíliákban. Mi ettük az ángádzsábúr levest, meg ettük a dalauzit is. Apám hozta emlékeiben, noha anyám is erdélyi volt, de ő felvidéki, szóval nem ezt a konyhát vezette. Most olvasok az örmény konyháról, Kövinek az Erdélyi konyha könyvében benne van külön fejezetben, hogy mi így ettünk. Szóval, nekünk valahogy bele ivódott a lelkünkbe. Sajnos nem jutottam el képzőművész kollégáimmal Jerevánba, bár eljuthattam volna a nyolcvanas éves elején, mert a gyerekeim kicsik voltak. Ők meg sokat jártak, olyan volt a helyzet. Pedig nagy utazók vagyunk. Azért egyszer szeretnék elmenni Örmény-országba! A lányom meg kifejezetten vágyakozik, ő is nagy utazó, csak egyelőre

még nem jutott el. Sajnos nem tudott itt lenni, mert ma van nekik zéhájuk. (Zárthelyi dolgozat az egyetemeken – a szerk.)

– Jelent belső kötelezettséget, hogy az ember tisztában lesz azzal, hogy milyen gyökerei vannak? Bármilyen hagyományőrzéssel kapcsolatban...?

– Én feltétlenül úgy érzem, hogy mindenképp. Mert a magyarság olyan nagy befogó fogalom. Mégsem mondhatom, hogy az ük-ükapám lovagolt befelé Vereckénél. De már megfoghatóbbak az erdélyi örmény gyökerek, és ez nekem teljesen levezethető a család történetéből, és ez nagyon fontos számomra. Van egy kis unokahúgom, aki egy hét múlva szül, őt is mindenképp el akartam hívni, mert nagyon ápolja ezeket az örmény hagyományokat, és neki is nagyon fontosak a gyökerek. Szerintem valahova az embernek tartoznia kell, és ezt fel is kell vállalnia. Én felvállalom, csak nem sokat tudok tenni, – mert politikai dolgokban nyilvánvalóan nem megyek bele –, de nagyon szívesen körbejárnám azt az úgynevezett őshazát. Meg még ezt az erdélyi őshazát sem ismerem igazából! Szóval nekem ezek feldolgozásra várnak még...

– Köszönöm szépen.

Gajzágó Donáta

festőművész

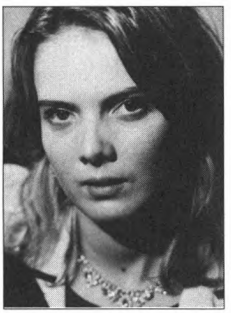

Születetett
1972, Budapest
Iskolák
1986–90 Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola
1991–96 Magyar Képzőművészeti Főiskola
1996. Diploma a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakán
1996–98 posztgraduális képzés a Magyar Képzőművészeti Főiskolán
1996-tól Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének tagja
1997-től a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának tagja

Csoportos kiállítások
1998. „Obszervatórium" Warsava Magyar képzőművészeti kiállítás
1998. Garázs Galéria, Vártok Galéria
1998. „Fekete Pénz" Lengyel Intézet, Budapest
1999/2000. Derkovits ösztöndíjasok kiállítása, Ernst Múzeum, Budapest/Bukarest
1999. „Internet Galaxis" Műcsarnok, Budapest
1999. „Budapesti Anzix" Fészek Galéria, Budapest
2000. Leipzig, König Albrecht Haus
2000. „Dialógus, Festészet az ezredfordulón" Műcsarnok, Budapest
2002. Kecskeméti Képtár, Cifra Palota
2004. „Energia és Ellenérték" Művészeti Malom, Szentendre
2004. „Csendéletek" Ernst Múzeum, Budapest
2007. „Budapest" Oktogonart Galéria, Budapest

Egyéni kiállítások

1994. Bocskai Galéria, Budapest
1995. Holló utcai Galéria, Budapest
1999. Sai Gallery (New York - Budapest), Váci u. 79.
2001. Vizivárosi Galéria, Budapest
2001. Kis Varsó, Hajós utca, Budapest
2004. K. Petrys Ház, Horánszky utca, Budapest

Ösztöndíjak

1997–99 Derkovits ösztöndíj
1997, 98 NKA Műalkotások létrehozására
2005 Budapest Galéria ösztöndíja, Helszinki

Speciális projektek

A Vákuum Tv (VTV) „ video performance" csoport tagjaként részt vett 50 előadás létrehozásában az akkori „Tilos az Á" alternatív kultúr centrumban. Diáksziget (színházi sátor, retrospektív performance)

1995. A Milleneumi Földalatti vasút rekonstrukciója alkalmából rendezett megnyitón három vagonból létrehozott multimédiális objekt és performance Párizsi Magyar Napok eseménysorozatán, retrospektív kabaré, a „Flash D' Or" nevű alternatív szórakozóhelyen.

Művek gyűjteményekben

Magyar Intézet, Berlin
Vantaa múzeum, Helsinki

Irodalom

Ludwig ösztöndíj pályázat, Balkon 1995/4
Készman J.: Zseton, Balkon 1998/12
Váczy A.: Garázstárlat, Képes Európa 1998.06.17.
Bárdos D.Á., Oktogon 2001/1
Szilágyi Szilvia, Magyar Narancs 2001.01.18.
Süvecz Emese, Műértő 2001.06.

Gopcsa Paula

festőművész

Szüleim erdélyiek. Apai nagyapám Szamosújvár orvosa volt, anyai nagyanyám Gyergyószentmiklóson gimnázium igazgató. Édesapám mindkét ágon örmény származású, édesanyám félig.

Öt évet végeztem a Képzőművészeti Főiskolán, festő szakon, ahol rajztanári diplomát is szereztem.

Mesterem Pór Bertalan volt. Kiváló tanáraim között volt Barcsay Jenő, Cs. Szabó László, Rabinovszky Máriusz.

Rövid ideig általános iskolában, majd a Szinyei Merse Pál Gimnáziumban tanítottam, szívesen. A Képzőművészeti Főiskola vezető tanára voltam. Zömmel műalkotás-elemző bemutató órákat tartottam a főiskolai hallgatóknak, és ők, vezetésemmel gyakorló tanításokat végeztek az iskolámban.

A gimnázium mellett tanítottam esti technikumban is, rajzot, ábrázoló geometriát.

Egyik alapító- és vezetőségi tagja voltam a Budapesti Pedagógus Képzőművészeti Stúdiónak.

Nyaranta művésztelepeken dolgoztam.

Hogy minél színvonalasabban taníthassak, sokat és sokfelé utaztam. Voltam Örményországban is, nagy kulturális élmény volt.

Ma már nyugdíjas vagyok.

Viszonylag kevés önálló kiállítás mellett nagyon sok közös tárlaton szerepeltek képeim.

Férjem Kocsi Miklós grafikus, festőművész.

Gross Arnold

grafikus

Torda [Turda, RO] 1929. november 25.

1953: Magyar Képzőművészeti Főiskola, mesterei: Hincz Gyula, Kádár György, Konecsni György, Koffán Károly. A Krakkói Biennálé díját kétszer nyerte el; 1955, 1967: Munkácsy-díj; 1987: érdemes művész; 1995: Kossuth-díj.

1947-ben szökött át Romániából Magyarországra. Tanulmányait igen fiatalon kezdte a Képzőművészeti Főiskolán. Mesterei mellett nagy hatással volt rá barátja, Kondor Béla, valamint Szabó Vladimir. Édesapja nyomdokain haladva, aki festő és rajztanár volt Erdélyben, maga is festőként kezdte pályafutását. Korai akvarelljei rendkívüli tehetségről és kompozíciós, valamint kolorista készségről tesznek tanúbizonyságot. Főiskolai évei alatt a Szépművészeti Múzeumban behatóan tanulmányozta a régi mesterek, különösen Rembrandt és Dürer rézkarcait, s maga is ezt a műfajt kezdte művelni. Ennek nyomán Gross Arnold műveit páratlan technikai tudás, finom vonalvezetés, összefogott kompozíció és tartalmi-formai tisztaság jellemzi. Az 1950-es években alakította ki egyéni, senki mással össze nem téveszthető stílusát. Művészete a rézkarc teljes megújításán alapszik. A korábbi egyhangú, fekete-fehér műveket a szivárvány színeiben pompázó, sodró lendületű, mégis nyugalmat és harmóniát árasztó képek váltották fel. Rézkarcain egyetlen négyzetmilliméternyi terület sem maradhat szabadon, a lapokat sajátos tündérvilágának városai és lakói népesítik be. Reális elemekből alkot irreális, a szürreálison is túlnövő világot. Valós részletekből felépített, sokszor látomásosnak tűnő világa már-már groteszkbe hajlik, de képein nyoma sincs torz vagy deformált alakoknak. Az elrendezés szokatlanságából adódik a stílus definiálásának bizonytalansága. Szimbolikája egyedi, nem oldható fel sem a középkori olvasattal, sem az ismert kódokkal. Az enigma feloldására ott a mű egésze, amelynek láttán a szemlélő sohasem jön zavarba. Hiszen Gross Arnoldnál

minden az, aminek látszik: a fa fa, a kert kert, a manó manó. A képek látszólagos zsúfoltsága nem hat zavaróan, inkább egy díszes karácsonyfára emlékeztet minden egyes lap, nem véletlenül nevezte Szentkuthy Miklós „karácsonyfa-opusz"-nak Gross Arnold művészetét. Mindez az összefogott kompozíciónak, kivételes, szinte organikus egységbe olvadó belső koherenciának köszönhető. A gazdagon illusztrált lapokat monokróm vagy polikróm színezéssel nyomja papírra Gross Arnold, hogy azután kézzel igazítsa ki a színezést. Ezt a technikát a nagy elődök közül William Blake alkalmazta. Tematikailag művei kilenc kategóriába sorolhatók: tájképek, fák, virágok, kertek, városképek, műtermek, művészet, emléklapok és az ún. klasszikus kompozíciók, ahová a legismertebb, legnépszerűbb, immár szinte klasszikussá vált rézkarcok tartoznak. A tájképek és a fák a rembrandti hagyományt folytatják. A rezzenéstelen, örök békét sugárzó tájban azonban elő-előtűnnek a leheletfinom tündéralakok; hol az égen, hol a távoli messzeségben. Gross Arnold fái szinte meditációs képeknek nevezhetők. Időn és evilágon túli bölcsesség szunnyad ezeréves kéregráncaik között. A virágok már pajkos lányokká alakulnak át, s ezzel kezdetét veszi a Gross Arnold-féle tündérvilág. A kertek átmenetet képeznek a természet alkotta és az ember szelídítette világ között. Beengedik a természetet, de ez már az emberek rendezett világa. Ezenfelül szimbolikus értékkel bírnak, elég csak az Édenkertre vagy a tiltott-titkos kertekre gondolni. A városképek egyszerre mutatják be ismert és elképzelt utcáinkat, múltunk tereit, jelenünk házait és jövőnk sugárútjait. Olyanok ezek a lapok, mint az egymásra exponált film vagy a kirakatüvegben látszó tükörkép, amelyben feltűnik civilizált környezetünk, de önmagunk képe, sőt jól elrejtve a mester önarcképe is. A műtermek mélyebb, intimebb zugait általában lilás homály fedi, s ezekben az enteriőrökben néhány pillanatra megáll az idő. A művészetről szóló lapok a nagy elődök tablói mellett bemutatnak mindennemű művészlelket, a csepűrágótól Michelangelóig. Az emléklapok nagyon fontosak Gross Arnold életművében. Ezekkel állít emléket szeretteinek, például édesanyjának vagy Kondor Bélának és a régmúlt idők nagyjainak, Jan van Eycknek, Andersennek és Bachnak. Nem véletlen e három személy kiválasztása. Festőileg nagy hatással volt Gross Arnold ra Van Eyck. Az ő képeinek hátterében fedezhető fel az az aprólékosan kimunkált, gazdag miniatűrvilág, amely Gross Arnold képeit teljes egészében borítja. A fantázia világába kalauzol Andersen,

és Gross Arnold rézkarcai is meseszerűek, de olyan tisztán és fennkölten szólnak hozzánk, mint Bach zenéje. A klasszikus kompozíciók közül a legismertebb a *Beszélgetések a barátságról,* amely már témájánál fogva is egyik legjelentősebb műve. Főként tájképeiben, de egyéb műveiben is hű marad a természethez. Az utóbbi időkben színpompás ásványokat gyűjt, amelyek nagy hatással vannak rézkarcai színezésére is. Gross Arnold ars poeticája, hogy annyi baj, gond, bánat és szörnyűség vesz körül minket a világban, hogy azt nem szabad még a művészetbe is beengedni. Szerinte a művészet arra való, hogy felmutassa a szépet, a maradandó emberi értékeket, ezáltal könnyítve lelkünkön, és remélhetőleg jobb emberré téve bennünket.

Mesterei: Hincz Gyula, Kádár György, Konecsni György, Koffán Károly.

Egyéni kiállítások

1956 Fényes Adolf Terem, Budapest (kat.)
1964 Mednyánszky Terem, Budapest
1970 Dürer Terem, Budapest
1974 Helikon Galéria, Budapest
1998 Zeneiskola, Dunakeszi, valamint Róma, Tokió, Amszterdam, Trieszt, Helsinki, Brüsszel, Bergen, London, Hamburg, Köln, Los Angeles, Athén, Bécs.

Köztéri művei

Hotel Duna InterContinental (ma Hotel Marriott)
Hotel Penta.

Szerkesztette: Sinóros Szabó Katalin

Gyulai Líviusz

grafikus

Születtem Baróton, 1937. december 2-án. (Ez a városka pár éve ünnepelte fennállásának 700. évfordulóját, az egykori Háromszék megye, ma Kovászna megye területén fekszik.)

Az elemi iskola első két osztályát Köpecen (a Baróttól 4 km-re lévő falucska) kisiskolájában végeztem, a harmadikat pedig Baróton.

Az itt és a környéken élő emberek fő megélhetési forrása az ún. Köpec-Baróti szénbánya volt, ahol anyai nagyapám, dédapám bányamérnökként üzemvezetők voltak. Selmecbányán végezték el az egyetemet, a bánya német-magyar érdekeltségű volt, csak mostanában zárták be végleg.

A II. világháborút még Köpecen éltem át. Észak-Erdély akkor Magyarországhoz tartozott. Ahogy közeledett a front, az állami hivatalok is Magyarország még meg nem szállt részére vonultak vissza. Így anyám – engem rokonoknál hagyva – Sopronba került, s 1946-ban jött értem és vitt magával.

Az elemi iskolás éveket így Sopronban fejeztem be. 12 éves koromban kezdtem járni Ágoston Jenő szabadiskolájába, alakrajzra. Modell után rajzoltunk, s ő készített fel a budapesti Képzőművészeti Gimnázium felvételijére is, ahová 1952-ben fel is vettek. Itt szívesen emlékszem Komjáthy Gyula bácsira, kedves tanáromra, mentoromra, kiváló rézkarcos volt. Aba-Novák, Patkó Károly, Szőnyi István kortársa, csapattársa volt még Varga Nándor Lajos, mindnyájan kiváló művelői a grafikának.

1956-ban érettségiztem, és felvételt nyertem a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, grafika szakra. A forradalmat itt éltem át többedmagammal. Nyolc társunk itt halt hősi halált; köztük Bódis Tóni, aki a gimnáziumban is osztálytársam volt. Szeretettel emlékszem Koffán Károlyra, aki akkor az életünket mentette meg. Az ő grafikai osztályába jártam volna, ha az események után a főiskoláról

nem rúgják ki. Így Kmetty Jánoshoz kerültem, aki akkor már 70 éves volt, nagyszerű pedagógus, kollégaként kezelt bennünket.

Barcsay Jenőt is meg kell említenem, sokat jelentett már puszta jelenléte is a Főiskolán.

1962-ben diplomáztam, de már jóval előtte sokat illusztráltam, elsősorban *az Élet és Irodalomba,* aminek akkor Nagy László, a költő volt a képszerkesztője. Az ő és Kondor Béla támogatásával egyre több illusztrációs munkához jutottam. 1975 körül kezdtem animációs filmmel foglalkozni, ezt kis kihagyással ma is művelem maroknyivá zsugorodott stábbal, ami még az elsorvasztott animációs filmszakmából megmaradt.

2007 októberében különleges élményben volt részem. 6-án Erdélyben – szülővárosomban –, Baróton a könyvtárat rólam nevezték el: „Gyulai Líviusz Barót Városi Könyvtár"-nak.

2008 februárjában pedig a 39. Magyar Filmszemlén megkaptam a *Magyar Mozgókép Mestere* címet.

Számtalan filmfesztiválon szerepeltem, továbbá rengeteg kiállításom is volt itthon és külföldön egyaránt. Nyertem díjakat is, a fontosabbakat a következőkben sorolom fel.

Fesztiváldíjak:

Nemzetközi Rövidfilmfesztivál, Kairó, 1978 *(Új lakók)* Arany Nofretete-díj;
Lipcsei Nemzetközi Rövidfilmfesztivál, 1979 *(Új* lakók) Ezüst Galamb-díj;
51. Nemzetközi Filmfesztivál, Cannes – a *Jónás* című animációs rövidfilmet beválasztják a versenyfilmek közé;
Internet Nemzetközi Filmfesztivál, Róma 2000 – I. díj;
Nemzetközi Rövidfilmfesztivál, Larissa (Görögország) 2002 – a Zsűri Különdíja;
VI. Nemzetközi Rövidfilmfesztivál, Olimpia (Görögország) 2003 – I. díj;
II. Kecskeméti Nemzetközi Filmfesztivál (*Tinti kalandjai*) – a legjobb TV-sorozat díja;
III. Kecskeméti Nemzetközi Filmfesztivál *(Golyós mese)* – a Filmkritikusok és TV kritikusok különdíja;
Biennal of Animation Bratislava, 2003 – a Visegrádi Négyek és a Viktor Kubal-díj.

Állami és egyéb díjak:

XI. Firenzei Grafikai Biennálé, 1971 – aranyérem;
Lipcsei Nemzetközi Könyvművészeti Biennálé (IBA), 1972 – aranyérem;
Munkácsy-díj, 1973;
Lipcsei Nemzetközi Könyvművészeti Biennálé (IBA), 1980 – ezüstérem;
Érdemes Művész, 1989;
Csillag Albert Alapítvány díja, 1989;
1995 óta a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja;
A Magyar Művészetért Díj, 2001;
Életműdíj, 2003; *Kossuth-díj,* 2004;
Prima Primissima, Prima-díj, 2005;
Pro Budapest, 2005;
Magyar Mozgókép Mestere, 2008.

Filmjeim:

Delfinia (1976)
Új lakók (1977)
Jómadarak (1979–80, 13 részes TV-sorozat)
Tinti kalandjai (1987–89, TV-sorozat)
Jónás (1996)
Golyós mese (1998)
Szindbád, bon voyage! (2000)
Az én kis városom (2003)
Könny nem marad szárazon (2005)
De Ronch kapitány naplója (2007)

Jankovics Marcell

rajzfilmrendező, művelődéstörténész, könyvillusztrátor

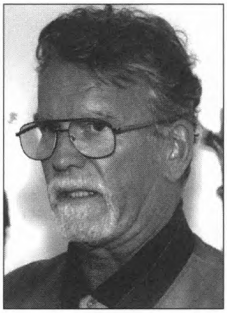

1941-ben születtem Budapesten. 1960 óta dolgozom a jelenlegi Pannóniafilm Kft-nél, korábban Filmstúdióban, illetve Filmvállalatnál. Fázisrajzoló gyakornokként kezdtem. 1965-ben neveztek ki rendezőnek, 1996-tól 2007-ig a Kft ügyvezető igazgatója voltam. 1963 óta készítek önállóan animációs filmeket. Animátorként, animációs rendezőként, grafikai tervezőként és dramaturgként mások filmjeiben is közreműködtem. Grafikai tervezőként dolgoztam a Disney stúdióban is, Burbankben (*Eszeveszett birodalom*, 1997). Több száz film van a hátam mögött. Vezető rendezője voltam a *Gusztáv*, a *Magyar Népmesék* és a *Mondák a magyar történelemből* című sorozatoknak. Három egészestés játékfilmemnek *(János vitéz, Fehérlófia, Ének a csodaszarvasról)* és egyedi rövidfilmjeimnek nemcsak rendezője, hanem forgatókönyvírója és tervezője is voltam. 1989 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal dolgozom *Az ember tragédiája* animációs filmváltozatán. Negyvenegynéhány hazai és nemzetközi díj, valamint számos magyar kitüntetés tulajdonosának mondhatom magam. Zsűritagként eddig kilenc alkalommal képviseltem hazámat nemzetközi filmfesztiválokon: Zágrábban, New Yorkban, Teheránban kétszer (17 évi időkülönbséggel), Espinhoban, Ottawában, Oberhausenben, Krakkóban, Hirosimában). 7 ízben magyar sikerrel. Több mint 20 éven keresztül tanítottam az animációt. Előbb a budapesti Képzőművészeti Szakközépiskolában (1971–72), majd az Iparművészeti Főiskolán, utóbb Egyetemen (1981-től), melynek DLA képesítésű (1997) magántanára vagyok (2000). 2004-től ismét tanítok, az Egyetem doktori iskoláján veszek részt a képzésben. 2007-ben egy szemeszteren át vizuális kommunikációt adtam elő a debreceni egyetemen.

Hajdanán rajzoltam képregényeket, de mindig csak rangos szerzők (pl. Oscar Wilde, Stanislaw Lem, Jókai) művéből. Készítettem rajzfilmplakátokat, illusztrálok mesekönyveket, ezen kívül saját könyveimet is. Cikkeim, tanulmányaim

és könyveim jelennek meg; előadásokat tartok konferenciákon, egyetemeken, főiskolákon, középiskolákban és közművelődési intézményekben az animációról, művelődéstörténeti, irodalmi, képzőművészeti témákról, a gyermeknevelés, kultúrpolitika és közélet kérdéseiről. 1988–98 között hasonló témákkal rendszeresen készítettem ismeretterjesztő televíziós műsorokat (túlnyomórészt Csonka Erzsébet szerkesztővel együtt), és voltam állandó résztvevője rádióműsoroknak (pl. a Petőfi adón a Molnár Éva szerkesztette *Zeneszerdának)*. A DUNA TV egyik alapítója vagyok. Kurátorként, szóvivőként, az induló televízió műsortanácsa elnökeként működtem közre beindulásában. 1996-ban megpályáztam a DUNA TV elnöki tisztségét – sikertelenül. Belekóstoltam a színházi munkába is. Korábban az Egyetemi Színpadon két népzenei műsort rendeztem (1981-ben és ' 82-ben). 1997-ben a Budapest Bábszínház Bábiloni Biblia címmel mutatta be darabomat, amit magam írtam, terveztem és rendeztem. Az új *Magyar Nagylexikon* első öt kötetének szerző munkatársa voltam (1993–97). Részt vettem a meghiúsított budapesti EXPO '96 és a hannoveri EXPO 2000 magyar programjának tervezésében. Több társaságban, egyesületben, szervezetben viselek tisztséget. Büszke vagyok arra, hogy legközelebbi barátaimmal együtt alapító kurátorként vagyok tagja a Március 15. Társaságnak, mely 1981. március 15. óta tünteti ki ezen a napon az arra érdemeseket. Több alkalommal ért az a megtiszteltetés, hogy március 15-én mondhattam ünnepi beszédet (1998-ban, 2000-ben Budapesten, 2002-ben Sepsiszentgyörgyön, 2004-ben Nagytarcsán, 2006-ban Balatonfüreden, 2008-ban Szegeden). 1995-ben a Magyar Művészeti Akadémia a tagjai sorába választott.

Losonci Lilla

festőművész

Taksonyban született, óvó családi környezetben töltötte gyermekkorát, ceruza, papír, sakktábla társaságában. Tanulmányait Nagybányán, Szabadkán és Budapesten végezte, ahol az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen szerzett diplomát.

Ifjúkorában kedves időtöltései közé tartozott még a zongorázás, teniszezés, pingpongozás, úszás, versmondás, olvasás... Már 15 éves korában képeket festett a dunaharaszti kis templom oltárára. Mint középiskolás, az iskola igazgatónőjének ajánlására (Dr. Dénes Jenőné) a Népművészeti és a Háziipari Vállalat modellezőjeként tervezte a bébiruhákat, sok elismeréssel.

Férjével, dr. Losonci Miklóssal, nagy szeretettel nevelte két fiát, tanított, igazgatott és szüntelenül rajzolt. A rajz lett az Ő naplója, sok ezer rajzi feljegyzése rögzítette élményeit, s ezek az emlékek váltak festménnyé. 1974-ben az I. Pedagógusok Szakszervezete I. Országos Sakkversenyén első lett egyéniben és csoportban is. Verőczi és Jenei nagymesterek hívták a venezuelai mérkőzésre, de ő a sakkot meghagyta pihentető időtöltésnek.

A kiállítótermek, műtermek látogatása egyre erősebben ösztönözték rajzolásra, festésre, szemlélődésre, elmélyült munkára. 171 egyéni, 72 csoportos kiállításon vett részt.

Tanulmányúton járt Európa, Ázsia, Afrika országaiban. Fő motívuma a hazai táj, a virágok végtelensége, az évszakok vonulása, az ember és a természet kapcsolata. Montázsokban összegezte az esztétika történelmi vonulatait. Az aszódi, szegedi, szobi múzeumok mellett számos magyar és külföldi gyűjtemény őrzi alkotásait.

George Bush és Bill Clinton, az USA elnökei meleg hangú sorokban fejezték ki elismerésüket a tulajdonukba került Losonci Lilla-képekkel kapcsolatban.

Számtalan képet adományozott jótékonysági célokra.

A milleniumi ünnepségek keretében sorozatai kerültek bemutatásra az Árpádkorról, a Szabadságharcról, a Magyar Századokról. Ez utóbbi képi anyagán jelenleg is dolgozik.

Részlet a Losonci Breviáriumból

Megfogadta Losonci Lilla hajdani érettségi elnökének fölszólító tanácsát: „Kislány-, a rajzot soha ne hagyja abba!" Úgy tett. Vonalban gondolkodott, színekben eszmélt. Erőforrása lett növekvő műveltsége, a virágokból, tájakból felé áramló élményzuhatag, jó lelkiismeretének családjára, környezetére gyakorolt állandó, csöndes sugárzása, lelki-szellemi készenlétének egészsége. Minden alkotása belső emberi fölemelkedésének soha nem elsietett, mindig érett, végeredménye.

Ő a lírai természetelvűség festője, egy több ezer éves, ma is szakadatlanul és kimeríthetetlenül működő szemlélet híve, új, friss változatokkal gyarapítja a létezés föltámadó, gyöngyöző újjászületését. Ezen portyázása közben földeríti a gondolat belső formáit is, és azt a látvány anatómiájához csatolja. Ábrázolás, értelmezés, ez az Ő összefüggő, kettős törvénye, a valóságfestészet különböző arányain alapuló elvonatkoztatásait testesíti, a műfaj ősi, új egyszemélyes rendszerével. Ez a külön nyelv az ő rajzi anyanyelve. A szellemi ébrenlét felső fokát közelíti minden képe, ez a csöndes totalitás áramlik művészetében, a szüntelen utazás, mely külső-belső esemény, erőgyűjtés helyváltoztatásaiból, gondolkodása révén, élmény és tapasztalat. Szüntelen föltámadás! Működteti képességét, tehetségét nem tartalékolja, hanem árasztja. Ennyi a titok. Törvénye az. Megszenteli ifjúságának tájait, tág otthonát, Nagybányát, Szabadkát, a Dunakanyart, a Kis-Dunát, az Alföldet, a Balaton ringását, a Mátrát és az erdélyi hegyek ritmikus hullámzását, Szentendrét, és a nagyvilágot, Athént, Itáliát, Egyiptomot, az írországi óceánpartot, Párizst, de mindenekelőtt a magyar tanyákat, megannyi pipacs piros tündöklését. Sértetlen az önbizalma, száműzi a nehézségeket megoldásaiban, teli a kincstár, offenzív a képzelet térhódítása, az ecsetfogó szorgalom alázata. Ez is oka annak, ez a lázasan visszafogott, egyúttal szárnyra kelt buzgalom, hogy soha nincs híjával a színes formáknak, azok rendre és termő bőséggel mindig és újra szolgálatra jelentkeznek. Ízlésének fegyelme mértéktartásra serkenti, a lelkében született fölismerések mohóságát szívós lassúságra

módosítja, ezzel az ellenőrzött következetességgel halad előre, egy fokkal, egy lépéssel mindig magasabbra.

Inspiratív közege a virág, festményein testvéreinek fogadja a dáliákat, rózsákat, a tulipánokat, a rét és a kert minden színes, illatos újszülöttjét.

Tónusainak hőmérséklete kellemes és pontos, a négy évszak híreit tolmácsolja színrendjének gyöngyöző érzékenységével. Sem a természetelvűség, sem az elvonatkoztatás nem meghaladott, mindkettő korszerű, ha öntörvény irányítja. Losonci Lilla is önmagát választja, saját határai között mozog, így találja meg kincseit. Ez az a belső béke, melyet a színek méltóságával közvetít, azért halad, mert a szívós lassúság tempójával időzik a lét jelenségeinél. Nem mond le semmiről, nem marad le semmiről. mert nem siet, a kép belső örömével mindig és újra: Megérkezik. Művészete a fölismerés kegyelmi állapotát ragadja meg, a Buddhai megvilágosodás jegyében lel új lehetőségeire. Ady „A föltámadás szomorúságát" említi, Losonci Lilla a fölemelkedés örömét sugározza, az érem másik oldalát. Vágya „az egész látóhatár" birtoklása. Nemes küldetéssel ezért tárja föl a magyar évszázadok minden merülő szépségét, városmontázsaiban ezért közelíti Róma, Párizs, Budapest időrétegeit halmozott festői térségében. Ezért indul újra és újra, művekkel megrakottan, társait invitálva az élet völgyéből a titokzatos ismeretlen varázsú csúcs irányába.

Losonci Miklós

dr. Issekutz Sarolta

A XX. század első népirtása

(fotókiállítás megnyitó)

A XIX. században török uralom alá került az Örmény Fennsík nyugati része, ahol az őslakos örmények laktak. Megközelítőleg 3 millióan élnek ekkor a Török Birodalom területén, mint legnagyobb nemzeti kisebbség. Folyamatos diszkriminációnak voltak kitéve, pl. speciális adókat vetettek ki rájuk, anyanyelvhasználatukat tiltották. A cserkesz és kurd hordák állandó támadásai ellenére azonban mégis viszonylatos békében éltek.

A Török Birodalomban a XIX. sz. második felére egyre fokozódó gazdasági és politikai válság merőben új helyzetet teremtett úgy a törökök, mint az örmények számára. A kirobban orosz-török háborút a törökök elveszítették. Hogy megértsük a helyzetet, egészen az 1878-as *San Stefanó-i béké*ig, illetve a *berlini kongresszusig* kell visszamennünk. Ezek keretében az oroszokkal szemben háborút vesztett Török Birodalom a többi hatalom előtt kötelezte magát a területén élő örmények védelmére a cserkeszekkel és kurdokkal szemben, az általános vallásszabadság bevezetésére, valamint arra, hogy folyamatosan tájékoztatja a konferencia résztvevőit az örmények helyzetéről.

A nyugati hatalmak, főleg Angliának érdeke volt a Török Birodalmat megmenteni a növekvő orosz expanzióval szemben. A Berlini konferencián elérték az orosz csapatok kivonását az örmények lakta törökországi területekről.

II. Abdul Hamid szultán betiltja az örmény lapokat, összejöveteleket, majd török reguláris és kurd szabadcsapatokat szerveznek és fegyvereznek fel az örmények terrorizálására. Az örmények tiltakoznak és szervezkednek.

1894–96 között az örmények ellen elkövetett pogromok 2–300 000 örmény halálát okozzák. Emellett igen jelentős az erőszakos térítések száma (iszlamizálni akarták az egész birodalomban élő kisebbségeket), százával rombolták le az örmény keresztény templomokat, részben pedig mecsetté alakították át.

A XX. sz. elején megalakul az *Egység és Haladás Párt= Ittihad*, az *ifjútörökök mozgalma*, amely reformmozgalomnak indult az állam modernizálásáért. Ekkor javul az örmények helyzete is, visszakapják alapvető jogaikat.

Az *ifjútörökök* azon döntése, hogy az örmény kérdést *genocídium – szisztematikus népírtás* útján oldják meg, az 1900-as évek elején érlelődött meg a párt KB titkos üléseinek és konferenciáinak során.

1909-ben pogromok indulnak az örmények ellen Kilikiában, melyeknek 20–30 ezer örmény esik áldozatul.

A Párt az 1911-es, Szalonikiban tartott kongresszusán elfogadott egy végleges döntést a birodalmon belül élő nem-török népek erőszakos törökösítéséről.

1913-ban katonai puccsal az *Ittihad* radikális oldala kerül hatalomra, soviniszta, kereszténygyűlölő párttá válik. Céljuk a nemzeti kisebbségek, a keresztények kiirtása a birodalom egész területéről.

1914-ben *Talaat* belügyminiszter titkos rendeleteket küld a helyi kormányzóknak, hogy az örmények kiirtását előkészítsék. *Doktor Nazim* oktatásügyi miniszter felszólalt az egyik titkos ülésen: *„Az örmény népet mind egy szálig ki kell irtani, hogy egy se maradjon az országunkban, s hogy még a nevüket is elfelejtsük. Most egy háború van készülőben és nem lesz többé egy ilyen kedvező alkalom..Azt akarom, hogy ezen a földön törökök, és csakis törökök éljenek s egészében birtokolják azt. Pokolba minden nem-török elemmel, bármi legyen is a nemzetisége és a vallása."*

Talaat, Dzsemal és Enver pasák homogén, kisebbség és kereszténymentes török államot kívánnak létrehozni. Tervüknek kedvez a kirobbanó I. világháború, melynek történései elvonják a világ figyelmét Törökországról.

A német-török kapcsolatok szorosra fűződtek, hiszen a németek kezében volt a török gazdaság és hadsereg feletti tényleges ellenőrzés már korábban is.

Törökország 1914. okt. 29-én a központi hatalmak oldalán belép a háborúba.

A világ nem szerzett tudomást arról, hogy mi történik a birodalom belsejében.

1915. április 24-én Isztambulban 800 örmény vezető értelmiséget (orvosokat, ügyvédeket, írókat, papokat) gyilkolnak meg, majd követi az irtó hadjárat és mészárlás az egész örmény nemzeti kisebbség ellen. 1,5 millió örmény pusztul el fegyver, kiéheztetés, szomjaztatás (százezres tömegek – főleg nők, gyermekek és öregek – halálmenete a Der el Zor sivatagban) és kínzás által.

Dokumentumokkal bizonyított tény, hogy török államférfiak előre megtervezett forgatókönyv alapján, titokban hajtották végre az örmények elleni teljes népirtást.

A világ a történtekről az egyházi misszionáriusok (USA külképviseletei 11 nagyvárosban kb. 145 amerikai misszionárius), Henry Morgentau nagyköveten, Johann Lepsius és Nansen útján értesül a történtekről.

Hitler 1936-ban a hasonló módszerek felhasználásával véghezvitt zsidó népirtás kapcsán cinikusan a következő kijelentést tette: *„Ugyan, ki emlékszik már az örményekre?"*

S valóban, ki emlékszik az örményekre. Mind a mai napig *elhallgatott népirtás*, ami az örményekkel történt. Törökország nem ismeri el a történteket, sőt súlyos büntetéssel sújtja, aki erről beszélni merészel.

Április 24-e az egész világon az *Örmény Népirtás emléknapja*. Idén, a 93. évfordulón is kötelességünk emlékezni erre a tragédiára. A jereváni Örmény Genocídium Múzeum a népirtást dokumentáló archív fotóanyagát az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek adományozta abból a célból, hogy kiállításaival megismertesse a magyar társadalommal e mindmáig elhallgatott népirtás hiteles történetét.

A török kormány által elkövetett Örmény Genocídium 1915–1922 között mintegy 1,5 millió áldozatot követelt, míg a XIX. század 80-as éveitől 1915-ig ugyancsak közel 1 millió örmény esett áldozatul a török politika nagyhatalmi törekvéseinek, azaz összesen mintegy 2,5 millió örmény.

Az egyesület 2007-ben megjelentette *Nikolaj Hovhanniszján: Az Örmény Genocídium* c. tanulmányát magyar nyelven, felhasználva a kiállítás dokumentumfotóit, statisztikai kimutatásait (szerkesztette dr. Issekutz Sarolta). A könyvet eljuttattuk adományként közel 1000 példányban a magyar politikum számára abból a célból, hogy Magyarország is csatlakozzon a népirtást elismerő és elítélő államok – jelenleg 22 – csoportjához. Sajnos eddig az országgyűlés nem hozott határozatot e tárgyban.

*

Rendezte: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Magyarok Világszövetsége, Magyarok Háza
Támogatta: Bp. Főv. XVI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Április 18., péntek

Örmény filmnap a II. kerületben

Az Örmény Filmnapot Dr. Láng Zsolt, Budapest Főváros II. kerületi Önkormányzat polgármestere nyitotta meg. Örömét fejezte ki, hogy a kerületben lakók számára örmény játék- és dokumentumfilm került bemutatásra. Az örmény történelem és kultúra sarokköveinek említése után elmondta, hogy az Örmény Genocídium megtörténtéről minél többször kell beszélni, mert sokan még mindig nem hallottak róla.

A „három menetben" levetített filmek nagy elismerést váltottak ki a nézőkből.

A filmet megtekintette Koltai Gábor filmrendező is, aki részben az Örmény Genocídium c. dokumentumfilm iránti érdeklődése okán, részben pedig az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület tevékenysége iránti megbecsülése és elismerése miatt vett részt a filmnapon.

Örmény Genocídium (52', magyar felirattal), dokumentumfilm
A népirtást túlélők riportjai, korabeli fotók és filmrészletek mutatják be a törökországi örményekkel történt borzalmakat.
Hájr Méhr (38') – Rendező: Kali Kinga
A dokumentumfilm a gyergyószentmiklósi magyar-örmények példáján keresztül mutatja be azt a maradék kis örmény világot, amely Erdélyben mind a mai napig fellelhető – melyről azonban kevesen tudnak. I. Apafi Mihály fejedelem 1672-ben telepítette le a menedéket kérő örmény kereskedőcsaládokat, akik előbb Gyergyószentmiklós kereskedelmét lendítették fel, de később újabb virágzó örmény központokat hoztak létre: Szamosújvár, Erzsébetváros és Csíkszépvíz városokat.

A Hájr Méhr csupán a mai helyzetet illusztrálja: az egykori örmény telepesek leszármazottjai miként élik meg örménységüket, mit birtokolnak őseik hagyományából. Interjúkkal járja körül a manapság magukat olykor még örménynek nevező magyarok jellegzetes identitását. Mert Gyergyószentmiklóson az örmények, ahogyan ők fogalmaznak, „hét közben magyarok, hét végén, a templom-

ban örmények". A film azt a tudást tükrözi, amely által ez a kis, igen képlékeny határokkal rendelkező csoport megéli örménységét. Az identitásteremtésben a legnagyobb szerep az egyházra és a gasztronómiára hárul manapság.

A film bemutatja a Vörös Köpenyegesek rítusát, mely egykori örmény világi, céhes szokásból mára már az örmény katolikus liturgiába ágyazódott be, és csupán Gyergyószentmiklóson maradt fenn, az alkalmankénti identitásmegújítást szolgálva a nagyobb ünnepekkor.

Párhuzamos képsorokon a népszerű örmény fűszerféle, a hurut tradicionális elkészítése is nyomon követhető – melyet a környékbeli székelyek is átvettek gasztronómiai szokásként.

A magyar-örmények évszázadok óta nem beszélik már az örmény nyelvet, anyanyelvük a magyar, de Gyergyószentmiklóson minden magyar-örmény tudja, Hájr Méhr annyit jelent magyarul: Miatyánk.

Pandzsuni, a jótevő (95', 1993, örmény nyelv, magyar felirat) – játékfilm

F. Otjan 1909-ben kiadott szatirikus regényében a kommunizmus kísértete az örmény hegyi falvakba téved Pandzsuni elvtárs személyében. Egy év sem telik el, és Pandzsuni már bőven arathatja munkája gyümölcsét: a korábban békés, patriarchális faluban fellángol az osztálygyűlölet, tombol a kisajátítás, elszabadul a nők „emancipálódása", s mindennek következtében fellángol a nemzetiségek közötti háborúskodás, féktelen garázdálkodással, templomok kifosztásával, a vallás megsértésével párosulva...

Az Erzsébetvárosi örmény búcsú Erdélyben (37') – dokumentumfilm, készítette: ifj. Opra Vilmos

A dokumentumfilm az Opra – Szentpétery családon és visszaemlékezéseiken keresztül mutatja be a hajdankori örmény alapítású metropolis, szabad királyi Erzsébetváros (ma: Dumbraveni) ma is látható szép középületeit, lakóházait, az örmény katolikus nagytemplomot és kincseit, valamint a 2008. augusztus 15-i Nagyboldogasszony napi búcsút az örmény katolikus főtemplomban és az örmény gyökerű zarándokokat.

*

Rendezte: Bp. Főv. II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

„335 éve Magyarhonban"

Erdélyi örmény közösségek konferenciája

A konferenciát megnyitotta: *Dr. Issekutz Sarolta,*
az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
és a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnöke

Az 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem engedélyével Erdélyben letelepült örmény kereskedők és iparosok alapították meg az erdélyi örmény diaszpórát, immár 335 évvel ezelőtt. A XIX. század utolsó évtizedeiben megjelenik az örmény értelmiség s ezzel felgyorsul az erdélyi örmény településekből való kirajzás Erdély nagy városaiba, Magyarország területére. Ezt a folyamatot felgyorsította a trianoni békediktátum okozta területvesztés, majd a II. világháború. A szétszakadt családok, közösségek közös munkálkodása, egymást segítése a hazai 1993-as nemzetiségi törvény létrejöttével teremtődött meg. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 1997-ben megszervezte az első konferenciát Budapesten, amelyre valamennyi jelentős örmény település képviselőit meghíva együttműködési megállapodást kötött az erdélyi örmény identitásőrzés közös programjának kidolgozására. Azóta immár hatodik alkalommal rendezi meg az örmény kolóniák konferenciáját – eddig három alkalommal Erdélyben, az Armenia Örménymagyar Baráti Társasággal társrendezőként –, amelyen megtárgyalták és bemutatták az örmény identitásőrzés helyi alakulását, a szellemi és tárgyi kultúra megmentésének lehetőségeit. A konferenciák előadásaiból konferenciakötetek jelentek meg. Az örmények által alapított városok (Szamosújvár és Erzsébetváros szabad királyi városok), valamint Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz örmény gyökerű lakosainak leszármazottai szervezetekbe tömörülve óvják és védik őseik tárgyi és szellemi örökségét úgy Erdélyben, mint hazánkban.

Erről számolnak be a II. Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozat keretében rendezett konferencián az örmény szervezetek meghívott előadói.

*Dr. Magyari-Sáska Zsolt**

Örmény vonatkozású munkák és kutatások Gyergyószentmiklóson

Egy olyan integrált nemzetrésznek mint az örmény-magyaroknak a saját maguk számára meghatározott identitástudat és ezen belüli értékrendszer kialakítása nem egyszerű és nem is lehet egységes. Ahhoz, azonban hogy az értékeinket megfelelőképpen tudjuk megmutatni a kívülállók számára több kihívásnak is meg kell felelnünk:

1. Ismernünk kell saját értékeinket. Első és egyik legfontosabb elem, hogy megfelelő mélységű ismeretünk legyen származásunkkal, értékeinkkel kapcsolatban. Talán ennek hiánya az, hogy a gyergyói örményekről a churutos levesen kívül vajmi keveset tudnak a városlakók. Ezért elsődleges fontosságú minden olyan munka, rendezvény, kutatás, amely egyre szélesebb körben próbálja megismertetni az erdélyi örménységgel kapcsolatos információkat
2. Megfelelő nyelveken szóljunk. Az előbbiekben említett népszerűsítést azonban a megfelelő módon kell elvégezni. A belső (örmény-magyarok) és külső (magyarok vagy más nemzetiségűek) kör más és másképpen képes reagálni a neki bemutatott információkra. A belső kötődés vagy éppen ennek hiánya más-más megközelítést igényel.

A tudományos kutatások, események, helyszínek dokumentálása mind arra szolgál, hogy megfelelő alapot képezzenek a szélesebb körben megvalósítható népszerűsítésre. Az elmúlt időszakban hiánypótló művek jelentek meg az erdélyi örménységgel kapcsolatban (Garda Dezső, Száva Tibor, Gazdovits Miklós, Puskás Attila), ugyanakkor előkerültek olyan alkotások is, amelyek nemcsak forrásmunkaként, de önálló alkotásként is megállják a helyüket. Itt elsősorban a gyergyószentmiklósi Domus Historia-ra és a méltatlanul keveset emlegetett Vákár József tisztelendő úrra gondolok, akinek nagy érdeme, hogy felidézhető és magyarul olvasható a város örmény közösségnek jelentős mozzanatai.

* Babes-Bolyai Tudományegyetem, Gyergyószentmiklósi Kihelyezett Tagozat

Amíg a szűk értelemben vett tudományos kutatások az erre hivatottak és felkészültek feladata, számos olyan tevékenység is történt melynek végső célja a gyergyószentmiklósi örmény kulturális és vallási hagyaték megőrzése. Ezek közül kettőre térnék ki részletesebben, melyeket a Babes-Bolyai Tudományegyetem Gyergyószentmiklósi Kihelyezett Tagozatának hallgatói segítségével végeztünk és végzünk jelen pillanatban is, nem mellőzve a könyvtár könyvállományának egy részét érintő szakszerű nyilvántartásba vételét, melyet Székely Szilárd végzett 2005–2006 között, illetve olyan egyéni kezdeményezéseket sem, mint pl. a Lázár János egyháztanácsos úr által végzett örmény épületek és családjaik számbavétele és Hegyesi Jánosné (Áskó néni) emlékezései alapján.

Az első munka a Topográfus-földmérő hallgatókkal (Balogh Gyöngyike, Bege Attila, Györffy Imre, Györfi Jenő) történt 2006-ben, melynek célja Gyergyószentmiklósi Örmény temető térképének és térinformatikai adatbázisának létrehozása. Az elkészített munka tartalmazza sírok, sírkertek méretarányos helyrajzát, illetve lehetőséget biztosít bármilyen egyénesített adatok

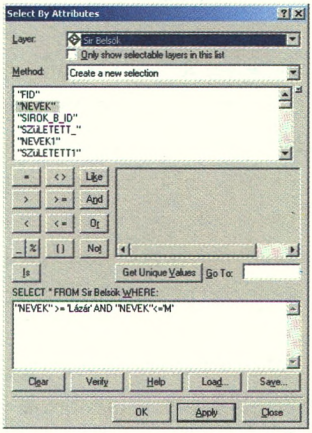

1. ábra

A gyergyószentmiklósi örmény temető helyrajza a Lázár vezetéknevű elhunytak temetkezési helyének megjelölésével

további bevitelére is. Ezen adatok közé tartoznak és jórész már be is vezetettek az elhunytak nevei, születési és elhalálozási évük, de lehetőség van a mindennapi életben történő felhasználásra is pl. a sírmegváltások nyilvántartására is.

Mindezeken túl a dokumentálás lehetőséget biztosít különböző jellegű statisztikák elkészítésére is (Melyek azok a sírok amelyek 1800 előtti születési évet tartalmaznak? Mutassa meg a rendszer azokat a sírokat, amelyekben Lázár vezetéknevű személyek nyugszanak?)

Az elkészített adatbázis a kert virtuális 3D-s modelljének kialakításához is alapelemül szolgálhat. Ezáltal egy időbeli barangolásra alkalmassá válhat az így elkészített kis világ, talán a turisztikai promóciós anyagok elemeként is megjelenhet. Időbeli barangolás említett, hiszen pl. az elkészítés pillanata már a jelenben is bizonyos vonatkozásokat dokumentál, hiszen a temető hangulatát adó magas fenyőket a 2007-es vihar kitörte.

A további munkáink arra irányulnak, hogy legalább 5 éves időközökben naprakészen tartsuk az adatbázisnak úgy a helyzeti adatokra vonatkozó, mint leíró, társított adatait, illetve a sírok anyagának, magasságának, illetve fák típusának, méretének felmérésével még valósághűvé tegyük a rendszert. Ugyanakkor szeretnénk fénykép alapú dokumentálást is végrehajtani, hiszen a rendszer minden egyes objektumához külső hivatkozásokat is lehet rendelni.

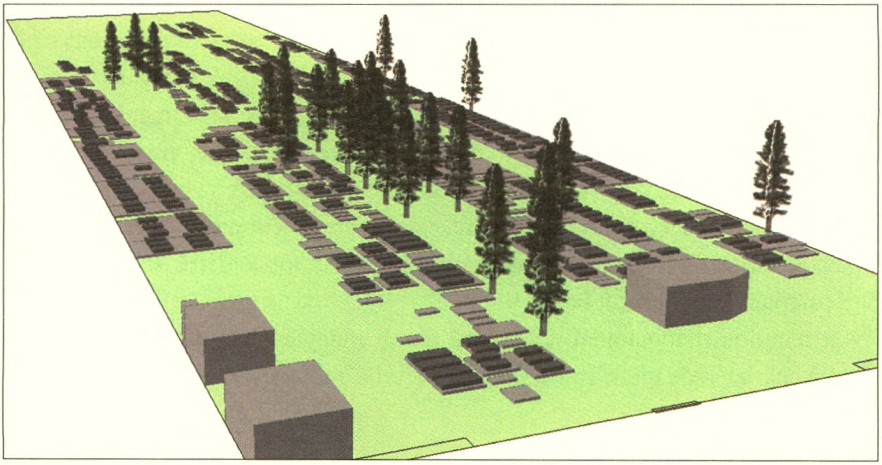

2. ábra – *A gyergyószentmiklósi örmény temető egyszerű 3D-s modellje*

A második munka egy átfogóbb méretű kutatás, melynek célja azon elemek feldolgozása melyek megalapozhatják az örmény hagyaték élményszerű bemutatásának lehetőségét. Mind a négy történelmi örmény központ esetében egy-egy hasonló felépítésű államvizsga készült.

A szakdolgozatok témáiban az alábbi irányvonalakat próbáltuk követni: három típusú turisztikai ajánlat illetve idegenvezetés forgatókönyvének a kialakítása: egy 15–20 perces, egy 1–2 órás illetve egy napos csomag. Ezekben a forgatókönyvekben a szöveg tartalmi elemeit próbáltuk megfelelő módon összeválogatni, különös figyelmet fordítva a helyes ugyanakkor érdekes, nem monográfiaszerű szövegkörnyezetet megteremtve.

Ugyancsak ennek keretén belül, elkészült mind a négy templombelső méretarányos alaprajza, még ha nem mérnöki pontossággal is, megjelölve ezeken a történelem, a hagyomány és a hitélet turisztikai szempontból fontos elemeit. Ezáltal is szeretnénk minél többet és szebben felmutatni abból, amit az örmény örökség jelképez.

Ezek a dolgozatok nem jelentenek ugyanakkor egy végső fázist, hiszen jövőben következhet ezeknek oly módú átdolgozása, hogy világnyelveken is bemutathatóvá váljon ez az érték, és erdélyi örmény körutak kidolgozása is szerepelhet a vizsgamunkák tematikái között.

A gyergyószentmiklósi örmény hagyaték turisztikai feldolgozásánál (Gábor Arnold) egy külön alfejezet foglalkozik a 2002 és 2007 közti vendégkönyv bejegyzéseinek feldolgozásával. Természetesen nem gondoljuk, hogy az itt található bejegyzések által teljes képet nyerhetünk a látogatásokról, mégis irányvonalat megmutat. A különböző nyilvántartások összevetése után, azt mondhatjuk, hogy a látogatóknak kb. 40-45%-a jelenik meg a vendégkönyvben.

Az összesítő táblázaton túl vizsgáltuk a csoportok létszámát illetve az egyes hónapok turistaforgalmát is (a részletes adatokat a mellékletek tartalmazzák). Ezek alapján észrevehető, hogy:

– a templom látogatóinak túlnyomó részét magyar állampolgárok alkotják, melyeknek jelentős része valószínűleg erdélyi örmény gyökerekkel rendelkezik (hazatérő turizmus)

– a hazai (belföldi) turizmus számára szinte felfedezetlen terület az erdélyi örménység

Sor	Ország		2002	2003	2004	2005	2006	2007	Össz
1	Magyarország		1532	1229	526	176	1158	1024	5645
2	Románia	magyar	125	73	34	35	31	112	410
		román	8	8	2	4	2	17	41
3	Németország		14	30	6	-	3	4	57
4	Szlovákia		-	-	2	-	3	18	23
5	USA		7	6	2	2	2	3	22
6	Brazília		-	-	-	-	-	21	21
7	Hollandia		1	8	2	1	-	9	21
8	Ausztria		4	4	-	-	1	7	16
9	Olaszország		8	1	2	-	3	2	16
10	Ukrajna		2	-	-	-	-	13	15
11	Jugoszlávia		2	2	-	-	1	9	14
12	Svájc		1	-	-	2	4	6	13
13	Franciaország		3	1	3	1	3	-	11
14	Ausztria		1	2	-	-	4	-	7
15	Belgium		-	1	-	-	-	4	5
16	Svédország		1	2	2	-	-	-	5
17	Lengyelország		-	1	-	-	-	2	3
18	Moldova		3	-	-	-	-	-	3
19	Kanada		3	-	-	-	-	-	3
20	Örményország		1	-	-	-	2	-	3
21	Oroszország		1	-	-	-	1	-	2
22	Argentína		-	-	-	-	1	1	2
23	Dánia		-	1	-	-	-	-	1
24	Norvégia		-	-	1	-	-	-	1
25	Izrael		-	-	1	-	-	-	1
26	India		-	-	-	-	1	-	1
27	Vietnám		-	-	-	-	1	-	1
28	Venezuela		-	-	-	-	-	1	1
29	Anglia		-	-	-	-	1	-	1
30	Finnország		-	-	-	-	-	1	1
31	Horvátország		-	-	-	-	-	1	1
32	Luxemburg		-	-	-	-	-	1	1
Össz / év			**1715**	**1370**	**583**	**221**	**1222**	**1257**	

1. táblázat – *Vendégkönyvben szereplő látogatók száma a gyergyószentmiklósi örmény templomban 2002–2007 között*

– az Amerika Egyesült Államok ugyan kis létszámú, de állandó jelenlétet mutat, egyetlen valódi külföldi ország melyből minden évben érkeztek látogatók

– a kettős állampolgárságról való népszavazás visszahúzó hatása a turizmusra vonatkozólag

– megfigyelhető a pünkösd, mint kiemelkedő idény

– az átszámolásokból kiderül, hogy a pünkösdi ünnepek a csoportos látogatásokat mutatják fel, míg a nyári idény turistái közül jelentős számban érkeznek személyautóval illetve családi társaságban

A kutatások tematikája természetesen még nem kimerített, a sírok és a vendégkönyv adatainak aktualizálása mellett, szeretnénk a közeljövőben egy felmérést készíteni arról, hogy arról, hogy úgy a négy történelmi örmény központ, mint a számottevő örmény eredetű lakossal rendelkező egyéb települések lakosai menynyit tudnak és mennyire tekintik értéknek az örmény közösségek tárgyi, szellemi és kulturális hagyatékát.

Irodalom (*beleértve a szakdolgozatok szakirodalmát is*)

1. Ávedik L. (1896), *Szabad királyi Erzsébetváros Monográfiája*, Auróra, Szamosújvár, (Reprint: Budapest, 2004)
2. Baronian Z., *Biserici armene, monumente de artă din Moldova*
3. Bogos M. (1997), *A szépvízi örmények*, Budapest XII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat,
4. Constantinescu: N. A. (1961), *Precizări în legătura cu data construirii mănăstirii ameneşti Zamca- Suceava*
5. Garda, D., (2001), *Gyergyószentmiklós monográfiája*, Státut Könyvkiadó, Csíkszereda.
6. Garda, D., (2007), *Gyergyói örmények könyve, I–II. kötet*, Hadimúzeum Alapítvány, Budapest.
7. Gazdovits, M., (2006), *Az erdélyi örmények története*, GEWALT Nyomda, Kolozsvár.
8. Hankó, V., (1896), *Székelyföld*, Laude Kiadó, Debrecen.
9. Kádár J. (1903), *Szamosújvár Szab. Kir. Város*, A vár és uradalom története
10. Orbán, B., (1991), *A Székelyföld leírása, I. kötet*, Szekszárdi Nyomda, Budapest.
11. Pesty F. (1880), *Az eltűnt régi vármegyék*

12. Pop V. (2002), *Armenopolis oraş baroc*
13. Puskás, A., (2006), *Az erdélyi örmények nyomában*, Mark House, Gyergyószentmiklós.
14. Şimanschi L. (1967), *Mănăstirea Zamca*
15. Szongott K. (1901), *Szamosújvár Szab. Kir. Város Monográphiája II*
16. Tarisznyás, M., (1994), *Gyergyó történeti néprajza*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
17. Vofkori, Gy., (2004), *Gyergyószentmiklós várostörténet képekben*, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
18. ***, *Domus Historia*, Gyergyószentmiklós.
19. ***, *Erdélyi Örmény Gyökerek* Füzetek
20. ***. (2001), *A gyergyói örményekről*, Kiskalauz „Csíky-kert" Tudományos Társaság, F&F Internation Kft, Gyergyószentmiklós.

Mellékletek

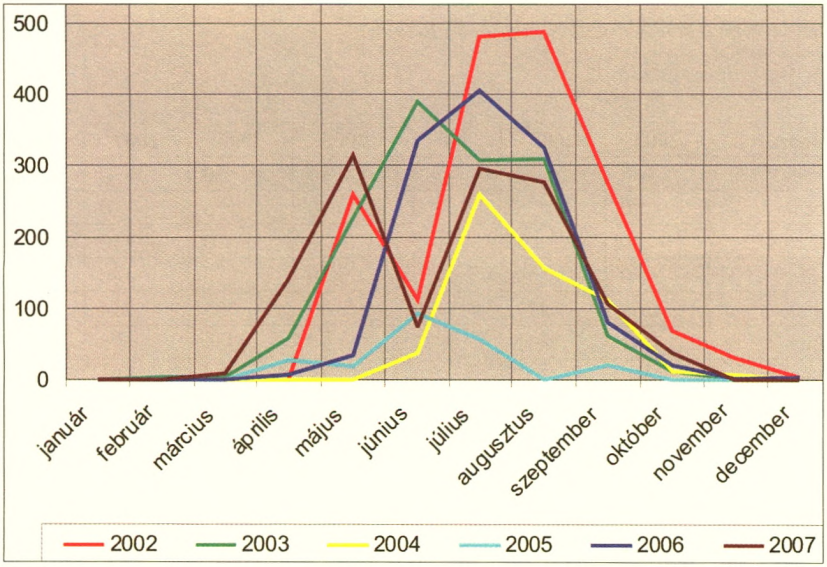

3. ábra – *A gyergyószentmiklósi örmény templom látogatószámának alakulása a vendégkönyv bejegyzései alapján*

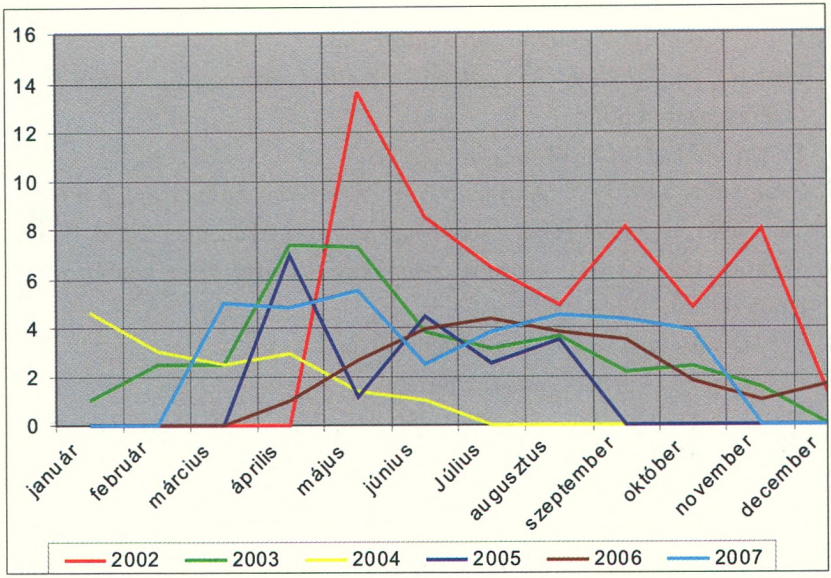

4. ábra – *A gyergyószentmiklósi örmény templom egyes vendégkönyv-bejegyzéseihez tartozó személylétszám átlagának alakulása*

Hónap	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Átlag
január	0	1	0	0	0	0	**0.16**
február	0	5	0	0	0	0	**0.83**
március	0	5	0	0	0	10	**2.50**
április	0	59	0	28	6	140	**38.83**
május	259	227	0	20	35	314	**142.50**
június	111	391	37	94	336	75	**174.00**
július	480	307	260	58	405	295	**300.83**
augusztus	487	309	157	0	323	276	**258.66**
szeptember	277	62	113	21	81	108	**110.33**
október	68	12	11	0	21	39	**25.16**
november	32	3	6	0	3	0	**7.33**
december	5	0	0	0	5	0	**1.66**

2. táblázat – *Havonkénti átlag turistaszám a gyergyószentmiklósi örmény templomban a vendégkönyv bejegyzéseinek alapján*

2002	
május	259 : 19 = **13,63**
június	111 : 13 = **8,53**
július	480 : 74 = **6,48**
augusztus	487 : 99 = **4,91**
szeptember	277 : 34 = **8,14**
október	68 : 14 = **4,85**
november	32 : 4 = **8,00**
december	5 : 4 = **1,25**

2003	
január	1 : 1 = **1**
február	5 : 2 = **2,5**
március	5 : 5 = **1**
április	59 : 8 = **7,37**
május	227 : 31 = **7,32**
június	391 : 103 = **3,79**
Július	307 : 98 = **3,13**
augusztus	309 : 86 = **3,59**
szeptember	62 : 29 = **2,13**
október	12 : 5 = **2,4**
november	3 : 2 = **1,5**

2004	
június	37 : 8 = **4,62**
július	260 : 86 = **3,02**
augusztus	157 : 64 = **2,45**
szeptember	113 : 39 = **2,89**
október	11 : 8 = **1,37**
november	6 : 6 = **1**

2005	
április	28 : 4 = **7**
május	20 : 17 = **1,17**
június	94 : 21 = **4,47**
július	58 : 23 = **2,52**
szeptember	21 : 6 = **3,5**

2006	
április	6 : 6 = **1**
május	35 : 13 = **2,69**
június	336 : 85 = **3,95**
július	405 : 92 = **4,40**
augusztus	323 : 85 = **3,8**
szeptember	81 : 23 = **3,52**
október	21 : 12 = **1,75**
november	3 : 3 = **1**
december	5 : 3 = **1,66**

2007	
március	10 : 2 = **5**
április	140 : 29 = **4,82**
május	314 : 57 = **5,50**
június	75 : 30 = **2,5**
július	295 : 77 = **3,83**
augusztus	276 : 61 = **4,52**
szeptember	108 : 25 = **4,32**
október	39 : 10 = **3,9**

3. táblázat

Havonkénti átlaga a csoportlétszámoknak a gyergyószentmiklósi örmény templomban a vendégkönyv bejegyzéseinek alapján

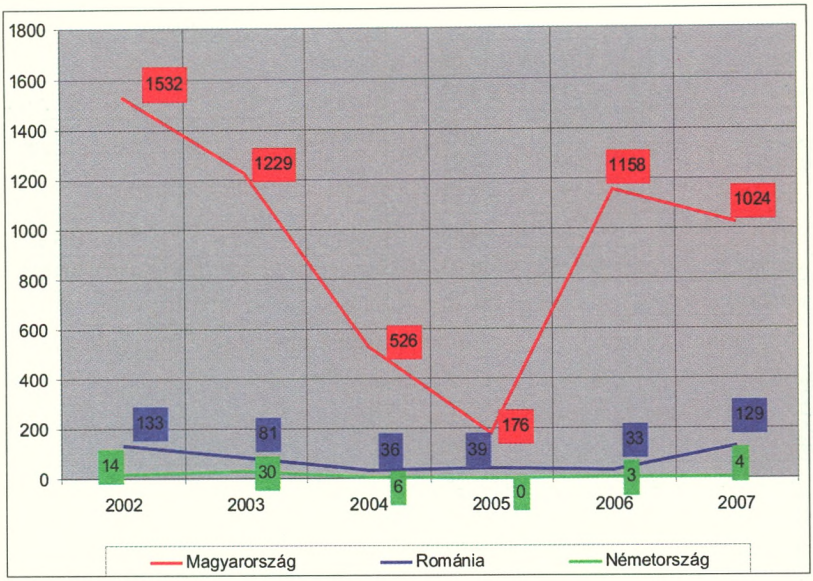

5. ábra

A romániai és magyarországi turistalétszámok alakulása a vendégkönyv alapján

	Ország	átlag
1.	Magyarország	940.83
2.	Románia	75.16
3.	Németország	9.50
4.	Szlovákia	3.83
5.	USA	3.66
6.	Brazília	3.50
7.	Hollandia	3.50
8.	Ausztria	2.66
9.	Olaszország	2.66
10.	Ukrajna	2.50

4. táblázat – *Országonkénti átlag turistaszám a vendégkönyv bejegyzései alapján*

Interjú Dr. Magyari-Sáska Zsolttal

– Mikor alakult a szervezetük, mik a céljai?

– Ha nem a jogi oldalát nézzük, hanem egyszerűen csak társadalmi vonatkozásban, akkor másfél évvel ezelőtt alakult egy ifjakból álló szervezet. Céljául tűzte ki azt, hogy az örmény kultúrát népszerűsítse úgy az örmény közösségen belül, mint azon kívül. Most szeretnénk elérni, hogy legyen egy olyan szervezetünk, amely jogilag is megfelel a követelményeknek, amely pénzforrások szerzésére is alkalmas, pályázatokat tud benyújtani. Hivatalosítani szeretnénk. Valószínű, hogy ennek keretében talán majd a társaságnak is lehetősége lesz jobb anyagi feltételek mellett megszervezni a rendezvényeit.

– Volt egy hosszú időszak, amikor a hagyományok, az örökség ápolása javarészt az egyházra hárult. Most a civilekre, az egyénekre. Mik azok a feladatok, amelyekkel – akár eseményekben, akár közösségformáló erőben –, a XXI. században egy szórvány közösséget össze tud tartani, fejleszteni tud?

– Kicsit messzebbről kezdeném. Azaz lehet, hogy egy kicsit sajátos a véleményem, de úgy gondolom, hogy két olyan örmény közösség létezik Erdélyben, amelyből nem szabad kivenni az egyház gondnoksága alól a hagyományőrző dolgokat. Gondolok itt Gyergyószentmiklósra, ahol a legnagyobb az örmény közösség száma, hatszáz körüli, és Szamosújvárra, ahol háromszáz-négyszáz körüli. Mivel az egyház ápolta és tartotta fenn a hagyományokat, ilyen esetekben, ahol számottevő örményközösség és örmény egyházközösség létezik, a civilszervezet és az egyház nem lenne szabad, hogy teljesen elkülönüljön, külön vágányokon, akár párhuzamos célokat próbáljon megvalósítani, hanem valahogy ezt a kettőt kellene egyeztetni. Tehát a mi elképzelésünk is az, hogy mindenképpen az örmény egyházközség keretén belül, ugyan nem jogi keretén belül, de mindenképpen gondnoksága alatt működjön ez a civil szervezet is. Tehát ne távolodjunk el egymástól. Azt hiszem, az ilyen célok megvalósításához az első lépés az, hogy hallassuk a szavunkat, illetve olyan rendezvényeket szervezzünk, ahol fel tudjuk mutatni céljainkat és érdeklődő emberkéket tudjunk megszólítani. Azaz ne csak beszéljünk-beszéljünk, de igazából mindig ugyanaz a néhány ember, vagy néhány tíz ember van jelen, hanem egy megfogható,

egy érdekesebb formában sikerüljön ezt megvalósítani. Talán nem is annyira az anyagiakban megfogható múzeumváltozatra gondolok, ami itt is elhangzott, és aminek vannak ugyan alapjai. A modern technikának megfelelő, vagy a modern korszaknak megfelelő virtuális jellegű múzeumot hoznánk létre, ahol az ismeretterjesztés a mai ember számára könnyebben megfogható. Talán érdekesebb és nagyobb sikert tudnánk elérni.

– Nagyon érdekes, hogy ezt az ősi kultúrát és a mai technológiát összevegyítve milyen változások érhetők el. Mennyire nyitottak egyébként az önök vidékén a nem örmény származású emberek az örmény kultúrára? Egyáltalán tudják-e, hogy körülöttük örmények élnek?

– Igen, ez egy érdekes kérdés, az előadásomban is többé-kevésbé volt érintve a téma. A látogatóknak, a turistáknak jó része azok a magyarországi és valószínűsíthetően örmény gyökerekkel rendelkező turisták, és a romániai magyar közönség, amely nem teszi ki egy tizedét sem a látogatóknak. Ami azt jelenti, hogy igazából vagy nem tudnak róla, és valószínűleg ez Erdély-szerte általánosítható fogalom. Vagy pedig – ez Gyergyószentmiklósra többé-kevésbé érvényes –, kisváros lévén az emberekben nagyfokú passzivitás lépett fel általánosan a társadalmi megmozdulások irányába. Ezért kellene keresni érdekesebb módozatokat, ami nem csak egy hagyományos összejövetel, ahol meghirdettek bizonyos témákat, ám a hétköznapok zaja elveszi az emberek kedvét, vagy lehetőségét arra, hogy ott megjelenjenek. Tehát szerintem ez az egyik és talán a legnehezebb dolog, amin változtatni kellene, és ami után a dolgok gördülékenyebben mennének. Hiszen a munkát oda tudjuk tenni adott esetben egy cél mögé, de azt hogy annak a munkának eredménye legyen, – tehát emberek jelenjenek meg, emberek érdeklődjenek, tudjuk népszerűsíteni, tudjuk felmutatni az értékeinket, mivel ez emberektől függ és tőlünk kívülálló emberektől függ –, valószínűleg sokkal nehezebb.

– Mik azok a lehetőségek – és tényleg mindig ezt a 21. századot említem, de annyira vegyes már, annyira kinyílt már –, mik azok az eszközök, amivel egy ilyen szórvány-közösséget egybe lehet tartani? Ami arra sarkallja az egyént, hogy egy közösség tagjává akarjon válni?

– Nagyon morbid leszek. Ezt avval lehet sarkallni, ha a közösség elkezd pusztulni. És talán ez is a magyarázata, hogy Gyergyószentmiklós az utolsók közé

tartozik, ha nem az utolsó, ahol civil szerveződésben az örmények próbálnak egy megfogható civil jogi formát feltalálni. Hiszen ahogy láttuk Szamosújváron, Erzsébetvároson, Csíkszépvízen ezek már mind működnek. Mi lévén a legnagyobb közösség – népszámbelileg és létszámbelileg a legnagyobb közösség – valószínűleg kevesebb volt ez az igényünk, hiszen azt mondom, hogy heti rendszerességgel – és akkor ez a minimális, hogy heti rendszerességgel a templomkertben mindig találkozik a közösségnek az a magja, tehát az a mondjuk száz-kétszáz ember, aki aktívan eljár a templomba. És ezért is látom én azt, hogy igazából az egyház köré kell formálni, vagy legalábbis Gyergyószentmiklóson, ahol lehetőség van erre, ez talán a legjobb módszer, és valószínűleg ez a nyitja is annak, hogy eddig mi nem kerestünk különösebb lehetőségeket, vagy nem kerestünk egy egyesületet ahova szerveződjünk, hiszen ott voltam minden heti illetve vasárnapi templomi összejövetelen.

– Nagyon naiv lesz a kérdés: Miért jó erdélyi örménynek lenni?

– Erdélyi örménynek lenni én nem hiszem, hogy azt kellene keresnünk, vagy legalábbis én soha nem kerestem magamban, hogy ez miért jó. Ez egy olyan helyzet, vagy egy olyan tudat, amit az emberbe belé nevelnek, és akkor ez azt jelenti, hogy ezzel a tudattal él, és hogyha a tudatot úgy nevelték bele, hogy értékeket mutattak fel benne és az ember ezt az értéket beszívta magába és saját maga számára is értékké tette, akkor talán nagyon kevés az az ember, amelyik nem szeretné a saját értékeit megmutatni. Tehát nem önmagában jó, hanem igazából amit magam számára jónak, értéknek érzek, azt szeretném tovább is adni. És szerintem ez egy örök emberi tulajdonság, hogy felmutassuk magunkból, vagy azokat az elemeket, amelyek számunkra értékesek vagy számunkra jónak tűnnek.

– Végül, az örmény Diaszpóra arról híres, hogy ahol letelepedtek, ahol élnek, mindig hozzáadtak az adott közösség kultúrájához, tudományához. A mai magyar örmények tudják ezt a fajta hagyományt őrizni?Tehát, ők is a magyar – nagyon rossz szó – társadalom krémje?

– A társadalom rettentő sokat változott az elmúlt háromszáz évben ahhoz, hogy ezt nagyjából ilyen megfogalmazásban lehessen érteni. Tény az, hogy az örmények között is vannak napjainkban is nagyon értékes emberek. Ne felejtsük el, hogy az ezerhatszázas években, amikor még nem volt polgári társadalom Erdélyben, és az Örmények vállalták fel, vagy kerültek abba a helyzetbe, hogy ők

legyenek az úgymond elitebb réteg vagy krémje a társadalomnak, ez szerintem manapság nem tartható. Viszont már hallottam vissza olyan megfogalmazásokat – anélkül, hogy most személyeket neveznék meg –, hogy igen, „de ő azért ilyen ügyes, vagy azért ennyire értelmes, mert az ő ősei örmények". Esetleg más nemzetiségeket is egyesített még a fejlődése során vagy a család kialakulása során.

– *Köszönöm.*

– Nagyon szépen köszönöm én is.

Szentpétery István

Tízéves a Csíkkörzeti Magyar-Örmény Közösség Szentháromság Alapítványa

A szépvízi közösség a Szentháromság Segédegyletet alapjait 1730-ban Roszka István lembergi örmény katolikus apostoli vikárius segítségével rakta le, aki helyi látogatása alkalmával az örmény ifjúság megszervezését is célul tűzte ki, Ennek a társulatnak a szabályzatát, amely főleg szociális jellegű volt 1881-ben a m. kir. Belügyminiszter jóvá is hagyta –999/1881. március 6-i számmal és keltezéssel.

Ezt a több mint 200 éves egyesületet a kommunista hatalom és diktatúra 1949-ben megszüntette s ezért a közgyűlés elhatározta, hogy az összes ingatlan vagyonát a szépvízi örmény katolikus egyházközségnek átadja.

Negyven év alatt a szépvízi örmény lakosság tragikusan megfogyatkozott, a plébánia pap nélkül maradt és az elárvult templomba csak ritkán celebráltak szentmisét. Az 1989-es fordulat után, új reményekkel, de annál nagyobb higgadtsággal a Szépvízről elszármazott családok Csíkszeredába élő leszármazottai elhatározták, elhatároztuk, hogy újjászervezzük a Szentháromság Egyesületet. Istennek hála 1998. október 2-án hivatalosan is bejegyeztethettük a csíkszeredai törvényszéken Alapítvány formájában, mint a hajdanvolt Szentháromság Egyesület jogutódját. Most, mint jogi személyiség szerepel Csíkkörzeti Magyar-Örmény Közösség Szentháromság Alapítványa néven, amely független, politikamentes és nem profitorientált.

Az eltelt tíz évben az egyházi, történelmi ünnepeink során gyűltünk össze:
– részt vettünk a március 15-ei koszorúzási ünnepségén Gál Sándor honvéd százados szobránál,
– október 6-án az örmény származású aradi vértanúkra emlékeztünk.

Örmény származású közösségünk megszilárdításához nagyban hozzájárult a havonta tartott örmény katolikus szertartású szentmise, amit azóta is nagyon hiányolunk.

Nagy élmény részt venni az alapítvány küldötteinek a szamosújvári, az erzsébetvárosi és a gyegyószentmiklósi búcsúkon, ahol lehetőség adódik találkozni Magyarország és Erdély örmény közösségeivel.

Alapítványunk egyik legsikeresebb rendezvénye minden év augusztus utolsó szombatján megrendezett örmény származású családok találkozója, melynek anyagi támogatásával oroszlánrészt vállal a Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat. Ez alkalommal is eljönnek az erdélyi és magyarországi közösségek tagjai. Ez a rendezvény ünnepi szentmisével kezdődik, koszorúzással, temető látogatással és egy közös ebéddel folytatódik. Közösségünk fiatal tagjai szolgáltatják az ünnepi műsort – orgonálás, szavalás, gitározás –, valamint a zuglói és miskolci vendégek kápráztatnak el csodálatos fellépésükkel.

Nagy népszerűségnek örvend a Katalin napi kosaras bálunk november havában, amelyet a felszabadultság, jókedv hatja át. Ezen a bálon nem csak a csíkkörzeti közösség tagjai, hanem a gyergyói, háromszéki, udvarhelyi közösségek tagjai is eljönnek. A jókedvet, mókát, vidámságot a gyergyói farsangi bálon szoktuk folytatni.

Gyermekeink több alkalommal a zuglói, a XV. kerületi, valamint a siófoki Örmény Önkormányzat meghívására magyarországi táborozásokon vettek részt 8-10 fős csoportokban, szamosújvári és gyergyószentmiklósi gyerekekkel együtt, amely nagyon jó alkalom az ismerkedésre a fiatalság körébe is.

Alapítványunk közreműködött az örmény témájú könyvbemutatók szervezésében is: *Száva Tibor: Szépvízi magyar-örmények nyomába, Erdélyi magyar-örmények az I. világháborúban, Csíkszépvizi Száva család*, valamint *Beder Tibor: Megidézett múlt*.

Újra megjelentettük – igaz nagyon szerény formában – *Bodurián János* örmény plébános 1932-ben kiadott *Vörös Hold* című elbeszéléseit, majd ezután egy fényképéket tartalmazó album is napvilágot látott, mely a szépvízi örmény katolikus templomot mutatja be tíz fényképen, amely ifj. Zakariás Péter munkáját dicséri.

2008 elején a Csíksomlyói Jakab Antal Tanulmányi Ház szervezésében és Szentpétery Margit néni közreműködése által sikeres örmény gasztronómiai hétvégén ehettük a finom ángádzs-ábur levest, dolmát és dalauzit. A rendezvény nagy látogatottságnak örvendett nem csak az örmény származásúak körében.

Az ingatlanokra vonatkozó tulajdonviszonyokat sikerült tisztázni, visszaigénylésüket a törvényes keretek mellett bejelentettük, visszaadásuk még mindig folyamatba van. A hajdanvolt örmény kaszinó ügyében, amely most a község kultúrotthona, szintén tettünk lépéseket. Itt egy örmény szobát szeretnénk berendezni, ahol családi fotókat, folyóiratokat és egyéb tárgyi emlékeket szeretnénk összegyűjteni és megőrizni az utókor számára. A Gyimes völgyében, a Barackos partján van még egy tízhektáros területünk, aminek a visszaigénylését még 2000 márciusában kértük a gyímesközéploki tanácstól, de csak 2008-ban kaptuk vissza, miután még egy pert is elveszítettünk a csíkszeredai bíróságon. Ennek a területnek a telekkönyvezése több mint 3500 lejbe került, ami az Alapítvány több éves jövedelmét emésztette fel. Most van folyamatban, hogy bérbe adjuk, hogy valami jövedelemre is szert tudjunk tenni, mert csak a tagságdíjakból nagyon kevésre futja. Persze, a hivatal packázása itt is érvényesült, mert az évi adó megállapításánál 211 lej helyett eredetileg ennek a 140-szeresét állapították meg – 2800 lejt –, amit sajnos még ki is fizettünk. A 2008-as év utolsó két hónapjára eső részt. A másik ingatlan egy épület Szépvíz központjában az örmény kaszinóval szemben, amit mostanig a gyermekvédelem használt, visszakaptuk. Elég leromlott állapotba van, üresen áll, mert a mostani gazdasági válságban nem érdeklődik senki felőle, pedig kereskedelmi, de még ipari tevékenységre is alkalmas lenne egy kis felújítás után.

Az Alapítvány tagjai érdeklődéssel olvassák az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványát, amit ezúttal is köszönünk dr. Issekutz Sarolta felelős kiadónak, valamint Bálintné Kovács Júliának, a közvetítésért.

Csíkszereda város önkormányzata és a Zugló önkormányzata testvérvárosi kapcsolata révén minden év májusába küldöttséggel jelen vagyunk a Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat szervezésébe tartott kopjafa ünnepségen.

A teljesség igénye nélkül próbáltam ismertetni a Szentháromság Alapítvány 10 éves tevékenységét.

Dr. Puskás Attila

Tovább terjed az „örmény vírus" Erdélyben: fertőzési góc Marosvásárhely

Az örmény nemzeti-kulturális újjáéledés a keleti szocialista-kommunista diktatúrák bukásával egy időben született meg Erdélyben és az innen elszármazott örmények körében Magyarországon. Mintegy válaszként tört fel arra a tudatos agymosásra, amellyel a kommunista rendszer egyenlőséget és testvériséget hirdető politikája végérvényesen eltörölni szándékozta az egészséges nemzeti büszkeséget. A nemzeti büszkeségnek nem csupán közösségmegtartó, hanem értékmegőrző és teremtő ereje van. Hasonlattal élve, olyan ez a büszkeség, mint egy motornak a gyertya, amelynek apró szikrája indulásba lendít egy egész gépezetet.

Az örmény nemzetre ez hatványozottan érvényes, valószínűleg a történelmi megpróbáltatásai miatt is. Az örmény kultúrkörhöz és nemzethez való tartozás érzését és az ebből származó büszkeséget semmilyen környezeti hatás vagy politikai konjunktúra sem tudta végleg kioltani. Claudio Gugerotti egykori római örmény-magyar-olasz származású professzor szerint mindez nem csak *anamnézis*, történelmi emlékezés, hanem összefügg egy *„kortynyi örmény vérrel"* is, amely elegendő, hogy valakiből robbanásszerűen feltörjön az örménység tudata és a közösséghez való tartozás érzése. Az *„örmény vírus"* ez, ami komolyan fertőzi azt, akinek ereiben egy „kortynyi örmény vér" csörgedez. Végérvényesen beépül a szervezetébe. Lehet, hogy van egy lappangási ideje, de egyszer úgyis megmutatkozik. Fertőzése pedig „halálos"!

Az örmény nemzeti-kulturális újjáéledés korában az „örmény vírus" új fórumokon hatott a romániai és magyarországi társadalmi színtéren. Budapesten létezett egy örmény kápolna, Erdélyben léteztek örmény templomok, és szinte mindenhol az Egyházra hárult az értékátmentő szerep. Ez azonban nem az Egyház eredeti küldetése a világban. Az újjáéledés ennek a középkori társadalmi berendezkedésnek a végét jelentette a XX. századvég maradék örmény közösségei-

ben, az újkori szekularizáció mintájára. Az erdélyi és magyarországi közösségek élete ezt példázza. Magyarországon és Romániában egyaránt kulturális egyesületek születtek, és a többpártrendszer bevezetésével lehetőség nyílt a kisebbségek politikai képviseletére. Magyarországon a hagyományápoló szervezeteken túl (pl. EÖGYKE) az önkormányzatiság is előmozdította ezt az „örmény reneszánszot", nem kis bonyodalmat okozva civil, politikai és egyházi téren. Romániában a kisebbségpolitika adott lehetőséget arra, hogy a politikai akarat hatháton, anyagilag is támogassa az örmény nemzeti és kulturális újjászületést civil és egyházi körökben. A Bukarestben létrejött és működő UAR „esernyő-szervezet" még mindig az „amerikai nagybácsi" szerepét tölti be Romániában. Más erdélyi szervezetek (Görög Joachim Társaság, Örmény-Magyar Baráti Társaság) a lehetőségeik függvényében, sokszor jelentős saját anyagi hozzájárulással, koldulva próbálják az „örmény vírus" feltörését rendezvényeikkel „csillapítani".

Most az „örmény vírus" újból fertőz, a fertőzési góc Marosvásárhely. A fertőzés tulajdonképpen 2006 júniusában történt a helyi unitárius templomban, ahol dr. Issekutz Sarolta előadását Várady Mária és Kilyén Ilka színművészek szavalatai tettek emlékezetessé. Senki nem gondolta, hogy mindennek lesz folytatása. Novemberben azonban egy könyvbemutatóra több mint százan jöttek a Kultúrpalota Kistermébe, hogy ismerkedjenek az örmény kultúrával. De nem csak érdeklődő volt közöttük, hanem sok örmény származású marosvásárhelyi is, akikben csordogál még egy „kortynyi örmény vér". Ekkor derült fény arra, hogy Marosvásárhelyen több van, mint puszta kulturális érdeklődés.

A XVIII. század végétől folyamatosan jelentős számú örménység telepedett át a közeli Erzsébetvárosról, akik hozzájárultak a város iparosodásához és polgáriasodásához. Ezt felgyorsította a honfiúsítás is, ami lehetővé tette az örmények számára a szabad telekvásárlást és letelepedést. Így nagyon korán kialakult Marosvásárhelyen egy „másodrangú örmény közösség". Tudomásunk nincs arról, hogy létezett volna örmény egyházi vagy civil-polgári szerveződés. A legszervezettebb „társadalmi rendszer" mindmáig a katolikus temetőben van, aminek első felében szinte kizárólag örmény sírokat találunk. Nem helyi források tanúskodnak arról, hogy a Görög-katolikus Egyház romániai betiltása a marosvásárhelyi örménykatolikusokat választás elé állította: keleti egyház tagjai lévén vagy elfogadják az ortodox egyházat, vagy hivatalosan is római katolikusokká

válnak. Természetesen a már meglévő hagyomány alapján is az utóbbit választották, mert örmény lelkipásztori szolgálat hiányában inkább a római-katolikus templomhoz kötődtek. Idővel néhányan a protestáns testvéregyházak tagjai lettek. Így Marosvásárhelyen beteljesedett a vallási hagyomány megszűnése, ami más másodrangú erdélyi örmény közösségekben is hasonlóképpen történt (pl. Kolozsváron). A rendszerváltás után Erdélybe misszióként érkező P. Fogolyán Miklós O. Mech. jóhiszeműen próbálkozott örmény szertartású szentmisékkel felélesztení a halott örmény-katolikus hagyományt Marosvásárhelyen, de ez már túl késő volt. Ami a nyelvet illeti egyértelmű, hogy ma Marosvásárhelyen senki sem beszéli az örmény nyelvet.

Egy „kortynyi örmény vér" viszont maradt, és ennyi elegendő! 2007. március 15-én a magyar ifjak lelkesedése mintha átszállt volna a marosvásárhelyi örmény származásúakra és az érdeklődőkre, „szimpatizánsokra": a tavasz örmény tavasszá vált Marosvásárhelyen. Azóta a Bolyai tér unitárius tanácstermében kéthavi rendszerességgel gyülekeznek örmények és „szimpatizánsok" a szombati Örmény Estre.

Az életbölcsesség azt kívánta, hogy „várjuk meg a végét", és ne siessünk egy örmény egyesület bejegyzésével. A „vége" az lett, hogy valós igény van a törvényes keretre. A Marosvásárhelyi Magyar-Örmény Kulturális Egyesület azonban még csak gyermekcipőben jár. Goethe szavaival élve egy gyermeknek „gyökereket és szárnyakat" kell adni. Ilyen értelemben az örmény egyesület elsődleges célja az, hogy az ősi kultúrát megismertesse az örmény származásúakkal és az érdeklődőkkel. Előadások hangzottak el az örmény művészetről, egyházról és erdélyi örmény szokásokról, amelyeken mindenki közelebb kerülhetett a forrásokhoz. De legalább annyira fontos megismerni az örmények vásárhelyi jelenlétét, és felfedezni, megismerni azok életét és munkásságát, akik a város határain túl a nemzet szellemi örökségét gyarapították. Ez a szempont is érvényesül az Örmény Estek keretében, és ezt szeretnénk a továbbiakban is előadásokkal, kutatómunkákkal gazdagítani.

A megismerésen túl fontosnak tartjuk a megismertetést. Tulajdonképpen a fejekben folytatódó „népirtás" ellen küzdünk, az emberi feledés és butaság ellen. Mert ha a kolozsvári BBTE történelmi tanszékének ifjú tanársegéde azzal küldi útjára a diplomamunkáját készítő utolsó éves hallgatót, hogy kutassa annak

okát, hogy miért inkább a székelyföldi magyar és nem a román társadalomba asszimilálódott az erdélyi örménység, akkor ez a sírás vagy a nevetés szomorú kettős érzésén túl számunkra kihívás. Erre a kihívásra a válasz csak egy kemény népnevelés lehet, ami már a gyermekekkel megkezdődik, és remélhetőleg idővel majd meghozza gyümölcsét.

A Marosvásárhelyi Magyar-Örmény Kulturális Egyesület még olyan, mint a gyermek. Egy gyermeknek azonban segítségre is szüksége van, és itt nem csak anyagi javakról van szó. Egy gyermeknek sem csak ruhára és élelemre van szüksége. Mi jó néven veszünk minden olyan ötletet, információt, tanácsot, amivel jobban eljuthatunk önmagunk megismeréséhez és megismertetéséhez. De természetesen szívesen fogadunk olyan információkat, amik révén működésünkhöz az anyagi hátteret biztosíthatjuk, mert kereskedelmi tevékenységet nem folytatunk.

Biztos, hogy van, aki azt kérdezi, hogy mi értelme van ennek. Erdélyben az örménység már nem a múlté? Pascal szavaiban keressük a választ: „a szívnek megvan a saját logikája, amit az értelem nem mindig ismerhet meg. Ha ti elvetitek a szívet és mindenben csak az értelmet keresitek, akkor mi értelme annak, hogy saját magatokat mégis szeretitek?" (*Pensieri, 227)* Ki felejtheti el magáról például Erdélyben, hogy ő magyar, román, roma, szász, sváb vagy zipcer? Ki felejtheti el magáról, hogy örmény, ha csak egy „kortynyi örmény vér" is csörgedez benne? Erre a mindig marcangoló kérdésre keressük a választ mi is Marosvásárhelyen.

Interjú Dr. Puskás Attilával

– Kvázi úgy mutatták be Önöket, hogy a legkisebb gyerek az örmény közösségben a Marosvásárhelyi Örmény-Magyar Kulturális Egyesületet.

– Marosvásárhelyen az örmény közösséget véleményem szerint valami belső igény hozta létre. A történelmi tény, hogy Vásárhelyen éltek örmények, viszont ezt egy hasonlattal lehet a legjobban kifejezni: ha nincsen a nyáj mellé pásztor, akkor az a nyáj szétszéled. Tehát mindig kell egy-két olyan személy, aki egy közösséget megmozgat, összevon. Volt Vásárhelyen néhány örmény találkozó, ahol dr. Issekutz Sarolta beszélt az örményekről, beszélt örmény kultúráról, és örmény szavalatok hangzottak el színészek közreműködésével, – és itt született meg tulajdonképp az a gondolat is, hogy miért ne lehetne ezt rendszeressé tenni. Én úgy hiszem, hogy minden közösségben az alulról jövő kezdeményezések a legfontosabbak, és a legéletképesebbek. Az, amit felülről ráerőszakolnak az emberre egy idő után elpusztul. Úgy érzem, hogy ez az erő, ami néhány embert mozgat, az a kortynyi örmény vér, vagy az az örmény vírus, amiről Erdélyben beszélünk, hogy az ember megérzi, megtudja, hogy örmény származású, de lehet, hogy addig nem is hallott róla. Ha belekerül egy ilyen történelmi, kulturális, nemzeti közösségbe és felfedezi ennek értékét nagyságát az ő életében is, és ezt már nem tudja másképpen kezelni, mint hogy állandóan keresse és kutassa ezeket a gyökereket. Tehát ilyen értelemben gyűlünk mi is össze Vásárhelyen. Azt szeretnénk, hogy minél többen megismerjenek bennünket. Egyre inkább, egyre többen jönnek, felkeresnek, e-maileket írnak, és ha nem is olyan szinten, mint most a hatalmas rendezvények, vagy kulturális napok, de igény van arra, hogy időnként találkozzunk. Sőt! Marosvásárhelyen még azt is tapasztaljuk, hogy többen azt igénylik, hogy ne csak a történelmet kutassuk, ne csak a gyökereket piszkáljuk, és a múlttal foglalkozzunk, hanem gondoljunk a jövőre is, hogy lehetne ezt a jövőt szebbé tenni, hogy lehetne ezt a jövőt igazából kialakítani. Hogy ne egy örök siránkozás legyen, önsajnálás, hogy eltűntünk, hogy magunkat állandóan siratjuk. Tehát úgy érzem, hogy Vásárhelyen van egy közösség, azon belül van néhány karizmatikus ember. Olyanok, akik szeretnék ezt folytatni. Ide sorolhatnák or-

vosokat, építészeket. A város minden részéről, minden munkakörből jönnek, beszélnek örmény származásról. Érdekes, amikor egymásnak bemutatkoznak, akkor nem csak azt mondják, hogy teszem fel az én nevem Puskás Attila, hanem igény van arra, hogy hozzátegyem azt, hozzáfűzzem azt is, hogy Puskás Attila, de szentpéteri. Tehát az örmény származást is megemlítik. Ez egy olyan érdekes vonás, amit én más közösségekben nem tapasztaltam. Tehát ilyen értelemben szeretnénk mi ezeket a rendezvényeket rendszeressé tenni. Ezentúl van az emberben egy olyan egészséges nemzeti büszkeség, hogy lehet, hogy magyar vagyok, s biztos, hogy magyar vagyok, azontúl lehet, hogy más nép vére is csörgedez ereimben, de tudom azt is, hogy örmény vagyok. De tudom azt is, hogy Erdélyben az örmények nem egy elhanyagolandó kisebbség, és ezt jó tudatosítani, nem csak magunk számára, tehát, hogy mi vagyunk, hanem az erdélyi társadalom számára is, gondolok itt magyarokra és románokra. Magyarok számára egy olyan üzenetünk van, hogy mi eljöttünk ide, tehát őseink idejöttek Erdélybe, minket befogadtak. Mi mindent megtettünk azért, hogy ez a magyar nemzet, kulturális, polgári élete fellendüljön, bármilyen közösségben ezt látjuk. Románia felé pedig az az üzenetünk, hogy Erdélyben nem csak románok vannak és nem csak magyarok és most már romák, hogy ne használjak más megnevezést, amire az Unió után, tehát az Unióba való lépés után figyelni kell, hanem Erdély sokkal gazdagabb társadalmi szinten, nemzetiségi szinten is, és nem lehet kisajátítani Erdélyt egy nép számára sem. Tehát Erdély, – hogy ha létezik Romániában és ez a románok számára egyértelmű kell legyen, s ők is tudják, – egy külön entitás, mint ahogy Muntéria is egy külön entitás, és Moldova is egy külön entitás, és ezt szeretnénk mi jelenlétünkkel tolmácsolni, tudatni. Ilyen megfontolásból gondolkozunk azon, hogy a helyi, marosvásárhelyi magyar sajtón kívül román sajtóban is közöljünk bizonyos dolgokat, és nagyon örvendek, hogy például érdeklődnek irántunk nem Vásárhelyről, hanem Szucsávából, illetve Jásból, Moldvából, hogy mit csinálunk Vásárhelyen, hogy kik az örmények. Ez megjelenik román internetes oldalakon, ami véleményem szerint jó dolog, mert az interneten bárki, ha érdeklődik, megtalál információkat. Tehát ilyen megfontolásból jött létre ez az egyesület, alulról jövő kezdeményezésről van szó és én nagyon remélem, hogy mindig lesz, aki érdeklődik és mindig lesz, aki segít a szervezésben.

– Az előadását hallgatva én azon gondolkoztam el, hogy Erdélyben magyarnak lenni sem egyszerű. Erdélyben vannak mégis olyan emberek, akik a magyarságuk mellett az örménységüket is felvállalják. Gondolom, és nem tudom, lehet, hogy ezek csak előítéletek, de ez talán még nehezebb lehet. Vagy ez csak egy budapesti tévhit?

– Ez nem tévhit, mert így is lehet mondani, hogy nehéz, én úgy fogalmaznám, hogy ez könnyedség is. Tehát én számomra egy többletet jelent az, hogy örmény származású is vagyok. Van itt egy barátom, aki arról beszélt, hogy ha őt megkérdezik valahol, hogy ő ki, akkor, ha román kérdezi, azt mondja, hogy magyar, ha magyar kérdezi, azt mondja, hogy örmény. Tehát ez valahol jól esik, hogy az embernek ennyi gyökere van, ez egy többletet jelent. Nehézséget olyan értelemben nem érzek, hogy engem e miatt valahol megvetnének. Sőt. Rácsodálkoznak a dologra és ilyenkor én mindig kihangsúlyozom, hogy én erdélyi vagyok. Valahol ezt a transylvanizmust kéne egy kicsit tudatosabbá tenni. És ebben a transylvanizmusban mindenkinek helye van. Románoknak is, mert ők is valamikor oda kerültek, mint ahogy mi is, lehet korábban, sőt biztos, hogy korábban odakerültünk. De én szerintem ez egy erényt jelent. Beszéltem már politikusokkal is arról, hogy mindenhol az örmény modellt, örmény asszimilációs modellt, vagy örmény autonómia modellt Erdélyben ma is járható autonómia útnak tekintem. Természetesen ilyenkor megmosolyogják az embert, hogy örmények, de azért mi emellett kitartunk. Tehát ahogy az erdélyi örmények beilleszkedtek a magyar társadalomba, ilyenformán jogoknak örvendtek, az egy jelen pillanatban is járható út lenne az erdélyi magyarok, örmények, románok, svábok, szászok autonómiájáért. Tehát ez véleményem szerint előnyt jelent, és én meg is ragadom ezt az előnyt.

– Nagyon szépen köszönöm.

Ajtony Gábor & Ajtony Zsuzsa

Gyökerek és hajtások: csíki örmény családok múltja és jelene

A három évszázaddal ezelőtt, Moldvából érkező őseink a Kárpátok szorosain átvándorolva Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen és a Kézdivásárhely melletti Kantán telepedtek le. Csíkszereda nem szerepelt a felsorolt települések között, azonban már a 19. sz. közepétől (a szeredai templomkert sírkőfelirataiból tudjuk) számottevő volt az ide költöző örmény családok száma, mert Szépvíz közelsége miatt (mindössze 10 km a távolság) és a város megyeszékhely jellege ezt indokolttá tette. Ugyanakkor a Csíksomlyón működő jó nevű – ferencesek által működtetett – gimnázium és tanítóképző is ide vonzotta a tanulni vágyó fiatalokat, akik tanulmányaik befejezése után a városban telepedtek le. A megyeszékhely közhivatalai pedig számos ide településnek is vonzó munkahelyet biztosítottak. Így kialakult egy értelmiségi réteg. A városi élet és az ezzel együtt fejlődő kereskedelem is néhány kereskedő család beilleszkedését is jelentette. Mindebből kitűnik, hogy az itt élő örmények egyrészt szellemi, másrészt kereskedelmi téren tevékenykedtek. A 20. sz. elején, egészen az első világháborúig, a város magyar-örmény lakossága néhányszáz főre volt tehető, akik közül többen tevőlegesen is részt vettek a város szellemi, kulturális, társadalmi, kereskedelmi és pénzügyi életében, sőt többen országos szinten is nevet szereztek maguknak.

Az első világháború, a menekülés, majd a trianoni békediktátum az itteni magyar-örményeket is keményen sújtotta, mind anyagilag, mind pedig létükben. Az 1923-as földreform a városi birtokosokat hozta nehéz helyzetbe (földek kisajátítása, kényszereladása), a hivatalnokokat – akik nem tettek esküt az új hatalomnak – elbocsájtották és így ők más megélhetési forrás után kellett, hogy nézzenek. Ez jó néhány család felbomlását és marginalizálását okozta. Többen külföldön kerestek boldogulást.

Szinte azonos hatású volt a második világháború ideje alatti menekülés. A város 1944 szeptember első napjaiban katonai kiürítési parancs miatt teljesen

elnéptelenedett. Csak a háború befejezése után tért vissza nagyon lassan a lakosság. Az elszegényedés katasztrofális volt, amit érzelmileg csak fokozott a párizsi békeszerződés által kialakított helyzet. Jött a kommunista uralom, az osztályharc és a módos polgári és kereskedő rétegek felszámolása. Ingatlanjaikat államosították (gyógyszertárak, fűrészüzemek, magánházak), a kereskedőket az állami kereskedelmi egységekbe kényszerítették, a földbirtokokat, eszközeiket kisajátították, és az állam, vagy a kollektív gazdaságok tették rá a kezüket. Ez alól az örmények sem voltak kivételek. Az ún. osztályidegen családokat vagy kiűzték lakásaikból, vagy rájuk költöztettek másokat, a tanulósorban lévő fiatalokat eltávolították az iskolákból, s ezért csak több száz km távolságban lévő intézményekben folytathatták tanulmányaikat. Az '50-es években jött az ún. „aranyláz", ami azt jelentette, hogy a módosabb családoktól elvették a régi családi ékszereket, vagyontárgyakat, sőt ennek az ürügyén jó néhány család tagjait be is börtönözték. Említésre méltó és elgondolkodtató az, hogy mindkét háború okozta menekülésből a családok majdnem minden tagja visszatért és csak a hatalomváltás utáni reménytelennek látszó helyzet miatt hagyták el szülőföldjüket.

A Ceauşescu diktatúra embertelen elnyomása miatt a 70-es évektől kezdve egyre többen vándoroltak ki külföldre, sokszor életük kockáztatása mellett is, vállalva a hontalanság minden következményét. Igaz ugyan, hogy az elvándorlás az ún. „rendszerváltás" után némiképpen csökkent, de sajnos nem állt meg és most az EU-ba való belépés is magában hordozza azt a veszélyt, hogy más erdélyi városokhoz hasonlóan itt is csökkenni fog az örmény-magyarok lélekszáma.

Az előzőekben említett okokon kívül a lélekszám csökkenését az uralkodó demográfiai irányzat (trend) is nagyban befolyásolja, ugyanis amíg a nagyszüleink családjában nem volt ritka a 8–10 gyermek, addig az elmúlt évszázadban legfennebb a két gyermek vállalása volt a divat, manapság pedig ez is a múlté.

Külön kell szólnunk az asszimilációról, a beolvadásról, mely „önkéntes" alapon történt. Míg a régmúltban az örmény családok összetétele homogén volt, addig az 1900-as évektől kezdve a vegyes házasságok kötése vált uralkodóvá, azaz az örmény és székely, ill. örmény és magyar családok tagjai kötöttek házasságot. És ez a folyamat napjainkban már megszokottá vált. Érdekes és mindenképpen reményt keltő azonban az a tény, hogy nagyon sok ilyen házasságból született egyén büszkén vallja magát örménynek vagy örmény-székelynek, még azok is,

akiknek csupán valamelyik távoli felmenő őse volt örmény származású. Sajnos a történelem elsodorta a Csíkszépvízen működő örmény nyelvű iskolát, így már az előttünk volt generáció tagjai sem ismerték az örmény nyelvet, vallási szempontból pedig – pap és helybeli templom hiányában – legtöbben a római katolikus vallás szerint kereszteltették meg gyermekeiket.

Alapítványunk – a Csíkkörzeti örmény-magyarok Szentháromság nevű alapítványa – éppen a fentiek miatt tűzte ki többek között célul a városban és környékén élő örmény származásúak önazonosság-tudatának fölelevenítését és ápolását. Ezt rendezvények megszervezésével és különböző kiadványok terjesztésével, hathatós magyarországi támogatással próbáljuk elérni.

Napjainkban a város örmény közössége két csoportosulásból tevődik össze: egyrészt vannak – kevesen ugyan – akiknek már a felmenői is itt laktak: ezek itt is születtek, másrészt pedig azok, akiknek szülei, felmenői Csíkszépvízen, Gyergyószentmiklóson, Szamosújváron, Kézdivásárhelyen vagy Erzsébetvárosban éltek, de gyermekeik a múlt század közepén vagy végén telepedtek itt le. Az ide település egyik oka az 1968-as megyésítés utáni erőltetett iparosítás és az ezzel járó városfejlesztés volt, ami munkahelyteremtéssel járt s így a város lakossága megsokszorozódott. Az iparban, építkezéseknél, közigazgatásban sokan helyezkedtek el. Az 1940-ben megjelent Hovahannesian Eghia „Hazai örmények a nemzet szolgálatában" című könyve – Csíkszereda vonatkozásában – 13 örmény családról tesz említést, napjainkban – bár nem történt hivatalos felmérés – az említett elvándorlás, elöregedés és demográfiai hullámvölgy ellenére is ennél valamivel több örmény családról tudunk, akik a városban élnek. Ezek között vannak két generációs családok, de vannak sajnos olyanok is, ahonnan a fiatal évjáratú családtagok külföldre távoztak a jólét és boldogulás reményében. Így kerültek Amerikába és Európa különböző országaiba: Német-, Francia- vagy Svédországba, Belgiumba vagy Magyarországra.

A városban letelepedett örmény származásúak nagy része tevőlegesen is hozzájárult a település fejlődéséhez, amint ez más városok, falvak esetében is megállapítható (Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Erzsébetváros). A módos családok épületei a kor színvonalát nemcsak elérték, hanem túl is szárnyalták, és az azokban működő üzleteik pedig a városképet javították. Az értelmiségiek – ügyvédek, bírák, mérnökök, orvosok, gyógyszerészek – pedig a szellemi élet

aktív résztvevői voltak. Említésre méltó kulturális tevékenységet is kifejtettek: amatőr színjátszó körökben, koncerteken gyümölcsöztették és mutatták be tehetségüket.

A következőkben a Csíkban élő örmény származású családokat veszem számba, betűrendi sorrendben, kiemelve néhány személyiséget közülük.

Az Ajvász család

Tagjai 1924 óta élnek a városban. A család gyökerei a Krím-félszigetre nyúlnak vissza, ahol Ajvazian ill. Ajvazovszkij néven szerepeltek. Utóbbi a híres tengerfestő volt. Innen előbb Moldvába, majd Erdélybe érkeztek az ősök, akik Erzsébetvárosban illetve Székelykeresztúron telepedtek le. Városunkban Ajvász Jenő és Ajvász Árpád – mindketten gyógyszerészek – találtak otthonra, ahol a Fekete Sas gyógyszertár tulajdonosai lettek az 1949-es államosításig. Jenő Kolozsváron és Bécsben szerzett diplomát, Árpádot pedig a Szegedi Tudományegyetemen avatták gyógyszerész-mesterré. Mindketten részt vettek a város kulturális, társadalmi életében, szakmai szempontból is maradandót alkottak. Jenő nőtlen volt, Árpád a csíkszeredai Fejér Dórát vette feleségül. 1943-ban a család az Ajtony nevet vette fel. Két gyermekük született, Gábor gyógyszerész (e dolgozat készítője) és Pál mérnök. Gábor Csíkszeredában él családjával, lányai Zsuzsa (e dolgozat szerkesztője és előadója) és Krisztina, akik szintén itt élnek családjaikkal. Pál családjával Magyarországra távozott, Pécsett élnek.

Az Ávéd család

Szongott szerint a név „üdvözlést", „üdvözletet" jelent. A család Gyergyószentmiklósról ered. Városunkban Ávéd József és családja 1968-tól él. Apja

Ávéd Antal, anyja Kovács Anna. Lányai: Ildikó és Csilla. Ildikó fiával és annak családjával szintén itt laknak.

A Bulbuk család

Képviselője városunkban Bulbuk Márton építészmérnök, vállalkozó, műemlékvédelmi szakmérnök, aki 1982-ben jött ide, benősülés révén. Felesége Enikő orvosnő, két lányuk van, Emese és Zsuzsanna. A Bulbuk család Szamosújvárról illetve Désről származik, ahol az ősök jelentős szerepet töltöttek be a város életében. A gyökerek azonban Moldváig nyúlnak vissza. A családról Szongott Kristóf is megemlékezik könyvében.

A Buslig család

Gyergyószentmiklósról származik. Tarisznyás Márton szerint a Buslig „rövidlátót" jelent. A család képviselője, Buslig József 1982 óta él városunkban családjával együtt. Képesítése szerint közgazdász, az államapparátusban dolgozott. Apja Buslig József, anyja Kémenes Anna. Gyermekei József-László, Julianna-Judit, fia Csíkszeredában, leánya Debrecenben él.

Buslig László szintén Gyergyószentmiklósról költözött, jelenleg itt él családjával.

A Dobál család

Eredeti neve Szongott szerint a török „*thopal*", azaz „sánta". Ők is Csíkszépvízről származnak. A nagyapa Dobál Gergely, a fia Dobál Gerő kereskedő és tisztviselő volt. Kilenc gyermeke közül hat lány és három fiú. A lányok közül Gizella (Borsné), Irén (Sólyomné) és Katalin (Voslobánné) a megyésítéskor költöztek a városba, ők és családjaik ma is a városban élnek.

A Császár család

Első letelepedési helyük Kézdivásárhely (Kanta) volt, innen költöztek Szépvízre. Eredeti nevük *Chonthikar* volt, ami Száva Tibor szerint „király"-t, „császár"-t jelentett. A szépvízi letelepedés után kezdték a Zakariás nevet is használni egyik ősük keresztneve után. A Császár név Szépvízen és Gyergyószentmiklóson is megjelenik az 1700-as évek végén, de valószínűleg maradtak Kantán is, a fennmaradt adatok szerint.

A városunkban élő Császár család őse Császár Károly volt, aki Gyergyószárhegyen született, több székelyföldi településen élt családjával, amelyben négy gyermek született: Katalin, Jenő, József és Jolán. Ők és gyerekeik itt éltek és alapítottak családot. Jenő gyermekei Klára és Jenő, József utódai Károly és József, Jolánnak három lánya van: Katalin, Éva és Anikó. Katalin Magyarországon él, Éva és Anikó családjaikkal itthon.

Császár Károly egyik testvére Császár Jolán, aki tanárnő volt, a múlt század elején a csíkszeredai Polgári Leányiskolában e sorok írója édesanyjának volt a tanára, az I. világháború előtt.

A Dajbukát család

Egyik ágának eredeti neve Agopsa volt. Szépvízről származnak. A család jelentősebb személyiségei: Dajbukát Gerő és Dr. Dajbukát Jenő. Dajbukát Dávidnak 7 leánya volt, ezek közül Anna él itt lánya családjával. Unokáik szellemi foglalkozásúak.

A Dobribán család

A II. világháború utáni időkben élt itt Dobribán László ügyvéd, a 68-as megyésítéskor Dobribán Gábor telepedett le családjával, Gyergyószentmiklósról. Banktisztviselőként dolgozott nyugdíjazásáig.

A Fejér család

Csíkszépvízről származik, ahol az anyakönyvekben még Péter Gergelyé családnéven szerepelnek az 1760-as bejegyzésekben. A Csíkszeredában élő utódok Fejér István és Fejér Miklós leszármazottai. Fejér István és Antalffy Katalin házasságából 14 gyermek született. A fiúk közül Csíkszeredában Fejér Antal (1854–1915) és Fejér Sándor (1858–1931) éltek.

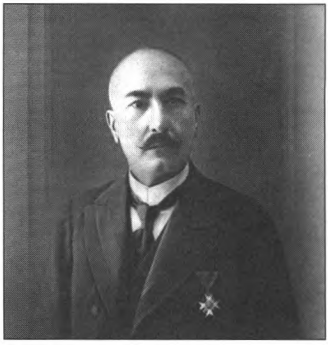

Fejér Antal Csíkszépvízen született 1854. szeptember 17-én Fejér István és Antalffy Katalin hatodik gyermekeként. Elemi iskoláit Csíkszépvízen és Csíksomlyón, a középiskola alsó osztályait a csíksomlyói római katolikus Főgimnáziumban, a felsőbb osztályokat pedig Kolozsváron a piaristáknál végezte, ott is érettségizett 1874 júniusában. Felsőbb tanulmányait 1874–78 között a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán végezte. 1878-ban államvizsgázott, 1880-ban pedig a jogtudományok doktorává avatták. Kolozsváron és Marosvásárhelyen nyert ügyvédi gyakorlatot, az oklevél megszerzése után Csíkszeredában nyitott ügyvédi irodát 1882. május 1-jén. „E perctől fogva szakadatlanul ügyvédi gyakorlatot folytatok", írja önéletrajzában. Igen gazdag közéleti, társadalmi és vallási tevékenységet folytatott, így a somlyói ferencrendiek fősyndikusa volt, a Szent Szilveszter-rend lovagja és az Országgyűlés 1901–1905 közötti ülésszakán a csíkkarcfalvi választókerületet képviselte. „Deák Ferenc elveit vallottam", mondja. 1913-ban királyi tanácsossá nevezték ki.

1884-ben házasságot kötött a csíkszépvízi Száva Margittal, akivel „csendes és boldog családi életet éltek", mely házasságból tíz gyermek született. 1915-ben halt meg, a csíksomlyói kegytemplom kriptájában van eltemetve. Gyermekei közül Gábor az I. világháborúban hősi halált halt, másik három fiú: Kálmán, György és Emil Magyarországra távo-

A jobbágyság jelentése (a jobbágyok) közés magánjogi viszonya, az Árpád-házból származott királyok alatt. –

Fejér Antal
jogtudori értekezése.

Kolozsvár, 1880. November hó.

Bevezetés.

A nemesség és parasztság Rét nagy osztályának majdnem ezredéves Kizdelmeit, Köz- és magánjogi állását vizsgálni és Kifejteni egész azon Korig, midőn alkotmányunk a jog egyenlőség magasztos elvére fektettetett, tulladja általában feladatunkat. –

Czélunk ez értekezésben csupán az, Kiszakítva nemzetünk ezredéves jogtörténetéből egy lapot, vizsgálat alá venni, hogy azon osztály, mely már a XV-ik századtól parasztságnak mondhatni Kizárólag jobbágyságnak neveztetett, a honi lakosoknak mily elemei, részei foglalta

zott. Albert nevű fia, aki az aktív katonai pályát választotta, nem tett esküt az új hatalomnak és ezért a civil életben kellett megélhetést keresnie. Egyetlen lánya, Dóra, az én nagymamám volt.

Testvérei közül megemlítendők:

Dr. Fejér Sándor ügyvéd. Az I. világháború előtt a közigazgatásban dolgozott és ő volt az 1920-as uralomváltás előtt Csíkvármegye utolsó alispánja. Családot itt alapított, felesége a csíkszépvízi Száva Katalin. Három lánya (Erzsébet, Mária és Ella) és egy fia (Béla) volt. A változás után az új hatalomnak nem tett esküt, előbb jogászként dolgozott, majd fiával együtt kereskedelmi tevékenységet folytatott.

Dr. Fejér Gerő, kanonok. 1869. január 1-jén Szépvízen született Fejér István és Antalffy Katalin 12. gyermekeként. Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnázium VI. osztályát Csíksomlyón, a VII. és VIII. osztályt Gyulafehérváron végezte, majd a Budapesti Papnevelő Intézet hallgatója lett. 1891. július 15-én szentelték pappá Gyulafehérváron. 19 évig a gyulafehérvári gimnázium vallástanára volt és jelentős pozíciókat töltött be Majláth püspök mellett, majd a fiúnevelő intézet igazgatója lett. Papi, nevelői, oktatói munkája mellett számottevő irodalmi tevékenységet is kifejtett, közel 50 verse jelent meg, prózai írásai mintegy 25 folyóiratban láttak napvilágot, szentbeszédei pedig szépszámú hallgatóság előtt váltak ismertté. Örmény tárgyú versfordításai a Szongott Kristóf által szerkesztett Armenia c. folyóiratban jelentek meg. Élete utolsó éveit Szépvízen töltötte és itt is halt meg 1958-ban. Emlékét márványtábla őrzi a volt és mostanra újjáépült örmény parókia falán.

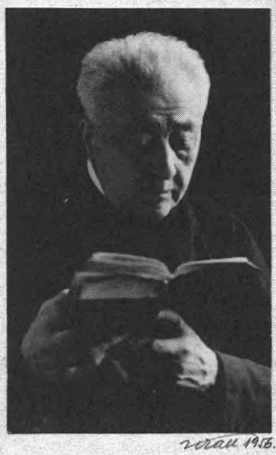

Csíksomlyón 1956. VII. 15-én elmondott vasmisém emlékére. Szeretettel küldi Dóráéknak Gerő bácsi.

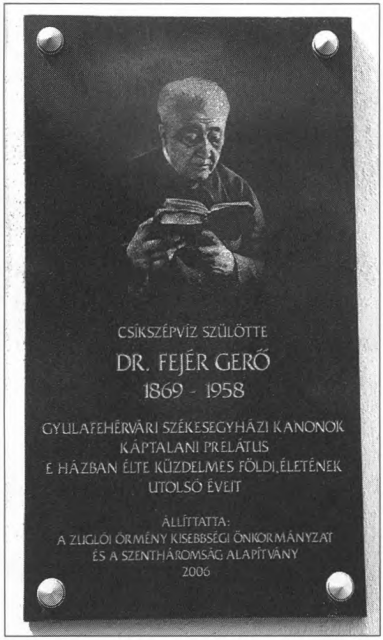
CSÍKSZÉPVÍZ SZÜLÖTTE
DR. FEJÉR GERŐ
1869 - 1958
GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESEGYHÁZI KANONOK
KÁPTALANI PRELÁTUS
E HÁZBAN ÉLTE KÜZDELMES FÖLDI ÉLETÉNEK
UTOLSÓ ÉVEIT
ÁLLÍTTATTA:
A ZUGLÓI ÖRMÉNY KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT
ÉS A SZENTHÁROMSÁG ALAPÍTVÁNY
2006

A SZENTHÁROMSÁG-EGYESÜLET HALOTTJAI A VILÁGHÁBORUBAN
FEJÉR GERŐ orvostanhallgató,
harctéri sebeiben halt meg 1915-ben egy bécsi kórházban.
FEJÉR GÁBOR ifjú gyógyszerész,
eleselt a potutori ütközetben 1916-ban.
FEJÉR SÁNDOR érettségizett tanuló,
Ojtozban érte a hősök halála 1917-ben.
mindhárman unokatestvérek:
Dr SZÁVA ISTVÁN ügyvéd,
1919-ben végezték ki a csehek Krasnojarskban.
SZEBENY LUKÁCS járásbíró,
Kevevároon halt meg 1915-ben.
ZAKARIÁS LÁSZLÓ jóghallgató,
szülőinek karján hunyta le szemeit 1918-ban.

Fejér Emanuel – Manó. Ő az említett házaspár harmadik gyermeke, született Csíkszépvízen 1849. február 17 – meghalt Sepsiszentgyörgyön 1910. október 17-én. Tiszteletbeli kanonok, kerületi esperes. Sepsiszentgyörgy hitközösségének 23 évig volt lelkipásztora. 1872-ben szentelték pappá. Előbb Marosvásárhelyen, majd 7 évig Kolozsváron volt káplán, későbbi püspöke Lönhárt Ferenc oldalán. 1888-ban került Sepsiszentgyörgyre, 1891-ben kerületi alesperes, majd 1908-ban tiszteletbeli kanonok lett a szentgyörgyiek Manó bácsija. Számos egyházi írása jelent meg a korabeli egyházi lapokban. Nevéhez fűződik a sepsiszentgyörgyi Szent József templom megnagyobbítása (1902), az általa felújított templomban helyezték nyugalomra, ahol sírját márványtábla őrzi.

Dr. Fejér Dávid Baróton született 1851-ben. Szülei Fejér János és Császár Anna. Középiskoláit Csíksomlyón, Székelyudvarhelyen végezte, itt is érettségizett 1870-ben. Beiratkozott a budapesti orvosi egyetemre, de Bécsben avatták doktorrá. Gyakran megfordult nagybátyja, Császár József gyergyószárhelyi otthonában. Kiváló tanulmányi eredményei miatt a kolozsvári egyetemre hívják tanársegédnek, ebben a minőségében négy évig dolgozott. 1879-ben Ditró község meghívta orvosnak, miközben borszéki fürdőorvosi feladatokat is ellátott. 1883-ban Gyergyószentmiklós hívta meg orvosnak. Itt is élte le életének nagy részét, több mint 35 évet. Ezalatt igen gazdag orvosi, tudományos, népnevelői és szervezői tevékenységet folytatott. Arra törekedett, hogy a lakosság egészségügyi

viszonyain elemi szinten javítson. Kertjében nevelt és ápolt rózsák eladásából származó bevételéből egy általa szervezett alapítványon keresztül szegény sorsú betegein segített. Orvosi szakcikkeiben időszerű egészségügyi problémákkal foglalkozott. Jutott ideje arra is, hogy az Erdélyi Kárpát Egyesület természetjárást népszerűsítő munkájában is részt vegyen. 1916-ban halt meg Nagyenyeden, Gyergyószentmiklóson temették el.* A város utcát és kórházat nevezett el róla, szobrot állíttatott az emlékének.

A Fejér család másik ága ugyancsak Csíkszépvízről származik. Ők a Fejér Miklós utódai: Mária, Miklós és István, akik a város iparosításakor kerültek ide: Fejér László már 1952-ben letelepedett Csíkszeredában, ő előbb kereskedő, majd kisiparos lett. Beszélte az örmény nyelvet, mert pár évig a bécsi mechitaristáknál tanult. Gyermekei Gábor és Beáta.

A Kabdebó család

Marosvásárhelyről származik. 1948-tól Csíkszentgyörgyön élnek, ahol Kabdebó András jegyző, majd főkönyvelő volt. Édesanyja Fülöp Terézia tanítónő. két fiúk van, Csaba (1951) és András (1954). Utóbbi Csíkszentgyörgyön született, de az iparosítás korszakában Csíkszeredába költözött, itt alapított családot. Fia Lóránd (1979). Csabának két lánya van, Zsuzsanna (1976) és Ildikó (1980).

A Keresztes család

Az eredeti névvel kapcsolatosan itt is megoszlanak a vélemények. Szongott szerint a Kehes-ből lehet levezetni, Tarisznyás Márton szerint pedig a Keresztes a Kristóf magyar fordítása, mely a görög Krisztiánosz magyar megfelelője (azaz „Krisztus hordozója"). Az 1700-as évekből származó szamosújvári és erzsébetvárosi anyakönyvekben már szerepelnek Keresztes nevűek. A gyergyószentmiklósi templomtemetőben több sírfelirat is jelzi, hogy alattuk Keresztes nevű örmények hamvai nyugosznak. Városunkban Keresztes Antal állatorvos leszármazottai éltek: Keresztes Sándor, Keresztes Gábor, Keresztes János és Keresztes Ilona. Ma élő utódaik: Keresztes Gábor és családja. A Keresztes Ilona utódai között szerepel Beczásy György orvos és Beczásy Antal festőművész.

---

* Novák Mariska visszaemlékezései alapján.

A Mánya család

Ősei Moldvából költöztek előbb Csíkszépvízre, onnan pedig Csíkrákosra, ahol főleg állathízlalással és mészárossággal foglalkoztak. A család eredeti neve a „Manuk" volt. A Mánya név az 1700-as években jelent meg az anyakönyvekben. A Csíkszeredában élő leszármazottak a sok ős közül Mánya Lászlóra emlékeznek, az ő unokájának a város központjában volt szép lakóháza. Az utódok Rákosról és Szépvízről rajzottak ki belföldre és külföldre egyaránt. Napainkban a városban élnek Mánya Gabriella, özv. Bogos Sándorné, Mánya Béla és Mánya Laura. Gabriellának két gyermeke van, Zsolt és Zsuzsa; Béla gyermekei Szilárd és Loránd.

A Nuridzsány család

Szamosújvárról származik Nuridzsány Márton (sz. 1878 Szamosújváron), felesége Azbej Katalin. Az 1900-as évek elején családot alapított és családjával Csíkszeredában telepedett le. Jómódú kereskedő volt. Három fia született: József, Márton és Andor. Márton és Andor családjaikkal szintén itt éltek a városban. Márton leánya Beáta, Andornak gyermekei Éva és András. Beáta és András családja szintén a városban él. Éva Magyarországra költözött.

A Pototzky család

A Pototzkyak Lengyelországból származnak. A 16–17. század folyamán telepedtek Erdélybe. Híres kereskedők, iparosok, mezőgazdasági és erdős területek tulajdonosai lesznek. Pototzky Alajos és neje utódai közül kiemelhető Jakab Ödönné, született Pototzky Irma. Pototzky József (1905–1988) kereskedéssel foglalkozott. Ugyancsak ehhez a családhoz tartozott Pototzky Kristóf, aki I. világháborús sebesült volt, dohányáruda tulajdonos lett, fia Ödön Alajos (1922–2003) tisztviselő szintén itt élt családjával, leánya Mária családjával a városban lakik.

A színészet, mindennemű művészet, a futball és a sport pártolójaként ismert Pototzky Pál (1868–1945) három házzal is rendelkezett a Petőfi utcában. Öt gyermeke volt: Gyula, Jenő, Pál, Olga és Irma.

A városban még élő leszármazottak közül jelenleg csak két család viseli a Pototzky nevet: a nyugdíjas Pototzky László (sz. 1940), ifj. Pototzky László (sz.

1966) és családja. Csíkszeredában laknak és férjeik nevét viselik: Mezei Irma, született Pototzky, Bokor Katalin, született Pototzky, néhai Pototzky Ödön második felesége Czintos Sarolta, Keszler Magdolna, született Karda, Karda Kázmér (1913–2002) és Pototzky Irma (1914–1993) lánya.

A Száva család

Egy másik népes család a Száva család, amely ugyancsak Csíkszépvízről származik. Dr. Száva Tibor a „Csíkszépvízi Száva család" című munkájában foglalkozik a család történetével. Ebben részletesen leírja az örmény családok letelepedését (1672) és a későbbiekben az innen való kirajzást. Szerinte a család őse Sahag (Isáák) Mádzunéncz volt (1685–1771). A szépvízi ág alapítói az öt Isáák testvér volt. Ezt a nevet 1760-ban Száva névre változtatták, hogy megkönnyítsék az ingatlan-vásárlás jogi feltételeit. A betelepülést követő negyedik generáció kezdett kirajzani a környékre és távolabbi vidékekre, manapság a világ sok országában élnek Száva-leszármazottak. A Csíkszeredába települők közül megemlítendők a következők:

Száva Lukács (1836–1917). Csíkszépvízen született, nejével a csíktaplocai ág alapítója volt. Építészként nevéhez fűződik az első csíkszeredai kórház építése, családi háza ma is áll többszöri tulajdonosváltás után. Első felesége Fejér Teréz, gyermekük Mária és édesanyja a csíkszeredai templomkertben vannak eltemetve. Második felesége Mánya Veronika volt. Ebből a házasságból kilenc gyermekük született, de csak három élte meg a felnőttkort: Borbála (Blanka), József és Lukács. A Blanka leánya Julianna (Judit) volt, aki Dr. Hirsch Hugó sebészfőorvos felesége lett. Mindketten a 20. századi szeredai társadalmi és kulturális életben jelentős szerepet töltöttek be. Sírja a csikszeredai temetőben.

Száva Katalin (1870–1941), Csíkmadarason született, férjhez ment Dr. Fejér Sándor szolgabíróhoz. Négy gyermekük született: Erzsébet, Mária, Gabriella és

Örmény templomkert és parókia Csíkszépvízen

A Száva család sírköve Csíkszépvízen

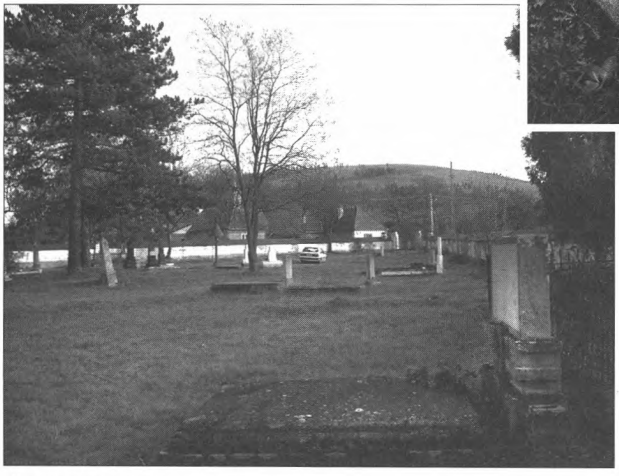

Örmény temető Csíkszépvízen

Béla. Mária és Gabriella Magyarországra mentek férjhez, Erzsébet és Béla itthon maradtak a múlt század 70-es évekig, akkor az osztályharc kegyetlenségei és megromlott egészségi állapotuk miatt kitelepedtek unokaöccsükhöz, Krall Györgyhöz Debrecenbe. Ott is vannak eltemetve.

Száva Antal törvényszéki bíró (1870–1965). Madarason született, de élete nagy részét Csíkszeredában élte le. Felesége Fejér Ilona. Gyermekeik Antal és János. Előbbi, Antal jogász, később kényszerből könyvelő lett, három fia volt: Antal, István és János. A másik fiú János-Zoltán a neves marosvásárhelyi orvosprofesszor volt, aki gyermek- és ifjúkorát élte a városban, majd az orvosi egyetem elvégzése után különböző erdélyi városokban, majd végül haláláig Marosvásárhelyen élt és nagyszerű szakmai eredményeket ért el.

Dr. Száva István ügyvéd (1886–1919). Szépvízen született, de a jogi kar elvégzése után Csíkban telepszik le. 1912-ben nősül, a kézdivásárhelyi Szentpétery Klárát veszi feleségül. Klára (Cuncika) gyermekük született, aki édesapját nem is ismerhette meg, mert Száva István 1914 elején kikerül az orosz frontra, fogságba esik és Krasznojarszkban a csehek hazafias szervezkedése ürügyén kivégezték. (ld. Markovics Rodion: *Szibériai garnizon*)

Száva Dezső (1907–1975) Száva Lukács és Balázs Teréz fia. Kereskedői tevékenységet folytatott a háború előtt, a változás után a kereskedelemben felügyelőként dolgozott a városban, ahol családot alapított. Leánya Zsófia a Szentháromság Alapítvány alapító tagja.

Dr. Száva Edit orvos (sz. 1953) Száva Antal tanár és Bartók Sarolta gyermeke. Az egyetem elvégzése után férjével Csíkszeredában telepedett le, gyermekorvosként dolgozik, férje Dr. Bustya Attila. Gyermekeik: Noémi, Katalin és Attila.

Száva András (1906–1977). Erzsébetvárosban született, jogtudományi egyetemet végzett. Több erdélyi városban működött, végül városunkban telepedett le családjával. Felesége Fazakas Éva, gyermekei István és Péter-Gábor. Utóbbi Németországba távozott, ott evangélikus lelkészként dolgozott visszavonulásáig.

A Szentpétery család

Szongott Kristóf szerint a család először Lázár néven szerepel. Az utódok szerint** négy ága volt a családnak, melynek ősei Moldvából jöttek, először Besztercén, majd innen továbbmenve Ebesfalván (Erzsébetvároson) telepedtek le. A négy ág a következő: a nemesi ág (Szentpétery István), Szacharadz, Flukusz és Bor. Csíkszeredában két helyről, Erzsébetvárosról és Kézdivásárhelyről (Kanta) telepedtek le. Az erzsébetvárosi ágról Szentpétery Viktort (1917–1996) említjük meg. 1952-ben került be Szépvízről, majd véglegesen 1960-ban költözött a városba. Első házasságából (Sz. Máriával) két gyermeke született: László és Viktor. Második házasságából (neje Margit) ugyancsak két fiú származik: István és András. Előbbi a városban él családjával, András pedig Magyarországra költözött.

A kézdivásárhelyi ág képviselője Dr. Szentpétery Bálint és családja volt, felesége Zakariás Katalin. Gyermekei Klára, Erzsébet, László és Bálint. Klára első férje Dr. Száva István, Erzsébet pedig férjezett Tódor Jánosné. László és Bálint nőtlenek voltak.

A Szekula család

Ugyancsak Gyergyószentmiklósról telepedtek át az 1968-as megyésítéskor, de az 1800-as években Szépvízen is éltek. A család őse Kukula Gábor volt. A fia Szekula Zakariás, akinek hét gyermeke közül Márton és Márta (Szakács Lászlóné) éltek, ill. élnek ma is családjaikkal.

A Zakariás család

A család eredeti neve körül megoszlanak a vélemények. Van, aki a Zachnovszki ill. Zachno-névből eredezteti, mások a Chontikhar nevet említik. A Chontikharból lettek a Császárok, míg a Zachno Zakariástól származók felvették az ős keresztnevét, a „Zakariást". Így két ágon folytatódott a családok története. A most Csíkszeredában élő utódok szerint az őseik a kézdivásárhelyi Kantából telepedtek Szépvízre. Innen a családok kirajzottak Gyergyószentmiklósra és Csíkszeredába. Jeles képviselőik ügyvédek, mérnökök és bank szakemberek lettek. Megemlítendő a múlt századból Zakariás

** Szentpétery Tibor szóbeli közlése

Jenő és Zakariás Manó ügyvédek, Zakariás Gyula erdőmérnök. Jelenleg Zakariás László geológus, Zakariás Miklós technikus, Zakariás István mérnök-vállalkozó élnek itt.

Egy másik ág a Szépvízen élő Zakariás Péter bácsi utódai: Zakariás Péter és Zakariás Magdolna, a fent említett Zakariás László felesége, két, ill. három lányuk van.

A harmadik ág a néhai Zakariás Andor gyermekei és unokái, Miklós, Antónia. Két testvérük a 80-90-es években halt meg.

A negyedik Zakariás Lajos családja. Édesapja Zakariás György Gyimesbükkben volt kereskedő, négy gyermeke közül Lajos költözött a városba 1970-ben. Neki két gyermeke volt, Tünde és Zsolt. Ez utóbbi él itt, felesége Mincsor Katalin, gyermekeik Anna és Dorottya.

A Zárug család

Tarisznyás Márton szerint az örmény „dzárug"-ból (öreg) alakult a név. Az ősök Gyergyószentmiklóson éltek, innen rajzottak ki. A család Csíkszeredába származott tagja Zárug Aladár kereskedő volt, aki a múlt század 70-es éveiben telepedett le a már itt élő lányánál, Lenkénél (Szabó Béláné), nyugdíjasként 20 évig

élt családjával városunkban. Lenkének két lánya van, Lenke és Emőke, szintén itt élnek családjaikkal.

Zárug Miklós mérnök szintén az iparfejlesztés alkalmával jött a városba, itt alapított családot (felesége Dajbukát Dávid unokája).

Rövid ideig az 50-es években Zárug István, a híres sportember is itt élt, majd Kolozsvárra távozott.

Végül megemlítjük, hogy városunkban éltek, de az idők folyamán kihaltak a következő örmény származású családok: Gajzágó, Merza, Verzár és Waitsuk.

Összefoglalás

Dolgozatunk a teljesség igénye nélkül igyekezett bemutatni a Csíkszeredában élt és ma is élő örmény származású családokat a rendelkezésre álló adatok alapján. Természetesen ezeknek az adatoknak a további begyűjtése és a még élő családtagok részletesebb közlése felbátorít arra, hogy további kutatásokat végezzünk, melyek újabb adatokhoz vezetnek majd. Ezek az utánunk jövő generációknak támpontul szolgálhatnak.

Itt kell köszönetet mondanunk az előadás lehetőségéért, ugyanakkor hálás köszönettel tartozunk azoknak, akik a családfák kölcsönzésével és szóbeli adatközléssel segítették munkánkat és hozzájárultak ezen előadás megszületéséhez.

Forrásanyag:

A csíki örmény családok személyes közlései.

Dr. Hovhannesian Eghia: *Hazai örmények a nemzet szolgálatában*. 1940.

Dr. Száva I. Sándor: *Szépvízi magyarörmények nyomában*. Bécs, 2003.

Gazdovits Miklós: *Az erdélyi örmények története*. Kriterion 2006.

Gudenus János József: *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája*. Budapest, 2000.

Novák Mariska visszaemlékezéseinek kiadatlan kézirata, é.n. (kb. 1961-ből)

Szongott Kristóf: *A magyarhoni örmény családok genealógiája*. Szamosújvár, 1898.

Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza*. Kriterion 1982.

Tófalvi Zoltán: *Egy kisebbség kisebbségei. Erdély kövei*. Erdélyi Könyv Egylet, Stockholm, 1997.

Lázár Mária

Gyergyói örmények az értelmetlen I. világháborúban Lázár Gyula első világháborús naplója alapján

Hogy is volt a háború kezdete?

Kihirdetik a mozgósítást egy szép napon, este 7-kor. Én a szeszgyárban, mivel a napi munka megszűnt, növendék Uhum részére patkányt vadásztam. Ott hagytam azonnal leshelyemet és haza mentem, aztán megvacsoráztam és kimentünk Elvirával sétálni, gyönyörködni e mozgalmas estében. Séta közben Vehman főszolgabíró barátom figyelmeztet, hogy menjek haza, fogassak be kocsinkba és hajtassak a főbírói hivatalhoz. Ez rövid időn belül megtörtént és 91/2 órakor kezemhez vettem Csomafalva község részére a mozgósítási parancsukat, úgy a tartalék, mint az nfk részére, egyben utasítást kaptam Zakariás főbíró barátomtól, hogy útközben a falvakban figyeljem meg a hangulatot.

10 h 15'-kor érkeztem be Alfalun át Csomafalvára, a községházánál már a falu színe java várt a néppel együtt; ott átadtam a jegyzőnek a két csomagot, ő az átvételét a borítékon igazolta, és azokat felbontotta; felolvastuk a hirdetményeket.

Mi következett ezután? Megdobbant minden magyar szív és felemelt fővel égre tekintő szemekkel elénekeltük „Isten áldd meg a magyart" (Én könnyeztem). Aztán köszöntem, kimentem kocsimhoz, hol síró asszonyok voltak, kiket vigasztaltam és Lukács barátom kíséretében felhajtottam Gyergyószentmiklósra, hol átadtam az igazolt borítékokat a szolgabíróságnál és aztán lefeküdtem. Ez volt az én első háborús napom. Másnap reggel meggyőződtem, hogy én csak külön behívó, vagy távirati parancs folytán kell bevonuljak ajánlati lapom szerint, tehát elkészülni volt időm elég. E napok alatt bevonult mindenki. Szegény Gábor öcsém, ki szabadságon volt otthon, és Ernő sógor is. Teltek a napok és én kezdtem a dolgot restellni, hogy ily sokáig itthon hagynak; már eltelt két hét is az általános mozgósítás napjától.

VIII/18-án este 6h-kor Árthur üzletében vagyok, mikor látom, hogy a sürgönykihordó felém közeledik és átadja a behívó táviratot. Elbúcsúztam édesanyámtól,

Elvirától és az alvó kisfiamtól, az aranyos Palikától, kinek kis fényképét Elvira átadta nekem. Este 10 óra volt, Jóska fiákeres a lovak közé vágott és haladtunk Hévíz felé. Szárhegy között a polgári őrség két atyafia, felfegyverezve, egyik karabéllyal, másik bottal, lefogta a lovakat, rövidesen megbékítettük és tovább hajtottam. Maroshévízre éjjel 1-kor érkeztem és vonatra ültem. Vonatunk lassan haladt, az útitársaim a galocási fatelep igazgatói voltak. VIII/20-án reggel 8h-kor érkeztünk Maros Vásárhelyre. Útközben hallottam, hogy a 22-es honvédek egy része már elment a harctérre. Kocsiba ültem és siettem szegény Gábor öcsém lakására, ki otthon volt Sántay főhadnagy lakótársával. Szegények mindketten meghaltak a háborúban. Elmentem a parancsnoksághoz, hol utasítást kaptam a felszerelési állomány felvételére. Felkerestem Kabdebó Béláékat, hol Ernő és Szidi is lakott. 20-án lefényképeztettük magunkat Gábor, Ernő és én, 21-én elmentünk a harctérre, d.u. 11/2'-kor vonult ki a zljuk a városháza előtti térre. Ott beszéltem szegény fiúval utoljára. A zlj innen kiment a vonatra. Szegény nem akarta, hogy Szidi lássa. Mikor Szidiék a piacra érkeztek, mondtam, már elutaztak, és velük a Kávéházba mentem, fagylaltoztunk; akkor volt a napfogyatkozás és ezalatt megjelent egy csillag az égen. Ez égi tüneményből sok minden jót és rosszat jósoltak. Később, kik a zljat lekísérték, visszajöttek az állomásról, és mondják, hogy szegény fiú egy egész virágcsokor volt, annyi virágot kapott a vásárhelyi lányoktól.

VIII/23-án jelentkeztem a Npfk parancsnokságnál, hol heted magammal – Justian főorvos, Dobó, Benkő, Dr. Pollák, Botz én és Marthy – azt a parancsot vettük, vonuljunk a 2-ik zljhoz be Erzsébetvárosra, kaptuk egyúttal a menetlevelet is. Utazásunk lassú volt, vonatunk sokat állott hajnalban Kocsárdon, hol láttam épp a szeszgyári ökreinket marhakupéban, Pestre utaztak. Tövisre reggel 5 körül érkeztünk, hol hallottam, hogy nemsokára a 82-esek 1. zlja fog ide érkezni, nemsokára beérkezik; e zljjal ment L. Tóni is a harctérre, kivel együtt eltöltöttünk egy 1/2 órát, ezalatt Elvirának lapot írtunk. Ezen az állomáson volt Kercsó Ferenc is, kit Tóni tiszti szolgának ajánlott, és kit ekkor már felvettem. Tövisről 9h-kor indultunk el, és d. u. 1 h-kor érkeztünk Erzsébetvárosra.

VIII/24. A 22/II hdtp zlj alakítása Erzsébetvároson. Marosvásárhelyről, mint századparancsnok helyeztettem át, de zlj parancsnokunk Kulcsár Károly százados mást nevezett ki helyettem. Dr. Márton Venczel, mikor oda érkeztünk,

felajánlotta szobáját, mely a Czárán Berta néni házában a tiszti étkezdével majdnem szemben volt. Két nap után ők elmentek a harctérre. A legénység bemutatása 25, 26, 27, 28, 29-én volt egy szabad téren, azt hiszem, a barompiac volt.

Ezalatt mentettem Buslig Mártont, ki amúgy tüdőbajos volt, azután d. u. lakásomra jött, könnyezve köszönte és kezet akart csókolni, még a pótszázadhoz küldöttem Lukács nevű susztert, felesége kérésére.

Ezalatt a 22/II hdtp zlj legénysége gyergyói és udvarhelyszékiekből állítódott és megkezdettük a felszerelését: Werudl fegyver, bakancs, zsávoly, zubbony és nadrág; heveder derékszíj helyett és ugyanabból fegyverszíj, továbbá tölténytáska, valami régi féle és vászon hátbőrönd. A felszerelés nagyon lassan ment, mert mindent csak részletekben kaptunk meg, eközben minden nap gyakorlatoztunk, rá is fért a legénységre, mivel nagyrészt póttartalékosból állott. A tisztikar később Pestről szeptember első napjaiban egészítődött.

VIII/27-én indult el a népfelkelő zlj a harctérre Paternosz őrnagy parancsnoksága alatt. Ebbe volt beosztva Dr. Vámos barátom és Puskás is. Legénység között sok ismerős, közöttük Elekes Ábel, régi kocsisom. Ezt a zljat kikísértük ünnepélyesen a vonatra, elől ment a tűzoltózenekar, volt azonban nagy sírás a vonatnál. Mivel a npfk feleségei nagyon sokan voltak ott, sírt mindenki, sajnáltuk a szegény sok házasembert. Vajon hánynak marad családja kenyérkereső nélkül.

Az idő nagyon kellemesen telt, mivel megérkezett zlj parancsnokunk kedves felesége és Wágner segédtisztünké is kislányával Andukával. Én is sürgönyöztem Elvirának, ki meg is érkezett Palkóval együtt. Mondhatom, hogy a háború legkedvesebb napjait éltem át, a tiszti étkezdében kosztoltunk és a kis Palkó ott futkosott a tiszt bácsik között, és jó kedvű, víg volt. Annyira szerették bajtársaim, hogy Wágner barátom pár hétig engem csak a Palkó papájának nevezett. Pár nap múlva kivittük a legénységet a lövöldébe, ott volt már elkészítve zljunk zászlója is, mit Kulcsárné nagyságos asszony készített és a szalagot Elvira vette rá. E czéllövészetre kint voltak az asszonyok mind, hol Dobai lefényképezte a zászló körül majálisozó társaságot. Édes jó Istenem, ha visszagondolok, mily édes napok voltak ezek, talán ezek a legutolsó szép napok az én életemben.

Szombaton d. u. 5 órakor riadó volt, gyorsan pakoltunk és este 7 órakor indultunk a vonatra. Zljunk a templommal szemben a tömegben áll, a pap a templom

feljáratán áll, megáld és elbúcsúztat. Az én aranyos kis Palikám ott volt, oda szaladtam, megcsókoltam, aztán azóta nem láttam. Most, mikor itt a fogságban a naplót írom, épp ma van neki névnapja; milyen nagy lehet ő most. Én magam előtt mindig csak oly kicsinek látom, mint akkor volt 14 hónapos korában. Végre elérkezik a 9h és megadassuk a jelet az indulásra. Még egy búcsúcsók, átvesszük a virágokat, felülünk a kilobogózott kocsinkba. Fütyül a mozdony, egy pár zsebkendőintés, és az erzsébetvárosi állomás eltűnik szemünk elől.

Décsén vagyunk már, egyes falvaknál minket és a legénységet mindenfélével ellátja a nép, egy kis faluállomásnál az úrilányok kitűnő reggelivel kínálnak meg. E, román nép lakta vidéken, a mezőkön munkálkodó asszonyok mindenütt keresztet vetnek magukra és sírnak, hisz mindenik szerencsétlen asszonynak van hozzátartozója a háborúban.

IX/20. Útirány Ó-Radnán át Kirlibába, útirány a 2000 méter magas Priszlop hegyen át Borsa, szeptemberben térdig érő hóban, lázasan. A legénység öltözete zsávoly ruha és bakancs, kabát helyett fehér katona pokróc, mit Lajosfalván vételeztünk. A legénység a pihenő alatt úgy fázott, hogy egy óra eltelte alatt kérték az indulást.

IX/30. Érkezés Rahóra. Máramarosszigeten át Rahóra vonattal. Előttünk folyt az ágyúzás. Itt nagyon gyanúsak voltak a vörös nadrágos ruténok, kik a hegyek tetején mászkáltak és tőlünk vitték át a híreket az oroszoknak.

Szigeten áthaladva láttuk, amint az állomáson a kórházat, a betegeket, a sebesülteket a vonaton elhelyezik a többi menekültekkel. Máramarosszigetre menekül a kórház is. Nagyon szomorú látvány, mikor mindenki az egymás után induló vonatokban helyet igyekszik keresni, mindegy az akár teher, akár nyitott kocsiban kap helyet, csomagok tetején. Egyes nyitott kocsikban több zsidó család ül 20–30 kisebbnél-kisebb gyerekekkel csomagjaik tetején. Igazán megesik az ember szíve ezeket a szegény szerencsétlen asszonyokat, anyákat és a sok ártatlan kis gyereket nézni, azt sem tudják, merre viszi a vonat őket, csak annyit, hogy elviszik a kozákok elől, kik nem messzire lehetnek, be az anyaország belsejébe, tanácsos is e vidéket nép nélkül hagyni. Estére a mi zljunk megérkezik Dolhára, a 22/III tovább megy Munkácsra, telefonos parancs, hogy a 22/II jöjjön azonnal vissza Huszt állomásra, ahová a 22/III is visszaérkezik. Látjuk, jönnek kifáradt vánszorgó kisebb katona csoportok, 8–10 emberecskék, mind galíciai

pollákok. Látjuk továbbá a 2 retrakciós ágyút visszavontatni. Ez a két ágyú védte a magyar határt, még két ilyen ágyúval a Tatárhágót, melyekkel lőni lehetet és talán célozni is, de találni annál kevésbé, ezekkel szemben az oroszoknak 12 gyorstüzelő ágyújuk volt.

A Nagy Bocskói veszedelem. Sok várakozás után megérkezett a parancs. A 22/III zlj a Tisza jobb partján, a 22/II 2-ik századával megy a magaslatra és a 22/II maradék két századával a Tisza bal partjára megy. Engem beosztottak a Trainhez Martyhoz élelmező tisztnek, mivel a fájdalmas aranyérbántalmam miatt nem tudtam járni. A lakosság jól tartott almával. Marty az étkezde részére egy 100 kgr-os disznót vett 30 koronával. Az első muszka gránát becsapódott a 2-es kocsiba. X/2. Bocskon borzalmas dolgok történnek az állomás környékén. Az oroszok már 4" körül ágyúzták állomásainkat, ahol sok menekülő asszonynépség, leányok és kisgyerekek voltak, mikor ezek közé vágott a gránát, vagy fölöttük explodált a srapnell, rémületbe estek és eszüket vesztették, kik tehették mind a vonatra szállottak. Az állomást megrohamozó kozákok ellen főképpen egy pár csendőr nagy kárt okozott a kozákoknak. Végre elindult a menekülők vonatja, utána a vasút személyzetét szállító vonat. Az első vonat lassan ment, vagy a hibás váltó állítás lehetett az oka, a zűrzavarban a hátsó vonat az elsőre rászaladt, aztán tört, zúzott és rombolt mindent össze, kocsit, asszonyokat és kisgyerekeket. Sok nép veszett oda. Ezalatt zljaink tartották a tüzet, de mit lehet kívánni a Werudl fegyvertől, szerintem azt, hogyha elsütik, nagy füst lesz, és mikorra a füst eloszlott, már az orosz tüzérség belőtte magát, és pukkant a srapnell a nehéz Werudl puska fölött. Ezt látva parancsnokaink nemigen lövettek, inkább a századainkhoz beosztott két csendőr lőtt századonként, vagy valaki az ők fegyverivel a mieink közül. Minek akkor a század? Embereinknek nem volt ásójuk, hogy beássák magukat. Mivel ágyúink sem voltak, elrendelték a visszavonulást. Szigeten át Tecső irányába. A kozákok meg utánuk. Megérkeztünk Husztra, majd Tecsőre. Mi és a 21-esek a legénységnek 8–10 ökröt vágattunk, és tokányt készítettünk. Ott majálisoztunk az árokban, volt finom borunk is. Itt tudtam meg, hogy a zlj parancsnoka Lázár ezredes, kit én régebbről ismertem (és kié volt a Szarukán-féle ház) és az ő helyettese Liebl Ede is, mindketten itt vannak a faluban Remetén. Marschllal a kocsiján kimentünk Remetére és

behoztuk Edét, jól elláttuk. Neki dohánya sem volt, sem ezredesének szivarja. Adtam neki, mert nekem volt bőven.

Harcok Vörösmart és Karácsonfalva között. X/8. Nagy Bocskó bevétele.

Éjjel kaptuk a riadót, a 2. század már menetkészen állott. Második napja tart az ütközet Kőrösmezőnél. A mi harcoló seregünket hátba akarj a támadni az orosz ezred. Azt az ezredet kell mi feltartóztassuk. Velünk jön a 22/III kolerás zlj. Tehát megy 4 század Werudl fegyverrel 16 orosz század ellen. Tehát nemcsak harcba megyünk, hanem a kolerás zljjal is összekevernek. A laktanyában maradt fiuktól örökre elbúcsúztunk, hisz az ellenség négyszer olyan erős volt, mint mi.

XI/4. Ütközet menetünk Tisza-Bogdányba. D.u. érkezett ide a 22 menet zlj, melyhez be volt osztva. Dr. Vértes Gyula és Lázár Gerő is. A legénységből több szentmiklósival, mint Elekes Andrással találkoztam.

XII/21-én az Uzsoki vonalon. 1914. XI. 7. Átutazás Kőrösmezőn.

XI. 5-én este lerendelték zljunkat Mihilicikébe a vasútállomásra és ott a Werudl fegyverek helyett Mauser fegyverekre cserélték.

Versfoszlány: *Kimagasló hegyek ormán, havas éjszakákon*
Magyar baka szomorún áll az orosz határon stb.

A Kléván a nagy hidegben több emberünk fagyott meg és a 2 napi idő alatti kis harcokban több emberünk esett el. Tőlünk úgy 8 km-re jobbra volt a 22 menet zlj, ahol szolgált Dézsi Zoltán, Lázár P. Gerő és Dr. Vártes Gyula. Lövészárok építésénél foglalkozott Echárt nevű hadnagy, civilben állatorvos, ki jól ismerte Balázs Béla állatorvosunkat, kinek tiszti szolgája a Szászváros-i cigányprimás, a hegedűje is ott volt. Bodó telefonista a Kléván vezette a tábori telefont.

Fene jó kedvem volt, mondották a többiek. Mi a fenéért van ilyen jó kedved, hisz holnap már vér folyik, milyen víg vagy. Azt feleltem, nézzétek, most Magyarországra megyünk, ott van baj, hisz ezt kötelességünk jókedvvel megvédeni, és ha meghalunk, legalább a magyar hazánkban halunk meg.

Beértünk Kisvölgyre, rongy házak, mint Patak Ófaluban. A falu végén egyik zászlóaljnak ebédet osztottak ki reggel 7"-kor, egy kis leves maradt. Az én embereim úgy oda tartották sapkájukat és így jutottak és ettek menet közben egy kis meleg levest.

Karácsonynapja. XII/25-én mi két század a Kuncz alezredes úr csoportjával és egy géppuska osztaggal egy fárasztó sétára indulunk reggel 9 órakor. A

Bukovszky óriási hegy csúcsára szándékoztunk felmenni ellenséget keresni. Az út nagy hóban és meredek kapaszkodós helyen, hegyekre fel lassan és nagyon fárasztó volt. Lovak nem bírtak menni a gépfegyverekkel és azokat gyalogosok hozták. Csak egy pár kis hegyi ló tudott felkapaszkodni velünk. Reiner kifáradt, beteget jelentett és hazament Székelyudvarhelyre. Marthyval találkoztunk, ki megemberelte magát, és élelmet hozott fel nekünk és a legénységnek. Ide érkezett fel a 21-es és a 304-es zlj. Az ezredes úr pihenőt adott. Szép volt Márthytól, hogy ilyen nagy hegyre eljött, hozott magával két féle hidegsültet, farsangi fánkot, kenyeret. Pezsgőt, kognacot, rumot, jól ettünk és az én pezsgőmet közösen megittuk. Ennek örömére az ezredes úr két óra pihenőt adott, csak azt sajnálta, hogy az ő emberei nem kapnak ételt, a mieink konzervet, szalonnát és kenyeret kaptak. Azonban kenyeret bőven hozott Márthy és abból maradt is meg; ezt aztán, mint Jézus a halat és a kenyeret, úgy igyekezett apró darabokra vágni, hogy jusson az ő 4–500 emberének (bizony mindenik nem kapott, csodák ma nem történnek). A két óra letelt, mi mentünk a járhatatlan magas csúcsra (hogy miért, ma sem tudom) ellenséget nem láttunk.

Milyenek a házak ezekben a rutén falvakban. Ha az ajtón benyitunk, egy csűrféle kamrába érünk, abból jobbra nyílik egy ajtó, mely az egyedüli szobába vezet. A szoba fele egy nagy kemencéből áll, körös-körül széles fapadok és egy nagy asztal formájú nagy alkotmány. A háznépe a kemence tetején alszik. A szoba felső része kormos és úgy néz ki, mint egy kémény belülről, fényes fekete a füsttől. Ugyanis a kemencén nincs füstvezető kémény, így a füst a kemence ajtaján jön ki, mitől a szoba füsttel telik meg, s ettől a gerendák közé felrakott léc jól kiszárad, mit tüzelésre, illetve világításra használnak. Ha este világosságot akarnak, a tüzet nem a kemencébe, hanem az ajtaja elé a gerendáról leszedett és vékonyra széthasított lécből rakják, ez magas lánggal ég, mely az ők lámpájuk. A mi asszonyunk nem tud magyarul, de az iskolás gyerekei jól beszélnek. A kisfiú minden percben nagyokat köpve tolmácsol, aztán oktattuk, hogy a köpködés nem szép dolog. A földre dobott szénán pihentünk, és haza gondoltunk kis gyerekeinkre, a szép angyaljövetelre. „Riadó?", a legénység felszerel és megyünk ki a faluból. A sáros-koszos úton haladva, az út mellett sok, sárban hagyott muszka töltény-garmadák hevertek. Így értünk este 7–8 óra között a csobadombi állomás előtti alagút innenső falánál lévő őrházhoz. Ott a legénység nagy tüzek mellett

a szabadban táboroz, ételt ma nem kap, nagyon sok a beteg közöttük (vérhas), kik alig vánszorognak. A segélyhelyen elbújva egy kis szobában töltötte idejét 4 tényleges tiszt úr. Bementem hozzuk. Prohács főhadnagy sokat beszélt Gábor öcsémről és dicsérte, és mondta, hogy szegény fiú már novemberben nagyon kimerült volt. Isten őrizzen minket ilyen szilveszteri naptól? Az orosz foglyoktól tudjuk, hogy velünk szemben 16 000 ember áll, friss erősítést kaptak. Mi kezdetben még Patak Ófaluban összesen 8000-en lehettünk. A mi agyongyötört embereink, kikbe a lélek alig csak hálni jár, bizony sanyarú állapotban voltak, étel nélkül és a hidegtől átfagyva.

A trónörökös ma Uzsokon a leküldött legénységnek feltűzte a kitüntetéseket. Mi nálunk az arány 1 a 20 ellen volt. Ugyanott volt 2 új cseh zlj a Magurán, két hegyi üteggel, ezek támadását vártuk, talán ez segített volna rajtunk. De ezek, mint később hallottuk, egy lövés nélkül átsétáltak a muszkákhoz, megadták magukat. A parancsnokuk Polovecz alezredes tisztje és tisztiszolgája jött csak vissza, velük jött Kabdebó Béla, ki Buttlán betegeskedett. A nagy golyózáporozásban hárman egymásnak támaszkodva leültünk, és megegyeztünk, hogy egyik figyeli az órát, és amikor 12 lesz, szól. Szép Szilveszter-éjszaka, visszagondoltam a sok szép eltöltött Szilveszter éjjelre, a régi korcsolya egyleti estélyekre. Pokoli zene, mi azt a parancsot kaptuk, hogy Lázár és Domokos zljai ott maradnak állásukban, ha a muszka betör az Uzsoki szorosba, onnan oldalba fogják támadni, és addig is utolsó emberig tartsák állásukat, ezzel fedezik a többiek visszavonulásának útját, addig, ameddig visszavonulásra parancsot kapnak. Mennyi vért ontottunk csak most, és az a rengeteg sok kis keresztcsoportok, mik ott út mellett, hegyen és mindenütt látható, jelezték, hogy bizony sok szegény honvéd esett el, sok szegény asszony maradt özvegyen, és még annál több kisgyerek hiába várja az édesapját haza. Azonban mindezeknél fölöttébb áll minden jó magyar hazafi szívében közös édesanyánk sorsa a Magyar Hazáé. Legyetek büszkék árván maradt kis gyerekek és bús özvegyek, édesapátok, ki a névtelen sírokban már kidőlt, kis keresztecskék alatt alussza édes álmát, ő nem halt meg, ő az égben van, és szíve értetek imádkozik, ő csak édes hazánkért vérzett el.

Nekem csak egy kis mese jut eszembe, amit boldogult édesapám a csíkszeredai várról beszélt. Utaztunk kocsin a városon át, és a vár mellett hajtott kocsink, én kisdeák voltam, édesapám rámutatott a várra, és azt mondta: „Nézd, fiam,

1848-ban az én édesapám, a te nagyapád hazánk szabadságáért az oroszok ellen harcolt, míg fogságba esett, és a várba volt bezárva, mint fogoly, míg később egy muszka őrnagy megvesztegetése által kiszabadult, és nem végezték ki."

Domokos egy küldöncével átizen nekem, hogy vonuljak azonnal vissza, különben elfognak. Azonnal otthagytam állásom és lementem a Szukapatakba. Ott Lakatos fhgy is, zlj-ból egy ember sem volt, csak ő egyedül, mind ottvesztek. Ott volt Szentpéteri Jánoska, én meg se ismertem, ő szólított meg. Velünk jött Szentpéteri is. Szép csapatunk volt, az éhségtől kéket-zöldet láttak, hisz már 60 órája nem is láttak ételt, fegyver volt, csak éppen a töltény hiányzott.

Az éhségen segítettem, disznót vettem, 70 koronán, megmaradt 10 koronám. Mire a disznót leölték, este lett, és azt só nélkül nyárson megsütöttük. Orvoshoz mentem, míg rátaláltam, egy vendéglőbe mentem be vacsorázni. Itt összetalálkoztam egy patikus hadnagy, Korbuly utolsó segédjével. Hallottam, hogy Fox zljnál volt Fogolyán Lukács is, találkoztam is vele.

Egyik nap beállít hozzánk Kopacz Lukács, kinek már a Signum Laudis díszítette mellét. Megérkezik Mikula és Polgárhozva magukkal két új menetszázadot. A széles hadi műutat magas hófúvás fedte, közöttünk, utánunk és előttünk megszámlálhatatlan train-szekér és teherautó járt, ha az első megállott, talán ezer jármű volt kénytelen megállni, jöttek köztük különböző ágyús ütegek is. Reggel korán szétnéztünk a legénység között, hogyan töltötték az éjszakát, az eredmény elég rossz, egy pár újoncunk megfagyott teljesen, többnek a lába fagyott le.

1915. I/31. Ma vonult fel a német gárda-ezred vígan, jó kedvvel, mondva, kipucolják a muszkát 3 hét alatt a Kárpátokból (támadásik közben nagyrészük elesett). Igen nagy volt a hideg, 5 percig sem lehetett kint ülni, hát a szegény baka, éjjel-nappal kint a tűzvonalban. Nagyon sok emberünk lett szerencsétlen, nyomorék, fagyás következtében.

A műúton csak egy ember nyomára való út volt kitaposva a nagy hótengerben. Az ösvényformán kígyóvonalban meneteltünk, irányunk Schtyovinka hegy volt. Mi Harsiával kaptunk egy elég mély földalatti lyukat, bent nyersfából tett szabad tűz fullasztott. Az éjjel javítottuk a vastag hómellvéddel ellátott lövészárkainkat. Pokrócba pakolóztam. Másnap reggel valamit pihentünk, de arra ébredtünk, hogy jégcsapokkal le vagyunk a földhöz szegezve, jégbarlangunkból nem lehetett kimenni, a bemászó lyukat két méter magas hó födte. Tiszti szolgáim

lapátoltak helyet a föld alól fel a hó felszínére. A hó ahol legalacsonyabb volt, ott is embermagasságú.

Menet Buttlóra, utunkon nagy utánszállítás volt, melyet bosnyák lovakon és öszvéreken végeztek. Az úton minden száz lépésre egy-egy döglött ló feküdt, egyiknek a feje, másiknak a lába látszott ki a nagy hóból. A szállítás azért ment lovakon, mert szekéren, meg szánon, nem lehetett közlekedni. Sok sebesültet és fagyosat hoztak és jöttek velünk szembe. A falu végén beszállásolnak, hol eszünk valamit és itt kapjuk meg postánkat is. Én Lacitól kapok levelet, ki a szegény Gábor temetéséről írt, Pesten adta fel.

III/3. A Jaszovec hegytetőn van a muszka, melyet nem lehet bevenni. Egy ezred megpróbálta tőlünk és 700 halottat hagyott ott. V/1-én pedig az én századommal vettem be, miért egyik kitüntetésemet kaptam. Mikor a fél századdal állásban voltunk, annyira tele voltam apró állatokkal, hogy nem lehetett tőlük aludni. Ez idő alatt egy este bementem a doktorhoz, megfürödtem és bekent az öreg Koppel, így menekültem meg a fehér rovaroktól. Most itt mindennap két törzs fürödhetett.

Hallottam, hogy Nándor öcsém is eljött hazulról.

Az élelem-felvétel már nem Uzsokon történik, hanem a Vereckei-szoros felől. Nagyon tetves voltam és kértem, hogy váltsanak le. Így lemehettem 4 napra, hol félhordóban megfürödtem és tisztát is válthattam. D. e. a mi fehér repülőink kémlelték az orosz ágyúk állásait. Egy reggel 6 órakor hallottam repülőgépet jönni, és láttam, hogy egy fekete monoplán, és alól két nagy fekete szeme volt.

V/7-én reggel kaptam telefonon a gratulációkat, először Herbert fhgy és azután Hauser alezredes úr gratulált főhadnagyi kinevezésemhez. Most lett Ritter őrnagy a 24-es zlj parancsnoka és Vida, a 23-as zlj parancsnoka, századossá. Század-küldönc volt Portik szentmiklósi és Huszár csomafalvi altisztek. Feljött még a 21-es szd, melynek parancsnoka Fehér János brassói tényleges fhgy volt. Jó fiú volt, 9 napos házas, mikor másodszor kijött a harctérre, mindig bús, szomorú magyar dalokat énekelt. A Fehér századához volt beosztva Csutak Béla (Csíkszereda) volt százados, ki most ősszel srapnell és fegyver golyósebet kapott, most másodszor van a harctéren, hogy régi rangját visszaszerezhesse.

Átkelés a Stryn, nagyon szép látvány volt. A németek már hozzáfogtak az átkeléshez. Levetették csizmáikat (egyesek nadrágjaikat is), felszerelésüket kezükben víve. A tisztek egy része lovon, egyes lovon két tiszt is. A Stryben szétszórtan mindig 2–300 ember volt benne, egy része már jött ki és öltözött, más része épp az átkeléskor tisztességes félfürdőt vett, mások meg nézegették, hogy hol jobb belemenni. Géppuskásainknak volt legjobb, mert ők lovaikon mentek át, azonban náluk is volt baj, amit jól megoldottak, tudniillik egy kanca egy pár nappal ezelőtt megbabázott, s a kis csikónk bemerült volna a vízbe. Egy géppuskás felült egy töltényrakásokkal terhes lóra, a kis csikót ölébe vette, és a babát lóháton vitte át a vízen. A tetőre fölérve látok jobbra egy erdőben, bujkáló nő-alakokat, kik feltűnően magasak voltak, és feltűnően nagy lépésekkel haladtak. Nem csalódtam, női ruhába öltözött menekülő muszkák voltak.

Új parancsot kaptunk. Mi visszamegyünk a községbe, mint hadosztály tartalék, éjjelre be leszünk szállásolva lakásokba. Leértünk Jasionka Marinovára. Nagyon boldog voltam az úton, táncoltam, énekeltem, lehúzhatom a cipőmet éjjelre. Fölséges ez érzés, ami elfogott, mennyi földet szereztünk vissza e két nap alatt Galíciából. A mi házigazdánk egy lengyel paraszt, nagyon szívesen fogadott, mi is elláttuk őt szivarral, snapsszal és gyerekeit csokoládéval.

Itt egy igen szomorú dolgot említek meg, mi a lakossággal történt úgy Borislovón, mint Drohobitzon, és a disznó muszkák által annyiszor hirdetett muszka tisztek „lovagiasságára" vall. Szép lovagiasság, ugyanis az összes úriasszonyok és 12 éven felüli lányok egész nyíltan vallották be, hogy kivétel nélkül a muszka tisztek által mind meg lettek becstelenítve; az mindegy volt, ha volt férfi a háznál, ha nem, a muszka tisztek e „lovagias" magaviseletét sok zsidó férfi és apa kellett végig nézze, feleségeikkel és leányaikkal szemben.

Beértünk Boriszlovra, melynek szélén a petróleum kutak vannak. Innen 1 kmre voltak a tüzek, 4-S helyen 50–60 drb tartály égett, ezeknek ég fele nyúló fekete füstje festői egy látvány.

Először egy odavaló tisztviselővel beszéltem. Ő informált, hogy ott még sok kitermelt petróleum van elrejtve, miről a muszka nem tudott. Aztán tovább mentem a petróleumforrások fölé épített torony-csoportok között, míg a városban egy szabad téren megálltam. Mivel embereim 58 órája nem ettek, a városban

kenyeret vetetek nekik. Itt minden kis helyen egy kút volt, lehetett 500–1000 drb is. Mind Rothschildek, főhercegek és gazdag mágnások tulajdonai.

Embereink az útárkokban ültek, de ez tele volt vízzel és sárral, és egy része a hideg pocsolyában mégis elaludt, mert teljesen ki voltak merülve. Pünkösd vasárnapján ezt a komoly misét Galícia közepén magyar paptól, magyar katonazene buzdító hangja mellett e kis lengyel faluban végighallgassák. Ez egy lélekemelő Istentisztelet volt. Innen meghallgathatta a jó Isten sok magyar harcos hálaimáját, azoknak a magyar fiúknak ajkáról, kik szegény magyar hazánkat halálmegvető bátorsággal védték, és most is bármikor meghalnak, ha a magyar haza becsülete úgy kívánja. A Szózat után meghallgattuk tábori papunk magyar nyelven mondott prédikációját, ki kérte Szűz Máriát, segítse, oltalmazza édes hazánkat és érte küzdő katonáit. Templomból hazajövet sok tiszttel találkoztam, így Fogolyánnal is. Két tiszt beér, és mondják, hogy menjek a hadosztályhoz, mert ott vár rám Meskó törzsorvos, ki beszélni akar velem. Gondoltam, miért hívat, Béla unokatestvére volt, és tudakozódott, hogyan történt elfogatása.

Pár lövés volt és az oroszok a nyakunkon voltak. Még láttam, mint áll fel kis századom, mikor az oroszok megfogták és indították maguk előtt, én ez alatt ugrottam vissza rajvonalból a századom hátánál 15 lépésre lévő fedezékembe. Közben a muszka revolveremből rálőttem, összeesett, úgy látszik, jól találtam. Mikor éppen fedezékembe beugrottam, két muszka, kik hátulról jöttek ránk, egyszerre vesznek célba, én e pillanatban vágtam be magam a fedezékembe és ott lebújtam, hogy lőttek-e rám, vagy nem, azt már nem tudom. Ekkor hallom Görbe törzsőrmesterem szavát „Vége itt már mindennek, főhadnagy úr, nincs mit csináljunk". Azt hittem, a két orosz, kik 20 lépésről rám céloztak, lelőnek, de hozzám érve szuronyukat nekem szegezték, fedezékemből kipiszkáltak és vittek magukkal. Orosz fogoly voltam és kísértek lövészárkaikba 1915. május 28-án d. u. cca. 5 h.

Pokcsa, 1916. október 19.

Karácsony estéjén felolvasták vacsora alatt az általunk készített Pokcsai „Harsona" lapot, remek újság, ünnepeltük a Béke ünnepét, a félig megszabadulásunkat sejtető híreket. Remek verset írt benne *Tereh Géza* tr. hadnagy, címe a *Fogoly Karácsony*.

1.Babilon vizének búsfolyását
Elnézzük némán, árva idegenben
Csak szívünk kérdi mindig hidegebben
Robotját róva a rávert rabláncon:
Miért nincs többé nekünk Karácsony?

2. Végig sivít a rikító orosz szél
Szelektül havát ránk szitálja
A mi reményünk is így foszlott széjjel
Kik bujdosunk, élünk, tengődünk hiába
És eltemetve hóterhes pusztákon
Fájó, borús emlék csak a Karácsony.

3. Messzebb, szentebb földdarab körül
Mely nekünk élet, otthon, haza – minden,
Dühöng a pusztulás, s a vész örül
És vért iszik egy rettenetes Isten.
Apánk, testvér, véreshon, tán halálon
Óh, milyen szörnyű ott is a Karácsony!

4. Van egy kis ház mindnyájok bús szívében
Boldog gyermekség: bűbájos szivárvány
S első szűz szerelemtől szerzett
Éden, Mihez hiába reszket szívünk árván,
Keserves könny az ünnepi kalácson
Édesanyánknak ez ott a Karácsony.

5. Óh, meddig tart még? E vérző világra
Mikor szállsz le újra égi béke?
Mikor suttog a vén eperfa újra
Az udvaron gyermekmesét mesélve?
S lelkünk száz sebén, száz véres maráson
Mikor lesz égi balzsam a Karácsony?

6. Ránk mosolyog egy messzi, békés tűzhely
Hol mindig várnak, szívszakadva várnak.
Add hinnünk, hogy már virrad rózsás tűzzel
Ami örök, fennséges, szent Vasárnap
Győzelmesen mindig rémen, halálon
Óh, hozz megváltást, szent ünnep: Karácsony!

7. Óh, jöjjön végre, szülessen meg végre
Vergődő lelkek egy új Messiása,
S a vér, meleg bosszúvér kiált az égre
Legyen örök békesség pirkadása,
S nagy Isten e vad, szomorú világon
Legyen még egyszer ünnep a Karácsony!

1917.X/11. Hajózunk a Volgán lefele, éjjel érkezünk Szimbirszkbe.

Lázár Gyula
npfk főhadnagy,
a 24/III 12. Szd parancsnoka

Interjú Lázár Máriával, a gyergyószentmiklósi örmény katolikus egyházi kórus és Oltáregylet elnökével

– Szerintem nem vagyok vele egyedül. Az ember tisztában van az általános műveltség szintjén a katolikus egyházzal, az ortodox egyházzal nagyjából, hogy hogyan épül föl, áll össze. De amíg itt nem jártam, az örmény egyházról nem sokat tudtam. Hogy épül föl, honnan ered az örmény egyház? Egyáltalán önálló egyház, vagy a katolikus egyház része?

– A katolikus egyház része, de mi örmény szertartású katolikusok vagyunk. Akik Erdélybe kerültek, azok azért jöttek el a moldvai részekről, mert ott kényszerítették volna őket az ortodox-vallásra. Akkor a csoport elindult és áttelepedett Erdélybe. Így maradtunk meg katolikusoknak, maradtak meg az őseink. Mi meg folyamatosan katolikusok lettünk aztán. Az örmény énekeket megtanultuk és ezt – most már mondhatom azt, hogy évszázadokon át – az örmény templomban örményül éneklik. A szertartás pedig, a katolikus szertartás, az örmény kötelező, vagyis mise énekek örmény nyelven hangzanak. Ugyanakkor a többi más kiegészítő ének a szertartásnak megfelelően magyar nyelvű, és bármilyen katolikus templomban történő énekek éneklése. Előfordult, hogy nem volt Gyergyószentmiklósnak folyamatosan örmény szertartású papja, úgyhogy legtöbb esetben nyugdíjas magyar pap tartotta a szertartást, ahol olyankor egy kicsit leépült a nagyobb méretű énekeknek a használata. A Mi Atyánkot mindig, minden alkalommal örményül énekeljük. Volt olyan papunk, aki utána szívesen még magyarul is elmondatta a hívőkkel a Mi Atyánkot is. Mindig egy csepp benne volt az örmény szertartásból is a katolikus misén.

– Liturgiáját tekintve az örmény és a római katolikus szertartás azonos?

– Van egy kis különbség, ezt én most így – nem szakember lévén – pontosan nem tudom elmondani.

– Az örménység, tehát a nemzeti tudat megőrzésében az egyháznak milyen szerepe volt? Főleg a zűrösebb időkben, akár a kommunizmus alatt, akár korábban.

Tehát mennyire tudta az örmény egyház, vagy a hit fölvállalni az örmény identitás megőrzését?

– A hit és az egyház próbálta volna, de a hitközség tagjainak nem volt lehetősége erre. Úgyhogy mi is gyermekkorunkban, – öt lány lévén a családban, édesapám nagyon gyakran kántorkodott is –, bizonyos időszakban nem volt lehetőségünk, hogy templomba mehessünk. Ahogy elindult a változás édesapám halála után jóval, édesanyám azt mondta: „Na, már most már jöhetsz a templomba!" Azután rendszeresen, mint ahogy annakidején a szüleinkkel, együtt jártunk a templomba. Most már mi vagyunk a következő generáció, és nagyon örülünk annak, hogy az én gyerekeim és unokáim is rendszeresen járhatnak templomba. Nagyon hiányoltam, mert az én gyerekeim hivatalosan nem lehettek elsőáldozók, hanem eljártak egy volt kedves nővérhez, aki megtanította őket a Bibliára, meg a mindenféle tudnivalóra, és aztán édesanyám vitte el őket első-áldozásra. Ez már a múlté. Lelkileg felemelő, hogy most már gyerekeimmel együtt mehetünk a templomba. Istennek nem tudok elégszer hálát adni.

– *A hagyományos énekek hogy őrződtek meg így az évtizedek, évszázadok során? Vannak ennek lejegyzett formái is, vagy pedig tényleg az apa a fiára, az anya a lányára hagyta?*

– A kántor úrnak megvan a partitúrája, megvan a szövege és a nép azt aszerint énekelte. Úgyhogy nem otthon tanulgattuk meg, hanem a rendszeres templomba járás eredményezte, hogy fennmaradtak az énekek is. Az örménységnek általában elég jó hallása van, jó hangja. Annak idején nem szólamokra énekeltünk, de voltak olyan személyek, akik nagyon szépen tudtak tercelni, vagy szóval színezni az énekeket. Most azért kötődünk a kottához és így alakul a szólamra való éneklés.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Calinescu János

Az erzsébetvárosi Örmény Alapítvány

1997-ben hoztuk létre az *Örmény Alapítványt* dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke tanácsára abból a célból, hogy az erzsébetvárosi örmény katolikus nagytemplom fenntartását, állagmegóvását, felújítását biztosítsuk. Alapítványunk fenti céllal történt létrehozásához az örmény katolikus apostoli kormányzó, *dr. Jakubinyi György* püspök úr is hozzájárult. Ez lehetőséget adott arra, hogy a magyarországi örmény kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek, magánszemélyek adományait fogadjuk, s ezáltal az örmény katolikus nagytemplom fenntartását biztosítsuk, a sürgős karbantartási, kisebb felújítási, valamint korszerűsítési munkálatokat elvégeztessük, valamint az éves Nagyboldogasszony napi búcsú megrendezésének költségeit viseljük.

Az alapítvány létrehozása óta álmunk az egész templom felújítása, amely kb. egymillió euróba kerül.

Az elmúlt évek során többféle felújítási munkát végeztünk a templomban:

Az esővíz levezetésére csatornát szereltettünk, háromszor a tetőn végeztünk javítási munkálatokat, kicseréltük és korszerűsítettük a főoltár villanyhálózatát, poroltókat helyeztünk el tűzvédelmi célból. Rácsot szereltettünk a templom bejáratához, hogy napközben nyitva tarthassuk a kaput, így a hívek imádkozni, a turisták betekinteni tudnak a templomtérbe, s a szigetelés hiánya miatt nedves falak is jobban száradnak.

Ezek a munkálatok a magyarországi örmény magánszemélyek és örmény kisebbségi önkormányzatok segítségével váltak lehetővé, akik mindig mellettünk álltak.

Itt szeretném megköszönni a székesfehérvári örményeknek, a Sólyomvári családnak, a Budapest XIII. kerületi örményeknek, személyesen Füleki Balázsnak és természetesen dr. Issekutz Saroltának, mint magánszemélynek, és önkormányzatainak (Fővárosi Örmény Önkormányzat, II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Ferencvárosi Örmény Önkormányzat), valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek a sok segítséget és adományt.

Az alapítvány létrehozása óta álmunk az egész templom felújítása, amely kb. egymillió euróba kerül szakemberek becslése szerint.

2003-ban egy jelentős pénzadományt kaptunk, amelyből elkészíthettük az igen költséges templom-restaurálási tervet és a topográfiai alapot, szakemberek segítségével. Ez volt az első nagy lépés a templom teljes restaurálása felé.

2005-ben beléptünk a Romániai Örmények Egyesületébe /UARE/ több megfontolásból. Ettől kezdve az Egyesület pénzügyileg támogatja Alapítványunkat és segítséget nyújt rendezvényeink megszervezéséhez, különösen a minden év augusztus 15-én megrendezett Mária búcsúhoz.

Ezen az ünnepségen ma már nem csak 20–30 meghívott van jelen, hanem 2007-ben már 140-en jelentek meg a búcsún s az utána rendezett szeretetvendégségen.

Az Romániai Örmények Egyesülete támogatásának köszönhetően a Román Kulturális Minisztériumtól 200 000 eurós támogatást kaptunk az idén, hogy elkezdhessük a műemlék örmény katolikus főtemplom restaurálási munkálatait. Ígéretünk van arra, hogy további 200 000 eurót kap az Alapítványunk, ha ez év június végéig a terveknek megfelelően a már megkapott 200 000 eurót elköltöttük. Most minden erőnkkel ezen munkálkodunk. Mindezt kifejezetten Varujan Vosganian úrnak köszönhetjük, aki az UARE elnöke és jelenleg a Román Köztársaság pénzügyminisztere.

Tekintettel arra, hogy az erzsébetvárosi örmény katolikus főtemplom a román műemlékek listáján szerepel, igen sok tanulmányra és engedélyre volt szükség, hogy idáig juthattunk.

Az egyik tanulmány a templomrestaurálásra szoruló részeivel foglalkozik. Sajnos rossz hír, hogy a templom északi részének alapja nagyon meggyengült az ereszcsatorna hiánya, az esőzések okozta beázások miatt. Miután az északi torony még 1927-ben ledőlt egy szélvihar következtében és nem sikerült azóta sem helyreállítani, az ideiglenes lefedés hiányosságai miatt a torony alapját is meg kell erősíteni. Ha ezek a javítások nem történek meg, rövidesen – akár egy komoly földrengés következtében – a templom összedőlhet.

Ezúton is szeretném felhívni az összes magyarországi örmény kisebbségi önkormányzat és civil szervezet figyelmét arra, hogy segítsenek megmenteni e páratlan műemlékünket a pusztulástól, hiszen ez az örmény katolikus főtemplom

az erdélyi örmény diaszpóra legnagyobb örmény temploma, de talán egész Európában sincs nagyobb.

Szeretném ezennel bejelenteni azt az örömteli hírt is, hogy a nagyszebeni városi múzeum létrehozta az Erzsébetvárosi Örmény Múzeum Utódainknak elnevezésű intézményét, mely lehetőséget ad arra a közeljövőben, hogy az erzsébetvárosi örmény katolikus tárgyi emlékeink is bemutatásra kerüljenek a nagyközönség számára.

Bálintné Kovács Júlia

Örménymagyarok Mátyás király szülővárosában Kincses Kolozsváron és környékén, a reneszánsz év jegyében

Bevezetésképpen két rövid értelmezéssel kezdem mondandómat:

1. A reneszánsz a 15–16. századi Olaszországban kezdődött társadalmi-politikai (...) mozgalom, amely a középkori lemondással szemben az élet szépségét (...) hirdette, és a fejlődő polgárság érdekeit tükrözte.

2. A reneszánsz valaminek az újjáéledése, hosszú szünet után bekövetkező fellendülése. (Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989)

Érthető és természetes tehát, hogy ebben az évben különösen fontosnak érzem, hogy igazi reneszánsz emberekre, nagy királyunk szülővárosának néhai és mai örménymagyarjaira hívjam fel e konferencia résztvevőinek és minden érdeklődőnek a figyelmét, természetesen távolról sem a teljesség igényével.

Az újjáéledéssel kezdem, és Keresztes Zoltánra emlékezem és emlékeztetek, aki nem mondott le arról, hogy emlékezzék és emlékeztessen akkor is, amikor agymosással akarták elfeledtetni velünk múltunkat.

A népi egyetem előadásaival járta be kis hazánkat, Erdélyországot és beszélt az erdélyi örményekről, örménymagyarokról, tartotta ébren bennünk is az érdeklődést, és lankadatlan munkája eredményeként az elsők között alakítottuk meg az „Armenia" Örménymagyar Baráti Társaságot, indítottuk újra 85 évi szünet után az „Armenia" folyóiratot. Neki kis köszönhetjük, hogy ma itt ennyien lehetünk együtt.

Az újraindított lap 1992-es decemberi számában írta Keresztes Zoltán:

Örmény „kórház" Kolozsváron

(részletek)

„Kolozsváron a városközpontban van egy kisebb ház... melyet hat szegény elaggott férfiak ápolására 1814-ben egy örmény polgár, kereskedő létesített, 30 év

múlva valamelyik utóda restauráltatta. És másfél évszázad elteltével a ház még ma is áll. (...)

A Kolozsváron megtelepedett örmények (a Nuridsánok, Murádinok, Gogománok, Korbulyok, Patrubányok, Gajzágók, Ágopcsák és még mások) számos olyan épületet emeltek, amelyek a város nevezetességei közé tartoznak. Érdekes volna kideríteni, hogy melyek is ezek, és mivel járultak hozzá az örmények két-háromszáz év alatt Kolozsvár felvirágzásához."

Jelen dolgozatommal ezt kísérelem megkezdeni, illetve mások kutatását folytatni.

Célomat úgy próbálom elérni, hogy felvillantok egy-egy szeletkét városunk történetéből, hiszen Kolozsvár és környéke, például Torda polgárosodásában, fejlődésében jelentős szerepet játszottak már a 18. századtól kezdve az örmények.

Egyed Ákos akadémikus történész professzor állítása szerint példamutatóak voltak nemcsak a hagyományok őrzésében, de minden újnak, haladónak a felkarolásában, az értékteremtésben, a polgárosodás előmozdításában, de az egyházhoz való hűségben is.

Az eddigi kutatási eredmények, de az időkeret sem teszik lehetővé, hogy a társadalmi élet minden területéről számba vegyem a valamikor Kolozsváron élő örménymagyar családokat, azokat, akik jelentős szerepet játszottak abban, hogy Kolozsvár sok szempontból Erdély fővárosává lett. Valójában ez a korán polgárosodott, mert sokféle tájat bejárt, és tanulékony örmény –majd örménymagyar hamar fordult a tudományok felé. Az első erdélyi nem német kézen lévő gyógyszertár az Issekutz névhez kapcsolódik, (Szeben, az 1700-as évek végén), – de a kolozsvári egyetem előkészítését célzó felmérések idején, 1868-ban az örmény kereskedő családból származó ***Cziffra Ferenc*** anatómiai intézetét, amely az orvos- sebészi intézet keretén belül működött – minősítették arra, hogy azt egyetemmé lehet átalakítani.

Az 1872-ben beinduló Ferenc József Tudományegyetem tanárai és támogatói között szép számmal találunk magyarörményeket, hiszen ezek az emberek nagyra értékelték a tudást, a tudás erejét.

„A folytonos intellektuális érdeklődés adott nekik szakmai hírnevet, emberi, erkölcsi magatartásukért pedig messze ható megbecsülést a magyar nemzet

köztudatában. Ma is legendákat regélnek segítőkészségükről, a szegényeket, betegeket támogató jóakaratukról" – írta róluk *dr. Kapronczay Károly* a magyarörmény orvosokról, gyógyszerészekről szóló könyvnek szerkesztője.

Az egyházról csak annyit mondok most, hogy ***Merza Gyula*** évtizedekig volt a Kolozsvári Szent Mihály Plébánia főgondnoka, és hogy a Kolozsvári Piarista Főgimnázium (illetve a kegyesrendiek lyceuma) voltak az erdélyi örmények által látogatott és támogatott tanintézmények.

A Piarista templomban elhelyezett fekete márvány emléktábla a **Szentpéteri** és a **Zakariás** család kolozsvári jelenlétét bizonyítja.

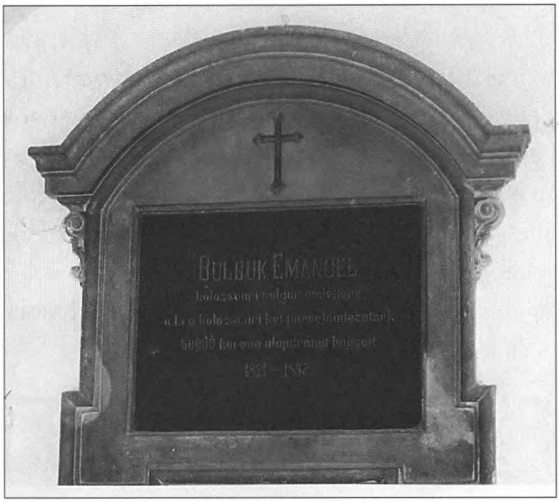

A „Szent Jóska" szeminárium bejárati folyósón lévő emléktábla magáért beszél

Azt már Szongott Kristóftól is tudjuk, hogy nagy összeggel járultak hozzá az első magyar állandó kőszínház felépítéséhez Kolozsváron a szamosújvári örmények is. Hát még a kolozsváriak! De a nagyközönség előtt kevésbé ismert tény, hogy az 1816-ban született **Korbuly Bogdán** földbirtokos, aki a komoly drámákat kedvelte igazán, saját költségén, Kolozsváron, a Sétatéren felépíttette a Nyári Színkört. Az 1874/75-ös évadtól kezdve a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa volt, ami azt jelenti, hogy anyagilag támogatta a Társulatot, és arról is gondoskodott, hogy állandó páholyt vásároljanak a tehetős örmény családok.

Lomperdi Korbuly Bogdán színházi intendáns

Magyar nemesi előnevet – Lompérdi – és címert csak 1879-ben szerzett feleségével **Bogdánffy Margittal** és **Géza** fiával, valamint **Ida** lányával együtt, aki nagybarcsai Barcsay Domokos főrendi házi taghoz ment feleségül.

Valamennyien a kolozsvári Házsongárdi temetőben lévő kriptában alusszák örök álmukat, nem messze a Donogány kriptától.

A Korbuly család nyughelye. A kripta baloldalán, fekete márványtáblán állítottak emléket Barcsay Domokosnak. A jobboldali falon Pap István professzor reliefje látható.

Barcsay Domokost az adomázás és szellemesség erdélyi fejedelmének tartotta még a nagyon szigorú „itélőbíró" Kelemen Lajos is, aki rossz néven vette, hogy az 1950-es években valaki „főúri semmittevő"-nek nevezte Korbuly Bogdán vejét.

Egyik Gidófalvy Istvánhoz címzett levelében, amelyet így keltez: Kolozsvár, 1955. október 25. éjjel (ameddig még nem kaptam nyugdíjat) – rosszalja, hogy Barcsayt „bántják", majd így folytatja: „Ilyen ügybe nem tanácsos írásban elegyedni, mert az író könnyen kap néhány internáló esztendőcskét, soványító kúrával. Én az egyszeri örménnyel szólva *nem mandak semmit, csak gandalak amit gandalak...*"

A Donogán (Donogány) család nem kapott, vásárolt nemesi címet, de ezt az alkalmat felhasználom arra, hogy azoknak a valaha Kolozsváron élő örménymagyaroknak egy részéről is megemlékezzem, akiket Gudenus János József az *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* című könyvé-

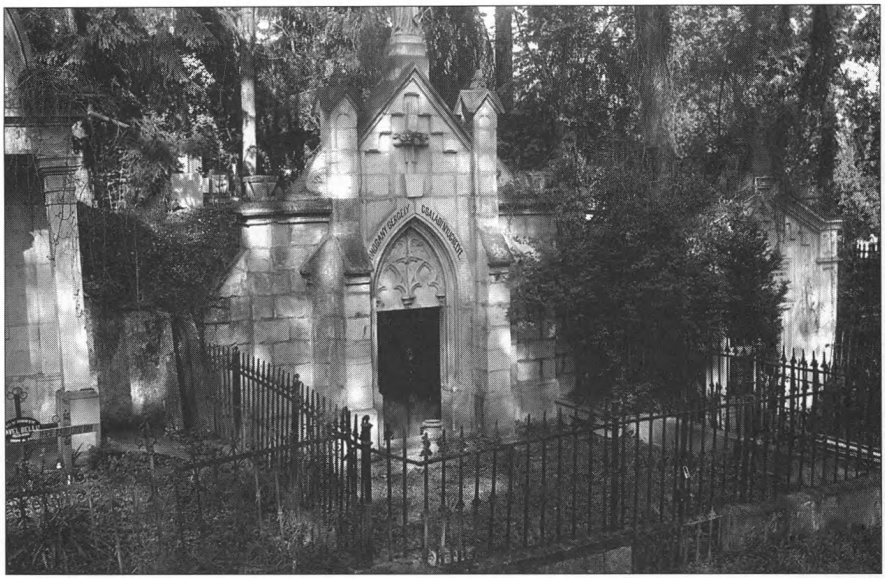

ben nem találhatunk meg, mint olyanokat, akik az 1585-ben nyitott híres-neves Kolozsvári Házsongárdi Temetőben nyugszanak.

A családneveket a legtöbb esetben abc sorrendben közlöm, természetesen, ha mód van rá férjet-feleséget együtt. Ahol tudtam és feltétlenül szükségesnek tartottam kiegészítettem Gudenus János József adatait.

(sz. = született, + = meghalt)

Bocsánczy László sz. 1873. + 1944. ápr. 13. bank vezérigazgató.

Bocsánczy Balázs sz. 1863. + 1888. dec. 13. okleveles gyógyszerész.

BOCSÁNCZI ZOLTÁN
SZÉNKERESKEDŐ
a Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Rt.
eladási megbizottja.
Kolozsvár, Deák Ferenc-utca 20. Telefon: 22-86

A Bocsánczyak Trianon után is megmaradtak Kolozsváron. Ezt bizonyítja az 1943-ban kiadott Kolozsvári Lak- és Címjegyzékben megjelent hirdetés is.

A többi cég hirdetését is innen vettem át.

Bogdánffy Antal sz. 1758. + 1841. Ezzel a családdal kicsit részletesebben foglalkozom.

„Az öreg házzal szemben állott régi emeletes sarokház (?), melyhez ma a Vargák egykori bástyája is odatartozik. Bogdánffy Antal kereskedő csak 1811-ben vette meg a várostól. Ő építtette oda azt az emeletes házat, melyben a régi Kolozsvár nem egy kedves érdekes bálja zajlott le, főleg addig, míg el nem készült a városi Vigadó (Redut)"

Kelemen Lajos. Művészettörténeti tanulmányok II. k. Kriterion, Bukarest, 1982. (A Tordán élő Bogdánffy Botond közlése.)

Bogdánffy **Gábor** sz. (?) + 1850. Postamester volt Kolozsváron.

Felesége **Török Róza** (valószínűleg ő is örmény) sz. 1802. + 1850.

Hét gyermekük közül nem mindannyian maradtak Kolozsváron.

Antal, a legnagyobb fiú sz. 1823-ban, az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban honvéd alezredes volt, majd Kraszna vármegye főjegyzője.

Első felesége (**Szenkovics Klára** sz. 1830. + 1878. márc. 21.) halála után elköltözött Kolozsvárról.

Margit, a negyedik gyermek ment férjhez lompérdi **Korbuly Bogdán**hoz, a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsához.

László, a postamester Gábor testvére sz.1801. + 1867. júl. 28.

Az ő leszármazottai élnek most Tordán.

Márton, Gábor és László öccse sz. 1804. + 1871. nov. 4. Adóhivatali pénztárnok volt. Első felesége nevét nem ismerjük, de második társa, **Mártonffy Rebeka** örmény lány volt. Két feleségétől 7 gyermeke született, de csak kettőről tudjuk, hogy Kolozsváron élt, illetve itt temették el őket.

Sándor, első feleségétől sz. 1832. + 1904. jún. 12. Alig 16–17 évesen beállott honvédnek 1848/49-ben. Később megyei árvaszéki nyilvántartó.

A Bogdánffy család számos megyében töltött be vezető szerepet, mind a mai napig számosan élnek a Kárpát-medencében, akik kötődnek e nagymúltú családhoz. Mindannyian szeretnék, ha rokonuk, a legendás Bogdánffy Szilárd boldoggá avatása mielőbb megtörténne.

Igaz, hogy nem élt Kolozsváron, de a katolikus egyház révén, melynek püspökévé avatták a legsötétebb években, egész Erdély, tehát Erdély szíve Kolozsvár is magáénak érzi, és mi örménymagyarok különösen büszkék lehetünk rá.

Itt az ideje, hogy jobban megismerjük, annál is inkább, mert az idén 2009-ben lesz 80 éve, hogy megkezdte teológiai tanulmányait, 75 éve, hogy pappá-, és 60 éve, hogy titokban püspökké szentelték.

Balla Tünde: *Egy boldoggá avatás nyomában.* (*Romániai Magyar Szó*, 2003. okt. 21.)

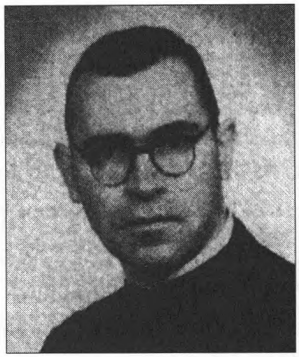

Bogdánffy Szilárd, mártír püspökre emlékeztek Szerbiában. A nagyenyedi börtönben 1953. okt. 2-án halt meg dr. Bogdánffy Szilárd, akit 1949. febr. 12-én, Bukarestben, titokban szentelt püspökké O'Hara pápai nuncius. Az egyházüldözés idején vetették börtönbe, majd gyilkolták meg a tudós főpapot. Tempfli József nagyváradi megyéspüspök okt. 1-jén Bogdánffy Szilárd szülőföldjén járt, ahol emléktáblát avattak. Bogdánffy Szilárdra emlékezett a szülőföld azzal, hogy Bogdánffy évet hirdetett Huzsvár László, a nagybecskereki egyházmegye püspöke. Szerbia-Montenegró területén van ez az egyházmegye, a legkisebbik harmada a hajdani csanádi püspökségnek, amit Trianon szakított három részre. Az egyik (Temesvár) Erdélyben van, a másik rész a szegedi püspökség lett, s a harmadik a nagybecskereki, amelynek harmincegynéhány plébániája van. Torontál vármegyében, egy Feketető nevű falucskában született Bogdánffy Szilárd. A keresztelés a közeli nagyobb településen, Csókán volt 1911. márc. 4-én. Apja Feketetón kántortanító volt. Abban az épületben született Bogdánffy Szilárd, ahol az iskola és kápolna is volt. A Bogdánffy év befejező ünnepségét okt. 1-jén tartották Csókán, az ottani egyházmegye összes papjának jelenlétében. Bogdánffy Szilárdnak zseniális képességei voltak. Első elemitől a doktorátus befejezéséig színjeles. Mindegy volt, hogy románul, latinul, franciául kellett előadnia, csillagászattant, vagy kémiát, mindenhez értett. 1947-ig tanított Váradon, megszakításokkal. A Szentszék tudta, hogy a kommunisták mit művelnek az egyházzal, azért rendelkezett a titkosságról, mert előre biztosítani akarta, hogy legyen, aki átvegye az egyházmegyék vezetését, ha a püspököket elviszik börtönbe. Bogdánffy Szilárd a Szatmár-Váradi Egyházmegyét vette volna át. A kommunista hatalom azonban megtudta ezt a tervet, ezért letartóztatták Bogdánffy Szilárdot. A diktatúra Márton Áron és Schffler János püspököt kiszemelte arra, hogy egy Rómától elszakított katolikus egyházat hozzanak létre, de ebbe egyik sem ment bele. Mindegyik vállalta a börtönt és többen a halált is. Márton Áron püspök kiszabadult, Pacha Ágostont is kiengedték meghalni, már teljesen megvakult akkorára, a többiek viszont ott pusztultak a börtönben.

1992-ben kezdődött meg a boldoggá avatásához a kutatómunka.(...)
Most pedig az *Új ember* 2006. október 15-i számából idézek.

Nagyvárad vértanú püspöke, Bogdánffy Szilárd emlékezete

A délvidéki Feketetón született 1911. február 21-én, iskoláit Temesváron, teológiai tanulmányait a budapesti Központi Papnevelő Intézetben végezte. Bogdánffy Szilárdot 1934. június 29-én, Nagyváradon szentelték pappá. 1947 áprilisában püspöki tanácsossá nevezték ki a szatmári és a váradi egyházmegyében.(...) (1949.) április 5-én, Nagyváradon letartóztatták. Koholt vádak alapján – hivatalosan az államrend megdöntésére tett kísérlet miatt – elítélték, a jilavai, a máramarosszigeti, a Capul Midia-i, majd az enyedi börtönben raboskodott, ahol az évekig tartó szenvedés, kínzások következtében (...) hunyt el. Ekkor jöttek a hallgatás évtizedei; hosszú ideig senki nem mert beszélni a kommunizmus gaztetteiről.

A nagyváradi káptalan 1993. október 8-án kérte Tempfly József püspöktől, hogy indítsa el a boldoggáavatási eljárást. Bogdánffy Szilárd boldoggá nyilvánítását „kiváló, példamutató, Istent szerető és az erényeket magas fokon gyakorló életéért" kérte a püspök az illetékes kongregációtól. Az eljárás azóta jelentősen előrehaladt, már „csak" a pápa jóváhagyása van hátra. Fodor József nagyváradi püspöki helynök – aki tagja a boldoggá avatást megelőző vizsgálóbizottságnak, alaposan tanulmányozta Bogdánffy Szilárd életútját, és utánajárt a tanúvallomásoknak –, egy interjúban így nyilatkozott: Bogdánffynak azért kellett meghalnia, mert több más erdélyi katolikus főpaphoz hasonlóan ő sem volt hajlandó segédkezet nyújtani a kommunista hatóságok által megálmodott nemzeti katolikus egyház létrehozásához. Őt is kiszemelték arra, hogy egy Rómától elszakított katolikus egyházat hozzanak létre, de ahogy mások, úgy ő sem ment ebbe bele. A tudós egyházfő hitéért vállalta a börtönt és a vértanúhalált is. Bogdánffy Szilárdot 1953. október 4-én temették el a nagyenyedi „Három jegenye" elnevezésű rabtemetőben.

(*Fodor József* püspöki helynök könyvében, a Nagyváradon 2004-ben kiadott *A jóság elitje a XX. században* című kötetben olvashatunk bővebben Bogdánffy Szilárd püspökről.) K. L.

Következzék a csíkszeredai *Segítő Mária Római Katolikus Teológiai Líceum* spirituálisának, *Simó Gáspár*nak írása.

Boldog-jelöltek emlékverseny

A nagyváradi Szent Lászlóról elnevezett Római Katolikus Gimnázium, 2006. november 24–26 között rendezte meg a Boldog jelöltek emlékversenyt, amelyre meghívást kapott iskolánk háromtagú csapata is.

A három jeles, történelmet formáló személyiség: *Márton Áron* erdélyi-, *Bogdánffy Szilárd* váradi-, és *Scheffer János* szatmári római katolikus főpapok élete és munkássága témájából kellett a diákoknak felkészülni, a megadott forrásmunkák alapján. (...)

Bogdánffy Szilárd Dr. Bogdánffy Szilárd (...) édesapja jeles örmény nemesi család sarja, Ebesfalvi-Bogdánffy Ignác kántortanító és édesanyja Welebny Aranka. A Temesvári Piarista Főgimnáziumban kezdi tanulmányait, majd miután Temesvárra költözik a család (1925), itt érettségizik 1929-ben. A teológiai doktorátusig, mindent beleértve, mindig csak színjeles osztályzata volt. Nagyváradra jelentkezik kispapnak, ahol 1929. szeptember 1-jén kezdi meg teológiai tanulmányait a Borromeo Szent Károlyról nevezett Teológiai Akadémián. Innen hamarosan átküldik a Budapesti Központi Papnevelő Intézetbe.

1933-ban, még a teológiai tanulmányok befejezése előtt, hittanári vizsgát tesz. 1934. június 29-én Fiedler István püspök pappá szenteli; első miséjét július 1-én mutatja be Temesváron. Először a szatmárnémeti Bölcseleti és Hittudományi Főiskolán tanít, majd Nagyváradon teológiai és középiskolai tanárként működik, megalapítja a Merici Szt. Angéláról nevezett III. rendet a lányok és nők számára; tanár lesz az Orsolya nővérek Gimnáziumában. Titkos szerveződés vádja miatt, 1929. december 21-én átteszik a határon, csak 1940. augusztus 30-án térhet haza. 1943. június 26-án a budapesti kir. Magyar Pázmány Páter Egyetem Hittudományi Karán doktori fokozatot szerzett. Disszertációjának címe: A szinoptikus apokalipszis. 1940-től a nagyváradi közkórház és elmegyógyintézet lelkésze, majd 1947. december 6-tól a szatmári kis szeminárium gondnoka. 1949. február 14-én titokban püspökké szenteli a bukaresti Gerald Patrik O'Hara nuncius. Ezzel elkezdődik vértanúsága, mivel április 5-én letartóztatják és sorra végigjárja a börtönöket: Jilava, Máramarossziget, Capul Midia és végül Nagyenyed, ahol az elszenvedett kínzások miatt és egy hirtelen jött tüdőgyulladásban meghalt. Egész élete istenszolgálat volt. Szeretett tanítani és szerette diákjait. Ehhez kapcsolódik a következő történet. Egy frissen diplomázott orsolyita máter, francia tanár-

nő az osztályból jó néhány növendéket megbuktatott, és dicsekedett vele, hogy ő milyen szigorú és lelkiismeretes tanár. Dr. Bogdánffy azt mondta neki: „Kedves tisztelendő máter, tudja mi ez (az osztálynapló)? Nem – válaszolja a nővér. Az Ön tanári diplomája – válaszolja a hitoktató. Nem buktatni kell, hanem tanítani és magyarázni, ha nem értik. Így viszonyult a diákokhoz. Egy másik történet, amely Bogdánffy emberi nagyságát bizonyítja. Valami nagyon rossz, szinte ehetetlen, agyonégett kenyeret adtak a növendékeknek. Csak úgy tudták megenni, hogy levágták a kenyér szénné égett héját. Amikor ezt Bogdánffy meglátta, megkérdezte: Fiúk, ezt nem eszitek meg? Nem – válaszolták – futkos a hideg a hátunkon, ha beleharapunk ebbe a szénné égetett kenyérhéjba. Jól van – mondta – majd én megeszem." És kért egy újságpapírt, összeszedte és átvitte a püspöki ebédlőbe, ahol megette. Hiába kérlelte Scheffler János püspök, hogy egyen ottani kenyeret. Ilyen alázatos életet élt Bogdánffy püspök.

Mihály András, X. oszt.

Végül egy egészen friss idézet Filep Dániel beszédéből, amely 2009. március 10-én hangzott el, a Hit pajzsa-díj átadásakor:

Imádkozunk továbbá Isten szolgája Bogdánffy Szilárd nagyváradi püspök boldoggáavatásáért, aki szintén növendéke volt e háznak, s akit a román kommunizmus véres ökle, a Securitate tartóztatott le. A tudós főpap négy évet töltött az ország legnehezebb börtöneiben. Rabságát teljes méltósággal és hősiesen viselte, miközben rabtársainak szeretete és vigasztalása volt egyetlen gondja. 12 évi kényszermunkára ítélték. Tüdőgyulladást kapott. A börtönorvos nem adott neki gyógyszert. „Nem kár érte, ha meghal, a nép gyilkosa" – mondták rabtartói.

(Magyar Kurír)

És most visszatérünk a Házsongárdba, emlékezni néhány örménymagyarra a sok száz (sok ezer?) közül, akik itt alusszák örök álmukat:

Gajzágó Joachim sz. 1837. + 1893. Dr. med. m. kir. honvéd törzsorvos.

Gajzágó Manó sz. 1852. + 1906. ügyvéd, kamarai elnök, Kolozsvár tiszti főügyésze.

Felesége Placsintár Rózsika.

PLATSINTÁR
TESTVÉREK
Textil, paplan, vászon, női-, férfi-babi-kelengyék és intézeti matracok kereskedése
Kolozsvár, Wesselényi M.-u. 3
TELEFON: 29-16

A Placsintár család sírja a házsongárdi temetőben

Gajzágó László sz. 1868. + 1921. dec. 31. alispán

Gajzágó Anna sz. 1895. + 1973. zongoraművésznő.

Gajzágó István sz. 1835. + 1890. kereskedő, városi képviselő.

Felesége Virág Eszter.

Gajzágó Ernő sz. 1882. + 1918. Dr. jur. főszolgabíró.

Gajzágó Bogdánné Duha Anna

Gajzágó Antalné Simay Mária

Gajzágó Józsefné Amirás Mária

A Gajzágó család leszármazottait még ma is megtaláljuk Kolozsváron és környékén.

Az említett Kolozsvári Lak-és Címjegyzékben 1943-ban a következőket sorolja fel ebből a családból, mint önálló keresettel rendelkezőket:

Gajzágó Anna tanár, – Gyula végrehajtó, – Kristóf tanár, – Kristóf tisztviselő, – Manóné özv. nyugdíjas, – Mártonné özv. magánzó, – Miklós dr. ügyvéd, – Miklósné gondnok.

Ezúttal a család egy másik tagját mutatom be közelebbről.

Gajzágó Róbert Szamosújváron született 1860. március 1-jén. Középiskoláit Kolozsváron a piaristáknál végezte, 1877-től beáll gyakornoknak Kolozsváron Bíró János gyógyszertárába, és ugyanitt tölti segédidejének egy részét is; 1881-ben beiratkozik a Ferenc József Tudomány Egyetemre (a továbbiakban: FJTE), tanulmányait kitűnő eredménnyel végzi.

1887-ben gyógyszertárat vesz Makón, ezt azonban két év után eladta, mivel felesége fiatalon hirtelen elhunyt. Visszajön Erdélybe, és megveszi Tordán a Trajánovics Ede tulajdonában levő, 1872-ben alapított Remény gyógyszertárat. Újra megnősül, második felesége Dániel Róza. 1904. szeptember 29-én megszületik Dezső nevű fia, aki később orvos lesz.

Húsz év után ezt a gyógyszertárat is eladja, és Kolozsváron egy új bank pénztárosa lesz. Ezt a munkakört öt évig látta el, miután a bank felszámolás alá került, ismét gyógyszerészi munkát vállal: kolozsvári gyógyszerész kollégái megbízzák, hogy a munkásbiztosító pénztár gyógyszerkiadója legyen. Mivel a háború miatt nagy gyógyszerészhiány mutatkozott, Hintz György felkérésére két év múlva, 1916-ban belépett a gyógyszertárába, ahol, mint provizor dolgozott tizenkét éven át. Közben második felesége is meghalt és özvegyen maradt fiával és leányával.

Gazdag szakirodalmi tevékenységet folytatott. A Budapesten megjelenő Gyógyszerészi Közlöny külső munkatársa volt 1887–1901 között, minden ötödik–hatodik héten küldött cikket közlésre, melyek főleg gyakorlati vonatkozásúak voltak. Szakügyeket tárgyaló írásai közül említésre méltó az 1895-ben megjelent Gyógyszerésznők kérdése című, melyben állást foglalt a nők gyógyszerészi pályára engedése ügyében.

(A nők tudományos munkára való alkalmassága mellett már 1899 tavaszán hitet tett a kolozsvári FJTE, amikor Torma Zsófiát tiszteletbeli bölcsészdoktori oklevéllel tüntette ki ismert régészeti tevékenységéért. Hosszú ideig ő volt az egyetlen magyar nő, aki ilyen megtiszteltetésben részesült. Schneller István, a kolozsvári FJTE Bölcsészeti Karának dékánja 1899. május 25-én Torma Zsófiához intézett levelében így ír: *„Nagy örömmel jelentem Nagyságodnak, hogy a Kolozsvári m. Kir. Ferenc József Tudományegyetem bölcsészeti kara tegnapi ülésén Nagyságodat egyhangúlag tiszteletbeli doktorául megválasztott...”*)

Gajzágó Róbert főműve 1924-ben Kolozsváron jelent meg, ez hármas tagoltságú: 1. A kézi eladásban előforduló gyógyszereknek román népies elnevezései és társalgási *szavak szótára latin és magyar jelentőségükkel, 2. A Magyar Gyógyszerkönyvbe felvett, valamint a legújabb vegyi készítmények oldhatósági táblázata 3. Gyógyszerek műszótára. Synonimák* c. részekből áll. Könyve az 1919-es hatalomváltozást követően hiánypótló volt, a kisebbségi gyógyszerészek mindennapi gyakorlatában nagy segítséget nyújtott, ezért sokan méltatták. Kétszáz példányban jelent meg, és nagyon gyorsan elfogyott.

1927 júniusában ünnepelték ötvenéves jubileumát a gyógyszerészi pályán. Kollégái nagy szeretettel köszöntötték. Németh Andor gyógyszerész a tiszteletére rendezett ünnepi vacsorán saját versével köszöntötte, amit a Pharmaco Courrier, az Erdélyi és Bánáti Alkalmazott Gyógyszerészek Szövetségének lapja le is közölt az augusztusi számában. Gajzágó Róbert is versben felelt, amelyet már a következő hónapban, szeptemberben ugyanez a lap közölt fényképével együtt. 1928 júliusában hunyt el, hosszú betegség után. Szamosújváron temették el.

Kolozsváron nyugszanak viszont:

Kabdebó Irma, **Vikol** Kálmán árvaszéki elnök özvegye sz. 1859. + 1939.

A népes Kabdebó családnak mai napig élnek leszármazottai Kolozsváron.

A Korbuly családnak több jeles tagjáról tettünk már és teszünk még említést, ezúttal a nagycsalád egyik irodalombarát tagját mutatom be.

A „néhai" ***Élet és Irodalom***

Könyvtári kutakodásaim közepette bukkantam erre a Kolozsváron, 1883 karácsonyán megjelenő „heti közlönyre". Igényes, jobb sorsra érdemes kezdeményezés, mely azonnal megnyerte tetszésemet már a laptulajdonos és felelős

szerkesztő neve miatt is, akit Korbuly Józsefnek hívnak.

Mellékelten közöljük a 28x40 cm méretű kiadvány címlapját és az egyes számok fejlécét.

Érdemes megemlíteni, hogy címként tudatosan Kölcseyék 1823-ban indított Élet és Literatúra néven futó kiadványát parafrazálták. Szép és okos szavakkal fordultak olvasóikhoz. A felhívás ellenére kérész életű volt a lap. 1884-ben hetenként jelent meg, de a 29. számtól Korbuly József egyedül szerkesztette. 1885-ben már kisebb alakú és meg is szűnik.

1885. II. évfolyam.

ÉLET és IRODALOM

Szerkesztette: Korbuly József

Ára 1 frt 50 kr.

Nyomatott a „Magyar Polgár" könyvnyomdájában Kolozsvárt.

Rangos írói gárdát tudott-tudtak mozgósítani, amit valószínűleg családi kapcsolatai tettek lehetővé. Édesapja Korbuly Gergely a kolozsvári takarékpénztár igazgatója, édesanyja Vikol Anna. Kilenc testvér közül ő a hatodik. Nővére Irma – a második gyermek – másodszor Petelei Istvánhoz, a neves íróhoz ment feleségül, akit férje „Zsuzsikának" becézett.

ÉLET ÉS IRODALOM.

SZÉPIRODALMI ÉS TÁRSADALMI HETI KÖZLÖNY

ELŐFIZETÉSI ÁR:
Negyedévre . . . . . 1 frt 50 kr.
Félévre . . . . . 3 „ — „
Egész évre . . . . . 6 „ — „
Egy szám ára 12 kr.

LAPTULAJDONOS ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ: KORBULY JÓZSEF.
FŐMUNKATÁRS: HEGEDÜS ISTVÁN.

Az előfizetési pénzek, valamint a lap szellemi részére vonatkozó közlemények a szerkesztőhöz küldendők. (Kolozsvárt, Belmonostor-utcza 20. sz.)
Helybeli előfizetéseket elfogad Stein János könyvkereskedése.
KÉZIRATOK NEM ADATNAK VISSZA.

I. Évfolyam. Második szám.

Megjelenik minden vasárnap 1—1½ ívnyi terjedelemben.

Kolozsvárt. 1884. január 6.

Kiegészítésként Szinnyei József művéből idézek részleteket.

Korbuly József hírlapíró és szerkesztő (...) középiskoláit szülővárosában a kegyesrendiek gymnasiumában elvégezvén a jogtudományokat ugyanott az egyetemen hallgatta, mire külföldre ment és a berlini egyetemen egy évig szintén jogot hallgatott; azután a hírlapírói pályára lépett; szerkesztette és kiadta Kolozsvárt az *Élet és Irodalom* cz. szépirodalmi hetilapot 1884–1885-ben; kiadta és szerkesztette a *Petőfi-Múzeumot* Ferenczi Zoltán és Csernátoni Gyula társaságában Kolozsvárt 1888–1890-ben három évfolyamát; alapította, szerkesztette s kiadta az *Erdélyi Híradó* cz. politikai napilapot 1887-től dec. 24.; 1895. júl. 30-tól a lap kiadó tulajdonosa maradt 1896. nov. 14-ig, mikor a lap megszűnt. 1895. júl. 30-tól a nemzeti párt fővárosi lapjának, a *Nemzeti Újság*nak szerkesztője lett, és 1897. febr. 3. ezen lap a *Hazánk* című napilappal egyesülvén, ezen lap felelős szerkesztője és tulajdonosa jelenleg is. Politikai czikkei, mintegy ezer, az említett három napilapban jelentek meg többnyire névtelenül.

Cikkei a Petőfi-Múzeumban (1888. Petőfi Kolozsvárott. A „Honderű" támadása Petőfi ellen.) sat. Munkái: 1. Papírfoszlányok. Elbeszélések. Bpest, 1885. 2. Mari és Margit. Regény. Kolozsvár, 1885. 3. Az apu szerelme. Népszínmű 3 felv. uo. 887. (A Kolozsvári Színházban került előadásra). Kéziratban van: Az elijesztett vőlegény, vívj. egy felv. és A felsült Don Juan, vígj. egy felv."

„Szamosúlyvár kiváló fiai."
Dr. Mály István
szónok-orvos

Megjegyzem, hogy ez utóbbi egyfelvonásos nem maradt kéziratban, megjelent az Élet és Irodalom 1885-ös évfolyamában.

Mály Tivadar sz. 1803 + 1882. és felesége **Meskó Anna** sz. 1808. + 1880. Fiuk **Mály István** – dr. med. orvos.

Merza Gyula (1861–1943) Róla sokszor írunk és beszélünk. Most Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái című művéből idézek, ahonnan kevésbé tudott adatokat ismerhetünk meg:

„magántisztviselő, Merza Joachim kereskedőnek (ki a keleten ma is élő Mirzáján örmény családtól vette eredetét) és Simai Jozefa fia, szül. 1861. febr. 25. Kolozsvárt, hol a kegyesrendieknél a főgymnasiumot 1879-ben bevégezte, előbb az ottani egyetemen, majd a bécsin több évig az orvosi szakhoz tartozó előadásokat hallgatta. Azonban a fokozódott szemgyöngesége miatt, orvosi tanácsra, pályáját megszakítva, egy nagyobb uradalomban gazdasági ügyekkel foglalkozott és szenvedélyes turistává vált, míg 1893-ban atyja halálával, mint annak örököse a Bihar megyei földbirtokosok sorába lépett. 1894-ben a Kolozsvárt alakult erdélyi Kárpát Egyesület főpénztárosává, 1897-ben pedig a városi törvényhatósági bizottság tagjává választották. Időközben megtanulta a német és francia nyelvet és a 90-es években több külföldi tanulmányutat tett; beutazta Német-, Francia- és Olaszországot, Ausztriát, Skandináviát, Korzikát és Svájcot, hol mindenütt az erdélyi Kárpát Egyesület külügyi megbízottjaként az európai testvéregyesületekkel személyes összeköttetést létesített. Az örmény beköltözés emlékére a szamosújvári Verzereskul-szobor felállítását 1893-ban ő kezdeményezte. A magántisztviselők nyugdíjintézete Erdély részi elnöke, az erdélyi Kárpát Múzeum őre, a kolozsvári takarékpénztár és hitelbank választmányának és az országos múzeum- és könyvtárbizottságnak tagja."

A sírkövön Merza Gyula neve mellett az Erdélyi Kárpát Egyesület jelvénye, a Gyopár bronz plakettje látható.

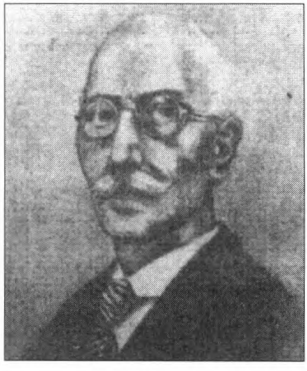

Merza Gyula

Merza Gyula, sírhelyét a Szent Mihály egyházközség tulajdonában lévő parcellában biztosították, a főbejárattal szemben. Később talált ugyanott örök nyughelyet László Dénes plébános, majd Bajor Andor író, aki 1990-91-ben Keresztény Szó katolikus hetilap főszerkesztője is volt.

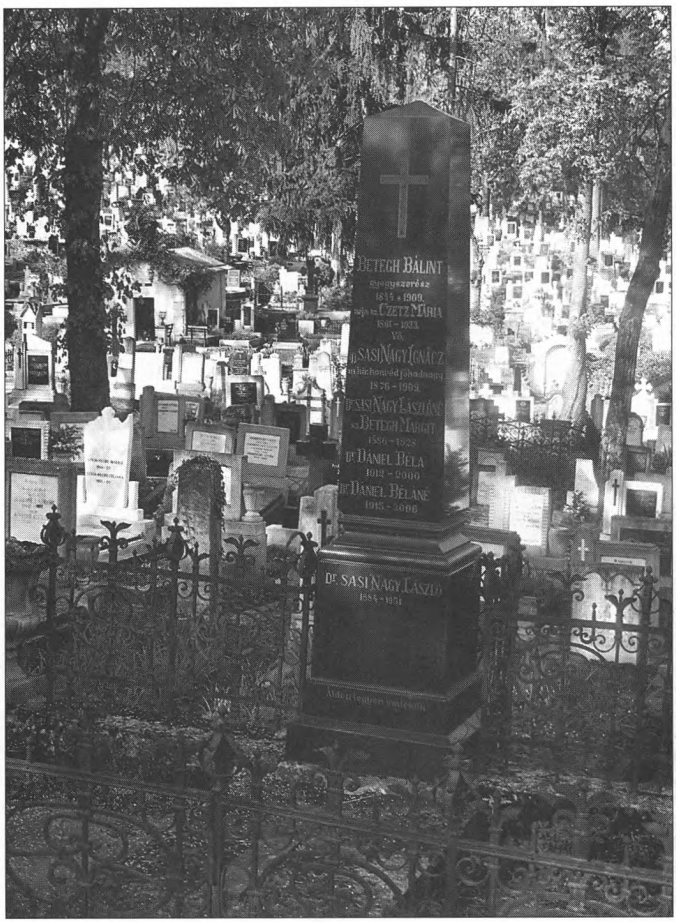

Külön tanulmányt lehetne és kellene írni a Házsongárdban lévő örmény-örménymagyar sírokról, ahogy például az unitárius sírokról már van:

Szabó Dezső: Unitárius sírok a kolozsvári házsongárdi temetőben

Kovács Sándor: Unitárius nagyjaink sírkövei a házsongárdi temetőben

Van mit kutatni, feltárni bőven!

A kolozsvári Sétatér kialakításának történetét Kőváry László, az örményeket nagyra becsülő, – számukat az 1842-es statisztikájában Erdély szerte 10 000-re tevő – jeles történész, egyben „sétatéri igazgató" tette közzé 1886-ban, *A kolozsvári Sétatér keletkezése és fejlődése* címmel.

Ebből megtudjuk, hogy 1837-ben a város lakossága afölötti örömében, hogy Ferdinánd főhercegnek nem sikerült a főkormányszéket áthelyeznie Szebenbe, bált kívánt rendezni, ám a bál elmaradt (vagy a nagyböjtre való tekintettel, vagy azért, mert a város figyelmeztetést kapott, hogy ne ünnepeljen), és a költségekre begyűlt összeget a város felajánlotta egy sétahely alapítására. A polgárság szép összegekkel járult hozzá a reménylett bál költségeihez, majd a sétahely kialakításához. Néhány név az adakozók közül: **Pattantyus Antal, Nuridsány Antal, a Meskó** család és még sokan mások.

Arról is tudunk, hogy a tíz évig Kolozsváron élő, és különböző heti és napilapokat szerkesztő **Petelei István** milyen vehemensen harcolt Kolozsvár modern arculatának megteremtéséért, és az Erdélyi Irodalmi Társaság megalakításáért, amit 1888-ban el is ért.

Petelei István

2006. február 22-én a kolozsvári Bánffy palota egyik legszebb termében 150-nél is többen méltattuk őt és Kolozsvár másik nagy örménymagyarját **Merza Gyulát** is a Mátyás Napok keretében az „Arménia ünnepén".

Most mégis ki szeretném egészíteni azt a méltatást.

Szentimrei Jenőt, idézem, aki 1935-ben a kolozsvári *Ellenzék* hasábjain „Mikszáth és Petelei" címen, az akkor 25 éve elhunyt írókra emlékezett.

„...e huszonöt évből az utolsó tizenötben külön csoda is történik. Megvalósul Petelei álma, Erdélyben irodalmi élet sarjad ki a szinte semmiből.

Nekünk nincs semmi kifogásunk Mikszáth nagyságával szemben. (...) Azért sem tudjuk felelősségre vonni, mint mostani szemmel magyarországi méltatói teszik, hogy látta és nem mutatta, vagy látta, de nem akarta észrevenni nemzete vak rohanását a nagy örvény felé.

De amilyen jellemző Mikszáth az akkori és egy kicsit mindenkori Magyarországra, olyan élesen jellemző Petelei István az akkori és egy kicsit mindenkori Erdélyre.

Mikszáth a jó cimbora, a mulató pajtás, a kedves cinkos, az értelmes kártyapartner, a jóízű csevegő, aki lenézi kicsit a lenézendőket és tiszteletteljesen megvicceli a társadalmi rétegződésben fölötte uralkodókat. Petelei azonban felfele leckéztet, és lefele szánakozik. Petelei az első magyar polgár-író, aki a polgárral egy hús és egy vér. A pékkel, az asztalossal, a nyugdíjassal, a kistisztviselővel, a szatóccsal: a kenyerét nehéz robotban kereső kisemberrel, akinek a tisztes mesterség állította ki a nemeslevelét. (...) A megcsúfoltakkal és megalázottakkal szolidáris ez az erdélyi író, nem a csúfolkodókkal és kedélyeskedőkkel. Akik a maguk önérzetére szörnyen érzékenyek, de mintha hiányozna belőlük a legelemibb tapintat, mikor a mások önérzetének tiszteletben tartásáról van szó. Különösen olyanokkal szemben, akik- nem üthetnek vissza.

Mi mindig kisemberek voltunk itt Erdélyben, szikárak, fájdalmat és szenvedést kutató szeműek, hogyha már segíteni nem tudunk, legalább osztozni igyekezünk kicsiny testvéreink kis és nagy fájdalmaiban. A gondtalan jókedvet nem a mi hegyeink közé plántálta el a sors. Olyan jó a magunk baját feledni és együtt nevetni a nevettető Mikszáthtal. Kell nekünk ez az író, mint sebre a hűsítő ír. De a mienk, a belőlünk kinőtt, a velünk együtt érző, a minket igazán megértő és megmutatni tudó író mégis Petelei István volt és marad. Aki éppen azért nagy, amiért, és amiben mi olyan szegények és kicsinyek vagyunk. Mikszáthhoz mulatni megyünk, ha kedvünk szottyan, de Peteleihez tanulni járunk, mert úgy érezzük, hogy henye és haszontalan tanulók voltunk, akik még mindig nem tanultunk eleget. Ezért bűnhődünk."

Napjainkban kezdik újra felfedezni Peteleit. 2008-ban választható érettségi tétel volt Magyarországon.

A hozzáértők mindig is felismerték és elismerték akár világirodalmi mércével mérhető tehetségét.

„Elvonultan él, az év három szakában Marosvásárhelyt, nyáron pedig Szovátán, ebben a sóstavas, kies fekvésű, kis faluban. A férfikora teljében lévő író itt termékenyíti meg lelkét azokkal a benyomásokkal, a melyekből aztán őszön és télen át különös varázzsal ható lélekrajzait és történeteit szövi.

Kis vályogházban, melyet készen vásárolt s maga alakított át különös díszességű székely hajlékká, él itt az író feleségével, Korbuly Zsuzsánnával. (A feleség neve valójában Irma volt, csak az író becézte Zsuzsikának. B. K. J.)

A ház nemrégen még páratlan volt a maga nemében, mert Petelei István, a ki szenvedélyes és jeles fafaragó művész is, maga faragta és festette a háza portáját.

Ez a porta igazán specziális magyar művészeti termék. Példát vehetnek róla az iparművészek. Három részre van osztva: nagy kapura (kocsik számára), kis kapura (bejárók számára) s az úgynevezett szakállszárítóra. A nagy kapu felett ez a felírás:

Isten segedelmével emelte e kaput
Petelei István párjával, Korbuly Zsuzsikával.

A kis kapu fölött Jakab Ödönnek, Petelei régi barátjának következő epigrammáját olvashatják az arra járók:

Vándor, e kis kapu nem akar kizárni;
Csak azt mutatja, hogy merre kell bejárni.

A porta harmadik része meg éppenséggel sajátos valami. Amolyan utcára nyíló páholyféle, a mit Erdélyben szakállszárítónak szoktak nevezni. Hogy mi végre való, honnan a neve, azt nehéz eldönteni. Azt is mondják, hogy szó szerint megfelel a nevének: hajdanán a ház gazdája, ebéd után megmosván a szakállát, oda ült ki a napra, hogy megszárítsa.

Azt is mondják, hogy efféle gyakorlati értelme nincs a szónak, hanem hogy egyszerűen képletes és az erdélyi népnél nem ritka elnevezése a napon sütkérezés állandó helyének.

Az udvar félen külön faragó műhelye is van Petelei Istvánnak, a ki e mesterség űzésével bizonyos tekintetben olyatén művészi hajlamait elégíti ki, a melyek nem nyilatkozhatnak meg a novellaírásban, bár művészi leírása és képlátása ott is elárulja képzőművészeti hajlandóságait.

A faragás mellett legkedvesebb Petelei Istvánnak a zene, melyet szenvedélyesen szeret, kivált a komoly, klasszikus zenét. Maga is brácsázik s a mikor Szováta néhány évvel ezelőtt, nyáron át egypár budapesti zeneművészt látott vendégül, Petelei Istvánnak még kedvesebb lett ez a hegymögötti, tóparti rejtett fészek.

Azóta Szováta gyülekező helye lett egész sor írónak és zeneművésznek, s valóságos kis Árkádia lenne, ha mások is nem keresnék föl az erdélyi sós-tó gyógyító vizét. Innen-onnan nyaranta már vége lesz az idilli csöndnek, a fürdővendégek zaja elriasztja a magánosság poétai hangulatait.

A jó ember, a művészember, a magas szellemű írólélek érdekes és tiszta típusa, a ki nemcsak műveivel az irodalomban, hanem egyéniségével a maga szűk környezetében is a legnagyobb becsülésben részesül.

Rendkívül szerény férfiú, másokat megbecsülő, magának semmit sem követelő. Fiatalon, első kötetének megjelenésekor, beválasztották a Petőfi-Társaságba. Ezt a tisztességet akkor elfogadta: de azóta érett férfikorban a Kisfaludy-Társaságnak még jelölését is elhárította. Hadd jusson az elismerés másnak, fiatalabbnak; neki elég maga borostyánja.

Az egész ember rajta van a képen: ez az arcz igazán a lelke tükre. Mikes Lajos."

(Az írás, amelyet az eredeti, korabeli helyesírást megtartva vettünk át, a *Huszadik Század*ban jelent meg, 1904 decemberében.)

De térjünk vissza a 19. századvégi Kolozsvárra, ahol lapot szerkesztett és adott ki az ugyancsak örménymagyar **K. Papp Miklós**, aki könnyed stílusú tárcáival, történelmi tárgyú ismertetőivel nyerte meg olvasóit.

K. Papp Miklós szerkesztő

Érdemes többet is megtudnunk róla:

Örmény származású. (Dés, 1837. okt. 29. – Kolozsvár, 1880. febr. 12.) Iskoláit Désen, majd a Kolozsvári Római Katolikus Líceumban végezte. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt folytatta, de betegsége miatt nem fejezte be.

Első írása 1859-ben a kolozsvári *Színházi Közlöny*ben jelent meg.1860-ban állandó munkatársa lett a Fekete Mihály által indított, majd Kőváry

László által folytatott *Korunk*nak, melytől a Dózsa Dániel szerkesztette *Kolozsvár*hoz ment át. 1865-ben feleségül vette Szabó Jozefa (Pepi) színésznőt. Ott volt 1869-ben a Szuezi-csatorna megnyitásán, melyről színes riportokban számolt be.

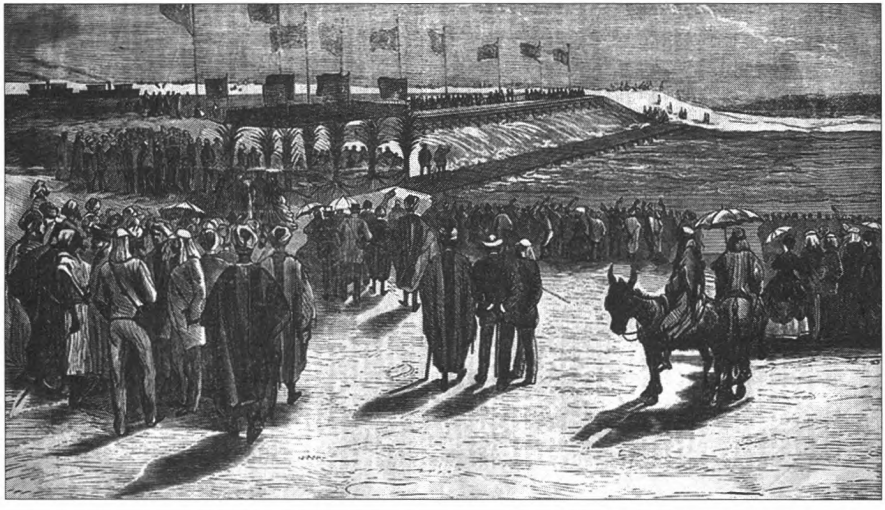

A Szuezi-csatorna átadása – Képes Világ című ismeretterjesztő és szépirodalmi képes családi lap beszámolójának illusztrációja, a Szuezi-csatorna átadásáról. 1869. 43. szám

1874-től a *Történeti Lapok*, 1876-78-ban a *Hölgyfutár* c. hetilap szerk.-je. Számos adattal gazdagította a magyar irodalomtörténetet és a történettudományt. Írt néhány regényt és színdarabot is. Kiadta Bethlen Kata önéletrajzát (Gr. Bethlen Kata életének maga által való leírása Kolozsvár, 1881). Magyarra fordította Széchenyi István *Blick*jét (Kolozsvár, 1870). Tagja volt a Petőfi (1876) és a Kemény Zsigmond Társ.-nak. – F. m. Caraffa és az eperjesi vértörvényszék (Pest, 1863); *Régi képek a krónikáb*ól (elb., Kolozsvár, 1864); Az 1735-i zendülés története (Kolozsvár, 1865). Forrás: Életrajzi lexikon és világháló.

E szűkszavú ismertetés mellé ide illesztem Szinnyei József monumentális munkájából a rövidített, szerkesztett szócikket (megtartva az eredeti írásmódot), amely kiegészíti az eddig leírtakat.

„Papp Miklós (keresztesi), hírlapszerkesztő, Papp Joachim jó módú kereskedő (megh. 1873. máj. 12.) és Moldován Katalin (megh. 1879. decz. 24.) szülők

fia. Egészsége helyreállítása céljából atyjának keresztesi birtokára ment, hol szépirodalmi s történelmi tanulmányokkal foglalkozott. Nagy hajlammal bírt a történelem búvárlatához pályája kezdetétől egész végig; írói munkálkodásának java részét történeti tárgyak feldolgozása tölti be; adat gyűjtéseivel sok hasznos szolgálatot tett a magyar történeti irodalomnak. Kötelesség szabta munkáján kívül elbeszéléseket írt kolozsvári s budapesti lapoknak, két regényt és történelmi nagyobb művet. Az 1865. országgyűlés alatt kezdett többet és tüzetesebben foglalkozni politikai dolgokkal.

Végre Kolozsvárt megalapította a *Magyar Polgár* cz. balközép politikáját követő napilapot, melynek első száma 1867. márcz. 17. jelent meg, és szerkesztette halála napjáig; lapját saját nyomdájában állította ki, melyet, mint vállalkozó 1871. jan. 1-től a lyceumtól bírt és gőzerőre is berendezett. A 60-as években ismételve nagyobb utat tett Német- és Franciaországban, 1869-ben pedig Keleten; megjárta ekkor Olasz-, Görög- és Törökországot, Szíriát és Palesztinát. Keleti útjáról két ízben közölt terjedelmes leírásokat a Magyar Polgárban. Tagja volt a Petőfi- és Kemény Zsigmond-társaságnak és bizottsági tagja a Kolozsvári városi választmánynak. Udvarias, finom műveltségű férfiú volt; házában, az ő és neje Szabó Jozefa (egykori színésznő) társaságában, igen sok erdélyi főúr, a környék értelmisége s az Erdélybe utazó idegenek fordultak meg. (...) Nagy értékű okmány-, hírlap- és könyvgyűjteményt hagyott hátra; különösen gazdag 1848-49 hírlapgyűjteménye. Hírlapczikkeiből a nagyobb terjedelműek különnyomatban is megjelentek. (...)

Kéziratban színművei: Rossz világban élünk, vígj. egy felv.; Bajszerző, vígj. három felv., mely a kolozsvári pályázaton dicséretet nyert és többször előadatott; Judit asszony, népdráma, mely ma is repertoár-darabja a vidéki színpadoknak, először 1878. febr. 23. adatott elő Kolozsvárt; Az ördög bibliája, népdráma (először adatott a budapesti népszínházban 1879. jan. 24.).

Szerkesztette a Magyar Polgáron kívül a *Jónás Lapja* cz. baloldali politikai hetilapot 1873. jan. 5-től decz. 28-ig; a Történeti Lapokat, mely 1874. ápr. 2-tól 1876. decz. 31-ig hetenként jelent meg és nagy részét maga írta; a *Hölgyfutár* cz. szépirodalmi hetilapot 1876. szept. 28-tól 1878. decz. 26-ig; a *Kolozsvári Nagy Naptár*t (1865–67.); a *Magyar Polgár Nagy* és *Kis Naptár*át 1869-től, mely utóbbi vállalatok halála után is fennállottak. Álnevei: Jónás; Nagy harang sat.; nevét K. Papp Miklósnak írta."

A neves és igen termékeny író újságíró, kiadó és történész 2000 Ft alapítványt tett abból a célból, hogy szegény sorsú diákokat segítsen a beinduló Egyetemen.

Sírja a Házsongárdi temetőben.

A 19. század új kihívások elé állítja az egész világot, és nem történik ez másként a történelmi Magyarországon otthonra találó örményekkel, és időközben örménymagyarokká lett népességgel sem.

A legtöbbet röviden összefoglalva erről talán Dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő mondott, írását az 1893-ra megjelent Képes Örmény Naptárból idézem, megtartva a korabeli írásmódot.

Örmények Erdély kereskedelmében

Szamosújvár levéltárában az első sorszámot egy elfakult okmány viseli a homlokán: I. Apafi Mihály fejedelemnek 1684-i kereskedési szabadságlevele az örmények számára (...). „Birodalmunkban – úgymond a fejedelmi okirat – mindenütt, minden városokban, falukban s akármely helyeken is, minden sokadalmakon, s vásárokon szabados kereskedések lehessen, áru marhájukkal minden megbántódások nélkül kereskedhessenek, úgy mindazonáltal, hogy annuatim (évente B. K. J.) száz-száz kordományokat tartozzanak számunkra készíteni."

Nemcsak a városi levéltárnak, az erdélyi örménység kereskedelmi tevékenységének is ez az oklevél volt a kiindulási pontja. A távol keletről magukkal hozták Erdélynek új polgárai a kordomány és szattyán kikészítésének iparát s a fejedelmi oltalomlevélnek védelme alatt csakhamar élénk lendületet vett kereskedésök, különösen ezekkel a czikkekkel, melyek már a XVII. század végéveiben utat találtak a külföld piacaira is.

Még nagyobb arányokban fejlődött ki egy másik ága kereskedői tevékenységüknek: a szarvasmarha-kereskedés. A XVIII. század közepe táján csak Szamosújvárt már 56 „önállóan vállalkozó polgár" űzte 43 segéddel. „Az ország legtermékenyebb vidékein, úgymond Horváth Mihály, számos pusztákat bírtak haszonbérbe, s azokra kivált Törökországból hajtották az osztrák tartományokba

kiszállítandó marhákat." – Megjelentek a szarvasmarhákkal Augsburgban, Nürnbergben s Buccarin át egy ideig a velencei tartományokban is. Egy birtokunkban levő egykorú feljegyzés tanúságtétele szerint az erdélyi örmények a múlt században évenként átlag mintegy 40 000 darab szarvasmarhát szállítottak a külföldi piacokra. Kereskedésük csak ebben az egy cikkben mintegy ötödfél millió forintot, az akkori viszonyok közt óriási összeget jövedelmezett Magyarországnak és Erdélynek. S az ország legvagyonosbjainak sorába emelte ez az üzletág az örmény családok egynémelyikét is, a Karátsonyiakat, Gorovéket, Dánieleket stb.

Kapcsolatban e nagyarányú kiviteli kereskedéssel, az erdélyi örmények közvetítették a behozatalt is – a napjainkig fennmaradt számos útlevél tanúsága szerint – Boroszlóból, Varsóból, Lipcséből s a külföldnek más piacairól. A főurak elkezdve a gubernátoron és püspökön, általuk vásároltattak be a külföldön egyes cikkeket s bennük találtak egészen megbízható egyéneket egyéb pénzbeli ügyeiknek elintézésére is. „Adjon Isten minden jót Szamosújvárnak", így kezdi gróf Kornis Sigmond kormányzó 1721-ben egyik levelét, melyben „négyszáz hét magyar forintokat" küld a „Lipsiából hozott portékák" árában. S Antalffy János püspök 1725-ben adósa lévén száz arannyal egy bécsi „böcsületes Ürmény"-nek, Szamosújvár bíráját kéri meg, hogy Bécsbe utazása alkalmával egyenlítse ki ezt a tartozást, hozzá tevén, hogy „ha egy pár medvebőrt magával elvinne kegyelmed, nagy obligatioval venném, kiket az Pazmaniumbeli Collegium P. Regensinek küldenék."

A forgalmi, pénz- és hitelviszonyokban, az üzleti élet e nagy mozgató tényezőiben beállott forradalomszerű átalakulás készületlenül találta az erdélyi örménységet s ennek folytán bénítólag hatott ipari és kereskedelmi tevékenységére is. S máig sem élte magát egészen bele a megváltozott közgazdasági viszonyokba; csakúgy, mint a hazarész polgárságának többi része (csekély kivétellel), máig sem tanult meg egészen számolni a lételért való küzdés hatalmas új anyagi faktoraival. De a közgazdasági válságok keserű leckéi után találkozunk immár az önerő tudatának, az önbizalomra ébredésnek örvendetes jeleivel. S a kereskedelmi s ipari életének terén megifjúdó Erdélyben bizonyára vissza fogja szerezni régi, méltó helyét az örménység is!

Igaza volt Molnár Antalnak! Az örménység visszaszerezte méltó helyét ezen a téren valószínűleg egész Erdélyben, de Kolozsváron biztosan.

A leghitelesebb tudósítás, amit ma erről a témáról és időszakról kaphatunk, az Dr. Egyed Ákos professzor, akadémikus, az Erdélyi Múzeum Egyesület elnöke tollából származik:

Örmény származású kereskedők a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara vezetőségében (1851–1900)

Jegyzet

A kereskedelmi és iparkamarai intézmény az újkori Európában a gazdasági élet fontos szervezője és alakítója volt. Előzménye visszanyúlik az 1650-es évig, amikor a franciaországi Marseille-ben megalakult az első kamara, ahonnan aztán viszonylag gyorsan elterjedt főleg a nyugati országokban. Voltak országok, ahol az önkéntes társulási forma terjedt el, míg máshol az állami alapítás volt a jellemző. Általában régiónként szerveződtek vagy szervezték, s szükség szerint kisebb vagy nagyobb közigazgatási egységre (egységekre) terjedt ki a hatáskörük.

A gazdaságtörténet-írás szerint a kamarai intézmény a céhrendszerhez hasonlítható, hiszen mindkét szervezet elsősorban gazdasági s társadalmi érdekvédelmi célokat szolgált.

A Habsburg-monarchia területén az 1850-es március 18-i ún. nyíltparancs rendelte el a kamarák megalapítását. Ennek alapján Erdélyben két kamara létesült: Brassóban 1850-ben, illetve Kolozsvárt 1851-ben. Mi a továbbiakban az utóbbiról közlünk adatokat, különös tekintettel azon örmény származású tagjaira, akik vezetőségi szerepet töltöttek be. Előre kell bocsátanunk, hogy a kolozsvári kamarai levéltárnak csak töredéke maradt fenn (legalábbis mostani ismereteink szerint), ezért fő történeti forrásunkat az évi nyomtatott jelentések képezik. Azonban ez a forrás a mindenkori vezetőségnek csak a névsorát közli, olykor azt is hiányosan, de nem ismerteti az illetők életrajzi adatait.

Az 1848-as forradalmakat ugyan sikerült elfojtani a Monarchiában, s a magyar szabadságharcot is leverték orosz segítséggel, de a korábbi gazdasági viszonyokat nem lehetett visszaállítani, ami egyébként nem is állt szándékában a Monar-

chia vezetésének, de az egységes Monarchia összekovácsolásának szándékáról nem mondott le. Nem volt véletlen tehát, hogy a kamarai intézményt felülről, Bécsből, egységes elvek szerint építették ki.

Az 1850 évi rendelet a kamarák feladatait a következőképpen határozta meg: „A kereskedelmi- és iparkamarák hatásköre kizárólag csak kereskedelmi és iparügyekre szorítkozik. A kereskedői és iparos osztály ezen orgánumok útján juttatja óhajtásait a Kereskedelmi Minisztérium tudomására, és ez az orgánum támogatja a minisztériumnak a forgalom emelésére irányuló törekvéseit." Látható, hogy az abszolutista hatalom milyen szűkre szabta ennek az intézménynek a működési határait, de a gyakorlat mégis úgy alakult, hogy a kamaráknak a kereskedők és iparosok, tehát a tagok ügyeivel is foglalkozniuk kellett.

Az Erdélyi Polgári és Katonai Főkormányzóság már 1850 augusztusában intézkedett az erdélyi kamarai választások ügyében, és meghatározta azok területi illetékességét is. A kolozsvári Kamara hatásköre kiterjedt a gyulafehérvári, kolozsvári s rettegi kerületre. A megyék visszaállítása után pedig Alsó-Fehér, Küküllő, Torda, Kolozs, Doboka és Belső-Szolnok területére, valamint az illető területeken fekvő városokra. Ezek a következők voltak: Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Szamosújvár szabad királyi városok, továbbá Abrudbánya, Torda, Nagyenyed, Dés, Szék, Kolozs, Szászrégen és Vízakna mezővárosok. Később a határok ismét változtak kisebb vagy nagyobb mértékben, de ez most nem tartozik jegyzetünk látókörébe.

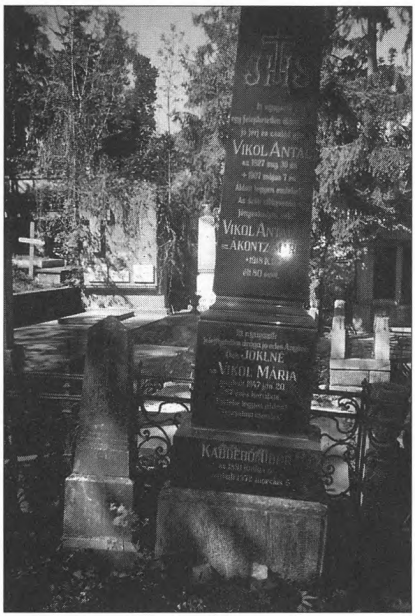

A kolozsvári Kamara ún. választó bizottsága 1850. október 3-án alakult meg, amelynek elnöke Dietrich Sámuel vasáru-kereskedő volt. Tagjai közt találunk több örmény származású kereskedőt, például Harmath Kristófot (Torda), Vikol Kristófot (Kolozsvár), Gajzágó Sámuelt

(Szamosújvár), Korbuly Gergelyt (Kolozsvár) és Korvázy Józsefet (Kolozsvár). A tulajdonképpeni alakuló ülésre 1851. január 11-én került sor. Elnök lett az előbb már említett Dietrich Sámuel, másod elnök pedig Rajka Péter gépgyártó. A vezetőségi tagok közé választás útján bekerültek a fent megnevezett örmény kereskedők.

A Kamara elnöksége nem késlekedett a kereskedelemügyi miniszter figyelmét felhívni Erdély tarthatatlan útviszonyaira. A feliratban a következőket olvassuk: „A közlekedésnek jó kereskedelmi utak általi megnyittatása a leglényegesebb eszköz, mely által az álladalom az annyira sújtott Erdélyt oly módon segíthetné, hogy kereskedelme, ipara, földművelése új virágzásnak indulna. Az álladalom ez által csak saját forrásait gazdagítaná, s a pillanatnyilag amaz országra fordított költséget rövid idő múlva bő nyereséggel ismét visszaszerezhetné." A továbbiakban a vasutak megépítését szorgalmazza a felirat, ehhez kérve segítséget a kormánytól. (Bővebben l. Ürmössy Lajos: *Tizenhét év Erdély történetéből*. Temesvár, 1894. 72–73.)

A kolozsvári Kamara számos kérdésben fordult a bécsi kormányhoz, de sikertelenül, csak a kiegyezés után indult el az erdélyi vasútvonalak építése.

Az 1860-as években újabb örmény családok nyitottak üzletet: az Ákoncz-Folly család fűszer- és szövetkereskedést, a Vendler vasáru kereskedést. A nevezetes Merza családból Merza Joachim és Izsák „Merza Testvérek"-cég neve alatt Kolozsvárt férfi és női divatáru kereskedést indított.

Az 1867-es kiegyezéssel új korszak kezdődött a kamarák életében is, amenynyiben ezután nem a bécsi kormányzat hatáskörébe tartoztak, hanem közvetlenül a magyar kormány Kereskedelmi Minisztériumával tartották a kapcsolatot, s ezután a szakmai hatáskörük is ugyancsak kibővült. Forrásainkból kiderül, hogy a fellendülő gazdasági élet kedvezett az örmény származású vállalkozóknak is, következésképpen növekedett számuk a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara vezetőségében. Ákoncz János 1867–1868-ban alelnöki tisztséget töltött be, tagok voltak Korbuly Bogdán, Korbuly Gergely, Folly Mihály, Gajzágó István, Gámán Zsigmond a Kamara titkára volt hosszú ideig. Itt említjük meg, hogy a Kamara vezetésében kiemelkedő szerepet játszott Sigmond Elek földbirtokos, aki Kolozsvárt műmalmot és szeszgyárat alapított. Ezt azért tettük szóvá, mert ritkaság számba ment, hogy magyar földbirtokos a kereskedelem irányításában vállaljon szerepet.

A Kamarakerület területén az említetteken kívül sokszor fordul elő a Bogdán, Esztegár, Gajzágó, Kajetán, Meskó és más örmény családnév a kereskedők névsorában. A kereskedő családok igyekeztek kiterjeszteni tevékenységüket más gazdasági ágakra is. Korbuly Gergely kolozsvári kereskedő nevéhez a kolozsvári Takarékpénztár megalapítása fűződik, míg Gámán Zsigmond kamarai titkár az adminisztrációs feladatokat látta el.

A kolozsvári Kereskedelmi Kamara tulajdonképpeni szerepe mégis tagjainak érdekvédelmében kifejtett tevékenységében mérhető le. Összegyűjtötte és továbbította felsőbb helyekre a felmerülő kérdéseket és kívánságokat. Ugyanakkor jelezve a Kamara területén megtalálható vállalkozási lehetőségeket. Amint említettük, a Kamara állhatatosan küzdött a gazdasági élet feltételeinek javításáért, a megfelelő infrastruktúra létrehozásáért (utak, raktárak, szállítás, vásártartás, áruk továbbítása, támogatások megszerzése). Végül nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy a kamarai titkárság pontosan nyilvántartotta a vállalkozói cégek helyzetét, amelyet a közvélemény elé tárt. Az örmény származású vezetőségi tagok bőségesen kivették részüket a Kamara több irányú munkásságából.

Nem véletlen, hogy negyven év távlatából is örmény nevek jutnak eszébe Cs. Szabó Lászlónak, az emigrációba kényszerült neves írónak, ha Kolozsvárra gondol, hiszen Merza Gyula szerint a 20. század eleji Kolozsváron 1000 örmény gyökerű polgár élt, márpedig azt is tudjuk, hogy Kolozsvár 1895-ben csak egy 32 000 lakosú város volt.

A város 1910-es naptárában-évkönyvében közölték a kolozsvári tisztviselők névtárát is. Ebből a névtárból természetesen kevés kivétellel csak az apai ágon örménygyökerű tisztviselőket ismerhetjük fel, de ez is sokatmondó.

Kolozsvár sz. kir. város Tanácsa 1910-ben: polgármester helyettes Vikol Kálmán, egyben ő az árvaszék elnöke, valamint az Erdélyi Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság Felügyelő Bizottságának egyik tagja a 4 közül. (Felesége Kabdebo Irma)

Tiszti főügyész Óvári Elemér dr. ügyvéd. Édesanyja Vikol Polixénia. (1944-ben az egész családot kiirtják...)

A rendőrség kötelékében találjuk kerületi kapitányi beosztásban ifj. Czetz Jánost, aki valószínűleg a Czetz féle temetkezési vállalkozó családjához tartozhatott,

a híres Rhédey ház földszintjén volt az üzletük. Ebben a házban lakott Issekutz Béla egyetemi tanár is a családjával.

Adótiszt volt Szenkovics Jenő, számgyakornok Keresztes József. (Lehet, hogy miután kitanulta az adózás fortélyait ő működtette a kávéházat a Szentegyház utcában, a mai Agapé szállodával-vendéglővel szemben.

A névsor hosszú, most nincsen idő mindet felsorolni, de idézek még néhány jellemző adatot, amely magyarázatát adhatja miért nevezték a kolozsvári törvényszéket „Örménószék"-nek.

A Vármegye királyi ítélőtáblájának tagja dr. Ákontz János, ítélőtáblai bírák: dr. Issekutz Gyula, irodaigazgatók Csákány István, Móricz Márton, Begidsán Tivadar.

Czetz Péter utóda
Erdély legelső dísztemetkezési intézete
Kolozsvár, Jókai-utca 2 sz.
Telefon: üzlet 12-53, lakás 10-78
Alapítva: 1867-ben

Ügyvédi kamara: Tiszteletbeli elnök: Dobál Antal. Titkár: Papp József dr. Pénztárnok: Novák István dr.

Kolozsvári tagok: Bogdán Péter dr., Dobál Antal dr., Dobál Ferenc dr., Gabányi Imre dr., Gajzágó Miklós dr., Lászlóffy István dr., Lengyel Kristóf dr., Lukácsi József dr., Novák István dr., Ötvös Lajos dr., Óvári Elemér dr., Tutsek Sándor dr., Zabulik László dr.

Talán mindennél beszédesebb, ha a kolozsvári műemlék épületek listájából idézek, és a Főtéren lévő valaha örmény tulajdonú házakból néhányat be is mutatok.

Vertán ház: Unió utca 15. sz.
Merza-ház: „ 23. sz.
Dobál-ház: Király utca 19 sz., Deák Ferenc utca 4. sz.
Korbuly-ház: Minorita utca 21. sz.
Csiki-ház: „ 18. sz.
Pattantyus-ház : „ 33. sz.
Szábel aggmenház: Vár utca 8. sz.

Bogdánffy-ház – ahol a redutt felépítése előtt városi bálokat is rendeztek: Avram Iancu 1.

Simai ház: Főtér 3. sz.

A szakirodalom a városháza utáni épületet említi Simai-házként, a telekkönyv felvételekor, 1869-ben a 3. sz. volt a „Simai Lukáts" tulajdona, utána Incze Mik-

lós dr. háza következett (4. sz.) majd Ákontz Istváné, amelynek feliratából tudjuk, hogy korábban a Filstich Lőrincé volt.

Filstich–Ákontz-ház: Főtér 5. sz.

Pataki–Wolff-ház: Főtér 6. sz. ugyanis Pataki Dániel főorvos házát utóbb Wolff János gyógyszerész vette meg.

Tauffer-ház: Főtér 18. sz.

Jósika–Vikol-ház: Egyetem utca 6. sz.

Korábban már jeleztem, hogy a 20. század elején oly sok örményszármazású jogász – ügyvéd, ügyész, bíró – volt az akkor alig 35 000 lakosú városban, hogy a „rossz nyelvek" a törvényszéket nem is Törvényszéknek, hanem Örményszéknek nevezték...

Kolozsvár főterének déli oldala a 19. sz. végén, 20. elején

A társadalomnak ebből a rétegéből dr. Gidófalvy István közjegyzőt választottam, mert neki ugyan nem voltak örmény gyökerei, de szoros kapcsolatban volt az örményekkel, egyrészt mert testvérének dr. Gidófalvy Béla orvos ezredesnek Szentpéteri János és Patrubány Katalin lánya, Szentpétery Ilona volt a felesége, valamint saját feleségének nagyborosnyói Bede Idának unokatestvére, **Czetz Rózsika** nemcsak együtt lakott velük Kolozsváron, de állandó munkatársa is volt a közjegyzőnek.

Ugyancsak „értelmiségiek" következnek, éspedig az örményekre nagyon jellemző foglalkozásúak, a gyógyszerészek közül válogattam:

Czetz Dénes Kolozsváron született 1869. január 13-án a Honvéd utcai ősi családi házban. Apja, Czetz János a temetkezési intézet igazgatója 1902-ben hunyt el. Iskoláit szülővárosában a Piarista Gimnáziumban végezte, 1887-ben érettségizett, majd ősszel beiratkozik a FJTE-re, ahol az 1891/92-es tanévben megkapja a gyógyszerészmesteri oklevelet, és 93-ban megszerzi a doktori fokozatot.

Czetz Rózsika, a kolozsvári közjegyzői szalonban

Gyógyszerészdoktorként Budapesten több gyógyszertárban dolgozik, majd 1897-ben tér haza szülővárosába. Családot alapít, önállósítja magát és megveszi a Monostori út 42. szám alatt az 1888-ban alapított *Isteni Gondviselés* nevű gyógyszertárat, amelyet később Czetz-patikának neveznek el. Egyik megalapítója volt a helybeli Heinrich-féle szappangyárnak. Mivel jól felkészült szakember, Széky Miklós halála után, az 1913/14-es tanévtől kinevezik a gyógyszerészgyakornokokat vizsgáztató bizottságba; ezt a feladatát több mint tíz évig látta el.

A gyógyszerészek egyesületi életében is tevékeny részt vállalt. Az Országos Gyógyszerész Szövetség, majd a Kolozs-Torda megyei Gyógyszerész Kamara örökös tiszteletbeli tagja volt. A kolozsvári Mentő-Egyesületnek tizenöt éven át önzetlen pénztárosa.

1914-től gyógyszertárának kezelésével sógorát, dr. Nagy Árpád gyógyszerészt bízza meg, aki miután 1909-ben gyógyszerész oklevelet, 1910-ben

doktori fokozatot kapott Kolozsváron, az Egyetemi gyógyszertár alkalmazottja lett.

Czetz Dénes azonban továbbra is részt vett a szakma egyesületi és társadalmi életében. „Csütörtöki patikus-vacsorák" néven szervezte meg a kollégák részére a kellemes beszélgető estéket, melyek a tapasztalatok átadására és a mindennapi események megbeszélésére is alkalmasak voltak. Szorgalmas, pontos, becsületes és nemes gondolkodású, szelíd modorú embernek ismerte nemcsak a város, hanem az egész erdélyi gyógyszerésztársadalom.

1922. december 19-én váratlanul elhunyt Kolozsváron. Halála után dr. Bíró Géza (sz. 1876) kolozsvári gyógyszerész, az erdélyi gyógyszerész társadalom kiemelkedő alakja, vezéregyénisége a Kolozs-Torda megyei Kamara utolsó közgyűlésén *Dr. Czetz Dénes Alapítvány* létrehozását javasolja, sürgeti, melynek kamataiból egy szegény sorsú gyakornokot segélyeznének a gyakornoki tanfolyam ideje alatt. Javaslata megtétele után dr. Bíró Géza 500 lejt ajánlott fel erre a célra.

Az Issekutz család gyógyszerészei

Az ősi örmény eredetű Issekutz család tagjai közt több neves orvos és gyógyszerész van, akik Erdélyben születtek, egyesek egész életükön át Erdélyben is maradtak, mások a politikai és hatalmi változások következtében Magyarországon telepedtek le, és szakmai munkájuk ott teljesedett ki. A család Erdélyben született gyógyszerészei és orvosai közül említünk meg néhányat, azokat, akik az erdélyi gyógyszerészképzésben is részt vettek, illetve a gyógyszerészi tudományok terén maradandót alkottak:

Issekutz Ferenc Antal gyógyszerész (1753 ?–)
Issekutz Ferenc Tivadar gyógyszerész (1790 ?–)
Issekutz Károly gyógyszerész (1794 ?–)
Dr. Issekutz Hugó gyógyszerész (1855–1915)
Dr. Issekutz Béla orvos (1886–1979)
Dr. Issekutz Lívia gyógyszerész (1918–1991)

Az erzsébetvárosi származású **Issekutz Ferenc Antal** magister pharmaciae oklevelét Bécsben szerezte meg 1775-ben. Ő az első nem német nemzetisé-

gű gyógyszerész, aki Nagyszebenben 1795-ben gyógyszertár tulajdonos lesz azáltal, hogy a városban működő ún. „tábori patikát" (Feldapotheke) licitáció útján megvásárolja és *Császári Sas* néven működteti tovább. 1807-ben Nyulas Ferenc, Erdély protomedikusa ellenőrző útján ezt a gyógyszertárat is meglátogatta. Az 1807. szeptember 30-án keltezett jelentésében így ír: „*A tulajdonos Issekutz Antal úr, akit 1775-ben avattak gyógyszerészmesterré, komoly, emberséges, gazdag férfi, aki könyörületes a szegények iránt, nemes lelkű, serény, mindig otthonülő, nagy méretekben űzi a gyógyszertárosságot, mert javarészt ő gondoskodik az erdélyi katonaság gyógyszerellátásáról [...] pontos és gondos gyógyszerkészítő és kiadó. Megelégszik az orvosságok mérsékelt árazásával és azokkal igyekszik a közönségnek egyszer már kiérdemelt bizalmát továbbra is megtartan*"

Fia, **Issekutz Ferenc Tivadar**, aki gyógyszerészmesteri oklevelét szintén Bécsben szerezte meg 1804-ben, hazatérte után apja gyógyszertárában dolgozik, főleg a gyógyszerek beszerzésével foglalkozik. Nyulas Ferenc őt is megemlíti jelentésében, ebből kiderül az is, hogy az apán és fián kívül még egy gyógyszerészmester, három segéd és két laboráns dolgozott gyógyszertárukban, amely akkor Erdélyben a legnagyobb volt. A jelentésben említést találunk a patika helyiségeiről is: „*2 officina van (az egyik a katonaság kiszolgálására), 3 laboratórium, 3 anyagraktár és 2 pincehelyiség tartozott a gyógyszertárhoz. Valamennyiben rend, tisztaság és bőséges árukészlet volt*". Ilyen – Nyulas szerint – tíz más, közepes nagyságú gyógyszertárban együttesen is alig tapasztalható.

A nagyszebeni Császári Sas gyógyszertár 1823-ig van Issekutz Ferenc Antal tulajdonában. ekkor eladják a házzal együtt. További sorsukról sajnos nincs adatunk, csupán annyi bizonyos. hogy Issekutz Ferenc Tivadar később Gyulafehérváron halt meg.

Issekutz Károly huszonhárom éves korában, 1817-ben kapott gyógyszerészmesteri oklevelet a pesti egyetemen. Az előbbiekkel való rokonsági kapcsolatát nem ismerjük pontosan.

Pár évtizeddel későbbi adat hivatkozik egy másik Issekutz családra, amelyben 1855. június 19-én, Székelyudvarhelyen született **Issekutz Hugó.** Apja **Issekutz Adeodat** marosszéki törvényszéki elnök volt, aki később, 1876. január 11-én

magyar nemességet nyert I. Ferenc Józseftől, ami a „marosvásárhelyi" előnév használatára jogosította. Címerében a következő mondat áll: *„Igazságért ésszel kell vívni."* A nemesség és az előnév használata Kornél és Hugó fiaira is vonatkozott Issekutz Hugó anyja, **Placsintár Veronika** szintén olyan erdélyi örmény családból származott, ahonnan több gyógyszerész került ki, így apja, Placsintár Gratian (gyógyszerészmesteri oklevelet 1819-ben Bécsben kapott) és testvére, Placsintár Dániel is gyógyszerészek voltak Szamosújváron.

Issekutz Hugó iskoláit szülővárosában kezdte meg, de a gimnáziumi osztályokat Segesváron és Marosvásárhelyen a Református Kollégiumban végezte. Gyógyszerészgyakornoki idejének egy részét is Székelyudvarhelyen tölti, majd Szamosújváron és végül Kolozsváron, **Wolff János** *Magyar Korona* nevű gyógyszertárában.

Egyetemi tanulmányai után Kolozsváron a FJTE-en, 1876. május 30-án kap gyógyszerészmesteri oklevelet. Egy évig önkéntes a budapesti katonai gyógyszertárban, majd hazatérte után a doktori képzésben vesz részt, és 1882. július 9-én megkapja a gyógyszerészdoktori fokozatot.

Közben 1881-ben családot alapít, egykori főnöke, Wolff János gyógyszerész **Lujza** nevű leányát veszi feleségül, apósa halála után (1899) pedig ő veszi át a gyógyszertár vezetését is.

A doktori fokozat elnyerése után továbbra is az egyetem keretében marad Lőte József professzor tanársegédjeként az Általános Kór- és Gyógyszertani Intézetben. Több szaklapban közöl dolgozatokat, jelentős a *Vegytani Lapokban* 1886-ban megjelent *Gyógyszerisme és gyógyszerészeti vegytan, különös tekintettel a Magyar Gyógyszerkönyvre és készítményeire* c. tanulmánya. Egyetemi karrierje szépen ívelt felfelé. Dr. Hintz György egyetemi tanár halála után, 1892. november 26-án magántanárrá habilitálták, az 1893. január 17-én kelt 59 886. számú miniszteri leirattal magántanári minőségben megerősítették kinevezését, s ettől kezdve a három éve megszakadt gyógyszerészi műtan tantárgy előadója. Két kis helyiséget és csekély évi átalányt kapott, amely összszegből fokozatosan egy kis laboratóriumot szerelt fel, ahol a gyógyszerészhallgatókat gyakorlati oktatásban részesítette. A gyógyszerészeket vizsgáztató bizottság tagjai közé is beválasztják. Az 1902. november 21-én kelt 79 433. sz. átirat igazolja, hogy az akkor megnyíló Egyetemi gyógyszertárhoz kapott

kinevezést egyetemi gyógyszerész minősítéssel és megbízást a gyógyszertár vezetésére. Ez volt életének legnagyobb feladata, amire nagy buzgalommal és ambícióval készült. Régi álma valósult meg, amikor 1904. január 1-jén a gyógyszertár megkezdte működését az ő igazgatása alatt. Mivel a forgalom állandóan nőtt, a személyzete is bővült, a Trefort utcai gyógyszertár egyre kisebbnek, szűkebbnek bizonyult, így 1914. május 5-én az ő elképzelése alapján átalakított helyiségbe költöztek, ahol már a szükséges gépek is rendelkezésre álltak, és mellette egy 80 hallgató befogadására alkalmas előadóterem is elkészült. Mindezek a megvalósítások tudását és ügyszeretetét igazolták. Sajnos munkájának eredményét nem sokáig tudta élvezni.

Egyetemi oktatóként is elismert volt. Előadásai színvonalasak, élvezetesek voltak, mindig összekapcsolta az elméletet a gyakorlattal. 1895-ben jelent meg a Jakabházy Zsigmonddal és Nyiredy Gézával közösen írt *Gyógyszerisme* c. tankönyv, amelyet a gyógyszerészhallgatókon kívül az orvostanhallgatók is szívesen használtak. Az egyetemi hallgatók oktatásán kívül a gyakornokok képzésében is részt vett, 1897-től a gyakornokokat vizsgáztató bizottság tagja lett, majd Nyiredy Géza halála után rövid ideig a tanfolyam vezetője is; bár ekkor már betegeskedett, szívesen elvállalta ezt a feladatot is.

Az egyesületi életben is szerepet vállalt, tagja volt a Magyar Gyógyszerészek Egyesületének, a Természettudományi Társulatnak, az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek, a berlini Chemische Geselschaftnak. Gazdag szakirodalmi tevékenységet is folytatott. A társadalmi életben köztisztelet övezte, sokrétű munkájának jutalma, hogy 1914-ben „marosvásárhelyi" előnevének megtartása mellett az „erzsébetvárosi" előnévvel is felruházták.

Utolsó nyilvános szereplése 1915. június 4-én volt, amikor már betegágyából kelt fel, hogy jelen lehessen a kolozsvári gyakornoki tanfolyam megnyitásán, június 23-án azonban a gondos ápolás ellenére, hatvanadik életévében utolsót dobbant a szíve. Az egyetem Gyógyszertani Intézetében ravatalozták fel, és 25-én kísérték utolsó útjára a Házsongárdi temetőbe. Sírjánál beszédet mondott Rigler Gusztáv orvoskari dékán, Flohr József gyógyszerész, a volt tanítvány, Ferencz Áron az Intézet nevében és Hintz György, mint a Magyarországi Gyógyszerész Egylet kolozsvári járásának igazgatója. A gyógyszerészi szaklapok mind megemlékeztek róla, méltatták munkásságát és közölték

nekrológját. Érdemei elismeréseként a Magyar Gyógyszerészet Pantheonjába is felvették.

Bár orvos és nem gyógyszerész volt, mégis itt kell megemlítenünk **Issekutz Béla** professzort is, mivel mind oktatói, mind tudományos tevékenysége szorosan kapcsolódik az erdélyi gyógyszerészképzéshez és az egyetemes gyógyszerészeti tudományhoz.

Erdélyben, Kőhalmon született 1886. január 31-én. Apja a városka bírója volt, később a család Kolozsvárra költözött. Egyetemi tanulmányait a FJTE-en végezte, 1908-ban avatták orvosdoktorrá, de már 1907-től az egyetem Gyógyszertani Intézetében dolgozik Jakabházy Zsigmond vezetése mellett. Később felkérik a kolozsvári gyógyszerészgyakornoki tanfolyam gyógyszerismereti előadásainak megtartására. Ezt a munkáját 1913-tól folyamatosan végzi 1920-ig, az ekkor bekövetkezett változásokig. 1913-ban Kolozsváron jelent meg Jakabházy Zsigmonddal közösen írt *A gyógyszerismeret tankönyve* c. kétkötetes könyve, amely sokáig a gyógyszerészhallgatók oktatásának alapjául szolgált. 1919. február 4-én nyilvános rendkívüli tanárrá nevezik ki.

A politikai és hatalmi változásokat követően a FJTE-vel együtt ő is előbb Budapestre, majd Szegedre települt át. Már Budapesten, az ideiglenes helyen levő Gyógyszerészeti Intézetben, amelynek igazgatója a szintén Kolozsvárról jött Lőte József professzor volt, a gyógyszerészetet adta elő, majd miután Szegedre költöznek, 1921. augusztus 4-én nyilvános rendes tanárrá nevezik ki, és a Gyógyszertani Intézet vezetésével bízzák meg. Itt is oktatta a gyógyszerészhallgatókat. Később az egyetem vezetésében is több tisztséget viselt, így 1925–1927 között az Orvostudományi Karon dékán, az 1927/28-as tanév második félévében a FJTE rektora, 1928/29-ben pedig prorektora.

1937. szeptember 1-től Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán előbb a Gyógyszerismereti Intézet, majd 1939 és 1962 között a Gyógyszertani Intézet tanszékvezető professzora. Az orvostanhallgatók oktatása mellett a gyógyszerészhallgatóknak itt is előadta a gyógyszerismeret tárgyat. Itt is különböző vezetői tisztségekkel bízzák meg, így 1943-tól az 1944/45. tanév első félévéig az Orvostudományi Kar dékánja, majd 1954 és 1962 között rektorhelyettes. 1949 és 1951 között a Gyógyszerészi Tanulmányi Bizottság vezetője. Ebben a testületben végzett munkájá-

val elősegítette az 1955-ben önállósult Gyógyszerészeti Kar megalakulását. 1954-ben a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetben osztályvezetői kinevezést kapott.

Maradandó értékű könyvei több kiadást megértek. A Gyógyszertan és gyógyítás c. háromkötetes kézikönyvét (Budapest, 1959–1960) orvosok és gyógyszerészek egyaránt használták. Leányával, Issekutz Líviával közösen írt Gyógyszerrendelés c. könyve 1979-ig négy kiadásban jelent meg.

Sokoldalú munkája elismeréseként számos kitüntetésben részesült. 1939-ben az MTA levelező, 1945-ben pedig rendes tagjává választották. Több emlékérem és érdemrend különböző fokozataival tüntették ki, 1952-ben Kossuth-díjat kapott. 1962. augusztus 31-én nyugalomba vonult, de másfél évtizedig még bekapcsolódott a farmakológiai kutatásokba, irányította volt tanítványainak, munkatársainak munkáját. 1979. július 31-én hunyt el Budapesten.

Gyermekei még Kolozsváron születtek. Béla fia 1912-ben, Lívia leánya 1918-ban. Mindketten követték apjuk hivatását.

Az örménygyökerű gyógyszerészekről közölteket Péter H. Mária: *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai* című, 2002-ben Kolozsváron, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában megjelent rendkívül jelentős kötetéből vettem át. Ebben gazdag örménymagyar „vonatkozású" anyagot találtam, szeretnék majd még tallózni belőle.

A kolozsvári örmények- örménymagyarok sorából nem maradhatnak ki a képzőművészek, tanárok sem.

Mutatóban itt most a sok lehetőség közül Papp Gábor festőt, és Puskás Lajos tanárt említem meg.

Murádin Jenő előadásából idézek, amelyet 2002-ben a Fővárosi Örmény Klubban tartott.

Papp Gáborról (részletek) A századforduló eszmekörében élt és alkotott a tragikus sorsú festő. Ha tanulmányait, hosszas külhoni tartózkodását nem számítjuk, életének színtere Kolozsvár és Szeged. Budapesttől távol, a sokkal szerényebb lehetőségeket kínáló „vidéken" próbált tehát megkapaszkodni. Nem volt újító, kissé távolról szemlélte a változásokat, de a magáénak tudott eredményekből az utolsó időkig, betegsége jelentkezéséig semmit nem engedett.

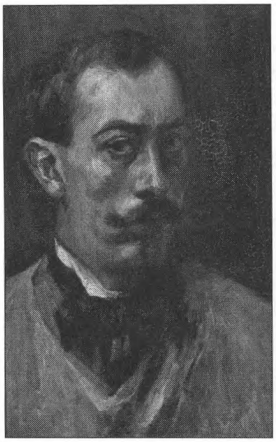

Papp Gábor: Önarckép (olaj), a szegedi Móra Ferenc Múzeum tulajdona

Papp Gábor: Tápai utcarészlet (olaj) a Szegedi Móra Ferenc Múzeum tulajdona

Pályája kezdetén, a budapesti főiskolán Székely Bertalan irányította fejlődését. Mesterétől a dolgok aprólékos megfigyelését és valósághű ábrázolását sajátította el. Münchenben az akadémizmus szellemében tanult, majd **Hollósy** körében a természetelvű festészet nagyszerű lehetőségeire érzett rá.

Papp Gábor a római katolikus egyház anyakönyve szerint 1872. szeptember 19-én született Kolozsváron. A születése éve körüli bizonytalanságot eloszlatja a Kolozsvári Állami Levéltárban őrzött anyakönyv hiteles tanúságtétele, s helyesbíti a több helyütt 1873-ra tett hibás adatot.

A szülők kolozsvári polgárok; apja, **Papp János**, mint az erdélyi kereskedők közül oly sokan, örmény származású ember volt. A város főterén, a déli oldalon az egykori reneszánsz házak boltíves falai közé szorítva állott a kis fűszerüzlet, ahol a festő apja, s néhanapján anyja is a pult mögül a legjobb zöldség-magvakkal szolgálta ki a hóstátiakat, a város kertgazdálkodóit. Papp János második felesége, **Novák Jozefa** szintén kereskedő családból származott. Egy följegyzés a festőt örmény és székely szülők gyermekének mondja.

A Papp család szorgos, tisztes munkával házat szerzett magának; a városi háztulajdonosok már rangot jelző polgárainak sorába lépett. Papp Gábor szü-

lővárosában végezte iskoláit, s mivel apja kereskedőnek szánta, a kereskedelmi középiskolát is. Oly nagy volt azonban a vonzódása a rajz, a festészet, a művészetek iránt, hogy húszéves korában beiratkozott az akkor Mintarajziskolának nevezett budapesti képzőművészeti főiskolára. Várakozásainak nem felelt meg azonban az ottani képzés jellege és módja. Mint pályatársai közül annyian mások, csakhamar ő is Münchenben folytatta tanulmányait.

Két év után, Hollósy köréhez csatlakozva, a körülrajongott mester müncheni szabadiskolájának lett a növendéke. Lyka Károly Magyar művészélet Münchenben című könyvében „a kolozsvári Papp Gábort" 1895-től számítja a Hollósy-iskolához tartozó tanítványok közé.

Réti István leírásából idézhetjük magunk elé a résztvevők alakját, személyiségét.

Hollósy társaságában volt Papp Gábor is, „a fekete örmény fiú" aki alkatának külsődleges faji jellegzetességében mesterére hasonlított. Széles, nagy arca, hollófekete haja mutatott erdélyi örmény származására. S mint a pályatársak közül annyi másnak, neki is életre szóló élménye lett a nagybányai táborverés, a kolónián töltött feledhetetlen nyarak emléke. Vallomásos soraiban erről így tett tanúságot: „A kilencvenes évek elején föllépő újítók engem is magukkal sodortak az új művészi irányba. Ahhoz a művészcsoporthoz szegődtem, amely Hollósy Simonban tisztelte (az imádásig) mesterét, apostolát. 1896. május 6-án én is bevonultam Nagybányára a Hollósy-iskolával, és szorgalmas elmerüléssel kezdtem a természet tanulmányozásához".

Mester és tanítvány között kölcsönös voltavonzalom. Hollósy is megtartotta emlékezetében hűséges növendékét. Úgy jellemezte őt, mint akinek művészi érzékenysége a saját bátyjáéhoz, az egykor szintén festőnek készülő Hollósy Józseféhez volt hasonlítható. Keltezetlen levelében írta: „Egy Papp Gábor nevű örmény fiú tanítványom volt a nyáron. Ez a rendkívül tehetséges fiú a legerősebb típusa a keleti fajnak, akárcsak Józsi... Bizonyítványt adtam neki, az akadémia pecsétjével ellátva, olyat, amilyent még művésznövendék nem kapott".

Tájképfestészete a plein air naturalizmustól az impresszionizmus felé haladt, mint ez a nagybányai művészek többségére is jellemző. (...)

Papp Gábort elsősorban portréfestőként tartjuk számon. Kenyerét, megélhetését biztosították a megrendelések, de hiba lenne csupán erre vezetni vissza arcképfestői munkásságát. Nagy mesterségbeli tudással megfestett, kiváló portrék

sorozata került ki műterméből. Több olyan munkájáról tudunk, amelyeknél a megrendelés indítékként egyáltalán nem jöhetett számításba. Ilyenek önarcképei, a kortárs művészet (zene, festészet) jeleseiről készült képmásai vagy allegorikus portréi.

Reménytelen feladat nyomon követni, hova kerültek Papp Gábornak az erdélyi mágnásokról s a huszadik századelő kolozsvári társadalmának élvonalbeli személyiségeiről festett portréi. Két világháború, a kisebbségi sors, a kommunista üldöztetés családi kultúrákat szüntetett meg. A portrék örökösei közül sokakat kitelepítettek, börtönbe zártak, vagyonuk a fosztogatók kezére került, s igen sokan végül elhagyták az országot. A képek egy részének fölbukkanásában csak reménykedni lehet.

Halálakor Lyka Károly méltatta munkásságát a *Magyar Művészet*ben.

Puskás Lajos példamutató élete nem Kolozsváron, hanem a Székelyföld leghidegebb falujában, Gyergyóalfaluban kezdődött 1901 május 22-én, de történelem tanári oklevelével 1925-től kezdődően a Kolozsvári Piarista Gimnáziumban tanított két évtizeden át, és itt fejtette ki egész Erdélyre áldásos tevékenységét.

Tanári munkája keretében a pedagógia gyakorlati alkalmazása, az ifjúság iskolán kívüli nevelése, az iskola-szövetkezeti munka foglalkoztatta.

A *Jóbarát* és az *Erdélyi Iskola* című lapokban jelentek meg a cserkészmunkával kapcsolatos írásai, ahol a falusi cserkészmunkával, a cserkészetnek a kisebbségi életben betöltendő szerepéről, jellemnevelő hatásáról írt.

1940–44 között a kolozsvári *Esti Lap*ban rendszeresen tudósított a Tizes Szervezet életéről, munkájáról. Egyik létrehozója a háziipart népszerűsítő *Alfa*, valamint az *Ararát* nevű szövetkezetnek, a *Méhkas Diákszövetkezet* könyvesboltjának.

1945 után a „purifikáló bizottság" nem engedi Kolozsváron tanítani, de azután mégis az itteni piarista gimnáziumban tanít. 1947. május 5-én éjjel elhurcolják Szamosújvárra. 1982. április 10-én hunyt el.

Úgy gondolom, leghitelesebben nagyobbik fia, a Sepsiszentgyörgyön élő *Puskás Attila* állított neki emléket, megjelentetvén édesapja önéletírását és életének számos dokumentumát.

Az egyik könyvbemutatóról Sylveszter Lajos így számolt be a *Háromszék* napilap hasábjain.

Más jövőt álmodtam (Börtönnapló a kommunista hatalomátvétel évéből)

A sepsiszentgyörgyi Charta Kiadó Múltidéző sorozatában Puskás Attila szerkesztésében és jegyzeteivel jelent meg édesapja, néhai Puskás Lajos *Börtönnaplója*. A kéziratot Forró Eszter gondozta, az 1945-től élete végéig megfigyelt, üldözött és börtönviselt férfiú egyéniségére utaló puritán borítót Kisgyörgy Tamás tervezte.

A könyv törzsanyaga a már említett Börtönnapló, amely önmagában is — keresem a találó szót — megrendítő olvasmány, de ennek izgalmas voltát fokozzák azok a kiegészítő megjegyzések, magyarázó szövegek és lábjegyzetek, amelyeket a szerkesztő fűz hozzá. A naplóíráshoz szükséges eszközöket — papír, írószer — Puskás Lajos felesége juttatja be a szamosújvári lágerbörtönbe, mégpedig úgy, hogy az elemózsiás kosár fülét, amelyben a váltó fehérneműt is beküldte, s a szennyest kihozatta, vászonnal betekerte, ez alatt lapult befelé menet az üres papírtekercs, kifelé a teleírt papír, amelyet otthon lemásoltak, és biztonságosnak vélt helyre rejtettek. 1947-et írunk, a kommunista hatalom erőszakos kiépítésének időszakát, amikor még a börtönviszonyok nem torzultak a későbbi horrorisztikus fázisba, ahol és amikor az ilyesmi elképzelhetetlen lett volna.

Puskás Lajost a Magyar Népközösség jogutódjaként 1941-ben megalakult Tízes Szervezet volt kolozsvári elnökeként tartóztatják le, miután Erdély egészének Romániához csatolását követően a szervezetet az új hatalom magyar kémszervezetnek minősíti. Nem tetszik a hatalomnak Puskás Lajosnak a cserkészmozgalomban vállalt szerepe, a moldvai csángókkal kiépített s a magyarországi kapcsolatai sem, ezért a börtönlágerből való szabadulása után is állandó állambiztonsági megfigyelés alatt tartják.

A könyv hátborzongató hatását végül is az apjáért rajongó fiú — a szintén börtönviselt Puskás Attila — jegyzetei fokozzák, amelyekből a Puskás Lajost élete hosszán körüldongó ügynök-besúgók undorító hitványsága tárul elénk. A szerkesztő külön érdeme, hogy szokatlan aprólékossággal a titkos dossziékban fellelhető dokumentumokból kihámozza az ügynökök kilétét, sőt, azt is felfedezi, hogy volt köztük kettős ügynök is, aki egyrészt jelentette a szekuritátának a Börtönnapló meglétét, s másrészt a börtönviselt Puskás Lajossal egy olyan „változatot" készíttetett, amely ártalmatlannak tűnt, s az eredeti helyett ez került a biztonságiak kezébe.

A kötet a törzsanyagon kívül tartalmazza az ugyancsak börtönben fogalmazott Lágeristák kiskátéját, amely a láger működésének parodisztikus megjelenítése több fejezetben. Olvasható még Kovács Ferenc kisesszéje – Sorok a Börtönnaplót írt Puskás tanár úrról –, s az erdélyi magyar sors megjelenítésével fokozzák a könyv olvasmányosságát Kiss Jenő (A Fordító) és Kakassy Endre (Versrészlet) Puskás Lajosnak dedikált – a diktatúra éveiben kéziratban maradt – versei.

Az utolsó, Dossziék fejezet válogatott dokumentumokat tartalmaz Puskás Lajos több ezer oldalas, négykötetes szekus iratcsomójából. Ezek megfejtése révén nyomon követhetjük, amint a regresszív hatalom a Kárpát-medence magyarságának prominens képviselőit látókörében tartja, besúgatja, bebörtönzi, csapdákba csalja, s talán a hitvány emberek kontrasztja miatt azzal a kellemes érzéssel teszi le az ember a borzalmaknak ezt a könyvét, hogy több, személyesen is vagy irodalomból ismert személyiség emberi arca, karakánsága, nemzeti és hitbéli elkötelezettsége markánsan rajzolódik ki.

Zárszavam a bizakodásé. Ma is vannak reneszánsz ember örménymagyarok Kolozsváron. Talán a Murádin családot említeném legelőször, mert remélem, Kristóf elkötelezi magát a kutatásra. Ott a Jakabffy alapítvány, akikkel Kovács Bálintnak is jó kapcsolatai vannak, de ott vannak a helyi magyar TV munkatársai: Kostyák Alpár és Sebesi Karen Attila, akikre mindig számíthatunk, akárcsak a Kirkósa lányokra és családjaikra, és ott vagyunk még sokan mások.

MÁTYÁS MÉG VIGYÁZ KOLOZSVÁRRA!

Záróakkordként, talán egy kis felüdülést is remélve, egy olyan írást kínálok az olvasónak, amely visszaadhatja Mátyás városának, ha nem is az Ő korabeli, de a 19. és a 20. század eleji hangulatát, amikor az örmények is alkalmazkodtak azokhoz az új kihívásokhoz, amelyekről Molnár Antal írt még azon a századfordulón. És szívesen ültek fehér asztal mellé megbeszélni a világ- és saját dolgaikat, például a már említett „Csütörtöki patikus-vacsorák" alkalmával, amelyeket Dr. Czetz Dénes szervezett.

A Fejér lótól a Zokogó majomig
(Mozaikok egy város vendéglátóiparának múltjából)

Emlékeztető jelek

Magányosan kószálok Kolozsvár ódon utcáin, ahol minden csupa kő, vas és emlékeztető jel, és keresem a régi kávéházakat, hogy krónikát írjak a város vendéglátásának múltjáról. Egyik vendéglő üvegezett ajtója mögül zavaros fény szivárog a járdára, és a dobos a pokol szolgájaként buzgólkodva emberi agyvelőket igyekszik habosra fölverni egy óriási réztálban. Jólesne meginni egy pohár bort, és emlékező mosollyal, csillogó szemmel fölidézni ezt-azt; de megszaporázom lépteimet, hogy mielőbb kívül jussak az üvöltő, óbégató, kurrogó, görcsökben fetrengő zenészek alvilági körén, s amikor kissé megnyugszom, azt kérdem: miért nem tudunk mi már mulatni, csak inni, miért nem tudunk talpra ugrani a borosüveg mellett egy szép eszmének tisztelegvén, csak duhajkodni? Tekints magadba, ember, huszadik század embere, álmélkodj el, s tedd kezedet szádra. Fölvidulni, pihenni térsz be a múlatóba, és csüggedten, fáradtan, pállott ruhában, rossz szájízzel fordulsz ki onnan. Kalandodat leckének fogod fel, és elhatározod, hogy többé nem térsz be hasonló helyre: elhidegülsz a társaságtól, a pincértől, a csapostól, a tükörtől és az oszlopoktól.

Bennszülöttként nehéz közömbösen félrefordulni e jelenségtől, vagy csak úgy megvonni a válunk, s én nem is teszem ezt. Én hinni akarom, hogy az enyedi Leányka nem duhajkodni biztat és nem ricsajt csapni; nem vonaglani és fetrengeni vagy tétlenül pácolódni egy sarokban. Ő múzsaként érinti mindazok homlokát, akik hajlanak a szépre, a költőire, akik olykor meghitt csendre és a szív muzsikájára áhítoznak az őrjöngésre bíztató ütemek helyett. Én máris hiszem, hogy a kávé illata jó szellemként fog lebegni Mátyás bölcsője körül...

Ebben a hitben állok meg a ***Zokogó majom*** romtelke előtt, keresem a ***Kispipa*** törzsvendégeit, elüldögélek a ***Vén diófa*** árnyékában, vagy a ***Csizmadia-szín***ben s vallatom a régi cégtáblákat. Az egykori ***New York*** ablakán bepillantva pedig arra gondolok, hogy ódát kellene írni a kávéházról, amely az idők során sokszor körülmelengette és kézen fogva a közösség asztalához vezette a társtalan gondolatot. Ahhoz az asztalhoz, amely gyakran nyikorgott a reánehezülő gondok

alatt, de akár táncra is tudott perdülni a márciusi ifjak átforrósult örömétől. Ahhoz az asztalhoz, ahol egy ív-fehér papír, mint a magasból hulló fénykéve világított be egy-egy szegletet, vagy lobbantotta lángra az írói varázslat csipkebokrait; ahhoz az asztalhoz, ahol vékonypénzű és vékony kabátú emberek is melegedhettek néhány órán át a nagy gondolatok tüzénél, s mint Bölöni Farkas Sándor mondotta volt, megértek az egyenlőségre: ahol magyarok, románok, szászok szót értettek egymással az idők során.

Egyetemi hallgatók részére különösen alkalmas szolid, komoly szórakozó hely

Kereszttes József

kávéháza, Szentegyház-utca 5. sz. alatt
(Státus palota.)

Kitünő billiárd asztalok, rendkivül olcsó árak, nagy választék finom italokban. Finom és olcsó reggeli kávé, hideg buffet.

Társas összejövetekre fölötte alkalmas mellékhelyiségek.

Kezdetben vala a fogadó

Városok történetében és fejlődésében sokat mond az, hogy lakói mikor ismerték meg a legfinomabb falatokat és a babkávé zamatát. Kezdjünk hát a krónikához.

Talán egy kis előzménnyel kellene kezdeni. Például azzal, hogy Kolozsvár legnagyobb szülötte, Mátyás király kezében jó félezer esztendővel ezelőtt megcsillant már az aranyvilla, és fényével beragyogta ama tudósok, és bölcsek arcát, akik a világ mibenlétéről társalogtak, s akik még a kezükkel ragadták meg a sáfrányos léből kiemelt hatalmas húsdarabokat, hogy a tányérként használt kenyérszeletekre fektessék. Mátyás minden mozdulata, amellyel a villa egy-kis ívet írt le a lakomai asztal fölött, Erdélyt is közelebb vitte a humanizmushoz. Példa volt és jeladás, hogy Európának ezt a részét is mihamarabb össze kell kötni a műveltség távolabbi csillagaival. Erre gondolhatott, vidáman és fenségesen társalogva, ide is, oda is figyelve, s noha bőségesen evett az udvari lakomán, bizonyára nemcsak az új és varázslatos evőeszköz, de szellemének ragyogása is megóvta csodálatos tisztaságát, amelyről udvari történetírója, Antonio Bonfini regél.

Mi most ne menjünk vissza oly messzire. Ott kutassunk a krónika meg-megszakadó és szeszélyesen összekevert lapjai között, ahol a FEJÉR LÓ álldogál az emlékezet fakó pokrócával letakarva, vagyis ahol az a cégér díszelgett még a múlt század elején, a Vigadó kibérelt épületén, amely később ország háza lett. A sokszor emlegetett 1798-i nagy égés után, elégvén a tanácsháza – így szól egy közgyűlési végzés –, a rendes gyűlés főbíró Szathmári Pap Zsigmondnál, később Mátyás születési házánál, majd a város monostor utcai FEJÉR LÓ vendégfogadójában tartatott.

De volt már akkoriban néhány más fogadója is a városnak. Az élelmesebb vállalkozók a Kültorda utca mentén tárták végre kapuikat, mert nemcsak a patkó vásott el a nagy utakon, de a lovak is mielőbb jászol elé kívánkoztak, és az utas, naphosszat a kerekek fölött imbolyogva, illatozó pecsenyéről s egy messzely borról ábrándozott. Egyik A SZARVASHOZ, a másik A HUSZÁRHOZ címezte fogadóját, a harmadik a CSILLAG-nál vélte meglelni szerencséjét. Pávics János urambátyám pedig, aki szomorúságra hajlóbb lehetett, a temető szomszédságában vert tanyát. A vásártéren a VERES FOGADÓ, a Külmonostoron a VERESKERESZT fogadta be a fáradt és éhes utast, s HÁROM LILIOM néven külön vendégfogadójuk volt az izraelitáknak...

A mértékletességi egylet

„Kezdetben vala a fogadó" – idéztük a múltat –, de ez már nem a kezdet, hanem a virágzó reformkorszak, amely nemcsak mesepalotákat varázsolt elő, nemcsak tüneményes épületeket emelt és hidakat vert folyók fölött, de virágot hajtott Bacchus kebelbarátainak orrán is.

Kolozsvárnak két napilapja, féltucat hetilapja és képes folyóirata volt, s immár a második könyvüzlete nyílt meg; római katolikus gimnáziumokkal, református és unitárius főtanodákkal dicsekedhetett; volt könyv- és kőnyomdája, zenekonzervatóriuma, a Nemzeti Színház folyvást szilárdult: koszorú, taps, fáklyás zene tette feledhetetlenné Thália áldozói előtt Kolozsvár lelkes közönségét.

És természetesen növekedett a szesztermelés. A század elején, 1808-ban feleannyi árus mérte a pálinkát s vágta eladásra a dohányt, mint ahány „kopasztott" libát árult. A krónikás azonban mégis sóhajtva említi a szűkös szórakozási lehetőségeket. Midőn eljött a tél – panaszalja –, a pihenés, a vidámság időszaka,

az ifjú s meglett férfi, viruló hölgy és az élet javában levő nő örömre készülve vigadóba ment; az álarc pajzánkodása s a tánc szilaj kedvtelése volt az egyetlen kínálkozó öröm. Nem volt, ami a képzelmet megragadja, szépségével bájolja, költészetével fölemelje.

Az ötvenes évek elején már 126 kereskedőnek volt kocsmárlási joga, s így hát nem csoda, ha előbb–utóbb megszólalt a józanság hangja is. Nagy Ferenc 1844. augusztus 20-án nyomtatott körlevelet intézett a vármegyék főbb tisztviselőihez, arra kérvén feleletet, hogy kinek-kinek a kerületében mennyi pálinkát főznek s fogyasztanak el, s hogy milyen befolyást gyakorol a pálinkaital a nép erkölcsére és a bűnügyek szaporodására. Rá két esztendőre pedig megalakította a Kolozsvári Központi Mértékletességi Egyletet. A tagoknak a kötelező levélmintán az alábbi ígéretet kellett tenniük:

„A mai naptól fogva semmi néven nevezendő pálinkát, rozso! ist, puncsot, rhumot, arrachot nem iszunk, kivéve, ha az orvos rendeli egészségi tekintetből, amíg a betegség elmúlik· A pálinkaitalról másokat is lemondásra bírni igyekszünk."

Nem ok nélkül gyanítjuk, hogy már abban az időben is voltak megértő orvosok, s azt is sejtjük, hogy a lemondásra bírás olykor épp egy-egy kupica vagy több kupica rozsolis, puncs, rhum mellett folyt.

Messzi vizeken túlról akkoriban érkezett haza egy nagy férfiú, aki a józanság dolgát is józanabbul látta sok más embernél: Bölöni Farkas Sándor, az északamerikai utazó és naplóíró. Kortársai a szabadság bibliájának, remények ébresztőjének, nagy tettek ihletőjének tekintették útleírását. Széchenyi István szerint a könyv „haszna honosainkra felszámíthatatlan". Wesselényi Miklós úgy véli, hogy a magok, amelyeket Farkas Sándor elhintett, már csíráznak, s egykor bizonyára óriási fákká növekednek, George Barit pedig azt írja, hogy a könyvet a balázsfalvi szemináriumban is érdeklődéssel olvasták. A mű nemsokára újabb kiadást ért meg, majd rákerült a tiltott könyvek jegyzékére...

Biasini táltosai

Bölöni Farkas Sándor Európa nagy nemzeteitől s az Atlanti-óceánon túli új világból tanulta el a korszerű intézmények létesítésének módját és szükségességét. A politikai és a hírlapirodalom fölébresztette a népek közötti

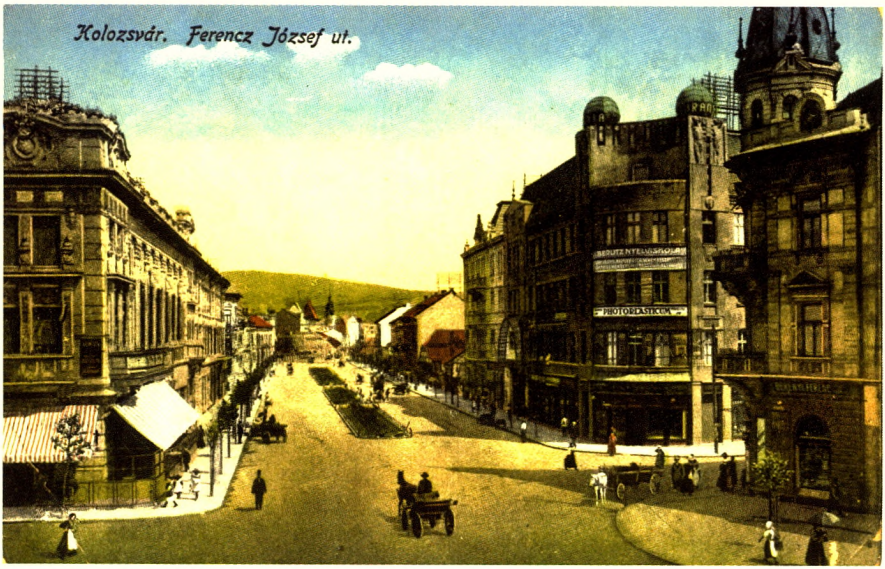
Kolozsvár. Ferencz József út.
PHOTOREASTICON

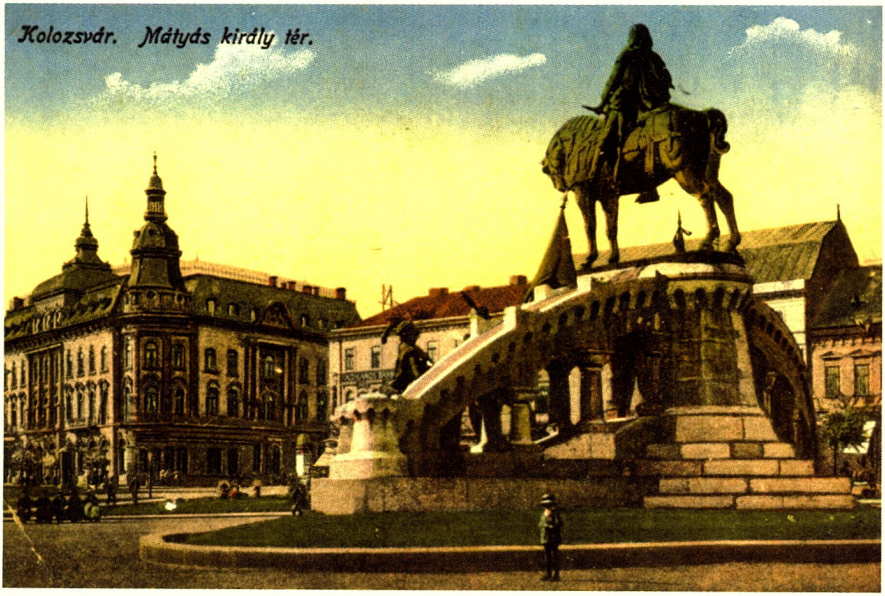
Kolozsvár. Mátyás király tér.

Kolozsvár. Igazságügyi palota.

Kolozsvár. Egyetem.

gyakoribb érintkezés vágyát, és a gondolatok és eszmecserék nagy forgalmát. Bel- és külföldi utazók jöttek-mentek, s Kolozsváron nem volt őket ízléssel, kényelemmel elfogadni képes szállóhely, csak régi szabású vendégfogadók. Bölöni mindezt elpanaszolta talján barátjának, Biasini Kajetánnak, a híres vívómesternek, s arra ösztönözte, hogy nyisson szállodát, mint más városokban van, állítson bérkocsit, rendezzen bálokat a közönség mulattatására, hogy az osztályok egymáshoz jobban közeledjenek, és az egyenlőségre megérjenek.

A derék olaszban volt üzleti érzék. Egymás után hozta létre a polgárosodás és a műveltség mindennapi intézményeit. Helybeli közlekedésre fölállította a bérkocsit, távolira, a Kolozsvár–Budapest s a Kolozsvár–Szeben–Brassó–Bukarest közötti útvonalra a gyorskocsit. Régebb ugyanis a fuvarozást kelet felé román fuvarosok végezték, magas kerekű, nehézkes, ponyvás szekereik elébe 6–8–10 ló volt befogva. „Úgy éreztük magunkat az első ülésekben – emlékezik Podmaniczky Frigyes báró –, mint mesében az az ember, aki hogy ébren maradjon, magát tövissel rakatá körül." Biasini táltosai 1836-bon az addigi három nap helyett tizennyolc óra alatt röpítették át a tízszemélyes fogatot Kolozsvárról Nagyváradra. Minden vasárnap indult egy-egy gyorsszekér a pesti Tigris szálloda elöl, a Szél utcából, és szerdán délután érkezett meg a kincses városba.

1842. május 1-jén ezt az utat tette meg Vahot Imre, Petőfi verseinek első közreadója, a pesti konyhaművészet és kocsmavilág legalaposabb ismerője. Ő is Biasini „passagerjének" állt be, s együtt érkezett Erdélyi János költővel, aki annyi sok szép költeménnyel áldozott annak a földnek, amelytől a nevét kapta. Most is fölsóhajtott:

Üdvözöllek, Erdély, bérceid között,
Lelkem feléd már úgyis rég sóvárog...

A nagy képességű és élelmes Biasini úgy vélte, hogy ha valaki fuvarozza az embereket, hát magának fuvarozza, s a személyszállítás megszervezése után más vállalkozásba kezdett: megvette a Szacsvai-féle fogadót a Kültorda utcában, s előtte a só-útig hat öl széles helyet foglalt le. Az a célja, mondta a régebbi vívómester, aki máris odahaza érezte magát, hogy minden kisebb és nagyobb állású és sorsú utazók teljes megelégedéssel szállhassanak oda, ami a város díszét és becsét emelje. Mivel pedig más városok példája szerint szükséges, hogy

a kávéházak előtt padok és asztalok legyenek, hova az úri utazók és vendégek leülhessenek és hírlapot olvasva maguknak üdülést szerezhessenek, a helyet elegyengettette s fákat ültetett, hogy azok adandó esetekben a dühös bivalyoktól is védjenek. ... A gyorskocsi negyedik esztendejében megnyitotta szép és kényelmes szállodáját, kibérelte a város vigadóját, divatba hozta a virág- és narancsbálokat, s amint azt az Erdélyi Híradóból tudjuk, olyan előkelő vendégei voltak, mint bajor generál Hertlin báró és Ghika György herceg. No meg Petőfi, aki 1847. október 21-én, mint nászutas étkezett Kolozsvárra, ahonnan ezt írta barátjának, Kerényi Frigyesnek:

> *Midőn beértem Kolozsvár külvárosába, hirtelenében azt gondoltam, hogy Debrecenbe jutottam: apró parasztházak s az utcán feneketlen sártenger; de amint berobogtunk, a magyar-kapu alatt a városba: megváltozott a világ, s nagyot lélegzettem örömemben, hogy istennek hála csalódtam ... benn valék a kicsiny, de élénk és kedélyesen tarka Kolosvárban, melynek utcáit most gyönyörrel szemlélem a Biasini fogadójának egyik ablakából ...*

Különben a derék olasz, aki oly sok jót tett Kolozsvárnak, az 1841–1843-i országgyűlés ajánlatára nemesi rangra emeltetett.

Hangolnak a muzsikusok

A muzsikusokkal emlékezet óta nem volt baj, de az 1848-as esküdt községi gyűlésben Diószegi Vas Sámuel fölpanaszolta, hogy az első karbeli zenészekkel nem tud egyezni, oly rendkívüli fizetést követelnek. A tanács maga elé hívatta a cigányokat, engedékenységre intette őket, és azok sok húzódozás után egy estére 50 váltóforintot elfogadtak. De ügyük mostantól napirenden volt. Panaszkodtak, dicsekedtek, mentegetőztek, fogadkoztak, előnyökért folyamodtak. Még hazaszeretetüket is bizonygatták, ami nem is volt túlzás: Ditzi Károly vajda és Pongrácz Lajos, a Kolozsvári Zenész Társaság igazgatója ugyanis a huszonöt tagot kitevő zenekar nevében azt kérte, hogy az új törvény szerinti újoncállításra ne kényszeríttessenek, hanem mint régen is, az egész kolozsvári zenekar két újoncot pénzen fogadva állíthasson... mert igen nehéz egy zenetestületi tagot kiképezni; ők egy évtized óta úri pártfogás és a saját áldozataik által arra igyekeztek, hogy ebben a szép városban a zenészeket

mint csak kitartó munkával tökéletesíthető művészeket minél magasabb fokra emeljék, muzsikájukkal vígságot és megelégedést szerezzenek. Ifjaik nemcsak a honi, de a külföldi zenészek dalt alkotó és versenyző művészeivel is bátran szembeállnak, vészes időben pedig hazájukat vérükkel és életükkel védelmezni legszentebb kötelességüknek ismerik el...

Egy legendás főpincér és Bem apó prímása

Ellobbant a forradalom nagy lángja, fogcsikorgató düh, vér és fájdalom sötétlett a nyomában. Milyenné lett a polgári élet, amely oly szép virágzásnak indult három évtizeddel azelőtt? A nemesség visszahúzódott vidéki birtokaira, és a „csak azért is átvészeljük" összehúzott szemöldökű türelmével, tétlen ellenállásával böjtölte ki a jobb napokat, amikor a bosszúálló őrjöngés után talán méltányosan egyezkedni lehet majd a császárral. Minek és kinek is nyitottak volna kávéházakat, amikor a besúgók tekintete még a kávéscsészéket is gyanakvón tapogatta körül, s egy följegyzés szerint a sétabot támadó fegyverré avanzsált. A mélyen izzó fájdalmat a kocsmárlási joggal bíró iparosok oltogatták: 1643 iparosból 102 volt ser-, bor- és pálinkaárus.

A kávéházi, éttermi életet az egyletek, „klubok" pótolták abban az időben. Ott volt a NEMZETI KASZINÓ, amelyet még Bölöni Farkas Sándor hívott létre, a TÁRSALKODÓ és a TIVOLI, Szeliga József étterme, ahova az urak be-beültek tarokkozni, adomázni. Később, a kiegyezés éveiben az egyletek társadalmi rétegződés szerint alakulnak. Az ÚRI KASZINÓ báró Jósika házában volt, ott évi díjként 25 forintot szedtek; a POLGÁRI TÁRSALKODÓ a báró Apor ház felső emeletére költözött 1843 óta, s évenként 9 forintért lehetett látogatni; az IPAROSOK EGYLETE a Nagypiac soron, a Hincz házban rendezkedett be, és 138 rendes tagjától mindössze 4 forintot követelt. Biasini szállodájában és éttermében is megnőtt a forgalom, s előkelő, sőt híres vendégek dolgában csak a NEMZETI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLŐ kelhetett vele versenyre. A *Kelet* című napilap 1879. szeptember 12-i száma szerint Kolozsvár közönségére páratlan élvezet vár, mert Joachim, a hegedűkirály, és Brahms, az európai hírű zongoravirtuóz és zseniális zeneszerző még a hó folyamán Kolozsvárra jön, és hangversenyt ad. Olyan szerencse ez, amellyel csak Liszt látogatása vetekedhet...

A hatalmas sikerű hangverseny után Brahms és Joachim a város néhány vendéglátó előkelőségével és zenei kiválóságával a Nemzetibe ment át vacsorázni, ahol Bem apó egykori prímása, Salamon János muzsikált. A szálloda és étterem a későbbi New York helyén állott, és egyemeletes épület volt. Brahmsnak gazdag tapasztalatai lehettek már a magyar cigányzenéről, de Joachimot bizonyára hegedűsként is jobban érdekelte most a sírva vigadás mesterének játéka. Salamon János nem is vallott szégyent, sőt úgy játszott, hogy Joachim az egyik szám után odahívta magához, kezet szorított és koccintott vele; de ez csak az egyik emlékezetre méltó dolog, mert ami utána következett, az sem igen fordult elő akkoriban a világon. Miután a két nagy vendég megvacsorázott és tíz óra körül pihenni indult, a lépcsőn fölfelé lépdelve megállt, mert tisztán hallotta, hogy valaki Bach Chaconne című, szólóhegedűre írott művét játssza. Egymásra néztek: vajon ki lehet az? Talán másvalaki is koncertezik Kolozsváron rajtuk kívül? A portán érdeklődve végül azt a meglepő választ kapták, hogy a hegedülő nem lehet más, csak a szálló főpincére, akit Nagy Gábornak hívnak.

Mindezeket a 85 esztendős Lakatos Pista bácsi közléséből tudjuk, aki építész és zenetörténész egy személyben. Azt is ő meséli el, hogy a legendássá vált főpincér egyike volt Kolozsvár legjobb műkedvelő hegedűseinek, s vonósnégyese rendszeresen szerepelt a jótékony célú zenei rendezvényeken.

A század végén lebontották a Nemzeti Szálló egyemeletes öreg épületét, s Pákéi (Pékey) Lajos, a kiváló építész, a Mátyás-szobor talapzatának és az unitárius kollégium épületének tervezője megbízatást kapott egy világvárosian előkelő és kényelmes szálló megtervezésére. Így épült fel a HOTEL NEW YORK eklektikus stílusban, s a századforduló táján emelt más házak között mindmáig belvárosunk egyik legtekintélyesebb épülete. Az önérzetnek ezzel a felhőkarcolójával mintha új korszak nyílna meg és sorra nyitná a vendéglők és kávéházak, éttermek, éjjeli mulatók, kaszinók, klubok, egyletek ajtait. Hiszen a századforduló puszta szóból világhangulattá vált; annak a kifejezőjévé, hogy valami végképp és fájdalmasan elmúlik. A polgárság azonban végre nagykorú lett, megszabadult a felsőbb rétegek gyámkodásától, mind erősebben hallatta hangját a politikában, s átvette a szót az irodalomban. A századforduló embere a teljesebb megismerésre törekedve egyebek között fölfedezi a szagok és az ízek birodalmát és az érzékterületek egybejátszását. Aztán meg a polgárság ott akart lenni a friss hí-

rek forrásánál, véleményt akart mondani a világ alakulásáról, s számára minden új kávéház, bensőséges gyülekezőhely szellemi nyereség volt; a kereskedelmi utazóknak, birtokosoknak, közvetítőknek pedig mindezen felül még anyagi nyereség is.

Pillantsunk bele a New York szálloda és kávéház vendégkönyvébe: Gróf Bethlen Árpád birtokos, Pékty Ferencné birtokosné, Majevsky Sándor lovag, birtokos; Báró Bálintitt József birtokos, id. Daniel Gábor főrendházi tag; Sargati Sarolta magánzáné, Deés; Winkler Ottó utazó, Lipcse... Talán ehhez az 1897-es bejegyzéshez hasonló előkelő névsor az oka annak, hogy a város egyszerűbb polgárai elérhetetlenül fényűzőnek képzelték a New Yorkot, s hogy mindjárt megnyitása idején egy kedves és tanulságos anekdota született róla. Eszerint egy rangrejtve utazó nemesember, aki tájékozódni kívánt a közállapotokról, betévedt ebbe a ragyogó kávéházba, és egy csésze feketét kért. A pincér azonban, miután végigmérte szerény öltözetében, szóba sem akart állni vele, amíg frakkban s lakkcipőben nem jelenik meg. A rejtélyes vendég szó nélkül távozott. Egy óra múlva a legelőkelőbb öltözékben tért vissza, egy veder kávét kért, és mindjárt belegyömöszölte sujtásos- zsinóros mentéjét: „Nesze, ruha. igyál kávét, mert neked hozták, nem nekem!" – kiáltotta.

A góré támogatást esd

Amikor Kelemen Lajos, a híres erdélyi történész, K. Fodor Jánossal 1902-ben kiadja a Kolozsvári kalauzt, már egy polgárosodó nagyváros házigazdájaként vezeti az idegent és ajánlja az egyfogatú és a kétfogatú bérkocsit, amely a vasúttól a városba visz, onnan pedig kívánságra a Vigadóba, a Színházba, hangversenyre vagy más előadásra. A NEW YORK-ban és a KÖZPONTI-ban, ahol elsőrangú konyha és kávéház van. (...) Megtudjuk, hogy Biasini turistaszállójában a gyertya külön 30 fillér, hogy meg lehet szállni az ANGOL KIRÁLYNŐ-nél is, de a szerényebb igényűek jobban teszik, ha egyenesen a MAGYAR KORONÁba indulnak.

Aki enni és inni óhajt, annak rendelkezésére áll az Úri kaszinó, a Központi, az Iparosok háza, a Pilseni ősforrás, a Kispipa, a Hercegovina, a Sétatéri kioszk és a Csizmadia-szín. A kávéházak közül a legelegánsabb a Kikaker új helyiségével és szecessziós festésekkel, utána következik a Nagy Gáboré, a Bánffy ház

udvarán kerttel, az Európa, ahol főként hideg étkeket és palacksört szolgálnak fel, az Orient, a Hungária és a Szecesszió. Kolozsvár élénk kultúrváros, de lakóinak száma még 1910-ben is csak hétszázzal haladja meg a félszázezret. Ehhez viszonyítva gyanús gyorsasággal szaporodnak a kávéházak: ha átlapozzuk a korabeli újságokat, észrevesszük azt az ijedtséget és zavart is, amellyel egy-egy újsütetű tulajdonos reklámoztatja frissiben megnyitott üzletét. Némelyikük már nem is csak kéri a közönség támogatását, hanem pártfogásért esd, mint például Heiman Sándor, a JÓKAI KÁVÉHÁZ tulajdonosa, aki reggelig nyitva tart, és a farsangi idény alatt éjfél utánra friss korhelylevest ígér mindenkinek, bizonyára függetlenül attól, hogy nála kedvesedett-e meg a vendég, vagy már betintázva jött hozzá.

Vannak azonban fölényes és magabiztos vállalkozók, akik nem félnek sem versenytől, sern válságtól, s a holnapot még a mánál is pezsgőbbnek látják. Ilyen a CZELL FRIGYES ÉS FIAI brassói cég, ez megvásárolja a legrégibb sörgyárat, amelyet a monostori rend létesített 1579-ben. Az összes éttermeket és mulatóhelyeket ő látja el a híressé vált Czell-sörrel, s maga is csarnokot nyit a város szívében, a Mátyás király téren.

A Rónai-mutatóban, amely Biasini szállodájának a keretében nyílt meg, az első magyar kabaré- és varietétársulat a világ legnagyobb csodáját ígéri Aga, a lebegő hölgy személyében, míg a sétatéri kioszkban Földesi Szerén, az első magyar cigányprímásnő muzsikál.

Egyébként egy csésze törökkávé ebben az időben 20 krajcár volt, egy pohár sör 7 krajcár.

Az imént fölbukkant az egykori Nemzeti szálloda és étterem legendás főpincérének, Nagy Gábornak a neve. Ekkor már a Központi szálloda, kávéház és étterem tulajdonosa, s új szakmájában is őt övezi a legnagyobb tisztelet és megbecsülés. A művészlelkek nem a New Yorkban, hanem őnála szállnak meg, a világ bármely részéből érkezzenek is: ennél a művelt, zeneértő embernél érzik a legjobban magukat, aki a vendéglátóipar valóságos reformátora. Ő javasolta elsőként azt is, hogy Kolozsváron nyissanak külön iskolát pincérek és szakácstanulók részére, s abban tanítsanak illem- és fölszolgálás tant, szakácsművészetet, borászatot, pincészetet, üzleti kalkulációt, könyvviteli ismereteket, idegen nyelveket, s csak az iratkozhassék be a szakiskolába, aki elvégezte a négy középiskolai osztályt.

Nagy Gábor oly kiemelkedő egyénisége volt a város polgárosító törekvéseinek, mint a maga idejében Biasini. Nem csoda, hogy halálakor Dr. Nagy Károly református püspök búcsúztatta, s az összes cigányzenészek egyesített zenekarának gyászindulója kísérte.

Világháború lett, kérem

Nem múlik el évszak, hogy Kolozsváron ne nyílna ismét egykét újabb vendéglő, kocsma. Pedig akkor már baljós várakozással volt tele a világ, ha nem is lehetett sejteni, hogy Szarajevó miféle tragédiának lesz az első jelenete. A vendéglősök 1914. január 3–4. között Marosvásárhelyen kongresszust tartottak, és figyelmeztették a közvéleményt arra, hogy a pénzügyi hatóságok korlátlanul osztogatják az italmérési engedélyeket, aminek következtében egyik vendéglő a másik után megy tönkre, s azt is hangoztatták, hogy az iparág létét alapjaiban érinti a vasárnapi általános munkaszünet.

A méltatlankodók hangját azonban hamarosan elnyomta ágyúdörej, és a Vendéglősök Naptárában Vénfogadós álnéven valamelyik irodalombarát kávés vagy főpincér poémát írt a nagy drámáról:

Világháború lett, kérem, amelynek parázsa
A föld minden csücskét lángra lobbantotta

Egy másik évfolyamban viszont már a francia konyha legújabb különlegességeire hívja fel a figyelmet a szolgálatos ínyencmester; közöttük elsősorban a szamár-, macska- és lóhúsra, a kutyahússzeletkékre és a patkányból készült csemegékre, mintha a párizsi kommün válságos napjait akarná cinizmusból fölidézni.

Bizony nem ment valami fényesen a vendéglősöknek és a kávéház tulajdonosoknak sem, hiszen hús hiányában alig lehetett összeállítani egy tisztességesebb étrendet, a kávékészlet pedig oly kicsi volt, hogy déli félháromtól este nyolcig nem volt szabad feketét kiszolgálni. A Malom utcában, a Szénatér környékén s a város néhány eldugott részében lómészárszék- és hentes telep nyílt, de hűtőgépek nem voltak, és annyira tisztátlanul kezelték a húst, hogy a város lakói felhördültek, és a sajtóban körriport jelent meg ezzel a kiáltó címmel: *Döghústelepek a belvárosban!*

Aztán kikezdte a vendéglátóipart száz más baj is. A kolozsvári pincérek helyzetük javításáért mozgalmat indítottak, rögzített fizetést és százalékot akartak.

Mert igazságtalan, mondották, hogy míg a nagy kávéházak pincére 500-600 koronát is megkeres, a fölszolgáló pincér három hónap alatt a markába csúsztatott borravalóból sem tud egy cipőre valót összehozni.

Ebben a hangulatban szinte komikusan hatott a kéttucatnyi kávéház és vendéglő előkelősködő címe: THALIA, EURÓPA, GRAND CAFFÉ, WESSELÉNYI, HINDENBURG...

A Jókai utcában, sarokra építve működött a TRANSILVANIA kávéház, amely szerény táblácskán hirdette előkelő nevét. Kilencszáznégytől a háború befejezéséig sok kézen ment át, legutoljára a Giza nénié volt. Neszményi Böske tíztagú női zenekara muzsikált esténként a kávéházban, de a hölgyek szívesebben ültek az, asztaloknál fiatal tisztekkel és uradalmi tiszttartókkal, mint amilyen szívesen és jól muzsikáltak. Giza néninek sok baja volt a rendőrséggel és az erkölcsös riporterekkel a lányok miatt, akik sehogy sem akarták tűrni, hogy a rendőrség beleszóljon az életükbe. Giza néni akkor jött ide – mondja a nosztalgikus riporter –, amikor a háború kitört, s akkor ment el, amikor Linder hadügyminiszter „Nem akarok több katonát látni!" kijelentése pontot tett a végére. Nem lehet tudni, hogy volt-e valami összefüggés Linder kijelentése és Giza néni távozása között, elég annyi, hogy szélnek eresztette a lányokat, és eladta a kávéházat.

Tovább virágzott azonban a várfal tövében, a Búza utcában a város legelegánsabb és legdiszkrétebb mulatója. Ide jártak valamikor a kolozsvári notabilitások, legtöbbnyire tisztes és nős emberek... Szépen berendezett hely volt, tükrökkel, pálmákkal. Nagy társaság jött itt össze annak idején. A szegletekben úri murik folytak, 60–100 koronában számítottak egy üveg pezsgőt, s gyakran megesett, hogy valaki egy ezrest hagyott ebben a mulatóban. A legjobb palik közé tartozott egy gyáros, akinek a neve aranybetűkkel volt beírva a mulató történetébe...

A búskomor flekkenkirály

Rápolti József, a népszerű flekkenkirály a kolozsvári elmegyógyintézet lakója lett 1922 nyarán. Az utóbbi idők rossz üzletmenetei tették tönkre — szüntelenül panaszkodott kartársainak, hogy vendéglője nap nap után ráfizetéssel dolgozik, s ez úgy megviselte, hogy búskomorságba esett; aztán hirtelen kitört rajta a téboly, és be kellett szállítani az elmekórházba. Ugyanez év október elején Szinetár

József, a DACIA kávéház tulajdonosa feloszlatja üzemét, és tizenegy üzlethelyiséget szab ki belőle. Hasonló gondolattal foglalkozik Falk Imre, a PARK KAVÉHÁZ góréja is. Rá egy esztendőre Kassay Károly, az EURÓPA kávéház tulajdonosa, nem bírván a fokozódó költségek terheit s a nagy adót, annak ellenére, hogy a kávéháza a főtéren egyedülálló üzlet volt, eladta az Albina banknak. E válság megértéséhez tudnunk kell azt is, hogy Costin pénzügyi főtisztviselő az ugyancsak válságba jutott román opera támogatására kétszáztól négyszáz százalékig emelte a vendéglők és kávéházak zenei adóját. A tulajdonosok száztagú küldöttsége tiltakozást jelentett be, és sztrájkkal fenyegetőzött, végül is a háború alatt bevezetett napidíjat a prímás esetében ötvenről harmincra, a többiekét huszonötről tízre csökkentették, azzal az érveléssel, hogy a zenészek a napidíj mellett továbbra is tányéroznak.

Erre aztán Puskás Béla, Körösi Dudu és a többiek bemondták, hogy eltörött a hegedű, vagyis sztrájkot hirdettek... A pincérek 20%-ot követeltek a jövedelemből, a tüdőbetegek számára szanatóriumot s a 19 évesnél fiatalabbak részére az éjjeli szolgálat eltörlését. Ezek a mozgalmak elsősorban mégis a vendéglátóipar fejlettségét bizonyítják, mint ahogy az is becsületére válik Kolozsvár városának, hogy 1922 tavaszán megjelenik a Hotel című lap első száma, amely beköszöntő soraiban együttműködést hirdet a szállodások, vendéglősök, kávések, cukrászok, kocsmárosok között. Egy esztendő múlva pedig új folyóirat indul be *Alimentatia — Élelmiszer* címmel.

Vargabéles repülőgépen és a tizennyolc karátos húsleves

Krónikánk vége felé közeledvén hadd szóljunk inkább mégis a boldogabb időkről, amikor egy enyedi bortermelő gazda a hordójára fölugorva szétkiáltozta, hogy csak egy lej litere a tisztán kezelt Leánykának, míg kissé odébb tőle huszonöt baniért árulták a tojást.

A húszas évek második felétől az ismétlődő gazdasági válságig s annak kiheverése után a második világháború előestéjéig új föllendülés következett az egész ország s Kolozsvár életében is. 1930-ban már 29 étterem, 7 nagyobb kávéház, 14 cukrászda és 12 szálloda volt bejegyezve; a lakosság száma 98 555.

A kávéház most már valóban az a hely, aminek szánták: friss értesülések forrása, vélemények cserehelye, eszmék pezsdítője, vitafórum, fáradt idegek pihen-

tetője, távirati iroda, apró kölcsönök kamat nélküli hitelbankja, szabadegyetem, facéroknak és vékonypénzűeknek második otthon, hiú embereknek színpad, amelyen tetszés szerint bármikor fölléphetnek, hogy magukra tereljék a figyelmet. Mesélik, hogy például Szabó Dezső, noha szűkmarkú volt, bőséges borravalót adott a New York-beli pikolónak, csak hogy valahányszor társaságban látja, bizonyos időközökben menjen oda az asztalához, hajoljon meg, és szóljon így: „Szabó Dezső író urat kéretik a telefonhoz!"

Különben a két világháború között a kávéházak nevezetesebb irodalmi események színterei is voltak: az Unió utcai nagykávéházban állott a *Helikon-asztal*, ahol a folyóirat s a *Pásztortűz* szerkesztői, vidékről belátogató munkatársai is megfordultak; az Európa kávéházban volt asztala S. Nagy Lászlónak, a leghosszabb életű erdélyi lap, az *Erdélyi Szemle* főszerkesztőjének; a New Yorkban pedig a *Korunk* asztala és társalgási szeglete, a *Dumaposta* már a maga idejében fogalommá vált, hiszen ott itta feketéjét a Mord Major: Gaál Gábor.

Az óvári KISPIPÁban főtt a világ legfinomabb, tizennyolc karátos aranypötytyöktől ragyogó húslevese. Borbáthné főzte ezt a csodálatos húslevest, mint ahogy ő volt a párolt és sült húsok leghíresebb szakácsnéja is. Akik megszokták a konyháját, követték őt életének minden fordulóján, s még akkor is nála étkeztek, amikor a háború után, csábító kis vendéglőjét föladva, a lakásán terített meg naponta négy-öt tucatnyi rajongójának és tisztelőjének.

Élt akkoriban Kolozsváron egy alacsony, vékonyka ember, Szita Károly urambátyám, neves karmester és zenetanár egy személyben. Nem lehet tudni, hogy a neve hasonult-e hozzá, vagy ő a nevéhez, mert úgy mondják, valóban szitakötőhöz hasonlított. Ennek ellenére nagyevő volt, soha be nem telt a jó falatokkal.

Akkoriban vette volt át a CSIZMADIA SZÍN-t a Szentegyház utcában az ugyancsak alacsony, de 110 kilós Orosz bácsi, aki önérzetes ember volt, s lehetetlennek tartotta, hogy a felesége konyháján jól ne lakjék ez a semmi kis karmester. Meg is hívta ebédre, részint szánalomból, részint becsvágyból. Szita Károly evett, evett, sokáig és sokfélét, végül elvörösödve zavartan falállt, hogy ő mindent köszön, de most már mennie kell. Orosz bácsi sértődötten kérdezte:

– Ugyan hova siet úgy?

Szita szomorúan nézett maga elé.

– Valahol csak ebédelnem kell...

Lehet, hogy a sok finomsággal nem tudott betelni, az ajzotta föl ezúttal is: a vegyeskáposzta, a háromszínű-tál, amely a Csizmadia színnek ebben az időben különlegessége volt.

A Kispipáéval vetekedett ebben az időben a DARVAS-féle vendéglő hírneve, s ha egyszer megírják az erdélyi gasztronómia fejlődését, azt a családot külön fejezet illeti meg benne. Darvasék legpompásabb s máig is utánozhatatlan különlegessége a *vargabéles* volt, s aki megkóstolta, azt mondja, hogy utána hiába kísérletezett ő maga is, hiába tért be száz más előkelő konyhára, mert olyat többet nem evett. S ne gondoljuk, hogy ez túlzás, mert Darvaséktól még a háború alatt is repülőgépen vittek friss vargabélest Pestre, ahol mégiscsak konyítanak valamit a sütéshez, főzéshez... Vajon mi lehetett a titka Darvas mamának? Valaki azt mesélte, hogy egy ízben nem kapván tehéntúrót, savanyított tejet vásárolt a piacon, hiszen már nem mondhatta vissza a rendeléseket. Ő maga füllesztette a tejet, abból készítette a túrót s a vargabéles oly kellemesen és eredetien édes-savanykás lett, hogy ezután mindig ezt a módszert használta. Másrészt pedig a gyúrt tésztát szinte pehelyszerű vékonyra nyújtotta, *megtépte,* mint a tollat, amitől a sütőtálban egészen laza, könnyű, foszlós lett... Egyébként Darvas néni a három gyerekének hagyatékként egy-egy szakácskönyvet adott a maga száz eredeti receptjével...

Hogyan sírok én, gazember?!

A ZOKOGÓ MAJOM épülete ma már nincs meg, de tovább él a romantikája. Valamelyik napon, amikor a romos és poros telek lábánál megálltunk s kissé megilletődve pillantottunk a téglarakásokra, azon tűnődtünk, hogy is fűzhet annyi embert oly sok emlék, hála és szeretet ehhez a zsebkendőnyi helyhez, amely a megszépítő távlatból az emberi fölszabadultság és otthonosság katedrálisa lett? Bár lehet, hogy e távlat nélkül is valóban az volt. Mert Androvics, aki a harmincas évek vége felé nyitotta meg üzletét a vármegyeháza szomszédságában s pár percnyi járásra a nyári színkörtől, maga is mélyen demokratikus érzelmű, fölszabadult ember volt, aki abban lelte örömét, hogy kicsi vendéglőjét fiatal tanárok, hivatalnokok, mindig éhes és szomjas színészek, írók és újságírók meleg fészkévé, vonzó otthonává varázsolta a maga személyiségével.

Bármiről folyt is a vita, ő sosem szólt közbe, hogy ne veszélyeztessék üzletét túl liberális eszmék szétharsogásával, hanem épp ellenkezőleg; teljes védelmet nyújtván minden szabadgondolkodónak, éberen fülelt az utca felé, s ha gyanút fogott, mindjárt odaintett valamelyik asztalhoz, s a borospohár oltalma alatt konspiráló emberek egy lendülettel már át is léptek az ő lakásába, amelyet épp e célból csupán egy függöny választott el a vendéglőtől. Közben Androvicsné, a kedves Mamuka, aki részt vállalt ebből a misszióból, buzgón hordta a nagy tál csipkésen rezgő főtt húsokat e szellemes és tehetséges szegénylegények elé, mintha a fiai volnának, s javarészükkel tegeződő bizalmasságban is volt, így szólván hozzájuk: „Egyetek, hé, ne éhezzetek, mint otthon!" Tulajdonképpen ez a romantikája a Zokogó majomnak, s nem az, hogy ott az erdélyi konyha ismert ínyencségein kívül valami más különlegességet is lehetett kapni.

Zokogó majom... De vajon ki volt a névadó? Én, amikor regényem címéül kölcsönvettem a szellemes firmát, amelyről úgy éreztem, hogy Kolozsvár sorsát, történelmét jóban és rosszban egyaránt kifejezi, azt a változatot éreztem hitelesebbnek, amely szerint Hektornak, a pikolónak volt ebben a legnagyobb, a kezdeményező szerepe. Állítólag ő mondta a tartozás törlesztéséért kunyeráló szódavizesnek, hogy a góré fizetésképtelen s különben is most épp *kolerás,* vagyis bánatában betintázott, és ott sír a biliárdasztalra hajolva, mint egy majom. Androvics úr meghallotta ezt, és lecsapott a cipószájú pikolóra. De hadd idézzük a többit a *Zokogó majom* című regény prológusából épp attól a pillanattól kezdve, amikor Androvics fölkapja a dákót:

– Hogy sírok én?!... Mondd csak ki még egyszer! ... Hogyan zokogok?! Mint egy majom? ... Vagy tán gorillát köptél ki a szádon?!

A vendéglős hol jobbra, hol balra vágott, aztán a mozdulata elakadt, s csak állt nagyra kerekített szemmel és fölhúzott szemöldökkel: valami tétova öröm csiklandozta meg.

– Szóval zokogó majom? ... Hát persze! ... Erre régebb is gondolhattam volna! ...Zokogó majom... Zokogó majom...

Aztán akkorát kiáltott, hogy a padló szinte földobta a pikolót. Mikor Hektor odabátorkodott, így szólt hozzá:

Cluj Piața Unirii cu Hotelul „New-York" – Egyesülési-tér-részlet a „New-York" szállodával

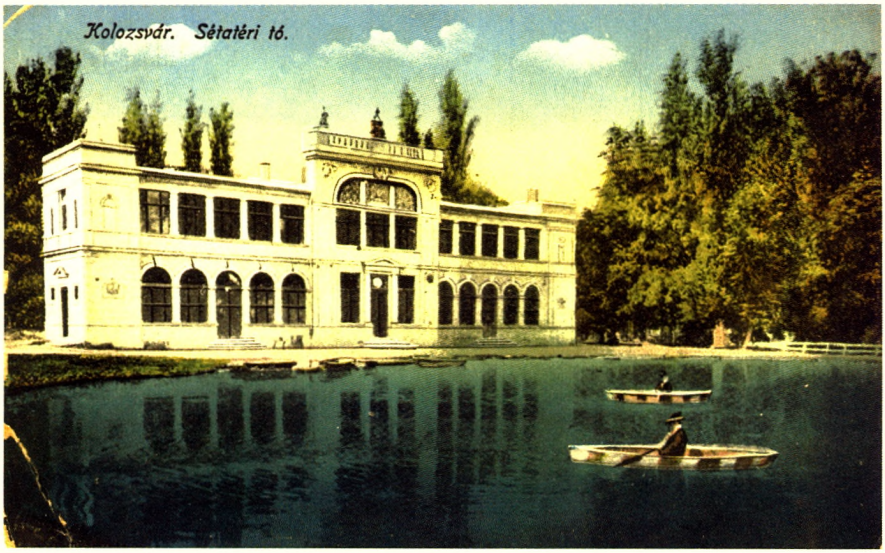

Bálintné Kovács Júlia tanulmányát díszítő kolozsvári képeslapok (1910-es évek) dr. Issekutz Sarolta képeslapgyűjteményéből kerültek felhasználásra.

– Ebben a pillanatban elnyargalsz Grátzhoz, a firmafestőhöz és megmondod, hogy hívatom!

Miután pedig a kispincér kifordult, Androvics úr kerek potykaszájjal kacagni kezdett, majd a biliárdasztalra borult, és hangosan felzokogott...

Profán templomok

Magányosan kószálok Kolozsvár ódon utcáin... Bepillantottam városom néhai vendéglőinek, kocsmáinak, kávéházainak világába. Mennyi ember, mennyi arc a zsivaj, a pecsenyefüst és a csörgő poharak mögött: vidámak és szomorúan tűnődők, kékre borotváltak és szakállasak, előkelőek és gyűrt kalapúak; tanárok, kishivatalnokok, színészek, napidíjas szerkesztők, akik hálásak egy jó falatért, egy aranyló szikrákat szóró fröccsért, egy eredeti véleményért, egy meleg pillantásért. Mint ahogy a művészet elsősorban a megbántottaké, a sérülteké, úgy őket fedi gyógyítóan a kisvendéglők, olcsó kávéházak homálya, ahol a néhány krajcáros illúzió mindig föltáplálja bennük a fogyatkozó hitet, a reményt, az életszeretetet és az emberszeretetet. Az ő profán templomuk ez a sok kis üzlet, ahol társaikon kívül csak a bádogsöntés visszhangozza egyelőre a véleményüket amelynek kifejtésében el-elakadnak, amikor a HITEL alatt megpillantják a festett almát.

Kellett nekik a közösség és a közönség, ahol a figyelő tekintetek fényében néhány percig fölváltva szónokok és bölcselők lehettek a maguk fél bora és kis szódája mellett, vagy kávéscsészéjük távoli titkokat szétpárologtató illatában; ahol lehettek: VALAKIK, akiknek a véleményétől függ a világ további menete, miközben a pincér a kötelező udvariasságba beszámítja a feltétlen egyetértést s a jóváhagyó bólogatást. Ezek az emberek nem tudtak volna megmaradni szobájuk négy fala között. A visszanyelt szavak rozsdás szögei előbb-utóbb kiszúrták volna a mellüket, ha időnként nem találkozhattak volna a maguk Fórumán, hogy kifejtsék véleményüket az élet menetéről és az egyedül üdvözítő eszmékről. Így hát ők köszönhetnek a legtöbbet ezeknek a borral, császárkörtével, keleti kávéillattal megszentelt helyeknek: talán az életben maradásukat is.

Az utóbbi évtizedek fejlődése sok újdonságot hozott a világon, s nálunk is; de hova lettek azok a kis szegletek, ahol két ember békében, csendben,

bensőséges hangulatban véleményt tudott cserélni? Azoknak az asztaloknak vasalásillatú hófehér abrosza egyre távolabb lebeg az időben, mint a tányérnyi bárányfelhő, amely már a láthatár peremén dereng. Vajha rákönyökölhetnénk még, figyelőn, udvariasan, egymás véleményét áhítattal hallgatva...

Bálint Tibor

(Kövi Pál: *Erdélyi Lakoma*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. (269–285)

Interjú Bálintné Kovács Júliával

– Mi az az „örmény vírus"?

– Az örmény vírus a világ legpozitívabb vírusa. Tudniillik, bekerül az ember agysejtjeibe, és azt arra ösztönzi, hogy gondolkozzék, ismerje meg múltját, emlékezzék őseire, és ahogy elkezdi ismerni őket, rendkívül büszke lesz rájuk... – hát ugyebár könnyű büszkének lenni egy hatezer éves kultúrára...

Például bennem más népek vére is van, de azokat nemigen szoktam emlegetni, mert az örmény vírus annyira gazdag anyagot képes felszabadítani bennem, hogy ez teljesen lefoglal.

Nem tudom, hogy ez a vírus pontosan hogyan „dolgozik", de mindenesetre mozgósítja az intellektust, a szívet, az értelmet és az érzelmet, ami nem mindig jár együtt, de ebben az esetben együtt tud járni. Mert van olyan eset is, amikor az értelem ellentmond az érzelemnek. De itt nem, jelen esetben az értelem és az érzelem együtt tud munkálkodni. Ez egy olyan vírus, amely arra mozgósítja az agysejteket, hogy múltunk iránti alázattal, együttérzéssel, megértéssel és szeretettel –nemegyszer őszinte csodálattal és büszkeséggel vizsgáljuk meg, honnan jövünk és igyekezzünk őseink erkölcsi magatartását szem előtt tartva, értékeiket felmutatva kijelölni az irányt, amerre haladnunk kell.

Egy nagyon rövid utalást szeretnék tenni a most 80. életévében járó kiváló kirgiz író, Csingiz Ajtmatov: *Az évszázadnál hosszabb ez a nap* című , – szerintem Nobel-díjra érdemes – regényére, ahol például azt írja le, hogy az elnyomó, gyarmatosítani akaró hatalom a gyerekek fejére nyers báránybőrt húzat, hogy ne fejlődjék az agy, a felnövő „lény" maradjon tudatlan, ne ismerje, ne emlékezzék

a múltjára. Mint Aldous Huxley Szép új világában a szolgaságra „ítélt", arra úgy „kiképzett" gyermekek, akik ha virághoz, vagy könyvhöz akarnak nyúlni áramütés éri őket...

„Vedd el egy néptől a történelmét, és azt teszel vele, amit akarsz" – ezt a ma már szállóigévé lett mondást és gyakorlatot nagyon jól ismerik a más népeket gyarmatosítani akaró hatalmak...

A legnagyobb bánatom az, hogy nincs magyar vírus. Mert én úgy látom, hogy itt Magyarországon a nép egy része nem ismeri saját történelmét, kultúrtörténetét. Nem tudják, hogy honnan jöttek, és hogy merre kell menniük. Ha nem lenne igazam, akkor nem tagadta volna meg ez a nép saját véreit (és nem akármilyen, hanem a leghűségesebb véreit!) – 2004. december 5-én...

Az örmények, akik örményekként jöttek Erdélybe, mégpedig több mint 100 év krimi bujdosás és 170 év Moldovában töltött év után, Erdélyben nem véletlenül lettek magyarokká.

Szerintem kell, hogy legyen a magyar génekben, a magyarságban – nem azt mondom, hogy küldetéstudat, de valami –, ami az első keresztény néppel közös. Gondolkozzunk el azon, hogy itt, Európa közepén, teljesen idegen környezetben annyi „balsors" után meg tudtunk maradni annyi évszázadon át. És az örmények bizonyságot tettek arról, hogy „életüket és vérüket" is hajlandóak a magyar szabadság szolgálatába állítani. (Czetz János, Kiss Ernő, Lázár Vilmos, Pongrátz Gergely) Ezek a gének valamit jelentenek és jelenteniük kell számunkra, és az örmény vírus testvéreként mi örménymagyarok, akik magyarabbak vagyunk a magyarnál, talán kitermelhetnénk a magyar vírust is.

– Azt tudom, hogy Romániában is a rendszerváltás után lett egyáltalán lehetőség a gyökerek és nemzettudat ápolására. Hogy kezdődött ez a gyakorlatban? Mert úgy gondolom, hogyha most én Budapesten leülnék, és azt mondanám, hogy mondjuk, szerb ősömre hivatkozva létrehozok egy szerb közösséget, hát ez azért nem lenne egy egyszerű feladat.

– Az a helyzet, hogy Magyarországon az agymosás sokkal hatásosabb volt, mint Erdélyben. Erdélyben megmaradni magyarnak az egy vállalás volt. Tehát, mi nem azért maradtunk meg magyarnak, mert Magyarországon születtünk, hanem annak ellenére, hogy mindenki körülöttünk, még a politikától megfertőzött egyszerű kisember is azt akarta, hogy ne legyünk azok.

Minden dolog, amiért az ember szenved, az becsesebb, értékesebb. Magyarságunkat önmagunkba „belemartuk" mint fémbe a savat, hogy József Attilát parafrazáljam.

Tapasztalatból tudom, és minden bizonnyal más is így van vele, hogy azokra a kapcsolataira – barátságra, szerelemre – emlékezik inkább, amelyekért könnyet hullatott, amiét szenvedett.

Mi Erdélyben annak idején és most is kétszer tartottuk a szilvesztert, és éjjel egy órakor a „magyar" szilveszterkor vigyáz állásban és könnyes szemmel énekeltük a Himnuszt, vállalva hogy esetleg felelősségre vonnak érte...

Nemrég egy este Alföldi Róbert beszélgetését hallottam véletlenül, Katának hívták a beszélgetőtársát, akit nagyon szeretnék megismerni, mert abszolút lelkemből lelkedzett, amit mondott, hogy tudniillik ezek a magyarországi magyarok sokkal kevésbé magyarok, mint azok, akik a határon kívül élnek.

Én is úgy látom, hogy sokakban nagy érzelmi űr, sekélyesség van Magyarországon. Nem mozdul meg az érzelem, csak az értelem, és az értelem is sajnos csak a pénzre mozdul meg.

Lehet, hogy rosszul látom, és persze nem akarok általánosítani, de mondjuk a hangadó média – az írott sajtót nem ismerem –, de az elektronikusat hellyel, közzel igen, szóval ez a média a pénz uralmát, a sekélyességet, a butaságot terjeszti.

Nemrég hallottam, azt hiszem pont a Membránban, hogy 1999-ben megkérdezték az embereket, hogy a Karácsony mit jelent. Tehát, hogy miért ünnepeljük a karácsonyt. 35% tudta azt, hogy Jézus születését. Megkérdezték talán 2007-ben is, és akkor 17% tudta... Tehát ha itt tartunk! Talán a legnagyobb csapás, ami a magyarságot érte az utóbbi fél évszázadban, hogy a valláserkölcsi oktatás és ismeretek teljesen hiányoznak. A román nép, az ortodoxia általában, az nagyon alapoz arra, hogy az embereket istenfélelemre szorítsa, kényszerítse.

Magyarországon ezt teljesen kiirtották, sőt csúffá akarták tenni. Voltak ilyen könyvek – humoros Biblia meg satöbbi – és ez óriási kár. Óriási kár.

Még egy dolgot, el kell mondanom, az iskolában tapasztalt agresszivitásokkal kapcsolatban, amelyek itt történnek Magyarországon. Ezzel kapcsolatban megszólaltattak egy ismert gyermekpszichológust, Rainschburg Jenőt, aki az agresszió egyik okát abban látja, hogy hiányzik a közösségre való nevelés, megtaníta-

ni a gyermeknek, hogy a társadalomban hogy kell élni, viselkedni. Erre tanított régen a cserkészet. Itt meg kell említenem, hogy Erdélyben a cserkészetet egy örménymagyar, a piarista gimnázium tanára, Puskás Lajos szervezte meg. Úgy tudta nevelni a fiatalságot és a saját gyermekeit, hogy Attila fia '56 után 20 év börtönt kapott, mert szót emelt a magyar forradalom és szabadságharc mellett. Mert nem jelentette fel egy diákját, aki egy verset mondott...stb. stb. Puskás Lajos másik fiát,Csabát, aki a gyimesfelsőloki általános iskolában tanított, 18 évre ítélték, mert „magasztalta a tanulók előtt a magyarországi ellenforradalmi erők terrorakcióit", stb. stb. Még egyszer hangsúlyozom: nagy-nagy veszteség az, hogy szétrombolták az egyházat.

– *De hogy jönnek ide az örmények? Van a magyarság Erdélyben, akinek elég baja van a magyarságával, főleg volt a magyarságával. És most ehhez még valaki felvesz még egy identitást, ami szintén kisebbség... ?*

– Ezt az identitást mi főkén csak a Romániában bekövetkezett puccs után élesztettük fel tetszhalott mivoltából, amikor az évtizedekig megszűntetett és szinte elfelejtetett civil szervezetek is feléledtek. De hogy honnan jön a kettősség, erről talán Lászlóffy Aladárnak egy szép írását kellene elolvasni a kettős kisebbségről... Tehát mi kétszeresen kisebbségi magyarok vagyunk. Ez egy plusz. A magyar is egy nagyon elhivatott, és mint korábban mondottam, valószínűleg hogy küldetéses nép, s ez ebben a pillanatban jut eszembe: hát miért ne lehetne az örmény is egy küldetéses nép, hiszen őseink még Krisztussal is leveleztek. Pál apostol, satöbbi, satöbbi. Az első keresztény állam voltunk!

Na, most, ha ez a két keresztény nép összefogna, vagy mint Erdélyben történt örménymagyarrá válna, – aminek volt előzménye, hiszen András királyunk az örmény királylánnyal jegyezte el a fiát – csak hát a „politika" közbeszólt...

De hagyjuk a fantazmagóriát, térjünk vissza a valósághoz.

Romániában örménymagyarnak lenni nem könnyű, mert többször történt kísérlet a bomlasztásra. Hogy „ti nem is vagytok magyarok, hanem örmények". Korábban már mondtam, hogy az erdélyi örménység magyarabbá vált a magyarnál, éspedig ez azért történhetett, mert egyrészt otthonra talált, hazát talált, honfiúsították őket az 1791-ben a kolozsvári országgyűlésen. Utána meg '48-ban annyira mellé állt a polgárosodó Magyarországnak, és mint már említettem véráldozatot is hozott, hogy elsősorban magyarok vagyunk.

Trianon után megpróbálták az örmény közösségeket a magyarságtól eltávolítani, de ez nem ment. Az örménymagyar népcsoport hűséges nép. Magyarországon hazára lelt, itt vagy 58 magyar nemesi család van örmény származású... A történelmi Magyarország ideje alatt számarányukhoz képest elég nagymértékben lettek vezető egyéniségek a társadalmi élet sok területén több vármegyében, és az országos vezető intézményekben is. Trianon után óriási veszteség ért bennünket, őseink közül sokan elhagyták Erdélyt, és a kivándorlás a II. világháború után, de a diktatúra idején is csak tovább folyt, és talán máig is tart.

Problémánk az is, hogy talán még most is vannak olyanok, akik a magyar közösség bomlasztásától félnek. Tőlem is megkérdezték nem egyszer, hogy „mióta lettél örmény, már nem vagy magyar?" A mi örménymagyarságunk nem azt jelenti, hogy megtagadjuk magyar voltunkat, sőt, mindig hangoztatjuk, – és ez a konferencia is arra példa –, hogy az erdélyi örménység mit tett az erdélyi magyar városok polgárosodásáért, fejlődéséért, haladásáért. Ezek nagy utazók, Európát bejáró emberek voltak, s ahol láttak valamit, amit követésre méltónak ítéltek, azt igyekeztek – kaszinókat, könyvtárakat, egyesületeket – itthon is megvalósítani.

– És manapság mit ad az örmény kisebbség a magyarságnak? Mert történelmileg tudjuk, hogy mennyi mindent.

– Azt adja, hogy Erdélyben kutatva, leírva, feltárva az eseményeket megismertetjük egy szeletét az erdélyi magyar történelemnek. Tehát ez nem egy különálló történelem ez a magyar történelem. Ezekre a kutatásokra mi semmi anyagi támogatást nem kapunk. Van most egy kisebbségi kutató intézet nálunk, munkatársai az örményekkel is foglalkoznak, tehát a kormány által támogatott intézményről van szó, de nem valószínű, hogy ez az intézmény az erdélyi örménymagyar történelmi múltat fogja feltárni. Következésképpen nekünk továbbra is keményen dolgozni kell!

– Nagyon szépen köszönöm.

dr. Issekutz Sarolta

Megmaradni, megmenteni, megmutatni

Tisztelt Konferencia!

Egy olyan témát választottam, amely akár példaként is szolgálhat azok számára, akik nemzetiségi kulturális közösség vezetésére vállalkoznak.

A választott cím tömören jelzi az immár 15 éve felvállalt feladatomat, hogy:

1. összefogjam – szervezett kereteket biztosítva – a Magyarországon élő magyar anyanyelvű történelmi örménységet és a nemrég hozzánk érkezett örmény gyökerűeket;

2. az elmúlt évtizedek politikai körülményei miatt igen megtépázott örmény kulturális identitást a közösség tagjaiban megpróbáljam megerősíteni;

3. az örmény katolikus templomunk körül kialakult áldatlan helyzetet, a templom illetéktelenektől való visszaszerzését megoldjam, személyi és tárgyi feltételeinek megteremtésében segítséget nyújtsak;

4. a többezer éves örmény kultúrával és hagyományokkal megismertessem a többségi társadalmat is.

1993-ban, a *Nemzeti és etnikai kisebbségi törvény* életbelépésével lehetővé vált a törvényben felsorolt 13 hazai kisebbség számára, hogy nemzeti kisebbségi önkormányzatokat hozzanak létre helyi és országos szinten. Ezzel lehetővé vált állami támogatással megszervezni közösségünket, programjainkat megvalósítani. Így jöttek létre több budapesti kerületben és városokban, a fővárosban, valamint országos szinten az örménység kisebbségi önkormányzatai, amelyek közül az országos elnökhelyettesi-, a fővárosi- és a II. ker. elnöki címet – választás útján – elnyertem. Kis létszámú kisebbségként óriási társadalmi támogatottsággal sikerült önkormányzatainkat létrehozni, az akkori választási rendszernek köszönhetően.

A kezdeti eufórikus hangulat egy év múlva már elillant. Kezdtek megmutatkozni a több száz évvel ezelőtt betelepült erdélyi örménység leszármazottai és az utóbbi évtizedekben betelepült örménység képviselői közötti – 15 év távlatában most már határozottan állíthatom – antagonisztikus ellentétek. Bennünket

ugyanis csak a *megmaradni, megmenteni, megmutatni* cél foglalkoztatott. A hazai történelmi örménység örmény gyökerei iránti érdeklődése ugyanis igen háttérbe szorult az 1920-ban, a Trianoni Békediktátum következtében elszenvedett traumától: az örmény közösségek, szervezetek szétbomlottak, a családok szétszakadtak, elvesztették vagyonukat és megélhetésüket, melynek következtében kénytelenek voltak a csonka Magyarországra áttelepülni, otthagyván szülőföldjüket. De nem kedvezett az örmény identitás megtartásának az 1950-es évektől a kommunista diktatúra gyakorlata sem, amely megszüntette a társadalmi szervezeteket, tiltotta az egyházat. Szüleink, nagyszüleink azonban mégis talpra álltak, megteremtették újra egzisztenciájukat és a politikai helyzet javulásával a közösség összefogása és az örmény gyökerek megerősítése fontos lett számukra.

A hazánkba nemrég érkezett örmények azonban elsődlegesen az új otthon biztosításával, az egzisztencia megteremtésével voltak elfoglalva, ami természetes is. Azonban az nem természetes, hogy azonnal az örmény önkormányzatokban kívántak képviselőséget ellátni, holott még saját maguk képviseletére sem voltak alkalmasak. A kisebbségi törvény ugyanis a több, mint 100 éve honos történelmi nemzeti és etnikai kisebbségeket fogadta el államalkotó tényezőkként, felruházva jogosítványokkal és kötelezettségekkel őket. Így a hazai örmény közösséget csak a történelmi örménység képviselhette volna szabályosan és életszerűen. A politikum segítségével azonban nem így történt. Ez az antagonisztikus ellentét a feladatok megoldásában, az alkalmazott technikákban is megmutatkozott, s komoly konfliktus forrásává vált. Emiatt az addig *látszólag* sikeresen együttműködő két csoport teljesen elkülönült egymástól: a bevándoroltak elkülönültek tőlünk – megkérdőjelezve a mi örmény gyökereinket, s a politikát is segítségül híva minden eszközzel próbálták a kisebbségeknek nyújtott költségvetési támogatásból a legnagyobb szeletet megszerezni minimális számarányuk ellenére, a befogadó történelmi örménységgel szemben. Így szükségessé vált a magyar anyanyelvű örménység számára egy önálló társadalmi szervezet létrehozása az általuk alapított és vezetett örmény kisebbségi önkormányzatok mellé, azok megsegítésére.

1997. február 14-én ezért jött létre az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Ez lett *megmaradásunknak* a biztosítéka. A hazai magyar anyanyelvű erdélyi örménység túlélési technikáját őseitől örökölte, akik több évszázados

menekülés és több évszázaddal ezelőtti letelepedés és beilleszkedés ellenére sem felejtették el őseik hitét, kultúráját, hagyományait, melyeket továbbörökítettek ránk. Sikerült megmaradnunk.

Az egyesület legfontosabb feladatának a közösség összefogását tekintette, így létrehozta a *Fővárosi Örmény Klub*ot. A kezdetben 30–40 örmény gyökerűvel indult klub mára már sok száz főre duzzadt közösséget jelent, havi alkalmanként, átlagosan kb. 100 fő megjelenésével. A klub minden hónap 3. csütörtökén Budapesten, a Magyarok Házában du. öt órától tartja összejöveteleit. Az egyesület szervezi, rendezi az örmény kultúrával, történelemmel, hitélettel kapcsolatos klubesteket, barangolásait a szülőföldön, Erdélyben, más örmény vonatkozású területeken, vagy az őshazában, egy mára már összeszokott nagy család számára. Klubunk bárki számára elérhető, mivel *rendszeres* és *nyitott*. Ennek köszönhetően közösségünk állandóan bővül, amelyhez nagy segítséget nyújt a www.magyarormeny.hu honlapunk örmény vonatkozású híreivel, programjaival, a füzetek megjelenő lapszámaival. Szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy akár itthon, akár Erdélyben ismerik egyesületünk kulturális misszióját, amely az erdélyi örmény gyökerűek közösségét nemcsak a határon belül, de kívül is összefogja szerény anyagi lehetőségei szerint. Az egyesület megalakulásától kezdve fontosnak tartotta, hogy a történelem viharai következtében szétszakított családok, közösségek között állandó és tartalmas kapcsolat alakuljon ki. Ezért kötöttünk rögtön a megalakulás évében megállapodásokat az Erdélyben működő civil és egyházi szervezetekkel, több szervezet megalakulását szorgalmaztuk és segítettük. Ezért rendeztünk közös programokat, ezért vagyunk jelen rendszeresen egyházi búcsúinkon Szamosújváron és Erzsébetvároson. Ezért alapítottuk meg az *Erdélyi Örmény Gyökerek füzeteket* 1997-ben és küldjük azóta is rendszeresen nagy példányszámban erdélyi testvéreinknek, de máshová is, bevonva őket a szerkesztésébe, terjesztésébe. Ugyanis nem minden a pénz. Ha elhivatottan vállalja fel a vezetés az ügyet, akkor a közösség iránti *szeretet* hegyeket képes megmozgatni ügyes szervezéssel, nagy aktivitással és odafigyeléssel a közösség minden egyes tagja iránt. Őseink példája mintaként lebeg előttünk, hogyan szervezték meg pl. az Örmény Kompánia belső ügyeit, hogyan gondoskodtak egymásról: szegényekről, betegekről, diákokról, az örmény katolikus egyházról, gazdasági életükről. Mi a megváltozott viszonyok között – az eltelt 13 év is

bizonyítja – az örmény kultúra és hagyományápolás területén tesszük ugyanezt és a közösség viszonozza fáradozásainkat, igényli és keresi programjainkat, kiadványainkat, egyéb kulturális megjelenésünket.

Az örmény gyökerű közösség számára megszervezett programok mögött igen sok kutatás, adatgyűjtés, kapcsolatteremtés, fizikai munka és lelkesedés áll. Az örmény múlt és kultúra iránti affinitással, nyitott szemmel és szorgalommal igen sok adatot, információt lehet gyűjteni, amelyhez természetesen a kutatás is elengedhetetlen. Így sikerült egyre több régmúlt adatot feldolgozni, őseink szokásait, hagyományait, életét, hírességeit megismerni, feltárni tárgyiasult örökségünket, kibogozni genealógiai gyökereinket. Természetesen csak parányi részben, hiszen óriási lehetőséget ad a 6000 éves örmény történelem és kultúra. Sikerült egyre több fiatalt kutatásra ösztönözni, az eredményt a közösség számára megismerhetővé tenni. Előadások, kulturális műsorok, kiállítások útján tesszük közkinccsé az így feltárt adatokat. Eddig az egyesület közel száz kiállítást rendezett nemcsak Budapesten, hanem vidéken, Erdélyben és Örményországban is. Főbb témái: dokumentumok családi archívumok anyagából, tárgyi emlékeink, egyházi életünk, népművészetünk, örmény tárgyú kiadványok, az erdélyi településeink és közösségek, az örmény művészetek (építészet, faragványok, fémművesség, üvegművészet, szőttesek, szőnyegek, csipkék, festmények, kódexek, népművészet, stb.), fotóművészek tárlata (különösen az ősi örmény templomok, kolostorok, várak témákban), örmény tárgyú könyvek és kiadványok, örmény tárgyú közgyűjtemények bemutatása, az örmény hírességek, 1848–49-es szabadságharc örmény résztvevői, az örmény temetők, stb. A mostani kulturális seregszemle idejében *A XX. század első népirtása* c. az Örmény Genocídiumról szóló kiállítás, az *Örmény gyökerű képzőművészek tárlata*, az *Örmény arcok, örmény szemek* c. fotókiállítás, *A húsvéti és pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítás*, a *Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség és kápolna építésének dokumentumai* kiállítás, valamint a *Kőország* c. fotókiállítás tekinthető meg különböző helyszíneken.

A 2007-ben az egyesület által elindított *Örmény Kultúra Hete* rendezvénysorozat is azt a célt szolgálja, hogy egy ősi, kevesek által ismert keleti kultúrát minél több oldalról bemutathassunk az érdeklődőknek: kiállítások, előadások, könyvek, zenei kiadvány, filmek, kulturális rendezvények, örmény katolikus

szentmise, stb. útján. A tavalyi hét óriási sikere eredményeként idén már kilenc napra duzzadt a hét programja, és igencsak változatosra sikerült az egyesület képviselőiből alakult kerületi örmény önkormányzatok közreműködésével, illetve támogatásával. Köszönet érte.

De nem elég *megismerni*, és *megmutatni* az örmény közösség és mindenki számára az örmény ismereteket, de szükséges azokat *megmenteni* az utókor számára is. Ez a feladat a leginkább pénzigényes: a könyvek, kiadványok megjelentetése, támogatása; az erdélyi és hazai örmény tárgyi emlékek, templomok és temetők állagának megőrzése.

Az egyesület az alapítása évében elindította az *Erdélyi Örmény Múzeum sorozatát*, amely örmény kulturális örökségünk történelmi, művelődéstörténeti, családtörténeti, irodalmi, egyháztörténeti, bármilyen művészeti, gasztronómiai témái feldolgozásának kiadására vállalkozott. Az idei Örmény Kultúra Hetére *Beder Tibor: Megidézett múlt* c. könyve és az általam szerkesztett *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* c. könyvünk jelent meg, a sorozat 11. köteteként. Továbbá elsőként – talán a világon is – megjelentettük Alex Száva: *Ó barátom – ov paregam* c. erdélyi örmény népzene lemezét. Valamennyi kiadott könyvünket és a füzetek havilapot, évkönyveivel együtt rendszeresen megküldjük adományként kb. negyven hazai és közel annyi erdélyi közgyűjteménynek, nagyobb civil szervezet könyvtárának, Örményország három nagy közgyűjteményének. Nemcsak az örmény gyökerűek, hanem bárki számára tesszük így a jelenben és a jövőben hozzáférhetővé és megismerhetővé az örmény kincsesbánya felszínre hozott izgalmas és csodálatos kincseit, tevékenységünket.

Az örmény műemlékek, tárgyi emlékek megmentése érdekében pályázatokat adtunk be, kisebbségi önkormányzataink és magánszemélyek támogatását gyűjtöttük, de várjuk és gyűjtjük a jövőben is. Így az erzsébetvárosi templom és temető, a gyergyószentmiklósi templom, Anna kápolna és temető, a szamosújvári székesegyház, kripta és temető, a budapesti örmény katolikus templom és múzeum kapott jelentős támogatást, és több szobor és emléktábla felállításához, restaurálásához – itthon és Erdélyben – nyújtottunk kisebb támogatásokat, továbbá támogattuk több könyv kiadását is. Genealógiai kutatások dokumentumait gyűjtjük és digitalizáljuk továbbkutatási célból. Valamennyi rendezvényünket dokumentáljuk fotó és film segítségével az utókor számára.

És mi az eredmény?

Hogy együtt vagyunk ma is, és az erdélyi örménység otthoni és itthoni megmaradása biztosított, ugyanis örmény kulturális identitása kapott annyi impulzust, hogy továbbadja gyermekeinek, unokáinak e szép örökséget.

De eredmény a mai konferencia létrejötte is, az egész II. Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozattal együtt, melyre közösségeink összefogása teremtett lehetőséget. Eredménye újabb szervezetek létrejötte is, mint a nemrég megalakult Marosvásárhelyi Örmény-Magyarok Kulturális Egyesülete.

Büszke vagyok arra, hogy 2005-ben az Egyesület és 2007-ben a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség az örmény közösség érdekében tanúsított tevékenységéért a Magyar Művelődési Intézettől megkapta a *Pro Cultura Minoritatum Hungariae* kitüntető díjat.

Számomra a nyakamban látható – magyar és örmény nemzeti színű zsinóron függő – email medál a legfontosabb bizonyíték, hogy nem volt hiábavaló eddigi munkám. Sarkis Pitzak középkori kódexfestő egyik kódexéből vett Szentlélek ábrázolást egyesületünk tagjaitól kaptam ajándékba az egyesület megalakítása 10. évfordulójára.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

*

Konferencia

Rendezte: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Támogatta: Bp. Főv. XIII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Örmény arcok, örmény szemek – fotókiállítás

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által készített kiállítás az erdélyi örmény típusokat mutatja be, összehasonlítva a galíciai, örményországi típusokkal. A képek bepillantást engednek a korabeli öltözködési kultúrába is, megismerhetjük az örmény polgári otthonok hangulatát. Az erdélyi örmény gyökerű családok archív fotóiból válogatott családi tablókon kívül megismerhetjük az örmény származású hírességeket is.

A kiállítást az örmény polgári otthonok tárgyai, örmény népművészetet bemutató babák, szőttesek, szőnyegek egészítették ki.

*

Rendezte: Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
Támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Bp. Főv. II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Gyászmise az Örmény Genocídium áldozataiért

Az *Örmény Genocídium* áldozataira emlékezett a 93. évfordulón felhangzott örmény katolikus gyászmise a Budapest XI., Orlay u. 6. szám alatti Örmény Katolikus Templomban. A gyászmisén közreműködött a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyházi Kórus.

Az Örmény Katolikus Templom és Plébánia építésének dokumentumai – kiállítás megnyitása

1998 augusztusában hunyt el Kádár Dániel apátplébános, akinek nevéhez fűződik a Budapesti Örmény Katolikus Plébánia és Templom Budapest XI., Orlay u. 6. szám alatti megvalósítása. Emlékére, valamint a plébánia és templom építésére emlékezve nyílt meg a dokumentum-kiállítás a templom előcsarnokában. A kiállítást *Wertán Zsoltné* és *dr. Issekutz Sarolta,* az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke nyitotta meg.

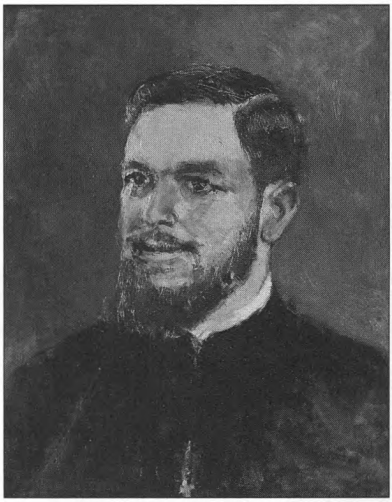

Kádár Dániel plébános
– Gopcsa Paula festőművész alkotása

Interjú Fülöp Ákos atyával

– Úton-útfélen azt olvasom, ha egyházról, vallásról olvasok, hogy a klasszikus történelmi egyházaknak folyamatosan fogy a hívő tábora. Amikor ide jöttem, ahogy az örmény közösséget kezdem megismerni, azt látom, hogy ez legalábbis itt nem igaz. Jól látom ezt?

– Nehéz fölmérni azt, hogy az Örmény Katolikus Lelkészséghez pontosan hányan tartoznak, mert van a közösségnek néhány alkalma, amin sokan összejövünk, ugyanakkor sokan a lakóhelyükhöz közeli római katolikus templomban vesznek részt a szentmiséken, a liturgiákon, és csak néha jönnek el ide, az Orlay utcai kápolnába, örmény katolikus szentmisére. Ebből talán nem lehet a fogyást megállapítani, vagy a növekvést. Azt mondjuk biztos, hogy ma kevesebb az aktív vallását gyakorló ember, mint régen volt.

– Az örmény egyháznak komoly szerepe volt, főleg a kommunista érában, a hagyományok őrzésében, az örmény hagyományok átmentésében. Legalábbis Erdélyben. Magyarországon mennyire tudta ebből kivenni a szerepét az egyház?

– Magyarországon az örmények döntő többsége, akik itt, Budapesten és környékén élnek, Erdélyből érkeztek ide a trianoni törvények után, amikor nagyon sokan jöttek át Erdélyből Magyarországra, köztük örmények is, örmény katolikusok is voltak. Ők ezt a kultúra megőrzést folytatták itt is természetesen. Ezért is alakult ki az örmény közösség itt, Budapesten a '20-as évek tájékán és kezdődött meg az örmény katolikus közösség megszervezése, hogy ezáltal is az örmény kultúrát és az örmény gyökereket tudják őrizni és ápolni.

– Mennyire aktív a közösség? Mennyire vesznek részt, mennyire lehet őket bevonni az egyház működésébe?

– Most egy átalakulás van folyamatban az örmény katolikus közösségben. Én egy éve kaptam megbízást ennek a közösségnek a gondozására, vezetésére. Most mérjük föl, hogy kikre is lehet igazán számítani. Persze ez is sokrétű dolog, mert más az, akik a liturgiába bekapcsolódnak, illetve más csoport az, más helyzet az, amikor egy-egy kulturális eseménybe kapcsolódnak bele, akár az örmény klubba, akár más eseményekbe, ahol az örménység megjelenik.

– *Mennyire tud ez a templom a budapesti örményeknek egy közösségi hellyé is válni, nem csak – legalábbis én katolikus templomnál sokszor látom azt –, egy hitélet mellett egy közösség kovácsoló erő is a templom. Akár a gyerekeknek, akár a fiataloknak. Mennyire tudnak ebbe belefolyni?*

– Vannak próbálkozások, egy-egy ünnepi alkalomhoz kötődően mindig van egy-egy olyan esemény, amelyre itt lehet maradni, pluszba ide lehet jönni. Ugyanakkor az is nehéz, hogy az örmény identitást a következő generációknak hogyan tudják a szülők átadni, hiszen ez a mai világban, nemcsak az örménység körében, hanem más részeiben a társadalomnak is elég nehéz átadni a kultúrát, átadni azt a gondolkodást, amit a szülők képviselnek. Ez azért itt az örmény közösségben is látszik.

– *Sok fiatal van egyébként?*

– Én magam viszonylag kevés fiatallal találkozom itt a liturgiákon, de ennek sokféle, sok különböző oka van. Ezen szeretnénk most dolgozni, hogy a fiatalokat is valamiképpen bevonjuk a liturgikus életbe is.

– *Hogyan?*

– Egyrészt az ilyen események, egy ilyen ünnepi eseményhez kötődően lehet meghívni a fiatalabbakat is, akár a szentség kiszolgáltatás révén talán utol lehet érni a fiatalabbakat is. Nem könnyű ez a feladat, keressük a megoldásokat.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Interjú Zakariás Antallal, az egyházi gondnokság világi vezetőjével

– *Hallottuk, hogy a főtisztelendő úr miképp hozta létre ezt a helyet. Azután mi lett a templom sorsa?*

– Gyakorlatilag az ő halála óta nem volt a templomnak igazi gazdája, tehát ezalatt a két évtized alatt egy olyan állagromlás következett be, ami azt jelentette, hogy nagyon sok mindent fel kellett újítani, tatarozni kellett, hogy nagyobb károk ne keletkezzenek. Az első ilyen nagy feladat volt a szentély fölötti beázásnak a megszűntetése, ezért egy új tetőszerkezetet kellett csináltatni. Aztán a régi kőépületnek a tetőzete volt nagyon elhanyagolt. Ezt is megcsináltattuk és ehhez tartozóan természetesen az ereszcsatornákat is meg kellett csináltatni, mert ott is az oldalfalak áztak. A következő nagy feladat a múzeum és könyvtár felleltározása volt. Azt megelőzte egy féregirtás, – ami az elhanyagoltságra mutat –, tele volt mollyal az egész épület, tehát a molyokat ki kellett irtani egy radikális féregirtás során. Utána készült el az a leltár, hogy tudjuk legalább, hogy a múzeumban illetve ebben az épületben körülbelül mi az, ami megmaradt abból, amit a Kádár főtisztelendő úr összegyűjtött. (Az értékesebb tárgyak rendelkezésünkre álltak.) Az elkövetkezendő feladatok sorát néhány mondatban szeretném elmondani. Az első a leltározás után, hogy a felső résznek – tehát ott ahol a múzeum és könyvtár van –, egy új fűtési rendszert kell kialakítani. Ez komoly nagy beruházás a mi koldus-szegénységünkhöz képest. A következő lépés az összes villanyvezeték kicserélése. Itt régen alumínium vezetékeket vezettek be, és egyrészt teljesítmény szempontjából, másrészt a biztonság szempontjából ezeknek a kicserélése szükséges. Utána jön egy nagy festés-mázolás, ablakok szigetelése és velejáró dolgok. Meg kell említenem azt is, hogy az épület biztonsága miatt nagyon sok nyílászárónak a szerkezetét meg kellett csináltatni. Egy új biztonsági berendezést kellett létrehoznunk, illetve megcsináltatnunk azért, hogy be legyen biztosítva mindenféle betörés ellen. Egy külső cég figyeli állandó jelleggel azt, hogy nem történik-e valamilyen kísérlet. Ha ezeket a dolgokat megcsináltattuk, akkor tervbe van a padlástérnek a kialakítása, illetve ott egy könyvtárnak, mégpedig egy jól szerkesztett könyvtárnak és egy kisebb raktárnak a kialakítása,

ami nagyon summás pénzbe kerül. Ennek még nincs meg a fedezete. Amikor lehet, akkor pályázunk, támogatókat keresünk, a hívekhez fordulunk és a jövőt illetőleg is várjuk azokat a támogató segítségeket, adományokat, amivel ezeket a nagyobb léptékű dolgokat meg tudjuk oldani. A kisebbekről nem beszélek, mert azokat talán meg tudjuk csináltatni. Csak egy apróság: valahány száz, illetve sok százezer forintba kerül a lelkészségnek, illetve a plébániának az egyéves üzemeltetése.

– *Mikor lenne az, amikor ön hátradőlne, és azt mondaná, hát itt már nincs dolgom egy pár évig?*

– Azt hiszem, ez most hirtelen nem fog bekövetkezni. Ehhez nagyon sokmillió forintra lenne szükség. Azzal is foglalkozom, hogy megpróbálkozunk támogatását kérni, valamilyen EU-s segítséget, az ország egyetlen római katolikus örmény lelkészségének. Ha ez sikerülne, akkor talán már hátradőlhetnék én is, hogy az ön szavaival éljek.

– *Egyébként, tudom, hogy nem túl stílusos egy gyászmise után pénzről beszélni, de ez rengeteg pénzbe kerül, gondolom, a hívők ezt nem tudják finanszírozni. Mégis miből lehet erre forrásokat szerezni?*

– Egyrészt a Budapesten lévő tizenegy Örmény Kissebségi Önkormányzatnak a segítségét kérjük minden évben. Ez gyakorlatilag azt jelentheti, hogy egymillió, egymillió néhányszázezer forintot sikerül ebből a forrásból összeszedni. A hívek adománya viszonylag csekély, de tudunk pályázni minden évben különböző szervezeteknél és onnan is sikerül néha egy-két milliót, hármat is néha összeszedni. Gyakorlatilag addig takarózunk, amilyen hosszú a takarónk. Utána pedig újabb és újabb kísérleteket teszünk, hogy pénzt tudjunk szerezni és ezeket a terveket, amiket röviden elmondtam, ha nem is egy-két év alatt, de néhány év alatt meg tudjuk valósítani.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Interjú Wertán Kingával, az egyházi gondnokság tagjával

– 2006-óta működik itt az önök közössége, mi változott az önök életében, onnantól kezdve, hogy úgymond saját templommal bírnak?

– A saját templom, azt eddig is mondhattuk, hogy a miénk is, de az „is" azért sok minden változást hozott, hogy már nem csak „is", hanem a miénk. Egyrészt vasárnaponként itt gyűlhet össze a közösség, ami eddig egy hónapban egyszer volt lehetséges a Semmelweis utcai Magyarok Házában az most hétről-hétre megvalósul. Ami a legnagyobb dolog, hogy adminisztrátort nevezett ki a bíboros úr Ákos atya személyében, akinek örmény származását a Szentszék felé be kellett bizonyítani ahhoz, hogy kinevezést kaphasson. Mert az kritérium, hogy csak olyan vihet kisebbségi örmény egyházat, akinek a vérében örmény vér csorog. Ákos atya édesanyja Szentpéteri lány, akinek a családfája benne van a Gudenusban, tehát nagyon könnyen levezethető volt. A Szentszéktől a bíboros úr megkérte az engedélyt, és ezt év végével kapta meg Ákos atya, úgyhogy örmény rítus szerint adja a szentmiséket, minden vasárnap délután fél ötkor.

– Miben különbözik az örmény rítus, a nekünk hagyományos római katolikustól?

– Sokkal több mindenre kitér. Megmagyaráz fogalmakat a szentmise alatt is. Tehát nem csak annyi, amit megszoktunk a katolikus szentmiséken, hogy felelgetünk a papnak magyarul elhangzott mondataira és ebből áll össze a teljes szentmise. Ebből is. A három főrész az ugyanúgy itt is megvan, de sokkal aprólékosabb és részletesebb és sokkal szeretetteljesebb, úgy kell mondjam. Nagyon szép az örmény liturgikus szöveg, amit megtartott az örmény egyház, úgy tudom odakint Jerevánban is.

– Egy kicsit visszatérve a világiabb dolgokhoz. Gyönyörű az épület, gyönyörű a templomrész, de látszik rajta, hogy olyan, mint amikor az ember új lakásba költözik, már minden működik, de mennyi munka, milyen munkák vannak még vele.

– Végeredményben több mint két éve azon dolgozunk, hogy minden tekintetben birtokoljuk az épületet. Egy sereg bútor még nem nyílt meg számunkra, nem tudjuk, hogy a fiókokban vagy a szekrényekben mi van. Utoljára kaptunk egy

zongorát. Dr. Fojovics András főorvos úr ajándékozta meg az örmény templomot egy gyönyörű bécsi-mechanikás zongorával, és akkor kellett két szekrényt kipakolni. Kiderült, hogy két családnak is benne van a hagyatéka. Amiről eddig nem is tudtunk. Tizenegy karinget találtam. Évekkel ezelőtt Terézváros Örmény kisebbsége külön karinget vett. Elég elhasznált volt, amit találtunk. Most derült ki, hogy a tizenegy karing gyönyörű hímzéssel ezekben a szekrényekben volt. Nem nyúlhatunk másképp a bútorokhoz, csak ha kulccsal, sperhaknival valahogy kinyitja hozzáértő ember. Mert csodálatos, amit az idős örmények ajándékba adtak a templomnak, hogy a közösségi színteret is berendezzék az épületnek a külsejéhez méltó módon.

– *Ezek a műtárgyak, ezek a szép dolgok, ezek mind adományok voltak?*

– Mind adomány és mind leltári tárgy. Külön egy házaspárt felkértünk, a Gál házaspárt, a férj a muzeológus, az asszony pedig bútorszakértő, és ők vették számba az itteni értékeket. Ennek megfelelően minden adatot betápláltak a gépbe, és papír alapra, hogy innen semmi el nem veszhet. Többeket fölkértek, hogy ki vállalna egy ilyen leltározást, elbeszélgetett velük a gondnokság, és ők mellettük maradtak. Hát nagy az öröm, mert túl azon, hogy hozzáértők, az a tisztelet és az alázat, amivel ezt a munkát végezték, külön jóleső érzéssel töltött el mindannyiunkat.

– *És végül. Én amennyit összeszedtem az örmény közösségről úgy láttam, hogy összetartóak a közösség iránt, nagyon-nagyon szorgosak. Ugyanakkor a mai környezet nem igazán kedvez az efféle megközelítésnek. Milyen a közösség, mennyire tud aktív lenni a közösség, mennyire tudja azokat a hagyományokat tartani – akár az adományozástól a hitéletig –, ami a hagyományok miatt fontos lenne?*

– Mindegyik ismeri a családjának a múltját. Tudják, hogy hogyan éltek. Ugye 1671-ben Apafi Mihály befogadta az örményeket, és letelepítette őket Erdélyben. Erzsébetváros, Szamosújvár úgy sorolhatom még, hogy Csikszépvíz. Megvásárolták ezeket a földeket és roppant szorgalommal és becsülettel dolgoztak. No, most ez a becsület és szorgalom állítom, hogy a mostani örmény közösségben is megvan. Úgyhogy jó velük együtt lenni. Az első években jártunk az örmény gyökereinket keresni Erdélybe, Gyuri bácsi vitte a buszt és csodálatos volt az együttlét. Csupa hasonszőrű emberrel és nagyon kellemesen telt az egy

hét. Mindig sajnáltuk, hogy eltelt. Úgyhogy ez a közösség tudja a családjának a múltját, aki nem tudja, még teljesen, az keresi, kutatatja és hű akar lenni a családjához. Volt egy történelem tanárom, hétfőn fogjuk temetni. Azt mondta, hogy meg kell ismerd a múltat, hogy éld a jelent és meg tudd alkotni a saját jövődet. Én tizenhat éves voltam, amikor ezt elmondta történelem órán és a mai napig bennem van. Akkor még nem tudhattam, hogy örmény származású életem párja lesz. Nagyon boldog vagyok, hogy ez akkor elhangzott és ehhez hű tudtam maradni.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

*

Rendezte: Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség
Támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Ferencvárosi-, XI. kerületi-, XII. kerületi-, és Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A húsvéti és a pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítás

Szent Meszrop Mastoc 404–406 között megalkotta a 36 fonémából álló örmény ABC-t, mely később, a középkorban 38 fonémára bővült. Ezzel megindul az írásbeliség Örményországban, s a kódexirodalom kialakulása. Kb. 2500 kódexmásoló és festő műhely – sok közülük művészeti akadémiaként működve – alakul szerte Nagy-Örményországban, amelyek alkotásai megtalálhatók a világ nagy kódexgyűjteményeiben. A legtöbb példánnyal a jereváni Matenadaran kéziratgyűjtemény büszkélkedhet.
A kódexművészet fénykora a XIII–XIV. századra tehető. Ezek közül a kiállítás kifejezetten a húsvéti és pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúrákat mutatta be a Pestújhelyi Közösségi Házban.

Emlékműsor az Örmény Genocídium 93. évfordulója alkalmából

A műsorban Katona Tamás történész emlékbeszédéből ismerhette meg a hallgatóság a Török Birodalomban elkövetett örmény népirtás hiteles történetét, az örmény kisebbség megsemmisítését. A levetített dokumentumfilm, korabeli fotók és filmrészletek bemutatása hitelesítette az elhangzott előadást, a máig elhallgatott népirtás megtörténtét.

Interjú Katona Tamással

– *Az örmény genocídiumot a XX. század első népirtásának tartják, a második ugye a holokauszt volt...*
– Közben is volt azért egy és más.
– *És pont erről akartam kérdezni. Miért van az, hogy a holokausztról mindenki legalább közelítőleg tud valamit, míg az örmények sorsával, gyakorlatilag az érintetteket kivéve, nagyon kevesek vannak tisztában?*
– Mert akkor ez a világ végén túl zajlott le. Európa el volt foglalva az első világháborúval és Törökország úgy gondolta, hogy megoldja ezt a kérdést. Ne felejtsük el, hogy a Törökökben nagyon hevesen élt az örmény-ellenes érzés. Először a kurdokat szokták rájuk szabadítani – úgy látszik, akkor még jóban voltak a törökök a kurdokkal – az örményekre. Az örmények ez ellen próbáltak tiltakozni. Ott több se kellett Abdul Hamid szultánnak. 1895-ben egy örmény szélsőséges merényletet kísérelt meg ellene. Utána valami elképesztő irtás következett. Az ifjú törökök ezt a véreskezű és ostoba szultánt megbuktatták. Az ember fellélegzett és azt gondolta, hogy most normális idők jönnek, de kiderült, hogy ezek az ifjú törökök, ezek az új török nacionalizmusnak az emberei, akik mindentől szabadulni akartak, ami nem török. Még az arabtól is szabadulni akartak. Még az arab nyelvtől is szabadulni akartak. Az arab vendégszavaktól a török nyelvben, tele volt a török vele. És természetesen szabadulni akartak az örményektől is, főleg a háború alatt. Hiszen háború alatt Oroszországgal Törökország a kaukázusi hegyek között szörnyű küzdelmet vívott, és ez egy nagyon hullámzó háború volt. Úgy gondolta a török hadvezetés, hogy a hadsereg hátában nem lehet megtűrni ilyen megbízhatatlan elemeket. Úgyhogy szépen elsétáltatták őket a halálba. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a halál-menetet először az öregek meg a gyerekek nem bírják, és ott azokban a forró sivatagokban nyomuk sem maradt. Csontok maradtak. Csontok maradtak irtózatos mennyiségben, hiszen ott azért sok százezer ember, sőt több millió emberről volt szó. Aki ott volt a közelben, mondjuk Nansen, a híres norvég sarkutazó ekkor már réges-régen emberbaráti tevékenységet folytatott, ő is megírta, hogy Abdul Hamid eredeti örmény irtása az kismiska ahhoz képest, mint amit Taalat pasa, Emver Pasa, Dzsemal Pasa – a

török hadsereg vezérei ekkor – végeztek. No, mármost ez bátorítás volt az utána következőknek, hogy így is el lehet intézni dolgokat. Bátorítás volt és ugye tessék arra gondolni, hogy hány millió ember halt éhen Sztálin alatt Ukrajnában? Hány lengyelt lőttek agyon – lengyel értelmiséget irtottak ki Katinban? Utána a zsidó kérdés endlőzungja, és még korántsem vagyunk a felsorolás végén. Mert kisebb disznóságok a napjainkig történnek. Éppen ezért tudomásul kell venni azt, hogy nemcsak úgy igaz a mondás, hogy csak az hal meg, akit elfelejtenek, ez fordítva is igaz. Akit, amit elfelejtenek, az meghal. Az nem létezővé válik, és én, mint történész csak azt tudom mondani, hogy nekem nem az a dolgom, hogy ítélkezzem, mert az a bíró dolga, nekem az a dolgom, hogy emlékezzem. Emlékeztessek, és ne felejtsek. Ez egy olyan dolog, amire illik emlékezni. Azért, hogy megszabaduljunk tőle, hogy egyszer mondjuk, bármily képtelennek hangzik is, egy örmény és egy török jól meglehessen egymással.

– Ugyanakkor a mai napig is csak néhány tucat ország ismerte el a genocídium létezését. Magyarország sem tartozik ezek közé. Hogy lehet az, hogy a XXI. században egy demokratikusan működő Közép-Európai ország még mindig nem – tehát parlamentális szinten – még mindig nem ismerte el ezt az eseményt? Ennek az eseménynek a súlyát.

– Nem hiszem, hogy ehhez bármilyen parlamenti elismerés kell. A parlament nagyon hasznos intézmény, nem erre való. Tehát egyáltalán nem hiszek abban, hogy ezeket a dolgokat a parlament előtt kell megtárgyalni. Ezek a történelemnek a ronda és makacs tényei, amikkel szembe kell nézni. Tehát nem azon múlik a dolog, hogy valamelyik parlament – éppen egy gyönge pillanatában – hoz-e, vagy megtagad-e egy ilyen határozatot. Attól a tények, tények maradnak. Tehát én ezt egyáltalán nem tartom tragikusnak, sőt fölöslegesnek tartom, ennek a parlament elé vitelét, vagy parlamenti elismerését. Viszont annál kívánatosabbnak tartanám azt, hogy ne próbáljuk a szőnyeg alá söpörni a csontokat.

– Mennyire nincs ez szőnyeg alá söpörve Magyarországon? Én, amikor történelmet tanultam, lehet, hogy ez egy hiányosságom, de nem emlékszem, hogy ezzel akár a kisbetűs részben is foglalkoztunk volna.

– Nem, mert az I. világháborúban millió szám haltak meg a katonák a frontokon és millió szám nélkülöztek a hátországban a polgári lakosok. Úgyhogy a törökök is – Talaat Pasa, aki akkor nagyvezír volt – úgy gondolta, hogy most

lehet ezt megoldani. Gondosan ki is adta, hogy vigyázni kell, hogy semleges megfigyelők lehetőleg semmit ne vegyenek észre belőle. Megint csak azt kell mondani, hogy a nagy disznóságokat nem lehet örökké eltitkolni, azok kiderülnek, és most már azért ez egy köztudomású tény. Némi túlzással azt mondom, hogy Törökországot leszámítva mindenki elismeri. Törökország sem tagadja, csak éppen azt mondja, hogy nem is úgy volt, nem is annyi volt, nem is olyan volt. Szóval kicsinyíteni, szépíteni igyekszik. Ez emberileg érthető, csak éppen nem fogadható el.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

*

Rendezte: Bp. Főv. XV. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
Támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Nelli Shahnazaryan: *Keresztút* – monodráma

Rendező: *Szőke István,* Jászai-díjas művész; Fordította: *Sárközy Elga*; Jelmez: *Fekete Mária;* Díszlet: *Kerényi József*, Kossuth-díjas művész; Szereplő (Teréz): *Várady Mária* színművész

„Minden ember a maga eleve kiszabott szerencseadagjával érkezik erre a világra, hogy nekivágjon élete vándorútjának, azon az ösvényen, amelyet helyesnek vél. Vándorlásunk során előbb-utóbb mindnyájan eljutunk egy fontos állomásra, ahol megtorpanunk... megtorpanunk és elgondolkodunk... Mindnyájan hordozunk valamilyen keresztet, és ki-ki a magáét érzi a legnehezebbnek... Én sem különbözöm a többiektől. Megfáradt vándor vagyok magam is. Alig egy lépésre távolodtam csak el a kezdeteimtől. A kezdet nekem a vég is, és a vég csupán új kezdetet jelent."

Nelly Shahnazaryan

Az Örmény Kultúra Hete adott lehetőséget a Nelly Shahnazaryan Keresztút című monodrámájának bemutatására. A kortárs jereváni örmény szerző életünk sebeit nyitja föl; azért, hogy meggyógyítson bennünket. „Emberi, nagyon is emberi" mű, melynek felfedezésében segített *Szőke István* rendező, Jászay-díjas művész, *Kerényi József* díszlettervező, Kossuth-díjas művész, *Fekete Mária* jelmeztervező. Kitűnő partnert kaptam a rendezőasszisztens *Máté Krisztián* személyében, aki a „túli világ" felől érkezik a nagyon is reális örmény kis házba.

Öröm számomra, hogy ezzel az anyaggal foglalkozhattam, a sors kijelölte számomra ezt az utat – Keresztutat, és én járhattam ezen az úton.

Várady Mária

*

Rendezte: Szőke István, Jászai-díjas művész; *Támogatta:* Budavári Örmény Önkormányzat, Bp. Főv. XII. kerületi-, XIII. kerületi-, Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Budapesti Kamaraszínház, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Országos Örmény Önkormányzat, Fővárosi Örmény Önkormányzat, Oktatási és Kulturális Minisztérium, Színházi Dolgozók Szakszervezete

Alex Száva:
Ó barátom – Ov paregam – erdélyi örmény népdalok
CD-lemez bemutató hangverseny

A CD lemez borítójáról:

Igazi csemegét kínál az *Alex Száva: Ó, barátom – Ov paregam* erdélyi örmény népdalok hangversenye. Először hallhat a magyar közönség erdélyi örmény népzenét és vásárolhat lemezt, amelynek létrejöttében nagy szerepe volt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek és a kiadás támogatóinak: Kobzos Kiss Tamás előadóművésznek és Novák Ferenc koreográfusnak, valamint a Selyemút Nyelviskolának.

„...Az erdélyi örmények ősei a 13. század első felében kénytelenek voltak elhagyni az óhazát, a mongol-tatár invázió elől menekülve az akkori fővárosból, az „ezeregytornyú" Aniból. A legenda szerint a menekülők főleg az arisztokrácia soraiból kerültek ki. Sok vándorlás után a 17. század második felében megtelepedhettek Erdélyben, s ott igazi hazára leltek.

Népzene alatt általában a paraszti réteg muzsikáját értjük. Az erdélyi örménységnél a történelmi okok miatt ez a réteg hiányzott, így az erdélyi örmény népzene valójában városi folklór. Hogy mégis ennyire egyedi és felismerhetően magában hordozza e nép lelki tartalmait, két okkal magyarázható. Az *egyik* az, hogy minden igazán szívből jövő és ily módon szívünket megérintő zene valamilyen formában mindig a népzenéből táplálkozik. *A másik Alexander Száva* érzékenységéből, kreativitásából, érzelmi gazdagságából, egyszóval tehetségéből adódik. Megkapó az előadó sokoldalúsága a hangszerek tekintetében is: mandolinon, udon, harmonikán, furulyán épp oly szabadon játszik, mint amilyen igazi átéléssel énekel (a lemezen felhangzó összes hangszert ő szólaltatja meg, olykor egyszerre többet is, kiválóan használva a stúdiótechnika adta lehetőségeket).

A fennmaradt szövegek és dallamok egy részét Szongott Kristófnak, a 19. század fordulóján élt szamosújvári lelkes polihisztornak és lokálpatriótának köszönhetjük, aki levéltári és más források felhasználásával megírta Szamosújvár szabad királyi város monográfiáját 1700-tól 1900-ig..."

Kátainé Szilvay Ingrid

A zenei estet versek – Sudár Annamária tolmácsolásában – és egy erdélyi örmény szerző, Beder Tibor: *Megidézett múlt* c. könyvének bemutatója fűszerezte. Részlet a könyvből:

„Elindulok, hogy felkutassalak"

2007. január harmadikán délelőtt indultam el otthonról. Az előző este lehullott négy centis hóban hóekével húzott ösvényen araszolok a csíkszeredai állami levéltár irányába. Körülöttem téli ruhába öltözött emberek mozognak az X formára kialakított ösvényeken, amelyek a Taps tér négy sarkát kötik össze. A tér szélén mindenki kiválasztja a neki legmegfelelőbbet aztán nekivág az útnak. Öten vagyunk a téren, így akadálytalanul haladunk. Az ösvények között a hófehér és érintetlen. Olyan ez, mint az újszülött előtt kitárulkozó világ. Aztán, ahogy telik az idő, egyre több lesz benne a lábnyom.

Azon gondolkodom, hogy amióta megépítették ezt a teret – van annak már 20 éve – hányszor haladtam át rajta?! Ha naponta csak egyszer mentem át, akkor is több mint hétezerszer. De ennél jóval többször tettem meg ezt az utat. Vajon meg tudnám-e találni, az 1989. december 24-ki lábnyomomat, amikor én is ott tülekedtem a térre összegyűlt, a forradalom hangulatától fűtött tömegben. Pár adattal rendelkezem csupán. Az egyik, hogy az említett időpontban a téren voltam, nem épp a közepén, de közelebb a Kultúrpalotához, mint a Megyeházához. A másik, hogy gyalogló cipőben voltam, ugyanis akkor tértem haza a hét kilométerre fekvő Csíkszentkirályról, ahová a hatalom helyezett ki, mint Csíkszeredában nem kívánatos tanárt. Akkor törökországi gyalogutamra készülvén, naponta gyalog tettem meg az oda-vissza vezető 14 kilométeres utat. Ott kell lennie a lábnyomomnak a sok százezer nyom között.

Tudom, hogy ott van és ott is marad az idők végezetéig. De nem található meg. Hiszen a lépteim után keletkező mostani lábnyomaim sem azonosíthatók egy-két óra múlva. Mert akkorra már sok száz lábnyom teszi felismerhetetlenné.

Közben a sűrűn szállingózó hópelyheket figyelem. Kezem úgy jár az arcom előtt, mint a lassúra állított ablaktörlő. A sokmillió hópehely olyan, mint maga az élet. Megérkeznek valahonnan, lebegve szállnak a légben, majd lehullnak valahová. A kevésbé szerencsések a kialakulóban lévő járdára, ahol hamar eltapossák, mások a házak tetejére, ahonnan könnyen földre huppanhatnak, vagy a terebélyes fákkal benőtt park emberek nem járta tereire, ahol biztonságban vészelhetik át a telet. Az sem mindegy, hogy egy nagy városba, egy falucska kertjébe vagy a medencét keretező hegyoldalak valamelyikére hullnak. De ott is lehullhatnak egy sípálya közepére.

Olyan ez akár az emberi sors. Mert nem mindegy, hogy mikor és hol születik az ember. A tatárjárás kellős közepén vagy 1848-ban, a trianoni békediktátum után vagy a kollektivizálás idején. Németországban vagy Palesztinában, az anatóliai Ván tó közelébe vagy, a Nagyszeben melletti Vízaknán. Az sem elhanyagolható, hogy gazdag vagy szegény szülők gyermekeként jön a világra, többségiként vagy kisebbségiként kerül be az emberi társadalomba. És még soksok dolog határozza meg életünk alakulását születésünk pillanatában. Arasznyi létünk előre meghatározott pályán zajlik le a véletlenek sorozatát is magával hordó életünkben.

Többnyire ismeretlen emberek mennek, jönnek körülöttem. Férfiak és nők, gyermekek és felnőttek, idősek és fiatalok. Mindnyájan szüleik kezét fogva indultak el földi útjukra és az estek többségében gyerekeik kezét eresztve búcsúznak tőlük. Hatvan évesen négy generáció koszorúzza majd életüket. Ebből kettő a múlté (szülei és nagyszülei), kettő pedig (gyermekei és unokái) útban van a kiteljesedés felé. Nem tévedek, ha azt állítom, hogy nagyszüleiken túl már nagyon keveset vagy talán semmit sem tudnak dédszüleikről, nem is beszélve az azokat megelőző generációkról, az utánuk következők közül unokáik életét is csak 20–30, ritka esetben 40 éves korukig fogják követni. Családi ismeretkörük is behatárolt. Ha átlag két gyermekes családokban gondolkodunk, úgy 14 személyre terjed ki az ismerős családtagok száma: négy nagyszülő, két szülő, két gyermek, két élettárs, négy unoka. Ők legközelebbi útitársaink rövid életutunkon.

Ha egy félórára képesek vagyunk arra, hogy elgondolkozzunk hány embert is ismerünk, meglepődve tapasztaljuk, hogy számuk alig haladja meg vagy éri el az 1–2000 embert. Ebben benne vannak az élők és holtak egyaránt, az óvodáskortól a késő öregkorig és az időben előttünk élő generációk nagy személyiségei is, akiknek fogalmuk sem volt vagy sincs rólunk. Magam, közel a hetvenhez, életem során 13 helyen laktam. Voltam tanár, aligazgató, igazgató, megyei turisztikai felelős és főtanfelügyelője egy megyének, három civil szerveződés elnöke, sok-sok gyűlés, könyvismertető résztvevője és tartója, sok ország ismerője, Törökország gyalogos bejárója, de alig tudok 3000 emberre visszaemlékezni, akikkel valaha is összehozott a sors. Közülük is alig 300-nak tudnám pontosan a nevét is.

Vajon hány embert tudok név szerint is megnevezni a negyvenkétezer lakosú Csíkszeredában?! A polgármesteri hivatalig 25 velem szembe jövő embert számolok meg. Ebből mindössze egy volt az ismerős arc. Tudom, hogy már többször is láttam, fogadtam is köszönését, de ennél többet nem tudok róla. Fogalmam sincs, hogy hívják. Ha 25-ből egy az ismerős, akkor 100-ból négy, ezerből 40, negyvenegyezerből 1640 embert kellene ismernem. De mivel a városközpontban lakom és itt járok legtöbbet, itt van a legtöbb ismerősöm így ennél kevesebb embert ismerek. Talán 1200-ban határoznám meg az optimális számot.

Harmincnyolcadik éve, hogy itt lakom. Ezalatt jelentős közéleti szerepkört is betöltöttem, igen sok emberrel kerültem kapcsolatba. Így az átlagnál több emberrel ismerkedtem meg. Számuk így sem éri el a másfél ezret. Mennyivel könnyebb volt ez a száz évvel ezelőtti 3701 lakosú Csíkszeredában (1910). Akkor 3591 székely, 45 német, 44 román, 7 szlovák, 2 ukrán,1 szerb és 11 egyéb élt e városban, akiknek túlnyomó többsége csak a magyar nyelvet ismerte és használta. És talán minden ember ismerte egymást. Azóta a 42 000-re duzzadt Csíkszereda lakossága teljesen kicserélődött, jóval több benne a környező és távolabbi tájakról bevándorolt, mint az őslakó. A város túlnyomó többsége ma is magyarul beszél (34 183) de a 7284 román ajkúból csak egy-két százan beszélik nyelvünket. A román nyelvet viszont minden lakó ismeri. Ez az a sokat hangoztatott kétnyelvűség, amikor színtiszta magyar környezetben is ismerned kell az állam nyelvét az idetelepült románság viszont leélheti úgy is az életét, hogy egy kukkot sem kell megtanulnia magyarul. Tehát ebben a viszonylag közepes nagy-

ságú városban negyvenkétezer emberből mindössze ezret vagy valamivel többet ismerhetek. Negyvenezer ismeretlennel élek együtt nap, mint nap.

Van úgy is, hogy egy embert jóval többen ismernek, mint ahányat ő ismer. Ennek nagysága nem kizárólag személyiség kérdése, hanem helyzetfüggő is. Az Amerikai Egyesült Államok elnökét George Busht az egész világ ismeri, jóval többen, mint a Nyugat Szaharai Demokratikus Arab Köztársaság vagy a Naurui Köztársaság elnökét. Csíkszereda jelenlegi polgármesterét, Ráduly Róbert Kálmánt ma negyvenkétezer csíkszeredai és egy pár ezer másvidéki is ismeri. És így vagyunk a sport és könnyűzene sztárokkal is, akikért most százmilliók rajonganak. De mint minden e világban a dicsőség is múlandó. Száz év múlva, beleértve Bush elnököt is, új államférfiak és új sztárok kapnak helyet a generációk tudatában és rájuk már csak a politológusok, a sport és zene világának kutatói fognak emlékezni.

Így felejtjük el és mosódnak el emlékezetünkben hozzátartozóink és az idő mullásásával már szüleink is csak halottak napján jutnak eszünkbe. Ekkor az ő sírjukra tesszük a legtöbb virágot, és csak egy két virágszál jut a nagy, esetleg a dédszülők sírjára. Vagy talán egy sem, hiszen a múlt század nagy „népvándorlásai" következtében egymástól nagy távolságokra lévő helyiségek temetőiben domborodnak sírjaik. Lassan e sírok is kisimulnak, és örökre eltűnnek az emlékezetből, mintha meg se születtek volna.

Már csak száz méterre lehetek az Állami levéltár épületétől és lassan elfog az izgalom. Ez olyanféle érzés, mint amelyet anatóliai gyalogutamon éreztem, amikor egy ismeretlen világ tárult ki előttem, s ez feledtetni tudta a napi 40 kilométeres gyalogút fáradalmait és az anatóliai nap hevét. Egy ilyen felfedező út vár ismét rám. Egy pár adat áll csupán a rendelkezésemre és ebből kell kiderítenem egy életút rejtelmeit. A születéstől a halál bekövetkeztéig. Ez legalább annyira nehéz feladat, mint hajdani lábnyomaimnak a felkutatása a Tapstéren. Anyai ági dédnagymamámról van szó, akiről mindössze annyit tudok, hogy 1828-ban született és 1896-ban halt meg, Bedő Károlynak volt a felesége és Zárug Máriának hívták. És még annyit, hogy örmény származású tanítónő volt, talán Gyergyó vidékéről került a háromszéki Uzonba és onnan férjhezmenetele után Lisznyóba. Nem ismerem születési helyét, szülei nevét, iskoláinak színhelyét, Uzonba majd Lisznyóba kerülésének körülményeit, hogy nézett ki, hogy

élt, mi érdekelte, mennyire ismerte az akkori világot, milyen álmai voltak, minek örült és mi bántotta. Egyszóval a kevésnél is kevesebbet tudok róla ahhoz, hogy megírjam életét.

Ha mégis sikerülni fog, ezzel nemcsak kilenc unokámnak, hanem a túlnyomó többséget képező kisemberek sokaságának is szolgálatot tehetek. Az én példámon felbuzdulva bárki felkutathat és felmutathat egyet az ősök sokaságából gyermekeinek, unokáinak és példájukon keresztül ráirányíthatja a figyelmet azokra az értékekre, amelyek ma is időtállóak. Mert minden ember értékhordózó, akik nélkül az értékes emberek sem termelődhetnének ki a közösségek sorából. Ebben a rohanó világban ne csak előre, hanem hátra is tekintsünk, mert a múlt ismerete nélkül olyan az ember, mint az ágról lehulló falevél. Keressük meg gyökereinket és tápláljuk, hogy erős hajtások képződjenek rajtuk, amelyek majd erdővé terebélyesednek."

Interjú Száva Alexszel

– Nem kis fába vágja a fejszéjét szerintem az, aki az erdélyi örmény népzenét kutatja, dolgozza föl. Egyáltalán, hogy lehet ehhez hozzákezdeni? Gondolom nincs túl sok háttéranyag, forrásanyag ebben a témában?

– Nem, ez nagyon nehéz volt, eleinte nem is tudtam mivel kezdeni. Mauritiuson akkor még nem volt internet vagy ilyesmi és csak levelezésben, vagy másvalakin át tudtam kutatni. Eleinte kapcsolatba léptem a bécsi mechitaristákkal, őtőlük kaptam két-három szöveget, majd barátaim Bécsben és Magyarországon végezték a kutatást, úgyhogy elég anyagot tudtam szerezni. Elég bonyolult volt, ha tudtam volna akkor, hogy minden szöveg benne van Szongott Kristóf könyvében, akkor könnyebb lett volna.

– És a dallamokat? Azt hogyan? Hol lehet szert tenni motívumokra, például a vidék zenéjére?

– A dallamokat?

– Igen.

– Voltak nótajegyek a szövegekkel együtt. Csak három esetben nem tudtam semmiféle nótát szerezni, ezért én magam írtam a dallamot.

– Azt olvastam, hogy ezek a dalok ugyan népdalok, de mégsem úgy népdalok. Ezt egy kicsit tisztába lehet tenni, hogy miért népdal vagy miért nem népdal? Novák úr mondta, hogy ez ahhoz hasonlít, mint a franciáknál a sanzon, mert nem az a klasszikus népdal, de ugyanakkor mégiscsak népdal.

– Szerintem, igazi népdalokról beszélhetünk, ha a szerző ismeretlen. Legalább három vagy négy esetben tudjuk, hogy ki szerezte a dalt, és ez esetben nem igen beszélhetünk népdalokról. A többiek szerintem igazi népdalok. Az látszik itt valahol a szövegben, ha a szöveg egyszerű, vagy egyszerű dolgokról szól, akkor általában népdal. Ha valami filozofikus dologról van szó, akkor lehet, hogy valaki írta.

– Örményül hangzottak el a dalok. Miről szólnak? Mert az nagyon sokat elmond egy népről, hogy mi foglalkoztatja, amit a dalba is beleírnak, de ebből keveset tudtunk meg, akik magyarul beszélünk. Miről szólnak ezek a dalok, mik a fő témái?

– Az örmény dalok mind panasz-dalok. Csak ez a Húsvéti dal, ami tulajdonképpen egy öröm-dal, de ez is nagyon szomorúan hangzik. Az örmény dalok mind panasz-dalok, nagyon szomorúak. Tulajdonképpen ez tipikus, hiszen a keleti örményeknél is úgy van, hogy a dalok többsége inkább szomorú dolgokról szól. Van mindenféle tárgy a dalokban, az egyik például a vándorkereskedő életről beszél, a másik az elromlott hírnévről. Van mindenféle tárgy, de mind panasz-dalok.

– Az erdélyi örmény zenének az örményországi örmény zenével milyen kapcsolata van, mennyire köszön vissza...?

– Mennyire hasonlítanak?

– Igen.

– Azt nem tudom biztosan mondani, habár nagyon sokat foglalkoztam a keleti örmény zenével is, mivel csak tíz példa volt, amit sikerült szereznem. A tíz dal közül vannak, amelyek inkább román hatást mutatnak, vannak, amik magyar hatást mutatnak. De van a ritmus, amely szerintem tipikus örmény és nagyon hasonlít a keleti örmény zenéhez. A háromnegyedes ritmus tipikus örmény, mert nem hiszem, hogy Erdélyben népszerű volt ez a ritmus. A hat-nyolcados ritmus is tipikus örmény.

– További tervek, újabb gyűjtő munkák?

– További tervek? Meg vagyok győződve, hogy nincs több örmény dal, amit még nem ismerek. Lehet, hogy még a moldvai örmény zene után kutatok, vagy

a lengyelországi örmény zene után, de attól tartok, hogy ott sem találok forrást. Ezért kezdtem új erdélyi örmény dalokat írni az erdélyi örmény nyelvjáráson, és ez nagyon érdekes számomra. Nem annyira nehéz, mint aminek látszik, hiszen végülis senki sem érti a nyelvet és bármilyen hülyeséget is lehetne mondani. Érdekes lenne egy ilyen lemezt csinálni, új erdélyi örmény dalokkal. Azt remélem, hogy ez valaha megvalósul.

Interjú Sebestyén Mártával

– Sarolta már jól felvezette az én kérdésemet tulajdonképpen. Magyarországon erdélyi örmény zenét nagyon ritkán lehet hallani, tán nem is lehet hallani. Milyenek voltak az első benyomások?

– Annyira ritkán, hogy én nem is hallottam eddig. Az egyetlen dallam, ami ismerős volt számomra a „Zádig, zádig" kezdetű húsvéti ének, amit már Kátainé Szilvay Ingridtől hallottam, és ami a Bartók feldolgozta Román táncokban a bucsumi tételként mindnyájunkban így él. Az gyanús volt nekem már régóta, hogy nem egy tipikus román dallam. Akkor is, ha azt ritmikusan eljátszva tényleg egy román táncnak a zenéje lehet. Az, hogy Bartók gyűjtésében nem szerepel, hogy örmény dallam, nyilván azért van, mert a cigány, aki eljátszotta neki Torda-Aranyos megyében, talán maga sem tudhatta, hiszen a cigányzenészekre jellemző, hogy az égvilágon mindent muzsikálnak, amit meghallanak, adoptálnak és eljátsszák, tehát nem volt külön megjegyezve, hogy ez egy örmény dal. Különben a nagyon precíz Bartók Béla egészen biztos, hogy odaírta volna, sőt – addig nyomozott volna, amíg ki nem deríti akár a szövegét is. Úgyhogy ez egész eddig számomra ismeretlen volt. Tavaly, vagy tavalyelőtt pont egy ilyen örmény ünnepségen tudtam meg ezt a szép történetet, hogy ez egy húsvéti ének, és elkezdett érdekelni, de hiába, nem volt semmiféle hozzáférhető anyag. Az örmény zene nekem eddig egyértelműen az örményországi örmény zene, például a Dzsivan Gaszpariannak a gyönyörű duduk játéka. A duduk, mint hangszer is az örmény lelket, ezt a tényleg fájdalmas, bánatos lelket, és a zenében is megnyilvánuló örökös bánatot jelképezi. Ha azt hallom, vagy azt mondom magamban, hogy örmény, örmény zene és becsukom a szemem, akkor ez a duduk hang ugrik

be elsőként. El kell mondanom, hogy a kicsi kori élményem Musza Dagh-gal kapcsolatban ez a duduk hang, ez nagyon-nagyon így, így egyszerre él a szívemben. Az édesapám mesélt nekem Musza Dagh-ról, aki nagy történész volt és nagyon érdekelte a történelem. Nyolc-kilenc éves kislányként hallottam a Magyar Rádióban, akkor volt ez a regény sorozatban. Sinkovits Imre veretes hangokkal, gyönyörűen és olyan döbbenetesen feldolgozta, hogy a mai napig a hideg futkos a hátamon, ha erre gondolok. Érdekes egy gyereknek, aki olyan családi háttérben él, ahol a történelem kérdései mindig ott vannak és feltevődnek. Éppen ezért reagáltam olyan fogékonyan a magyar népnek is az igencsak szomorú történelmére. A sok menekülés, a sok vesztett csata, és az örménységnek a tragédiája talán nem tudatosult kicsi koromban, de mégiscsak ott élhetett sokáig, mert mindig összekapcsolom ezt az élményt a bánatos örmény zenével. Amikor csak lehet, és olyan helyen járok, akkor mindig megkeresem az örmény emlékeket. Mostanában voltam bulgáriai turnén, ahol Sumenben elmentünk abba az örmény templomba, ahova a Kossuth emigráció járt, hiszen ott nem lévén más keresztény templom. A koncerten kapott csokromat ott tettem le ennél az emlékműnél, ott az örmény áldozatok emlékműjénél, illetve a '48-as hősökénél. Amikkor elmentem Szent Lázár szigetére, meglátogattam a híres helyet. Mindenfele, ahol van valami, és amivel szembesülhetek. Akkor az embernek úgy megdobban a szíve, mert az örmény, az erdélyi örmény gyökerek és a magam magyarsága. Énbennem egyébként nincsen örmény vér tudtommal, de mégiscsak ilyenformán az érzelmeknek a mezején mindezek találkoznak, és mint zenésznek, énekesnek kifejezetten leírhatatlan csemege, szépség és kíváncsiság, tudományos kíváncsiság is találkozni ezekkel a dallamokkal. Egyszer énekeltem életemben örmény dallamot, méghozzá húszéves koromban. Berionak, egy olasz zeneszerzőnek „Folk songs" című összeállításában szerepelt tízféle nyelvű ének között, többek között egy örmény altató, Lusztilusz kezdetű. Ez irtó érdekes, hogy a mai napig nagyjából emlékszem a szövegre, sőt a refrénre s egyszer egy távolsági repülésen – Amerikába repültem –, egy örmény bácsi ült mellettem a repülőn. Furcsa volt egy jó darabig, az ember egy ismeretlen mellett ül, hát azért nem biztos, hogy azonnal egymás nyakába ugranak, de amint kiderült, hogy ő örmény s én elkezdtem dúdolni, hogy..., az a bácsi majdnem sírt! És azt mondta, hogy igen, ezt az altatót ő is gyűjtötte – szóval, hogy az ember egy pillanat alatt megtalálja

az utat egy teljesen vadidegen embernek is a szívéhez. Én igazából „sötét" terveket szövögetek, magam is szeretnék minél több ilyen dallamot megismerni és megtanulni. Van egy tervem egy olyan lemezre, amelyhez szeretnék egy örmény meséhez altatót is elénekelni, úgyhogy remélem, majd kapok segítséget. Azt hiszem, hogy Issekutz Saroltára számíthatok és csapatára, mert mindig nagyon odafigyelnek mindenre, küldik az újságot is. Nagyon-nagyon tetszik nekem ez, nagyon imponál. Nagyon szimpatikus számomra a gyökereknek ez az állandó táplálása, tudatosítása. Ez egy misszió, azt hiszem, és nagyon szép dolognak tartom és fontosnak.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Interjú Novák Ferenccel

– *Nekem Sarolta azt mondta, és biztos, hogy így van, hogy ez a lemez, aminek most a bemutatója kezdődik, sok szempontból egyedülálló kísérlet, egyedülálló próbálkozás. Nem volt – amennyire én tudom – örmény népzenét feldolgozó CD Magyarországon. Jól tudom én ezt?*

– Egy kicsit helyesbítek, nem népzene, hanem örmény dalok. Ilyen sanzonszerűek. Olyan szerű, mint a magyar nóta, vagy a francia sanzon, vagy a portugál fardo. Tehát nem népzene, de óriási dolog, hogy akad olyan ember, ha még Maurituson is él, valahol Madagaszkár környékén, aki még emlékszik ezekre, vagy legalábbis megtalálta, amit meg lehetett találni. Elsősorban a szamosújvári eklézsiának a könyvtárában, levéltárában.

– *Amikor a zenei anyag elkészült, vagy ön látta, mik voltak a tapasztalatai? Mert zene és zene között különbség van, különösen, ha egy ilyen viszonylag elfelejtett, viszonylag keveset gondozott anyagról van szó.*

– Én nem vettem részt a felvételen – nem avatkozom egy olyan dologba, amit nem értek. Kobzos Kiss Tamás keresett meg, hogy miután nekem is van örmény identitásom, hogy nem támogatnám-e. Hát így támogattam, anyagilag, hogy jelenjen meg a lemez. Nagyon szívesen hallgatom, bent van a kocsimban, főleg ha hosszabb útra megyek, akkor felteszem. Ugyan egy büdös szót nem értek, de Szamosújváron már a nagyanyámék sem beszéltek örményül. Maximum a

Mi Atyánkot és az Üdvözlégyet tudták örményül. Ez, mondjuk kötelező volt. De mondom, nem beszéltek már örményül, úgyhogy egy csoda, hogy ezek az örmény sanzonok előkerültek.

– *Egyébként ön mennyire ápolja örménységét?*

– Nézze, muszáj, mert iszonyatosan szerettek a nagyszüleim. Szamosújváron éltek, úgyhogy nagyon-nagyon sokat voltam ott. Amikor volt egy iskolai szünet, akkor miután Besztercén laktunk és ez nagyon közel volt Szamosújvárhoz, pillanat alatt felraktak a vonatra szüleim, és kellett menjek a nagymamához. Ottani barátaim, legalábbis annak nagy része, mind örmény srácok voltak, és ettől aztán az örmény házakba jártam a barátaimhoz. Mondjuk Pongrátz Gergely, aki velem egybeli, nagyon jó barátom volt, együtt játszottunk. A verekedésnél nagy baj volt, mert ők rengetegen voltak testvérek. Például, amikor már ide Budapestre kerültek, még '56 előtt, tehát még a Corvin-köz előtt, hat Bocskai-ruhás Pongrátz fiú vitte a koporsót. Annyit voltam közöttük, hogy én még ma is főzök örmény ételeket. Sőt a feleségem megtanulta az örmény ételeket, a lányom is megtanulta. Itt él a Marosvásárhelyről ide származott unoka-hugicám, aki Pápán kitűnő gyerekorvos. Ha ez a két nő, a két unokatestvér összekeveredik, akkor komplett örmény vacsorákat tudnak főzni.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

Interjú Beder Tiborral

– *Most a könyvbemutató tárgya a „Megidézett múlt" című könyve. Hogy kezdődött? Mi volt az a kényszer, mi volt az, ami a múlt kutatására sarkallta?*

– Egy olyan térségben élek, ahol általában azt szokták kérdezni, hány magyar él ebben a térségben. Székelyföldön. De Székelyföldet elhagyva már mindig azt kérdezzük, továbbra is, hogy hány magyar él, máshol azt kérdezzük, hány román él, náluk azt kérdezzük hány magyar él. Tehát egyre inkább csökken a számunk és egyre inkább elveszítjük a múltunkat, és hogy mi megmaradhassunk annak, akinek születtünk, szükségünk van a gyökerekre. Most a gyökerek a múltat jelentik. Tehát a múltnak a felismerése és a múltnak a továbbadása az időben utánunk következőknek. Éppen most Erdélyből eljövet megálltam Er-

zsébetvárosban, hajdani örmény városban, mely pont olyan még most is, amilyen lehetett 1920-ban. Nem sokat változott, talán ha jól tudom Erdély egyetlen olyan városa, ahol nem építettek a magyarok semmit. Két nagy központ között terül el, Segesvár és Meggyes között és ezért megvan. Elgondoltam, vajon mit érez egy onnan elszármazott örménymagyar. Egy magyar, vagy egy román. Hogyan viszonyul ehhez a városhoz? Egészen másféleképpen értékeli mindenki a maga múltját. Nyilván a legtöbb kötődése egy örménymagyarnak van, aki tudatában van annak, hogy városa minden talpalatnyi földje kötődik hozzá. Tehát az örmény ősei építették. A templom falára is ez van felírva: Építették azok, akik szeretik az Istent és építették a ma ott élőknek és a holnap ott élőknek. Holnap ott élők már nincsenek, mindössze négyen maradtak. Ez az, ami arra késztetett, – lévén nekem is van egy olyan ágam, végén ott van dédnagymamám, aki örmény tanítónő volt –, hogy érdemes felkutatnom és felmutatnom a kilenc unokámnak, hogy van közöttünk egy olyan személyiség is, akire büszke lehet mindenki. Hiszen egy igen tehetséges népnek az ivadéka, olyan népnek, mely büszkeségére válhat nem csak Európának, de a világnak is.

– *A gyerekek hogy fogadják, ezt? Manapság sok minden érdekli őket, kevésbé a régmúltjuk, a dédszüleik. Önöknél hogy volt?*

– Azért nálunk valahogy benne van a levegőben is, a múltunkat meg kell őrizzük, mert belőle mindjárt már csak a nyelvünk marad, és ha nyelvünkhöz hozzátesszük, a megmaradt nyelvhez a múltat, akkor az a feltétele, hogy a nyelv tovább maradjon. Az egyik dolog. A másik, hogy a gyermekek egy része még gyermek, én igyekeztem összejövetelt szervezni a számukra, tartottam családi könyvbemutatót. Lényege az volt, hogy felkerestük az örmény nagymamának a sírját, részt vettünk az istentiszteleten és örmény ételeket ettünk, háromfélét. Ők sose ettek örmény ételt. Emlékeztünk a dédnagymamára, és minden unokám kapott egy könyvet ajándékba azzal a felszólítással, kéréssel, hogy olvassák el. Remélem, hogy ezzel segítettem, besegítettem valamit a múlt megidézéséből! A cél a múlt megidézése. Ugyanakkor arra is felhívtam a figyelmet, hogy az emberi társadalom nemcsak jeles emberekből áll, hanem a jeles emberek annak köszönhetik, hogy jeles emberek, hogy nagyon sok a közember. A hozzánk hasonló közember, aki nélkül nincsen társadalom, nincsen magyarság. Minden

családban van egy olyan ős, akit érdemes felkutatni és felmutatni, hiszen értéket képvisel minden ember, aki erre a földre születik.

– *Ha már így szóba került a jeles ember és a hétköznapi polgár. Jeles emberek múltját, történetét kutatni viszonylag egyszerű, de azért nem kis fába vágja a fejszéjét az, gondolom én, aki a hétköznapi ember őseit próbálja felkutatni.*

– Kétségtelen. Viszont a segítségemre sietett a múltnak a felidézése, mert tulajdonképpen nagyon kevés adat állt a rendelkezésemre. Mindössze egy sírkő, egy három méteres sírkő, rajta: Zárug Mária, született 1828-ban és meghalt 1896. Ennyit tudtam csak róla. Jó egy évi kutató munkámba került, amíg valamenynyivel többet megtudtam, viszont annál többet tudtam meg arról a társadalmi háttérről, melyben élt. Így felidézve azt a társadalmi hátteret, egy csodálatos korszakát idéztem föl a magyarság történelmének, ugyanakkor lehetőségem volt arra is, hogy az örmények sorsán keresztül bemutassam a mi harcunkat is, a mi küzdelmünket a megmaradásért. Mert nálunk azt tartják, hogy az az igazán erős ember, aki mindent kibír. Mi mindent kibírtunk eddig, 80 év, és még mindig vagyunk. Ők is kibírták és még mindig vannak.

– *Nagyon szépen köszönöm.*

*

Rendezte: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Támogatta: Ferencvárosi-, XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Koszorúzás az Örmény Keresztkőnél

Budapest V., Március 15. tér, Pesti Duna-part

Az Örmény Genocídium emlékest az Uránia Filmszínházban, filmvetítés

Köszöntő: Zakariás Ernő
Ünnepi beszéd: Lászlóffy Aladár

Zakariás Enikő megnyitó beszéde

Szeretettel köszöntöm a Józsefvárosi Örmény Önkormányzat nevében a megjelenteket.

Köszönjük Örményország Nagykövetének, dr. Ashot Hovakimiannak, dr. Kállai Ernő Úrnak, a kisebbségi ombudsmannak, hogy vállalták az Örmény Kulturális Hét védnökségét. Továbbá, de nem utolsósorban dr. Issekutz Saroltának, aki nem feledve származását, tudván, ezzel tartozik őseinek, megalakította az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületet. Aki nélkül ma nem találkozhattunk volna, és nem emlékezhetnénk vértanúinkra.

Rájuk, kik Szongott Kristóf szerint: „büszke a tudat, hogy annak a nemzetnek vagyunk ivadékai, mely a világ összes nemzetei közül először vette fel a kereszténységet" és nincs e hazában nép, nemzetiség, mely vallásosabb és erkölcsösebb lenne az örménynél".

Mi gyászoljuk vértanúinkat, mi, akik megőriztük örménységünket négyszáz év távlatában is, mi, akik nem felejtettük annyi év után sem honnan jöttünk: Aniból, Erzsébetvárosból, Csíkszépvízről, Szamosújvárról, Gyergyószentmiklósról.

Ahogy Orbán Balázs említi „.. szétterjedtek ők az ország minden városába, ők a kereskedést mindenütt kezeikbe véve felgazdagodtak, meglépesedtek, mint a székely mondja: „új hazájoknak sok édes mézit betakarították, de ne irigyeljük ezt tőlük, sőt örülhetünk előmenetelüknek, mert e nemzettöredék nem vala háládatlan e hazához".

Mi gyászoljuk őket, kiknek ősei írták az Erzsébetvárosi Katolikus Kódexet, őket kik azokat a kedves, naiv iniciálékat rajzolták, melyek az emberi szabadság bizonyítékai. Melyek megengedik a szabadságot és kreativitást, nem baj, ha kicsit bumfordi Szent Péter, és nem baj, ha Mária Magdolna kicsit kancsal. Mert emberi.

Ahogy Szongott Kristóf írja: „ha nagy ritkán öröm érte valamelyiket, a többiek részesültek abban, és ha csapás sújtotta egyiket, egyedül csak örmény testvérei segítettek rajta".

Mi gyászoljuk őket, kiket hasonlóan üldöztek el hazájukból, Erdélyből – majdnem pontosan akkor, mikor rokonainkat Törökországban irtották.

Mi, akik megtaláltuk helyünket kis Magyarországon, mi, akik szeretjük, hogy ide tartozunk: Örményországhoz, Erdélyhez, Magyarországhoz.

A XIX. század elején elkezdődött népirtás 2,5 millió örmény vértanút pusztított el! Vértanúk, mert kereszténységükért haltak meg... na meg persze az irigység miatt. Azt se feledjük!

Az irigység mindenhol ott van, mindenhol tetten érhető! Mert ez a nép szorgalmas, tehetséges és akar! Nem hagyja magát és nagyon vallásos. A vallás átitatja mindennapjait, talán ez irritál mindenkit a mai napig.

De provokátorok mindig vannak, a provokátorok nem szeretik, ha béke és nyugalom van. A provokátorok embereket szeretnek egymásra uszítani! Akik ezt nem veszik észre, pedig milyen más lenne a világ, ha felismernénk.

A Musza Dagh negyven napja életem meghatározó élménye, Gabriel Bagradján hősiessége örök példa!

Szeretném, ha önöknek is felejthetetlen élményt nyújtana!

Köszönöm!

Lászlóffy Aladár:

A Muszadag negyven megtestesülése

Az Úrnak negyven napra volt szüksége a Vízözön felduzzasztásához. A török leszámolásnak negyven napra volt szüksége néhány hegyi falu hirosimájához. Az egész önmagává tornyosulva Muszadag jelképrendszerévé tapad. Muszadagnak immár a negyvenes a legkisebb közös többszöröse. Mindezt magával ragadja egy többszáz esztendős mítoszba, mely tovább osztható a maga szerepkörei szerint. Igen, itt szerepkörök vannak. Pontosan körülírva. Hála az ideológiáknak, a politikai élet mocskos működésének hála. Oly korban élünk, ahol minden mindennel összefügg, egy kettészakadt magyar faluvég mitikus ázsiákra rímel. Egy kettészakadt magyar falu éppen úgy megtestesíti a mitikus örményírtást, mint a török birodalom mára földre szakadt hamvai. Így függ össze Bornemissza Gergő és Tibet, Kína és a Héttoronyba zárt fenyegető végzet. Egy kettészakadt, sokbaszakadt, többször megszakadt történelem fonja a hálóját, szövi a forgatókönyvét egy nép köré, több nép köré, több táj köré, mivelhogy határozott szerepkörök vannak. Ezen a világon sehol nem egyetlen nép vérébe csobbant bele a fasizmus medvetalpa, a kommunizmus medvetalpa, a szuronyos katonák medvetalpa. A szerepkörök pedig sehol meg nem szakadnak, méghogyha mára, az új évezred elejére felhangzik is erőtlenül a kiáltás: hagyják a dagadt hazát másra, engem az élő embert vigyenek fel a padlásra. De a pincében vagy a padláson a világ tetején, vagy a selyemút boldog oázisaiban ugyanott lyukadunk ki. A sorssal nem lehet a végtelenségig bujócskázni, merthát miért is szól a harang? Mi meddig belügy? És honnan kezdve az emberiség sorskérdése, külügye? Hol kezdődik a tabu még a legeslegújabb felmelegedett időrendszerben is. Amikor a gazdasági érdek felülmúlja az emberi jogokat. Ott mindig megszólal a csengő, a kolomp, a jó pásztor hangja és harangja, avagy ki megy vissza az elveszett juhokért Qumránba, Tibetbe, Rómába, a Muszadagra. A jó pásztor nem hagyhatja Magyarországot, 56-ot, Tibetet, mert az elfelejtett vagy elfojtott kiáltás időnként körbefut a világon. Az Európai Unió megint túl keveset fog, miközben úgy érzi, hogy többet markol. Itáliában most 148 párt áll a startnál. Valaha elég volt egyet-

len légió. Minél nagyobbat akar fogni az új világ, annál kevesebbet ment meg. Végül a jut is-marad is gesztusok végén a gyökereket engedi ki a kézből, hogy újabb szélrohamok, barbár betörések kergethessék fel a fára, a Muszadagra. Termopülé, Csernobil, a lélek Sztálingrádjai, a lélek Hitlergrádjai, a roncsolódó önfeladó derivátumok nem veszik észre, hogy nem egyenletes emberkeveréket, hanem rabszolgatömeget alakítnak engedelemből. Ezért soha nem egy Törökországgal áll szemben a Muszadag, nem egy szovjet géppuskával Magyarország, nem egy Tibettel Kína. Az ember az egyetlen önpusztító lény a fajok túlélésre berendezett nagy eleven forgatagában. Ehhez az etikus kiváltsághoz éppen az értelme segítette hozzá, amennyiben intézményesítette az önpusztítást: önvédelemből. Az emberi nem érdekében az egyedek ellen emelt kritériumokkal. Különben mi lett volna végig az írtók kezeügyében? Egyre ravaszabb és hatékonyabb törvények lépnek fel egymás ellen, csupa nemes és pozitív céllal. Elhárítandó egy már nem a természet, hanem önmaga felől is fenyegető veszélyt. Ám egyre jobban belefeledkezve, elsodródva az eredeti állapottól. Mindent ki kellett próbálni önpusztításra is. Jogot, vallást, ideológiát, kultúrát, nyelvet. Igazság úgysem lesz soha. Káin elég nyíltan küldte fel Ábelt a Muszadagra. „Afrika anyánk, szeretnénk tudni hogy vagy?" kérdi az Amerikába hurcolt ükunoka. És majd a Földről is egyre inkább ilyen távlatból lehet nosztalgiázni. Közben a horvát főúr mellett két örmény főúr is felkiáltott: „Ne bántsd a magyart!" Igazság pedig úgysem lesz, fakad ki a világháborúkat, világfogolytáborokat, világmuszadagokat átélt vidéki rokonom, a kisebbségi lét veteránja. S mi az igazság? Sóhajtom mélabúsan, ami ebben a kontextusban csak helyeslésnek, rábólintásnak, záróakkordnak készül. Dehogyis számít válaszra. De éppen ettől, ahogy ott ülünk, mint obsitosok a nagyabonyi kocsmában már negyven éve, négyezer éve, megkérdezheti valaki, hogy aki erősebb ne engedje bántani a gyengébbet, mert nem engedi az Isten, az ENSZ, valaki Muszadag fölött. De nem vagyok annyira borúlátó, hogy ilyesmivel átkozódjam, se annyira optimista, hogy higgyek az emberekben, Jézusok és Beethovenek után, Bolyaik és Einsteinek ismeretében. Az lesz amíg lehet, ami volt. Nem leszünk híjával se katarzisnak, se kiontott vérnek. A jóízű éldegélés következik ezután is. Himnikus. Ocsmány. Emberi. Milyen csodálatos zoknak, akik éppen soron következnek.

Franz Werfel: *A Musza Dagh negyven napja*

(143') amerikai filmdráma, 1982 (magyar felirat)
Rendező: *Sarky Maouradján*
Főszereplő: *Kabir Bedi – Gabriel Bagradján*
Forgatókönyv: *Alex Hakobján*

A Musza Dagh története

Törökország Földközi tengeri partvidékének dél-keleti részén, közel a szíriai határhoz fekszik a Musza Dagh, vagyis a Mózes hegy, amelynek déli oldalán hat örmény falu élt békében 1915-ig. Jogunoluk, Bitiász, Kheder beg, Hadzsi Habibli, Vakef, és Kebuszije.

A világháború első évében az Enver, Talaat és Dzsemál pasák által vezetett török kormány elhatározta, hogy megszabadul a megbízhatatlannak nyilvánított örményektől. Elrendelték az anatóliai örmények kitelepítését a szíriai sivatagba. Az intézkedést rendkívüli kegyetlenséggel, pogromok kíséretében hajtották végre, amely másfélmilliónál több áldozatot követelt.

A musza daghi örmények nem akartak ilyen sorsot maguknak, ezért elsáncolták magukat a hegy tetején. Több mint negyven napig önvédelmi harcot folytattak a törökökkel szemben. Ekkor francia és angol hadihajók vették fedélzetükre az ellenállókat. A musza daghi örmények nagy része az egyiptomi Port Saidba került, ahonnan a háború után visszatelepítették őket szülőföldjükre. Ez a terület az első világháború eredményeként a francia fennhatóság alatt álló Szíria része lett. 1939-ben Törökország nyomására a franciák átengedték a Musza Dagh vidékét, valamint Antiochiát és Alexandrettát a Musztafa Kemál Atatürk vezette török kormánynak.

A musza daghi örmények nem akartak még egyszer török fennhatóság alá kerülni, ezért áttelepültek Libanonba. A menekülőket a francia hatóságok egy VIII. századi arab romváros – Andzsár mellett telepítette le. A szorgalmas örmény földművesek a részben mocsaras, részben kopár tájon több ezer almafát ültettek és ma Andzsár egy virágzó település. A kisváros hat részre van felosztva és minden városrész egy-egy musza daghi falu nevét viseli. Az Örmény Apostoli Egyházhoz tartozó templom kertjében minden évben összegyűlnek emlékezni a

menekültek és leszármazottaik Libanonból, a környező arab országokból vagy éppen a tengerentúlról. A musza daghi tragédiát Franz Werfel világhírű regénye, a „Musza Dagh negyven napja" örökítette meg.

A hegyen, a Musza Daghon csak Vakef falu lakosságának egy része maradt a helyén. Százharmincan laknak itt. Főleg narancstermeléssel, csipkekészítéssel foglalkoznak. Szűz Máriának szentelt templomukat nemrég újították fel.

Szabó László

Megjelent: *Emléknaptár az örmény népirtás 90. évfordulójára* c. magyar-örmény-angol nyelvű képes, verses kiadványban (Kiadó: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 2005)

Interjú Zakariás Enikővel

– Önök érdeme a mai nap, és ha jól tudom, a VIII. kerületi önkormányzaté. Mit jelent az örménység egy olyan embernek, aki Magyarországon él, Európában él, ugyanakkor mégiscsak vannak örmény gyökerei?

– Sokat. Erre neveltek minket mindig, nem kapott fő hangsúlyt, de mindig hangsúlyozták. Mi mindig természetesen magyarok voltunk, az én nagypapám, egyik nagypapám, Zakariás Antal, örmény, de ezt soha nem felejtette el a család. Nagyon nagy hazafiak voltak. Például az öcsémnek a nagypapám nyolcvanéves születésnapjára – az öcsém akkor hat éves volt –, a „Talpra magyar"-t (Petőfi Sándor: Nemzeti dal – a szerk.) kellett elszavalnia. Ez volt az ajándék. Így neveltek minket. Ezért jelent sokat, és azt is gondolom, hogy a felnőtt életünk is az örménységünknek köszönhető. Van egy unokatestvérem, aki belső építész, az öcsém fogtechnikus, én pedig virágkötő és kereskedő vagyok. Tehát biztos, hogy van valamilyen átfedés – muszáj, hogy legyen. Azon kívül nagyon megható és megrázó is egyben, hogy a XX. században az örményeket a kereszténységükért irtották. Borzalmas.

– Egy kicsit gyakorlatiasabb kérdés. A VIII. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat hogyan működik? Kivel működik? Hány örmény van a VIII. kerületben, vagy hány olyan lakos, aki örmény származásúnak vallja magát? Milyen események vannak?

– Nagyon-nagyon jól érezzük magunkat, nagyon tartjuk a kapcsolatot, szoktunk találkozni. Szervesen hozzátartozunk az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülethez (EÖGYKE), nem nagyon választható el a VIII. kerület és az EÖGYKE, együtt veszünk részt mindenben. Minket irigyelni is szoktak a VIII. kerületben, hogy milyen sok programunk van. Mi az EÖGYKE miatt vagyunk ilyen erősek.

– Annak idején vezettem társadalmi szervezetet és a legnagyobb gond az volt, hogy lehet megmozdítani, hogy lehet a fotelból kimozdítani az embereket?

– Örménynek szeret lenni mindenki. Hihetetlen ez a fantasztikus akarás, amit itt lehet látni, ahogy a programokat egyik kerület szervezi a másik után. Tavaly ennek akkora sikere volt (Örmény Kultúra Hete programnak – a szerk.), hogy ma már mindenki erről beszél. Milyen érdekes, hogy egy népnek kis része, – aki négyszáz évvel ezelőtt nem is ide Magyarországra, hanem nagy Magyarországra, Erdélybe telepedett le –, ez a nép így összetart és így szereti egymást. És az is nagyon érdekes, hogy nagyon hasonlóak: humán beállítottságúak, nagyszerűen írnak, nagyon humánusak, nagyon kedvesek – egyébként erről majd szólok a beszédemben is.

Interjú Lászlóffy Aladárral, Kossuth-díjas költővel, íróval

– A mai nap és ez az alkalom az örmény genocídiumról való emlékezésről szól. Önnek mit jelent ez a nem túl kellemes esemény, mit jelent a genocídium egy Magyarországon élő erdélyi örmény számára?

– Én tulajdonképpen Romániában élő vagyok, de itt is élek. Gyakorlatilag a családom már több mint háromszáz éve érkezett a mostani Erdély további szülőföldjére, de azokkal, akiket ez érintett elég határozott kapcsolatunk volt. Határozott kapcsolatunk van azokkal is, akik túlélték és azokból a családokból származnak, akiket megtizedeltek. És véleményünk van mindarról – ezt próbálom ma szavakba önteni –, véleményünk van mindarról, amit a család és a népek családja megbocsájtásként gyakorol. Tulajdonképpen szüntelen az emberirtás.

Az emberirtás egyik jelképe ez az egész, ami Musza Dagh-on történt. A szomorú az, hogy az európai népek családjához biztos előbb-útóbb mindenki csatlakozni fog. Biztos, előbb-útóbb a törökök is csatlakozni fognak, mindenkinek meg lehet bocsájtani, de azért elfelejteni semmit nem szabad elfelejteni, mert mind az, ami ma történik, ugyanannak a bátorítása és ugyanannak az elfogadása. Amíg ez történik, addig a világon egyformán ébernek kell maradni.

– *Én azon gondolkoztam, hogy Sarolta mindig elmondja, hogy huszonkét ország ismerte el eddig az örmény genocídium létét. Számomra felfoghatatlan, hogy majd száz éves távlatban ez még mindig ekkora indulatokat kavar. Ha más nem, itt most az emlékmű meggyalázása. Hogy lehet az, hogy azok oldaláról, akik ezeket a szörnyűségeket elkövették, egyfajta ellenállás van, egyfajta sértettség van?*

– Az emberi érzékenység lényegében ugyanazokon a drót szálakon, ugyanazokon a láncokon, láncok mentén keletkezik és ugyanazok az indulatok keletkeznek a továbbiakban is. Tehát nem egyszerűen le kell nyelni a dolgokat, nem egyszerűen meg kell bocsájtani, hanem ki kell magyarázni ezeket. Rengeteg olyan örmény barátom volt, így az Amerikába szakadt nagy örmény író is a barátaim közé tartozott, akikkel ezeket úgy tudtuk végigbeszélni, hogy ők még csecsemőkorukban ezt érezték. Ma még létezik Marosvásárhelyen olyan román sebész, vagy romániai örmény sebész, aki szintén érintettje ezeknek. Senki nincsen ezek közt, aki ezt megbocsájtaná, pontosan úgy, ahogy a holocaust összes formái, a kommunista holokauszt összes formáit megbocsátani nem lehet. De kibeszélni, megbeszélni nagyon fontos. És időnként az emlékezet, időnként segít nekünk ezeken túllépni.

*

Rendezte: Terézvárosi-, Józsefvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
Támogatta: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Ferencvárosi-, Bp. Főv. XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Örmény Látó – irodalmi est a Fészek Kertben

A *Látó* szépirodalmi folyóirat (Marosvásárhely) szerkesztői és szerzői bemutatták a lap örmény tematikus számát
Résztvevők: *Vida Gábor* szerkesztő (Marosvásárhely), *Kali Kinga* vendégszerkesztő (Budapest)

Irodalmi est keretében mutatkozott be ez alkalomból a marosvásárhelyi *Látó* Szépirodalmi Folyóirat áprilisi, örmény tematikus száma a szerkesztőkkel való beszélgetés és rövid felolvasás által. A kérdező *Vida Gábor*, a Látó szerkesztője, neki válaszolt az *Örmény Látó* koncepciójának megálmodója és vendégszerkesztője, Kali Kinga. Az esemény Gasztronómiai kalandozások blokkjának keretében egy új örmény szakácskönyv is bemutatkozott (*Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* – szerkesztő: dr. Issekutz Sarolta; társszerkesztő: Incze Fejér Anikó), amelynek ízletes remekeiből azonnali kóstolót tartott a Fészek Étterem&Kert. A kíváncsi látogató ott helyben megvacsorázhatott a bemutatott könyv többnyire erdélyi örmény ételspecialitásaiból. Az estet David Yengibarian Budapesten élő jereváni harmonikaművész koncertje zárta, amelyen természetesen örmény dallamok is felcsendültek.

Örmény Látó
– az örmény tematikus lapszám rövid bemutatása

A Látó Szépirodalmi Folyóirat örmény tematikus száma hűen tükrözi azt a kulturális sokszínűséget, amely az örmény kultúra egyetemes történetét tarkítja, a régi időktől egészen napjainkig. A diaszpórában élő örménység kétszer nagyobb, mint azon a területen élők száma, amelyet ma Örményországnak hívunk. A szám vendégszerkesztője, *Kali Kinga,* aki antropológusként maga is az erdélyi és magyarországi magyar-örmény identitást kutatja, olyan szövegeket gyűjtött itt egybe a világ minden „örménylakta" tájáról, melyeknek egymásutánja leginkább kulturális antropológiai kirándulásnak nevezhető. A szövegek, örmények és nem örmények tollából, a középkortól az örmény genocídiumig, sőt egészen napjainkig terjedően adnak hírt az örményországi örményekről és a különböző örmény diaszpórákban élőkről, és kultúrájukról egyaránt.

Az *Örmény Látó* műfaji szórása, miként a térbeli és korbeli is, igen széles skálán mozog. Szépirodalmi szövegeket éppúgy tartalmaz (például Antonia Arslan *Pacsirtavár* című, az örmény genocídiumról írt visszaemlékezés-családregényének részleteit, amely heteken belül lát napvilágot a marosvásárhelyi Mentor Kiadó gondozásában), mint történelmi tanulmányokat (*Bhaswati Bhattacharya, Kovács Bálint, Poósz Lóránd, Horváth Rita*), vagy irodalomtörténetit *(Rachel Goshgarian),* néprajzit *(Dukai Ditta)* és folklorisztikait *(Zorik Caturjan)* is; de az olvasó fellelheti benne az antropológiai interjú *(Kali Kinga)* és könyvismertető műfaját is *(Geréb Anna).*

Ami még igazi csemegének számít, az episztola műfajába tartozik: Andrej Tarkovszkij orosz filmrendezőnek az örmény Szergej Paradzsanovhoz írt börtönlevelei, amelyek szintén most jelennek meg először magyar fordításban. A lapszámhoz képes melléklet is tartozik: a szövegeket egy 1915-ből való örmény nagycsaládi fotográfia képeslap-változata, valamint egy gyergyószentmiklósi 1733-as, örmény nyelvű adománytábla reprodukciója egészíti ki vizuálisan.

Erdélyi örmény konyha, fűszerezve
Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta – könyvbemutató

„Az örmény népet a szörnyű megpróbáltatások sohasem törték meg. Nem vették el életkedvét, nem fosztották meg élni akarásától, örömkultuszától, amelynek eredeti szakácsművészete is nagyon fontos eleme, összetevője. Íme, a bizonyság: a hazai történelmi örménység, az erdélyi örmények immár közel 800 éve vesztették el az őshazát, űzték el őseiket az „ezeregytornyú" Aniból, de büszke örmény származására, ápolja gyökereit, hagyományait, köztük az örmény szakácsművészetet. Az örmény nyelvet már több száz éve elvesztették, de őrzik az örmény konyha erdélyi örmény nyelvjárású neveit, ízeit, különösen ünnepeken, búcsúkon. Példa erre az évről évre megrendezett szamosújvári Világosító Szent Gergely napi búcsú (Pünkösd utáni 4. szombaton – szerk.), hol több száz örmény gyökerű zarándok élvezi együtt az erdélyi örmény konyha fejedelmét, az angadzsabur levest.

A könyv bemutatja az erdélyi örmények kultúrtörténetét, mára már kihalt erdélyi örmény nyelvjárását, hagyományait, tárgyi emlékeit, valamint önálló egységben az örmény konyha remekeit, a recepteket."

„Évekkel ezelőtt elhatároztam, hogy összegyűjtöm az erdélyi örmények gasztronómiai hagyományait. Munkám közben rájöttem, nem elég csak a recepteket közreadni. Meg kell ismertetni az Olvasóval az erdélyi örmény néptöredéket is – történelmével, kultúrájával és hagyományaival együtt –, amely az egyetemes magyar kultúra, azaz mindannyiunk számára megőrizte többek között étkezési szokásait, receptjeit is. A leírtakat érdemes összehasonlítani az örményországi étkezési szokásokkal, így együtt látjuk a hasonlóságokat és különbözőségeket, amelyek összefüggnek a megtett út távolságával és az elszakadás több évszázados múltjával. Emiatt került a címbe az „erdélyi" és „örmény" jelző, és persze a „fűszerezve" szó."

A vacsoramenü a következő volt:
Előétel: Nyúlpástétom korianderrel és mazsolával készítve
Leves: Angazsabur leves
Főétel: Örmény fehérboros ragú apróbabos piláffal
Desszert: Almás palacsinta, túrós bélessel kísérve

Interjú dr. Issekutz Saroltával

– Egy magamfajta riporternek ilyenkor első kérdésként semmi más nem jut eszébe – eltelt nyolc nap –, egy kicsit értékeljük: milyen volt ez a nyolc nap? Hogy telt el a nyolc nap?

– Kilenc nap. Nagy örömömre szolgál, hogy rettenetesen nagy volt az érdeklődés az örmény kultúra iránt. Nemhiába, hiszen a kultúra minden szeletét bemutattuk. Hittem abban, hogy a kétmilliós világvárosban, Budapesten, össze tudnom trombitálni az erdélyi örményeket. Mert ugye a keleti örmény testvéreink nem jöttek el egyetlenegy rendezvényünkre sem. De ez nem baj. Tulajdonképpen mi azt akartuk ezzel bizonyítani, – magunk számára is és a nagyvilág számára is –, hogy az erdélyi örmények, az örmény hagyományokat, a kultúrát ugyanúgy ápolják, mint keleti örmény testvéreink, csak mi egy kicsit másképp, hiszen mi hozzá ápoljuk az erdélyi örmény kultúrát. Mert a mi hazánk, őshazánk ugyan Örményország, de annak a törökországi területe, ahol a székesfőváros, Ani volt. Viszont a hazánk, amit el kellett hagynunk nemrégiben az 1910-es évek végén, Trianon következtében, az Erdélyország. Az erdélyi örmények egy speciális hagyományokat hagytak ránk, az őseink, és ezt szerettük volna bemutatni képpel, dalban, zenével és természetesen könyvekkel. Nagyon boldog vagyok, mert ilyen sikere még nem volt az erdélyi örménységnek. Sikerült összehozni nemcsak az önkormányzatainkat, az örmény gyökerűeket – látni lehet, menynyien vannak itt –, hanem magát a kultúrát is egy csokorba. Azt mondta most a nagykövet úr nekem, hogy ő nagyon büszke arra, hogy ilyen szépen mozgatjuk meg az örmény gyökerű embereket, illetve nem csak az örmény gyökerűeket, és megpróbáljuk az embereket Örményország felé, az örmény kultúra felé terelni. Annyira szépséges, olyan gyönyörű az az ország. Szeretnénk elérni, hogy minél többen látogassanak oda, mert lelkileg gazdagon térnek haza. Még akkor is, ha nem örmény gyökerűek, de elkezdenek kutakodni a gyökereik után. Ahogy én szoktam mondani: két fajta ember él a Kárpát-medencében: aki tudja magáról, hogy örmény gyökerű, és aki még nem tudja magáról, hogy örmény gyökerű, de meg fogja tudni. Ez az egész egy mozgalommá vált, kutatjuk a gyökereket. Másban is kutatjuk, felpiszkáljuk, hogy ő is kutassa, és akkor egy boldogabb, ki-

egyensúlyozottabb ember lesz, s maga a társadalom is azzá válik. Ezt szeretnénk sugározni, na meg a szeretetet. Tegnap nagy trauma volt mindannyiunk számára, hogy az Örmény Genocídium emléknapján, gyásznapján, az örmény keresztes kőnél lévő koszorúzáson szembesültünk azzal, hogy vannak emberek, akik más fájdalmát meggyalázzák. Lefestették, csúnya szavakkal és ábrákkal illették az örmény keresztes követ. De nem szabad erre ugyanígy válaszolni, erre vigyázni kell, én szerintem szeretettel többre lehet menni. Meg kell magyarázni, hogy a történelem, az történelem, azt nem lehet hamísítani – azt el kell ismerni, bocsánatot kérni, és ezzel el van intézve. Az örmények nem nagyon várnak mást, csak hogy elismerjék az örmény népirtás tényét. Erre utalt egyébként a nagykövet úr is a beszédében, hiszen ők is látták ezt a meggyalázott emlékkövet.

A rendezvénysorozattal kapcsolatban még elmondanám, hogy örömömre szolgál, hogy heteken keresztül még lehet látni a kiállításokat, tehát további embereket tudunk vonzani az Örmény kultúrához. Valamint nagyon nagy sikere van a könyvemnek, amire nagyon büszke vagyok. Mindenhonnan azt hallom, hogy ugyan csak beletekintettek, de a látvány lenyűgöző volt, szép – ezt mondták. Remélem a belbecs is olyan, úgyhogy én azt hiszem, ez egy sikeres könyv, egy hiánypótló mű. Ennek kiadásával is az erdélyi örmény őseink emlékének adózunk, valamint Örményország felé fordítjuk az érdeklődőket, amihez társul egy kis erdélyi örmény gasztronómia is. Azt hiszem, nagyon jól sikerült az idei bemutatkozásunk, én személy szerint nagyon boldog, de fáradt vagyok. Sikeres kilenc nap áll mögöttem.

– Motoszkál bennem egy kérdés, hogy ma Európában, amikor éppen minden az egyesülésről szól, milyen kisebbségként megélni az európaiságot?

– Nehéz kérdés. Megmondom miért, mert ha nem is európaiságról beszélnénk csak, hanem milyen kisebbségként megélni Magyarországon a kisebbségi létet: nagyon nehéz. Ugyan a jogszabályok egy nagyon jó hátteret biztosítanak és kisebbségi önkormányzatiságot tudtunk létrehozni a '93-as törvény hatására, de a politikum minket nem fogad el kisebbségnek, hanem azt mondja: nem beszélnek örményül, akkor nem kisebbség. Pedig a jogszabály nem ezt mondja ki. Tizennégy év után a kisebbségi ombudsman most elismerte a kérésünkre írott levelében, hogy valóban nem az örmény nyelv ismerete az egyetlen kritérium, hogy valaki kisebbség lehessen ma Magyarországon. Hiába bizonygattam eddig, hogy

az identitásnak nagyon sok válfaja van: területi, személyi, nyelvi, kulturális stb. Nálunk a nyelv hiányzik, de attól a kulturális identitásunkat jogunk van őrizni és ápolni, és ha kisebbségi jogszabály létezik – márpedig létezik ma Magyarországon –, akkor egyenrangú félként kell minket kezelni a nemrég bejött, bevándorolt örményekkel, akik egyébként nem lehetnének kisebbség, mert ellentétes a kisebbségi törvénnyel. Ugyanis az a több mint száz éve honos népcsoport lehet kisebbség, aki számszerűen meghatározható, kultúráját, nyelvét, hagyományait stb. ápolja. A nemrég bevándorolt örmények egy-két évtizede jöttek be csupán, és ők mondják ránk, hogy nem vagyunk kisebbség. Ők viszont nem azok, mert csak nemrég vándoroltak be hazánkba. Tehát a kisebbségi ombudsman állást foglalt, hogy igenis a nyelvi kérdés nem döntő a mi esetünkben, sőt valamennyi hazai kisebbség esetében sem. Mégis valamennyi kisebbségi közalapítványi pályázatból kirekesztenek minket, mert nem „anyanyelven" valósítjuk meg a programokat. Márpedig én büszkén vallom, hogy anyanyelven valósítjuk meg, csak nekünk a magyar az anyanyelvünk immár több mint háromszáz éve. Jogom van örménynek lenni, jogom van magyarként és magyarul örménynek lenni, és ebbe senki nem szólhat bele, sem a politikum, sem senki a világon – ezt itt belül kell érezni. Ezt megkérdőjelezni nem lehet. Különösen nem az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által képviselt magyarörményeknél, akik amióta kisebbségi önkormányzatiság van hazánkban, minden pénzünket arra költjük, hogy gyökereinket, az örmény kultúrát bemutassuk, és propagáljuk Örményországot. Megszerettessük a velünk együtt élő honfitársainkkal és ösztönözzük arra őket, hogy ismerjék meg Örményországot, az örmény embereket és kultúrájukat. Mi erdélyi örmények ezt fölvállaltuk – azonban ez nem könnyű feladat.

Interjú Kali Kingával

– A kezemben lévő folyóiratban, – ez egy örmény irodalmi szám –, ahogy jól hallottam itt, az örmény diaszpórának a művei lettek egy kötetbe gyűjtve. Lehet-e egyáltalán örmény irodalomról beszélni, létezik-e ilyen örmény irodalom, vagy minden diaszpórának van egy sajátos hangja, egy sajátos színe?

– Szerintem van olyan, hogy örmény irodalom, de ez nagyrészt az anyaországot fedi le. Ebben a számban azonban nemcsak örmény irodalmi alkotások vannak, hanem egy szélesebb spektrummal dolgoztunk, tehát műfajilag van benne: történelmi tanulmány, interjú, levél, episztola, regényrészlet, vers és irodalom-elméleti tanulmány is. Arra a kérdésre nem tudok válaszolni, hogy van-e örmény irodalom vagy nincs. Biztosan van, mert minden országnak megvan a saját irodalma. Viszont, mivel a diaszpóra kétszer nagyobb, mint az Örményországban élők száma, ezért azt gondolom, hogy van örmény diszpóra irodalom és van örmény irodalom is – ezt a kettőt lehet, hogy külön kéne kezelni.

– Amikor gyűjtő munkákat folytató emberekkel beszéltem, mindenki azt mondta, hogy nagy volt a munka, de nagyon megérte, hiszen az őt érdeklő területnek számos ágát-bogát megismerte, megtapasztalta. Aki e könyvet végig olvassa, mit tud meg az örménységről? Mi az, amit beszélgetésekben sem mindig lehet megszerezni?

– Szerintem ez a szám éppen a sokszínűségről szól. Tehát ez egy kulturális antropológiai utazás, idézőjelbe tett utazás inkább, mint egy irodalmi szám. Ez az Örmény Látó szám kilóg a többi Látó szám sorából, mivel ez nem egészen szépirodalmi alkotás. Én sokkal inkább társadalomtudománnyal foglalkozom, mint irodalommal. Pillanatnyilag. Ezt az alapszemlélet tükrözi. A sokszínűséget tudom mondani, ez az, ami leginkább kiemelkedik ebből a számból. És remélem az is, hogy a diaszpórának az irodalma van olyan jelentős, mint az anyaországé.

– Voltak heurisztikus élmények a kutatás során? Amikor az ember azt mondja: ezt én sem tudtam, ezt én sem gondoltam volna. Már ez azért fontos nekem, mert aki örménynek vallja magát, az azért tájékozott magában az alaptételekben.

– Az az igazság, hogy én ezekből majdnem semmit nem tudtam, tehát én az erdélyi örményeket kutatom, valamennyire tisztában vagyok azzal az örmény

felszínnel, ami ugye látszik, és természetesen tisztában vagyok a saját kutatási területemmel. De a többi az abszolút volt, majdnem mind. Természetesen nem a genocídiumról beszélek, ami ugyan nem a kutatási területem, de azért mégis ismerem valamelyest, mert kell. Hanem például az indiai örményekről. Tudom, hogy Indiában voltak örmények, azt is tudom, hogy a diaszpórában a kalkuttai örmények adtak ki először örmény nyelvű lapot. De azt, hogy milyen szinten voltak belefolyva mondjuk az örmény kereskedők az angolok elleni harcba, ez most derült ki. Nagyon izgalmas. A bizánci örményekkel kapcsolatosan megtudottak ugyancsak, ami ebben a lapszámban csak a webes felületen látogatható, mert sajnos nem fért bele a nyomdaköltségbe. Ez mind nagyon izgalmas volt számomra, hogy mennyire heurisztikus azt nem tudom, de izgalmas volt.

Dr. Ashot Hovakimian örmény nagykövet, fővédnök zárószavai

– Üdvözlöm önöket az Örmény Kultúra Hete utolsó rendezvényén. Biztosan tudják, hogy tegnap volt az Örmény Genocídium emléknapja, ez a mi gyásznapunk, tegnap a másfél millió örmény áldozatra emlékeztünk, akik az török birodalom katonái által szenvedtek halált. Tőlünk örményektől gyakran kérdezik azt meg, hogy majdnem száz év után, miért emlékezünk még mindig a múltra? Azért emlékezünk a múlt eme szörnyű eseményére, mert a múlt sajnos a jelen eseménye is lett számunkra. Tegnap hallottam, hogy az örmény emlékmű megrongálódott és ezen nagyon meglepődtem. Valakik még azt sem hagyják, hogy kegyelettel emlékezzünk erre a napra. De mi emlékszünk, és nem felejtjük el az ellenségeinket sem. De nagyon örülünk annak, hogy önök itt Magyarországon is emlékeznek erre a napra és nem felejtik el ezt a szörnyűséget. Örülünk annak, hogy még mindig élünk és létezünk és tudunk emlékezni. Ez a legjobb válasz az összes ellenségünknek. Ezért örüljünk és töltsük szépen a mai estét. Köszönöm.

*

Irodalmi est ötletgazda és szervező: Kali Kinga antropológus
Rendezte: Fővárosi Örmény Önkormányzat, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Bp. Főv. II. kerületi-, Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Fészek Étterem és Kert

Kisebbségi Hírlevél, 2008. 04. szám:

Örmény Kultúra Hete

– kiállítások, filmvetítések, könyvbemutatók a programban

Számos ingyenesen látogatható program, többek között kiállítások, filmvetítések és könyvbemutatók várják a közönséget az Örmény Kultúra Hetén; az eseménysorozat az örmény genocídium napja, április 24. köré szerveződik. A világ örménysége a hagyományok szerint ezen a napon emlékezik a törökök által 1915 és 1922 között meggyilkolt 1,5 millió áldozatra.

Az eseménysorozatot az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület szervezi. Dr. Issekutz Sarolta, a Fővárosi Örmény Önkormányzat és az egyesület elnöke a programokról tartott tájékoztatóján kiemelte, hogy az apadó állami támogatások és pályázataik elutasítása ellenére is fontosnak tartották az Örmény Kultúra Hetének megrendezését, és azt, hogy a programok belépő nélkül legyenek látogathatók. A genocídium történetét mutatja be a Magyarok Házában *A XX. század első népirtása* című fotókiállítás. Ferencvárosi Művelődési Központban az Erdélyben és az egykori Osztrák-Magyar Monarchia más részein élt örmény családok életét fényképeken bemutató Örmény arcok, örmény szemek című tárlat látható. A Pestújhelyi Közösségi Házban a húsvéti és a pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítás is nyílt.

Április 18-án örmény filmnapot tartanak a II. kerületi polgármesteri hivatalban: a látogatók játékfilmeket és a népirtásról, illetve az erdélyi örmény kisebbségről szóló dokumentumfilmeket tekinthetnek meg. Április 24-én este az Uránia Nemzeti Filmszínház ad otthont az Örmény genocídium című emlékestnek, ahol levetítik a Franz Werfel hasonló című könyve alapján készült *A Musza Dagh negyven napja* című filmet. A számos egyéb programot is felvonultató kulturális hét április 25-én a Fészek Étteremben ér véget, ahol Issekutz Sarolta mutatja be

Erdélyi örmény konyha, fűszerezve című szakács- és kulturális ismeretterjesztő könyvét, majd David Yengibarjan harmonikaművész ad koncertet, miközben a vendégek meg is kóstolhatják a legfinomabb örmény ételeket.

Demokrata, 2008. április 30:

Ismeretlen tettesek összefirkálták az örmény nép tiszteletére állított keresztkövet Budapest V. kerületében. A keresztkő egyfelől emléket állít az 1700-as években egyesülő római katolikus egyház és az örmény vallás összefonódásának, másfelől az örmény nép 1915-ös nagy tragédiája, a genocídium több száz ezer áldozatának. A rongálás óta helyreállított kőkereszt ismét eredeti pompájában ékesíti Budapestet.

Józsefváros, a VIII. kerület önkormányzati lapja, 2008. április 8-ai szám:

Az Örmény Kultúra Hetének rendezvényei április 17-én kezdődnek a Magyarok Házában az örmény képzőművészek kiállításával. Ettől kezdve egész héten, több helyszínen zajlanak a programok. A II. kerületi Polgármesteri Hivatalban 18-án egész nap filmvetítés. 21-én a Pestújhelyi közösségi Házban miniatúrakiállítás, 22-én a Budapesti Kamaraszínház Ericsson Stúdiójában a Keresztút című monodráma előadása, 23-án pedig Alex Száva örmény népdalestje várja az érdeklődőket a Magyar Kultúra Alapítvány Szentháromság téri székházában. Természetesen Józsefváros sem maradhat ki a programból: 24-én az Urániában emlékesten mutatják be *A Musza Dagh negyven* napja című híres, amerikai filmdrámát Kabir Bedi főszereplésével. Különleges élményt kínál a Fészek Étteremben 25-én az erdélyi örmény konyha fogásait felsorakoztató est, amelyen – igazi különlegességként – a zseniális Yengibarian David harmonikázik.

Józsefváros, a VIII. kerület önkormányzati lapja:

Örmény film az Urániában

Az április 17–25-ig tartó Örmény Kultúra Hete Örmény Genocídium című emlékestje 20-án, vasárnap, 18 órakor lesz az Uránia Nemzeti Filmszínház nagytermében. Ünnepi beszédet Lászlóffy Aladár Kossuth-díjas költő mond, közreműködik Puskás Eszter énekművész. A köszöntők után A Musza Dagh negyven napja (1982,143') magyar, feliratos, amerikai filmdráma látható. Szereplő: Kabir Bedi, Gabriel Bagradján; rendező Sarky Maouradján. Franz Werfel regényéből a forgatókönyvet Alex Hakobján írta.

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. május:

Képes beszámolók a rendezvénysorozatból

Mosolygó emberek érkeztek a Magyarok Házába, amely tizenhárom éve a Fővárosi Örmény Klub színhelye. Minden hónap harmadik csütörtök délutánja, így az áprilisi is fontos az erdélyi örmény gyökereiket őrzők számára. Ezúttal is szűknek bizonyult a Bartók terem, sokan jöttek, hiszen az idén is hívták őket az Örmény Kultúra Hetének megnyitójára. A hivatalos megnyitó előtt sikeres sajtótájékoztatót tartott *dr. Issekutz Sarolta,* az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, a Fővárosi Örmény Önkormányzat, és a II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnök-asszonya. A Duna tévé híradója, a TV2 készített felvételt, számos rádiós szerkesztő, valamint az MTI és más írott sajtó munkatársa is ellátogatott a rendezvényre. A megnyitón részt vett *Dr. Ashot Hovakimian* fővédnök, az Örmény Köztársaság nagykövete is. Az idén az Örmény Kultúra Hete nevét meghazudtolva kilenc napig tartott, mivel számosan jelentkeztek a rendezvényre.

A megnyitón köszöntötte az elnök-aszszony a díszvendégeket, a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus tíz tagját, a Kolozsvárról, Csíkszeredáról, Erzsébetvárosból, Marosvásárhelyről és más erdélyi városokból, valamint Budapestről érkezett küldötteket is, és a fővédnökök közül jelenlévő *Dr. Ashot Hovakimiant*, az Örmény Köztársaság nagykövetét. Köszönetet mondott *Dr. Kállai Ernőnek*, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának távollétében is, hogy elvállalta a kulturális hét fővédnökségét. Köszönetet mondott a Magyarok Világszövetségének, a Magyarok Házának, hogy a rendezvénysorozathoz a termet ingyen biztosította, valamint a rendezvényekhez segítséget nyújtó valamennyi munkatársnak. Megköszönte azoknak a magánszemélyeknek az adományait, akik a rendezvénysorozat sikeréhez nagy összegű adományokat ajánlottak fel. Köszönetet mondott a Fővárosi Közgyűlés Esélyegyenlőségi Alapjának is a pénzbeli támogatásért, valamint a kiemelt támogatónak, a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak.

Az örmény gyökerű képzőművészek 1996-ban, 1998-ban és legutóbb 2000-ben mutatták be alkotásaikat kiállításon. Az Örmény Kultúra Hete 2008-as megnyitójára újra sikerült rangos festőket, grafikusművészeket meghívni. A Bartók teremben Bocsák Krisztina, Fábián Gyöngyvér, Gajzágó Donáta, Gopcsa Paula, Gross Arnold, Gyulai Líviusz, Jankovics Marcell és Losonczi Lilla képeiben gyönyörködhettünk. A kiállító művészeket és alkotásaikat Dr. Benedek Katalin művészettörténész méltatta. A megnyitón közreműködött Vikol Kálmán és Román Henriett, a XVI. kerületi Rácz Aladár Zeneiskola zenetanárai, valamint Heim Kristóf, aki Dávid Csaba és Lászlóffy Aladár verseit mondta el. A tárlat május 15-éig látogatható.

A megnyitón Dr. Ashot Hovakimian, az Örmény Köztársaság nagykövete örményül köszöntötte az anyaországtól elszakadt erdélyi örménység leszármazottjait. A „reméli, eljön az idő, amikor érteni fogják egymást tolmács nélkül is" mondata utáni közbeszólás: „akkor tanuljon meg minél hamarabb magyarul" nagy derültséget váltott ki. A nagykövet úr kiemelte, hogy ennek a kulturális hétnek külön színezetet ad az Örmény Genocídium 93. évfordulója. Noha az erdélyiek a saját bőrükön nem tapasztalták a genocídium szenvedéseit, de úgy látja, hogy ez a közösség szívén viseli az anyaországi örmények sorsát. Őszintén

reméli, hogy Örményország nem csupán egy földrajzi hely az erdélyi örmények számára, hanem óhaza.

Dr. Issekutz Sarolta megköszönte a nagykövet úrnak, hogy elvállalta a kulturális hét fővédnökségét, és átadta szerény ajándékát, Dr. Puskás Attila: Az erdélyi örmények nyomában c. könyvét.

Az Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozat első napjának zárásaként még egy kiállítást nyitott meg dr. Issekutz Sarolta: „A XX. század első népirtása" dokumentum-fotókiállítást, amely a jereváni Genocídium Múzeum kiállítási anyaga. Ezen anyag felhasználásával szerkesztette az elnök asszony 2007-ben Nikolaj Hovhanniszján: Az Örmény Genocídium c. könyvét. A döbbenetes fotók és statisztikák, dokumentumok hitelesen mutatják be a törökországi örmények ellen elkövetett népirtás különböző módozatait. Április 24-én a világ összes örménysége megemlékezik, gyertyát gyújt az 1915. április 24-én kezdődött és 1922-ig zajló örmény népirtás két és félmillió áldozatának emlékére. Az évfordulón a pesti Duna-parton, a Petőfi téren koszorúzással emlékezik évek óta az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. A fotókiállítás megnyitóján közreműködött Kátainé Szilvay Ingrid énekművész, aki örmény népdalokat énekelt, Heim Kristóf pedig Sahaziz Szempad és Lászlóffy Aladár verseit szavalta el. A fotókiállítás május 15-ig tekinthető meg a Magyarok Házában.

A magyar fővárosban, az Orlay utca 6. szám alatti örmény katolikus templomban április 20-án vasárnap délután örmény katolikus gyászmisével emlékeztek az Örmény Genocídium áldozataira, valamint Kádár Dániel apátplébános halálának éppen huszadik évfordulójára. Az örmény misét Fülöp Ákos atya celebrálta, diakónusként közreműködött Zsigmond Benedek armenológus. A gyászmisén a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus énekelte a saragánokat. A mise után az Örmény Katolikus Templom és Plébánia építésének dokumentumai kiállítást nyitotta meg Wertán Zsoltné, az örmény katolikus gondnokság tagja. A kiállítás megtekintése után a plébánia gyönyörű tanácstermében megrendezett agapén Dr. Keszy Harmath Péterné által készített örmény finomságokat fogyasztotta el a vendégsereg.

Az Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozatra a korai lapzárta miatt következő számunkban visszatérünk.

Béres L. Attila

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. május:

Zenés vacsora az erdélyi örmény konyha remekeivel a Fészek Étterem kertjében

Menü: Előétel: Nyúlpástétom korianderrel és mazsolával, apró zöldségekkel készítve

Leves: Ángázsábur leves

Főétel: Örmény fehérboros ragu apróbabos piláffal

Desszert: Almás palacsinta, túrós bélessel kísérve

NYÚLPÁSTÉTOM

Hozzávalók: 25 dkg friss szalonna, 15 dkg hagyma, 1-2 kg vadnyúl, vagy házi nyúl, majoránna, koriander, babérlevél, bazsalikom, kakukkfű, vörösbor, 1 db tojás, 20 dkg libamáj

Elkészítése: A szalonnát apró kockákra vágjuk, sárgára pirítjuk, a tepertőt kiszedjük s a zsíron az apróra vágott vörös hagymát megdinszteljük. Ebbe tesszük bele a vadnyúl, vagy két házinyúl csontos részeit és aprólékait, majd fedő alatt pároljuk, majoránnával, őrölt korianderrel, babérlevéllel, bazsalikommal, kakukkfűvel fűszerezzük. Ehhez adagoljuk apránként egy félliternyi vörös bort, és zsírjára lesütjük, amíg a lé elpárolog. Mikor kihűlt, a húst a csontokról leszedjük és az egészet a húsőrlőn 2–3-szor átdaráljuk, hozzáelegyítjük a libamájat, amelyet apóra kaparjuk, vagy őröljük, egy nyers tojás jön még hozzá, és ezt az egészet összekeverjük, majd alaposan kikent pástétomos porcelántálba tesszük. Sütőben egy óra hosszat sütjük. Tálalás előtt a pástétomos tálat forró vízbe mártjuk, és csak az után borítjuk ki, hogy formáját megtartsa. Díszítve tálaljuk.

ÖRMÉNY FÜLLEVES (ÁNGÁDS-ÁBUR, vagy ÁNGÁZSÁBUR)

Hozzávalók: 2 l húsleves, 5 dkg vöröshagyma, 10 dkg gomba, petrezselyemzöld, derelyetészta 2 db tojásból, 25 dkg borjúhús, churut (hurut), 2 dl tejföl, 5 dkg vaj, só, bors

Elkészítése: Húslevest készítünk, amelybe a szokott zöldségeken kívül még vöröshagymát, gombát, petrezselyemzöldet is teszünk finomra vágva és kevés vajban megpárolva. A húslébe belefőzzük az ángádst: A tojásokból és lisztből derelyetésztát készítünk (inkább lágy legyen a tészta), nagyon vékonyra kinyújtjuk, majd 2x2 cm nagyságú darabokra vágjuk, melynek közepére kis kupac tölteléket helyezünk: őrölt borjúhúst kevés reszelt, vagy apróra vágott hagymával, borssal, sóval összekeverjük. A derelyéket úgy hajtjuk össze, hogy a tészta fül alakot nyerjen: előbb téglalap alakúra, majd az átlósan két szembenálló sarkát kisujjunk köré egymásra hajtjuk, összenyomjuk. Miután a tészta megfőtt, a levest churuttal (hurut) savanyítjuk, ízlés szerint. Négy személy részére a levesestálba 2–2 kanál churutot és tejfölt teszünk, simára dörzsöljük, majd a forró levest ráöntjük.
Megjegyzés: további névváltozata Angadzsabur

ÖRMÉNYRAGU CSERÉPEDÉNYBEN

Hozzávalók: 20 dkg szemes bab, 5 dkg szalonna, 10 dkg hagyma, 60 dkg marhalábszár, 0,5 dl fehérbor, só, bors, fokhagyma, babérlevél, köménymag, majoránna, 10 dkg sűrített paradicsom, 30 dkg vegyes zöldség, 30 dkg burgonya
Elkészítése: Az előző nap beáztatott szemes babot külön megfőzzük. A kockára vágott szalonnát lesütjük, majd zsírjában megpirítjuk az aprított hagymát. Ehhez hozzákeverjük a kockára vágott marhalábszárat és ízesítésként sót, borsot, fokhagymát, babérlevelet, köménymagot, majoránnát, sűrített paradicsomot, fehérbort, vizet, majd megpároljuk. Amikor a hús félig megpuhult, kockára vágott vegyes zöldséget és burgonyát teszünk bele, puhára főzzük. A szemes babot hozzáadva cserépedényben tálaljuk.

TÚRÓS BÉLES

Hozzávalók: 10 dkg vaj, 30 dkg lisztből hajtogatott tészta
Töltelékhez: 50 dkg tehéntúró, 0,5 l tej, egy borospohár gríz, 3 tojás, 25 dkg cukor, citrom, mazsola
Elkészítése: A liszt kétharmadából sós, ecetes vízzel rétes tésztát készítünk. A liszt egyharmadát a vajjal összegyúrjuk és a kinyújtott réteslapra ráhelyezzük, összehajtjuk. Rögtön kinyújtjuk és két irányból feltekerjük. Kettévágjuk, két lapot nyújtunk belőle, majd a tölteléket a két lap közé kenjük.

Töltelék készítése: A tejben a grízt megfőzzük, kihűtjük, majd összekeverjük a tehéntúróval, 3 tojás sárgával, a cukorral és a 3 tojás felvert habjával, citrommal és mazsolával.

ALMÁS PALACSINTA

Hozzávalók: 40-50 dkg liszt, 2 db tojás, 5 dl tej, 4 db reszelt alma, 0,5 dl olaj a sütéshez

Elkészítése: Hozzávalókból sűrű palacsintatésztát kavarunk, beletesszük a reszelt almát, majd 10 perces állás után egy palacsintasütőt olajjal vékonyan kikenjük és a tűzön felforrósítjuk. Evőkanállal beleszaggatunk tenyérnyi nagyságú palacsintákat. Fahéjas cukorral megszórjuk.

(Részlet dr. Issekutz Sarolta: *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* c. könyvéből – Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 11., Kiadó: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Budapest 2008)

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. június:

Az ünnep örömei

Az idén kilenc napig, április 17–25-ig tartott az Örmény Kultúra Hete, amelynek főrendezője *dr. Issekutz Sarolta*, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnök-asszonya volt. A májusi számunkból a korai lapzárta miatt kimaradt eseményekre folyamatosan visszatérünk, most a záróeseményre. A rendezvénysorozat kilencedik napján a budapesti Fészek Étterem kerthelységében megjelent *Dr. Ashot Hovakimian* az Örmény Köztársaság nagykövete is. A program szerint a marosvásárhelyi *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztője *Vida Gábor*, és vendégszerkesztője *Kali Kinga* beszélgetetett a folyóirat áprilisi örmény tematikus számáról, majd az Erdélyi örmény konyha, fűszerezve könyvet mutatta be a szerkesztő, *dr. Issekutz Sarolta*. Az ünnepzárást még emlékezetesebbé tette a vacsora, amelyet a könyv receptjeiből készítettek.

A tizennyolcadik éve folyamatosan megjelenő Látóról megtudtuk, hogy havonta 112 nyomtatott oldalon jelenik meg, verssel, prózával, kritikával, irodalomról szóló értekezéssel. Mint minden folyóirat, így a Látó is, hozott anyagból dolgozik, mint a falusi szabó. *Vida Gábor,* a prózarovat szerkesztője szerint egy irodalmi folyóirat első rendű feladata, hogy a maga értékrendjét, szempontjait ne keverje össze az érdek szempontjaival, akármilyen politikai, gazdasági konjunktúrában is jelenik meg. Olykor a két dolog egymással szöges ellentétben áll, olykor találkozik. A lap az erdélyi szépirodalmat prezentálja, de időről időre nagyon merész és komoly határátlépésekhez folyamodik. Az elmúlt több mint másfél évtized során született olyan Látó, amely álmokról, könyvekről szólt, vagy arról, hogyan lehet megírni az erdélyi, a román és a magyar irodalom történetét. Jelentek meg Látó számok városokról: Berlinről, Bécsről, Velencéről, készül Párizsról is. Az egyik legmerészebb és legmesszebb vivő irodalmi, irodalomtörténeti, kultúr-antropológiai kirándulás volt az áprilisban megjelent *Örmény Látó*. A tiszteletbeli örmény, Vida Gábor megjegyezte, az elmúlt száz évben, há-

rom népcsoport tűnt el, a németek, a zsidókat elvitték vagy elvándoroltak, és az örmények. Akik a magyar nemzetet féltik és siratják, azt mondják, a magyarok következnek, a román nacionalisták pedig azt, hú de lassan történik.

Kali Kinga egy velencei konferencián megfogalmazódott ötletet érlelt, és két év alatt összegyűjtögetett anyagot szerkesztett az *Örmény Látó* lapszámba. Azt akarta megmutatni, hogy a mai Örményország területén élők számánál kétszer nagyobb diaszpórában is örmény élet folyik, és van örmény identitás. Kali Kinga a folyóiratban megjelent interjúban válaszolt arra, mit jelent örménynek lenni. (Egy öreg magyar-örmény néni mondja, hogy az egész emberiség örmény, mivel Noé az Ararát hegyén akadt fent. Mégis Magyarországon és Erdélyben a magyar-örmények elsősorban magyarnak vallják magukat.) A Marosvásárhelyen megjelenő folyóirat örmény lapszámából is kiderül, örmények nemcsak Erdélyben élnek, élnek Indiában, Velencében, szerte a világon. Egy népet, egy kultúrát alkotnak, de valódi közösségről nem lehet beszélni. Ugyanakkor a genocídium ténye összehozta a világ örményeit. Az örmény népirtás társadalmat, embereket meghatározó trauma. Az örmény genocídiumnak vannak politikai, társadalmi mellékjelenségei. A hivatalos struktúra máig sem fogadta el Magyarországon, holott az a korszak történelem, vagy történelem kellene, hogy legyen.

Az *Örmény Látó* folyóiratról szóló beszélgetést követően *Király Kinga Júlia*, a Pacsirtavár fordítója két részletet olvasott fel Antonia Arslan családregényéből. A regény múltfeltárás, újra teremt egy olyan világot, amelyhez sokunknak már nincs közünk, régen letűnt. Antonia Arslan regénye nagy siker volt a világon, magyarul a közeljövőben fog megjelenni.

A Fészek klub kerthelyiségében egyre hűvösebb lett, mire az Erdélyi örmény konyha, fűszerezve könyvről a szerkesztető, *dr. Issekutz Sarolta* el kezdett beszélni. Az ízléses kivitelű kötetet *Balogh Réka* tervezte, aki a szerkesztésben is közreműködött, társszerkesztő pedig a sepsiszentgyörgyi *Incze Fejér Anikó* volt. A Fővárosi Örmény Önkormányzat, a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat anyagilag támogatta a könyv megjelenését. A szerkesztő köszönetet mondott mindazok a magán személyek is, akik Erdélyből és Magyarországból recepteket küldtek. Az évek során összegyűjtött recepteket dr. Issekutz Sarolta ezen az esten nyújtotta át könyvében az olvasóknak.

A könyv dióhéjban bemutatja az ősi örmény kultúrát is, az örmény apostoli vallást, amely az örmények sajátja. Az örmények büszkék lehetnek arra, hogy Világosító Szent Gergely térítése következtében elsők a keresztény államok sorában, a hagyomány szerint 301-től. (A történészek szerint a kereszténység 311-ben vált hivatalos államvallássá Örményországban, a világon elsőként. A Római Birodalom nyugati felében 313-ban, a keleti részen 324-ben engedélyezték a keresztény vallást. – A szerk.) Az örmény nyelv az indoeurópai nyelvcsalád egy önálló ága. Az örmény abc-t K. u. 404–406 között alkotta meg Szent Meszrop Mastoc 36 fonémából, amely később 38-ra bővült. Ennek nyomán az örmény kódexek, az örmény irodalom a világ egyik legrégebbi és legfontosabb keresztény irodalmává vált, amely megörökítette a mára már kihalt népek kultúráját is. Most fordítják örményből a világnyelvekre. Mindezeket, ha valaki elolvassa az Erdélyi örmény konyha, fűszerezve című könyvben, talán kedvet kap arra is, hogy ellátogasson Örményországba. Mert a szerkesztő nemcsak az erdélyi örményeket mutatja, ismerteti meg, hanem rajtuk keresztül az őshazát is. Az ősi kultúrát, az őshazával kapcsolatos ételeket is. Huszonnyolc színes fotó is illusztrálja a számtalan receptet, az erdélyi örmény konyha remekeit.

Vacsorára megtelt a kerthelység magyar-örmény zarándokokkal. Az ételeket a könyv receptjei alapján készítették a Fészek Étterem szakácsai. Íme a menü; előétel: nyúlpástétom korianderrel és mazsolával készítve, a leves angazsabur leves, főétel: örmény fehérboros ragú apróbabos piláffal, desszert: almás palacsinta, túrós bélessel kísérve. Amíg a vendégsereg falatozott, *Yengibarian David* harmonikázott. Az ünnep örömét teljessé tevő finom falatok mellett tovább mélyülhettek a barátságok a magyarországi, fővárosi örmény közösségek tagjai és a vendég erdélyi örmény közösségek tagjai között. A viszontlátás reményében búcsúztak.

(Béres)

Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. július–augusztus:

Magyar nyelven a Pacsirtavár

Az 1915-ös törökországi örmény genocídium eseményeit feldolgozó irodalmi mű nemigen jelent meg magyar nyelven Franz Werfel regénye, a Musza Dagh negyven napja óta, mely 1933-ban íródott. Ezt a hiányt pótolja most *Antonia Arslan* Pacsirtavár című regénye, amely miután világszerte tíz nyelven látott már napvilágot (az eredeti olaszon kívül például angol, francia, görög, német, japán, svéd, spanyol nyelvre is lefordították), most magyarul is megjelenik, a marosvásárhelyi Mentor Kiadó gondozásában, *Király Kinga Júlia* fordításában.

A regény alaptémájául az 1915–17 között az Oszmán Birodalomban véghezvitt örmény népirtás, valamint az azt előkészítő történelmi események szolgálnak – Arslan regénye azonban inkább családregény mégis, mely az írónő örmény származása ellenére sem tükröz egyoldalú szempontot. A szerző bevallása szerint az szolgált ürügyül a családi visszaemlékezés megírására, hogy önnön örmény gyökereit felfedezte, és az „örmény valóság" közel jött hozzá, még ha akkor nem is tudta egészen pontosan, mit jelent számára mindez. „És leültem egy májusi délutánon, hogy kigabalyítsam egymásból ennek a történetnek a szálait, hogy meghallgassak mindenkit, és megírjam őket, a történet pedig magától szövődött, úgy, mint egy csodaszőnyeg" – vallja a szerző a regény fülszövegén. Családja kalandos-szörnyű történetét követi, főleg Henriette nagynénje emlékezéseit alapul véve (azé a nagynénijét, aki kislányként túlélte a népirtást és a sivatagi erőltetett menetet, az ádáz török katonák és a sivatagi vadállatok pusztító támadásait, és akinek a szerző e könyvet ajánlja), hogy kiderítse az igazságot azoknak az igazságtalanságoknak mentén, amelyek az örmények anatóliai közösségét érték a nevezett történelmi időszakban.

Antonia Arslan regénye, annak ellenére, hogy érezhetően első regény, azért is lehet remekmű, mert elfogulatlanul bogozza ki ennek az igazságnak a szálait. A regény szívbe markoló részletességgel mutatja be az Ifjútörökök idejének bor-

zalmait – a józan emberi ésszel felfoghatatlan fanatizmust, amellyel százezreket mészároltak le kegyetlenül, örmény férfiakat és fiúgyerekeket, és amellyel száz meg százezer örmény nőt, gyereket, öregembert vetettek a hosszú és keserves exodus útjára, amelynek végső állomása Szíria sivataga volt: ott a biztos halál várt rájuk. Sokszázezer embert semmisítettek így meg, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy örménynek születtek.

Mégis, a regény úgy teszi emberközelivé ezeket a sorsokat, hogy nem ítélkezik, hanem csupán bemutat, a lehető leghitelesebb részletességgel, szinte mintha az írónő is szemtanúja lett volna a rettenetnek: elsősorban arra törekszik, hogy az Anatóliában végbement borzalmakról tudasson, de az emberi szolidaritást sem hagyja ki a leírásból. A regényben az Anatólia lankáin élő szorgalmas, békésen és maguk teremtette jólétben élő örmény közösség megsemmisítésének történetéről van szó – de úgy, hogy az elbeszélés mentén valódi emberi jellemek bontakoznak ki, emberi hibákkal és erényekkel, a hozzájuk tartozó sorsokkal. Ezáltal kel életre az elveszett, békebeli világ, amelyre váratlanul csap le a pusztulás. Ez az emberközeli ábrázolásmód teszi igazán hitelessé a regényt: az ellenség soraiban is van olyan, aki az emberi értékek védelmében ellenszegül a gyilkos harci szándéknak, lehetőségei szerint, messzemenően vállalva ezért a kockázatot. Örménymészárlás volt Törökországban – de ezért a mészárlásért nem lehet felelős valamennyi, török etnikumhoz tartozó egyén, ez a mű végkicsengése. Az írónő a történet felépítésében nagy empátiával világít rá az élet kvintesszenciájára: a szeretetre, az emberi összefogás megnyilvánulásaira, melyek olykor képesek ellensúlyozni a legnagyobb szörnyűségeket is. Az eltűnt anatóliai örmény világot pedig úgy tartja életben, hogy életben tartja női és gyerekszereplőit, akik továbbvihetik a reményt, az életet. Az olvasó maga is mélyen átérezheti ezeket a sorsokat, nyomon követheti bizonyos szereplők megmenekülését, amely kalandregényhez hasonló izgalmas fordulatokkal érkezik el a végkifejlethez – és ezek által válik a mű irodalmivá, vetkőzi le a pusztán történelmilecke-státust.

Mintegy annak hangsúlyozásaképpen, hogy a szeretet örök, s talán a túlságosan is nyers borzalmak ellensúlyozására, a regényben helyet kap egy gyönyörű szerelmi szál is, amely igen fontos ideológiai szempontból: ugyanis e vonzalom egy örmény lány, Azniv, és egy török tiszt, Dzselál között szövődik – akik tudvalevőleg két ellenséges néphez tartoznak (kiválasztott első regényrészlet). E két

ellenpólus között feszül a regény íve: az emberi érzések, a béke, a reménység és szeretet, szerelem szegül benne ellen a pusztulásnak, amely végigvonul a regényen (második regényrészlet).

Antonia Arslan a pádovai egyetem olasz tanszékének visszavonult professzora. Pacsirtavár című regénye röviddel megjelenése után elnyerte a Campiello-díjat, 2005-ben pedig a PEN Club díját. Olaszországban rövid úton bestseller lett belőle: az első kiadás után négy utánnyomást ért meg. 2006-ban a Taviani-fivérek filmet forgattak a regényből, *La Masseria delle allodole* (Pacsirtavár) címen (amelyben olyan jelentős színészek játszanak, mint Paz Vega, Moritz Bleibtreu, Ángela Molina, Alessandro Preziosi, Arsinée Khanjian, Tchéky Karyo vagy André Dussolier), és amelyet 2007-től Európa-szerte játszanak a mozikban.

Kali Kinga

Paraméterek: 13x20 cm, 272 p., kötve, 2790 Ft
Magyarországon forgalomba hozza – a Litexim Kft-n keresztül a Líra és Lant ZRT, a Libri Kft, a Bookline.hu.NyRT, a Pult Kft, a Tóthágas Plussz Kft, az Írók Boltja.

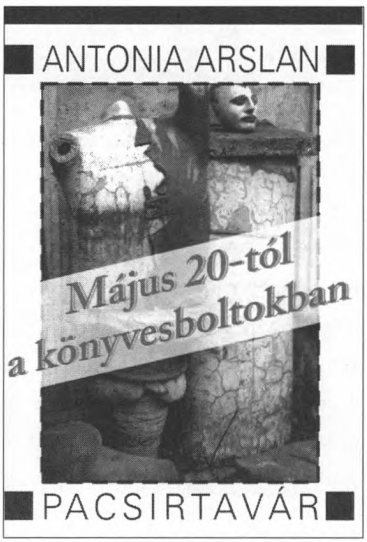

MR1 interjú dr. Issekutz Saroltával és Kali Kingával

(készítette Moszkovics János)

Kommentár: Április 24-e a törökországi örmény népirtás emléknapja. E szomorú évforduló körül szervezi meg minden évben az Örmény Kultúra Hetét a kisebbség budapesti önkormányzata és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Ennek elnökét dr. Issekutz Saroltát a záró rendezvényen kérdezte Moszkovics János. Halljuk hát mi történt 93 évvel ezelőtt, pillantsunk be a „leghűségesebb magyarok" történetébe, végül pedig a konyhájukba is.

dr. Issekutz Sarolta: Megnyitottuk az örmény genocídiumról szóló kiállításunkat „*A XX. század első népirtása*" címmel. Ez a kiállítás a jereváni Genocídium Múzeum adománya az egyesület számára, hiteles történetét adja a népirtásnak, amelynek a következtében másfél millió örmény vesztette életét. Ezen kívül az áldozatokra gyászmisén emlékeztünk, amelyen a gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Kórus örményül énekelte a saraganokat (örmény egyházi énekeket). Csodálatos volt. Az Uránia Filmszínházban „*A Musza Dagh negyven napja*" című csodálatos amerikai filmet láthatta a nagyközönség. Igen nagy érdeklődésre tartott számot, több mint négyszázan tekintették meg. Magyarországon nem játszották még, egy napra kaptuk meg a bemutatás jogát. Megdöbbentő film. Maradandó élmény mindenkinek.

A keresztes kőnél koszorúztunk április 24-én, amely követ sajnos megbecstelenítettek az emlékezés napjára, a hátoldalán, ahol a történet van leírva örményül, azt is lefestették feketére és alá írták, hogy hazugság, angolul.

– Térjünk vissza az erdélyi örmény gyökerekre, említette, hogy a gyergyószentmiklósi örmény kórus énekelt a rendezvényen. Ezekre a gyökerekre az egy hetes rendezvény-sorozaton mivel emlékeztek? Illetve mi utalt erre?

dr. Issekutz Sarolta: Először is öt kiállítást nyitottunk meg, ebből egy képzőművészeti tárlatot, az *Örmény arcok, örmény szemek* című fotókiállítást, archív fotókból, valamint az örmény kódex művészet remekeiből tematikus kiállítást, a pünkösdi és húsvéti ünnepkörrel kapcsolatos kódex képeket. Ez maga tömény

örmény kultúra. Kettő könyvet mutattunk be, ebből az egyik az *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* ami egy örmény kultúrtörténettel körített könyv.

– Ezt mindjárt kipróbáljuk.

dr. Issekutz Sarolta: Igen. Bemutattunk egy CD lemezt, annak élő hangversenye volt. Ez erdélyi örmény népzene, méghozzá erdélyi örmény nyelvjárásban énekelve, amely mára már kihalt. Mauritiusról jött az az örmény gyökerű művész, aki ott él és onnan gyűjtötte fel ezeket a régi darabokat, amiket Erdélyben mi már nem is találtunk meg.

– Mit kell tudni az erdélyi örményekről? Tudjuk, hogy a „leghűségesebb magyarok" – 335 éve települtek be Erdélybe, magyar földre. Hányan vannak egyáltalán, hány magyar anyanyelvű örményről lehet beszélni a Kárpát-medencében?

dr. Issekutz Sarolta: Egyelőre maradjunk csonka Magyarországnál, 15–20 ezer főre tehető az erdélyi örmények száma, azonban sokan még félnek kimondani, hogy örmény gyökerűek. Hogy talán kevesebbet érnek? – gondolják –, ha azt mondják örmény gyökerűek. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnél nagyon sok ember megfordul, mint örmény gyökerű, aki felvállalja származását, de még mindig kevés, ahhoz képest, ahányan vagyunk.

– Akinél már az számít, hogy vállalja egykori ősei identitását – magyarként.

dr. Issekutz Sarolta: Pontosan, ez a lényeg. Lehet, hogy tudja, hogy örmény gyökerű, csak még nem jutott el odáig, hogy ezt ki is merje mondani és felvállalja. Több olyan emberrel találkoztam, akihez eljutott, – nem általunk–, az *Erdélyi Örmény Gyökerek* füzetek hosszú évekkel ezelőtt, most jelentkezik, hogy örmény gyökerű és most kapcsolódott be hozzánk. Tehát még nagyon sok tennivaló áll előttünk, hogy ezeket az embereket megnyerjük magunknak. Erdélyben kettős identitásúak az örmény gyökerűek, magyarok is és örmények is, csak ott kettős elnyomás alatt is élnek ráadásul. Ennek ellenére a közösségek élőek, főleg Gyergyószentmiklóson. Szamosújváron csökkenő félben van, és elég rossz hatással van rájuk a politika.

– Ott volt valaha az örmény központ. Az első örmény település, több mint háromszáz évvel ezelőtt.

dr. Issekutz Sarolta: Igen, ott van az Apostoli Kormányzósága is az örmény katolikusoknak. Szerintem azonban a sziszifuszi munkánknak meglesz a gyümölcse. Egyre többen kapcsolódnak hozzánk. Ebbe nem szabad belevinni politikát,

ez kifejezetten hagyományápolás. A gyökerek ápolása, identitásőrzés, attól mi még nagy magyarok vagyunk, hiszen az őseink is ilyenek voltak.

– Ugye tudjuk, hogy '48-as katonák között is voltak örmények, és a kultúra és a művészet számos területén, a politikai életben is.

dr. Issekutz Sarolta: Erre vagyunk büszkék, hogy a kereskedő-iparos ősök, a bevándorlást követően nemsokára kitermelték már az értelmiségi réteget. És már maguk kérték, hogy magyar nyelven tehessék meg például a Kancellária felé a felterjesztéseiket, tehát annyira szerették a magyar nemzetet. Úgyhogy erősítette a magyar nemzetet minden vonalon.

– Kali Kinga elhozta ide a Fészek Klubba az erdélyi Látó irodalmi folyóirat legfrissebb számát. Ez tematikus szám, pusztán örmény anyagok vannak benne.

Kali Kinga: Örmény Látó, ez a címe. Kiemelném belőle, az irodalmi részből az Antonia Arszlan: Pacsirtavár című regényének részletét. A Mentor Kiadónál fog megjelenni két héten belül, az örmény genocídiumról szól. Az írónő családjának az emlékeiből íródott. Ugyanakkor tartalmaz a kötet indiai örményekről, galíciai örményekről szóló tanulmányt is.

– Erdélyi örményekről, az erdélyi örmények gyökereiről van-e szó a lapban?

Kali Kinga: Van. Ezt nem akartam mondani, mert egy interjúm van benne, egy öreg örmény nénivel, akit Áskó néninek hívnak Gyergyószentmiklós-szerte, és aki azzal kezdte, hogy szerinte minden ember örmény, ugyanis Noé bárkája az Ararát hegyén akadt fenn. No, innen kezdtünk el beszélgetni és ez az interjú amolyan kis lazító a sok történelmi tanulmány, meg irodalmi tanulmány után, amit ez a szám magába foglal.

– Lehet-e tudni, hogy hány örmény él még Erdélyben?

dr. Issekutz Sarolta: Erdélyben körülbelül 10–12 ezer, mondják, de szerintem ennél több.

Kali Kinga: Azért nem lehet tudni, mert pozicionális az erdélyi örmény identitás, tehát ők magyarnak vallják magukat elsősorban. Örménységük akkor jön elő, amikor ezt a helyzet hozza – például hétvégén a templomban. Ahogy az egyik adat közlőm megfogalmazta: „Mi hétvégén a templomban örmények vagyunk, hét közben pedig magyarok."

– Közben megszólalt a zene, örmény művész tangóharmonikázik és itt a terített asztal előttünk. Issekutz Saroltától kérdem: milyen örmény ételek ezek? Valami-

lyen pástétomfélét ettünk az imént, most meg egy tortellinis töltelékhez hasonló húsos savanyú leves ez.

dr. Issekutz Sarolta: Az előétel pástétom, egy nyúl pástétom volt. Különböző örmény fűszerekkel ízesítve. Most pedig a levesek királynőjét, az angadzsabur levest fogyasztjuk. Húsos. Ez tulajdonképp marhahús, finomra őrölve, egy kis hagymával is fűszerezve, amelyet egy vékony tésztára, picike tésztába kell beletenni és a kis ujj köré kell meghajlítani, majd összecsípni. Ezáltal egy fül alakot vesz föl, úgyhogy ezt fül levesnek lehet mondani magyarul.

– Huruttal savanyított a leves, miből készül? Tudjuk, hogy sokan azt mondják a hurut a leveskocka őse.

dr. Issekutz Sarolta: Így van. Ez egy erjesztett aludttej, amelyet legalább három héten keresztül erjesztik és állandóan kavargatják naponta. Majd felteszik főni. Több csokornyi zöldpetrezselymet, illetve zeller-zöldet és egy szál lestyánlevelet darálva belefőznek. Addig főzik, ameddig egy vastag pép-szerűt nem kapnak, amit aztán vizes kézzel kis kúpokra formálnak és megszárítják. Ez igazából a Maggi kocka őse. Az őseink kereskedők voltak és járták az országot, vagy a világot, akkor ezt vitték magukkal, mert ez egy olyan leves ízesítő, amely nagyon táp-dús és ugyanakkor bárhol felhasználható, hiszen ezt belereszelték a tejfölbe és arra öntötték rá a forró levest.

Fotógaléria

3

1

4

2

7

5

8

6

11

9

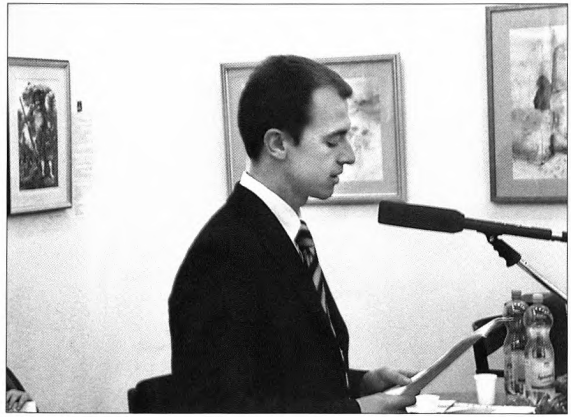

12

10

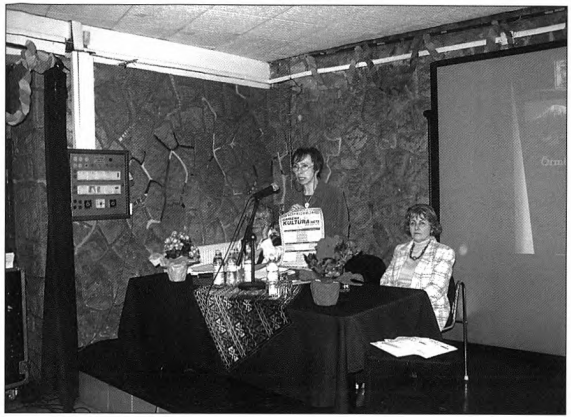

15

13

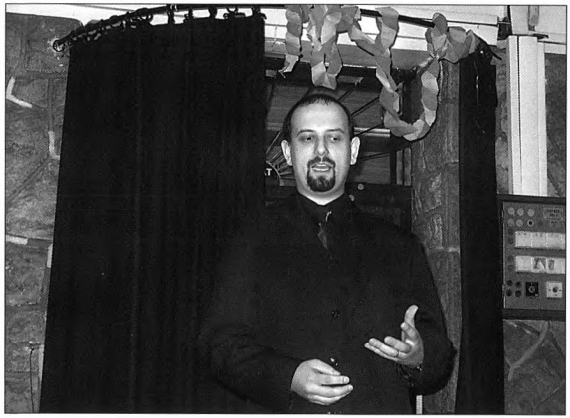

16

14

19

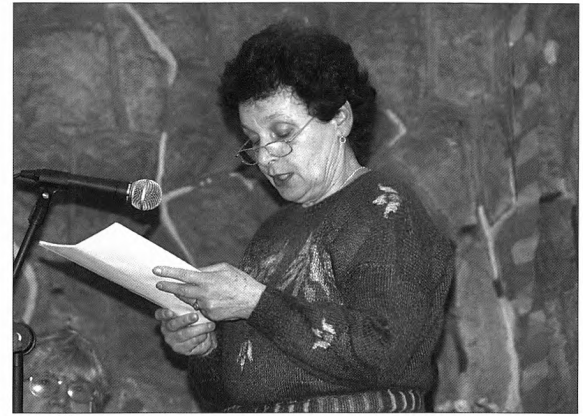

17

20

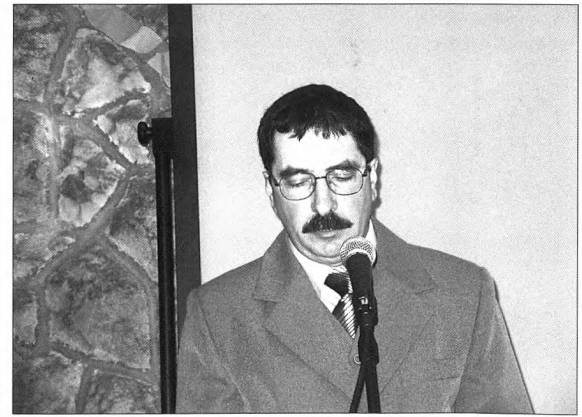

18

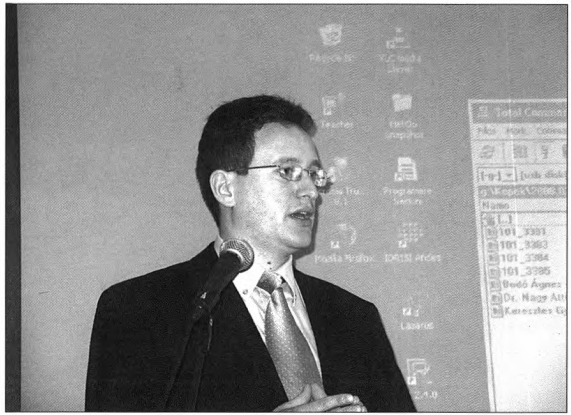

23

21

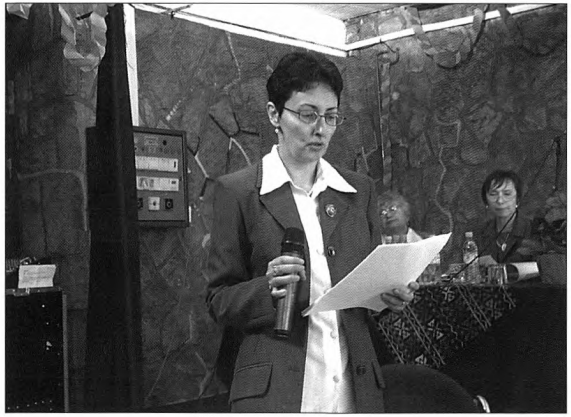

24

22

27

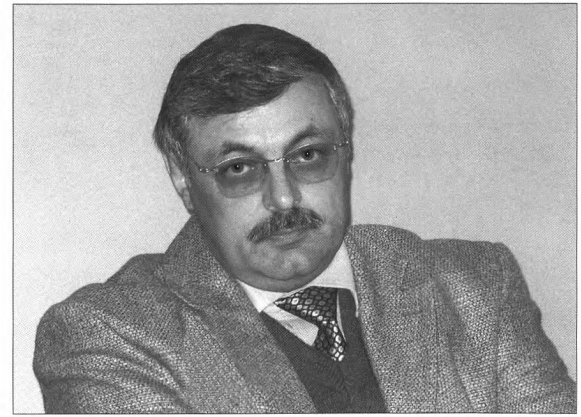

25

28

26

31

29

32

30

35

33

36

34

39

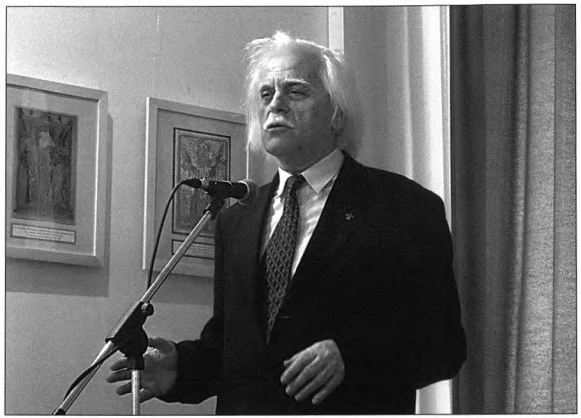

37

40

38

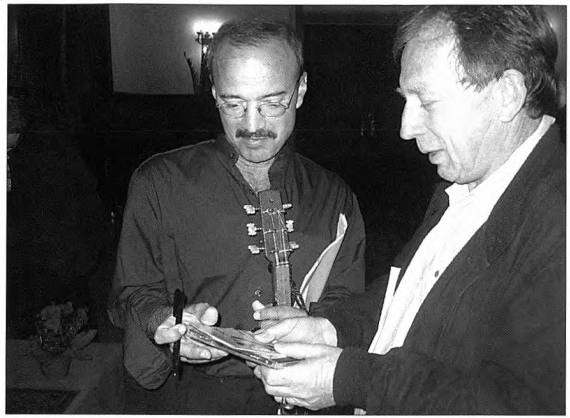

43

41

44

42

47

45

48

46

51

49

52

50

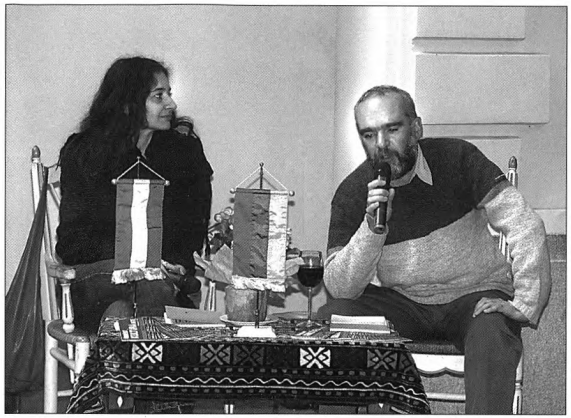

55

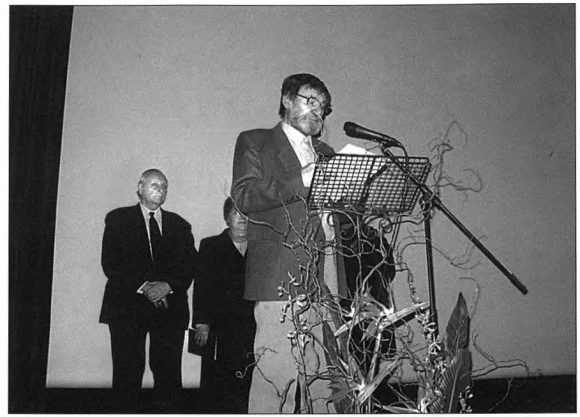

53

56

54

59

57

60

58

63

61

64

62

Kilenc nap képekben

1. Sajtótájékoztatót tart dr. Issekutz Sarolta elnök, jobbról: Szenttamássy Katalin Ferencvárosi ÖKÖ elnök, Szongoth Gábor az Országos Örmény Önkormányzat EÖGYKE frakció elnöke, balról: Heim Pál, a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnökhelyettese
2. Sajtótájékoztatón
3. A kiállítás megnyitón: első sorban dr. Ashot Hovakimián, az Örmény Köztársaság nagykövete, fővédnök, balról Kátainé Szilvay Ingrid zongoraművész
4. A megnyitón dr. Ashot Hovakimian nagykövet, fővédnök és Kátainé Szilvay Ingrid zongoraművésznő tolmácsként
5. Az *Örmény gyökerű képzőművészek tárlata* megnyitójának közönsége
6. dr. Benedek Katalin művészettörténész megnyitó beszédét tartja
7. *Örmény gyökerű képzőművészek* tárlatán: jobbról Fábián Gyöngyvér, Gopcsa Paula és Bocsák Krisztina festőművészek
8. Az *Örmény gyökerű képzőművészek tárlata* megnyitóján Vikol Kálmán (klarinét) és Román Henriett (zongora)
9. Az *Örmény gyökerű képzőművészek tárlata* megnyitóján
10. dr. Issekutz Sarolta megnyitja a *XX. század első népirtása* c. fotókiállítást
11. A *XX. század első népirtása* kiállítás közönsége
12. Heim Kristóf szaval
13. Dr. Láng Zsolt, Budapest Főváros II. kerületi Önkormányzat polgármestere megnyitja az *Örmény Filmnapot* a Polgármesteri Hivatal Házasságkötő termében
14. Kezdődik az *Örmény Filmnap*, reggel 9 óra
15. *„335 éve Magyarhonban"* c. konferencia megnyitása: dr. Issekutz Sarolta az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (EÖGYKE) és a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnöke, balról Bálintné Kovács Júlia, az Armenia Örménymagyar Baráti Társaság (Kolozsvár) elnöke, jobbról Szenttamássy Katalin, a Ferencvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke, a konferencia „háziasszonya"
16. Magyari-Sáska Zsolt előadását tartja (Gyergyószentmiklós)
17. Lázár Mária előadó, a gyergyószentmiklósi örmény katolikus kórus vezetője, az Oltáregylet elnöke
18. Szentpétery István előadó (Csíkszereda)

19. A gyergyószentmiklósi örmény katolikus egyházi kórus bemutatkozása
20. A gyergyószentmiklósi kórus
21. Bálintné Kovács Júlia előadó (Kolozsvár)
22. Bálintné Kovács Júlia előadás közben
23. Dr. Puskás Attila, a Marosvásárhelyi Örmény-Magyar Kulturális Egyesület elnöke
24. Ajtony Zsuzsa előadó (Csíkszereda)
25. Calinescu János előadó (Erzsébetváros)
26. dr. Issekutz Sarolta megnyitja az Örmény arcok, örmény szemek c. kiállítást
27. Az Örmény arcok, örmény szemek kiállítás megnyitóján várakozik fellépésre Flórián Antal és Szabó Anikó színművész, mellettük Bálintné Kovács Júlia
28. Fülöp Ákos atya az örmény katolikus templomban az örmény népirtás emlékmisén
29. Gyászmisén az örmény katolikus templomban
30. Gyászmisén
31. A gyászmisén
32. dr. Issekutz Sarolta megnyitja az örmény katolikus templom előcsarnokában a Kádár Dániel apátplébános halálának 20. évfordulójára rendezett dokumentum kiállítást
33. Agape (szeretetvendégség) a gyászmise után a plébánia nagytermében
34. Agape a gyászmise után
35. Áts József, a XV. ker. Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke megnyitja *A húsvéti és a pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítást*
36. Avedikián Viktória örmény népdalokat ad elő
37. Katona Tamás történész a Pestújhelyi Közösségi Házban tart megemlékezést az Örmény Genocídiumról
38. Várady Mária (Teréz) a *Nelli Shahnazaryan: Keresztút* c. monodrámában
39. Várady Mária (Teréz)
40. dr. Issekutz Sarolta köszönti a *Száva Alex: Ó barátom, ov paregam* erdélyi örmény népdalok bemutató hangverseny résztvevőit a Magyar Kultúra Alapítvány Dísztermében, mögötte Száva Alex
41. A zenei est résztvevői, elől Sebestyén Márta
42. Középen Száva Alex (Mauritiusz), Csörsz Rumen István és Móser Ádám

43. Száva Alex dedikálja CD lemezét Szongoth Gábornak
44. Sudár Annamária versmondó
45. Sudár Annamária szaval
46. Kobzos Kiss Tamás ének és zeneművész
47. dr. Issekutz Sarolta bemutatja *Beder Tibor: Megidézett múlt* c. könyvét (mellette a szerző)
48. dr. Issekutz Sarolta emlékbeszéde az Örmény Keresztkőnél, a pesti Duna parton
49. Anahit Tovmassian kulturális attasé az Örmény Köztársaság bécsi Nagykövetsége nevében koszorúz
50. A Budavári Örmény Önkormányzat koszorúz: Várady Mária elnök és Dávid Csaba
51. A Fővárosi Örmény Önkormányzat koszorúz: dr. Issekutz Sarolta elnök és Heim Pál elnökhelyettes
52. *Örmény Genocídium emlékest* az Uránia Filmszinházban. Megnyitja Zakariás Enikő, a Józsefvárosi Örmény Önkormányzat elnöke. Mögötte Wertán Zsoltné, a Terézvárosi Örmény Önkormányzat elnöke és Harmath Kálmán, a XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke
53. Lászlóffy Aladár az Uránia Filmszínházban emlékbeszédét tartja
54. Puskás Eszter énekel
55. *ÖrményLátó- irodalmi esten a Fészek Kertben* a Látó Szépirodalmi folyóirat (Marosvásárhely) szerkesztői: Vida Gábor és Kali Kinga vendégszerkesztő
56. dr. Ashot Hovakimian és Dukai Ditta tolmácsként
57. dr. Issekutz Sarolta megnyitja az irodalmi estet a Fészek Kertben
58. dr. Issekutz Sarolta bemutatja az *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* c. könyvet, mellette Incze Fejér Anikó társszerkesztő
59. A gyergyói kórus tagjai várják az erdélyi örmény vacsorát a Fészek Kertben
60. Kolozsváriak csoportja: balról Kirkósa Péter, Kirkósa Gyula és házastársaik, középen Flórián Antalné
61. Jengibarján Dávid tangóharmonika művész
62. Jengibarján Dávid tangóharmonika művész
63. Dr. Ashot Hovakimian nagykövet, fővédnök záróbeszéde, tolmács Dukai Ditta
64. Az est, egyúttal a II. Örmény Kultúra Hete rendezvénysorozat végén örmény konyakkal búcsúzik a társaság: (jobbról) dr. Issekutz Sarolta, Kali Kinga, dr. Ashot Hovakimian, Jengibarján Dávid, Szongoth Gábor és Dukai Ditta

Tartalomjegyzék

Szerkesztői gondolatok **5**
Plakát **7**
Meghívó **8**
Az Örmény Kultúra Hete programjai **9**
Április 17., csütörtök **9**
Sajtótájékoztató 9
Előkészítő anyag a sajtó számára (dr. Issekuts Sarolta) 9
Dr. Ashot Hovakimián fővédnök,
az Örmény Köztársaság nagykövete megnyitó beszéde
és interjú 14
Interjú Szongott Gáborral 15
Örmény gyökerű képzőművészek tárlata – kiállítás megnyitó
A színvonal kötelez (Benedek Katalin) 18
Bocsák Krisztina festőművész 22
Fábián Gyöngyvér festőművész 23
Interjú Fábián Gyöngyvérrel 25
Gajzágó Donáta festőművész 27
Gopcsa Paula festőművész 29
Gross Arnold grafikus (Sinóros Szabó Katalin) 30
Gyulai Líviusz grafikus 33
Jankovics Marcell
rajzfilmrendező, művelődéstörténész, könyvillusztrátor 36
Losonci Lilla festőművész (Losonci Miklós) 38
A XX. század első népirtása – fotókiállítás megnyitó (dr. Issekutz Sarolta) 41
Április 18., péntek **44**
Örmény filmnap a II. kerületben 44
Örmény Genocídium 44
Hájr Méhr 44
Pandzsuni, a jótevő 45
Az Erzsébetvárosi örmény búcsú Erdélyben 45

Április 19., szombat **46**
„335 éve Magyarhonban" – Erdélyi örmény közösségek konferenciája
(A konferenciát megnyitotta: dr. Issekutz Sarolta) 46
Örmény vonatkozású munkák és kutatások Gyergyószentmiklóson
(Dr. Magyari-Sáska Zsolt) 47
Mellékletek 53
Interjú Dr. Magyari-Sáska Zsolttal 57
Tízéves a Csíkkörzeti Magyar-Örmény Közösség
Szentháromság Alapítványa (Szentpétery István) 61
Tovább terjed az „örmény vírus" Erdélyben:
fertőzési góc Marosvásárhely (Dr. Puskás Attila) 64
Interjú Dr. Puskás Attilával 68
Gyökerek és hajtások: csíki örmény családok múltja és jelene
(Ajtony Gábor & Ajtony Zsuzsa) 71
Gyergyói örmények az értelmetlen I. világháborúban
Lázár Gyula első világháborús naplója alapján (Lázár Mária) 90
Interjú Lázár Máriával, a gyergyószentmiklósi örmény
katolikus egyházi kórus és Oltáregylet elnökével 104
Az erzsébetvárosi Örmény Alapítvány (Calinescu János) 106
Örménymagyarok Mátyás király szülővárosában Kincses
Kolozsváron és környékén, a reneszánsz év jegyében
(Bálintné Kovács Júlia) 109
Örmények Erdély kereskedelmében 133
Örmény származású kereskedők a kolozsvári
Kereskedelmi és Iparkamara vezetőségében (1851–1900)
Jegyzet 135
Az Issekutz család gyógyszerészei 142
A Fejér lótól a Zokogó majomig (Mozaikok egy város
vendéglátóiparának múltjából) 153
Interjú Bálintné Kovács Júliával 174
Megmaradni, megmenteni, megmutatni (dr. Issekutz Sarolta) 179
„Örmény arcok, örmény szemek" – fotókiállítás megnyitása 185

Április 20.,vasárnap **186**
Gyászmise az Örmény Genocídium áldozataiért 186
Az Örmény Katolikus Templom és Plébánia építésének dokumentumai – kiállítás megnyitása 186
Interjú Fülöp Ákos atyával 187
Interjú Zakariás Antallal, az egyházi gondnokság világi vezetőjével 189
Interjú Wertán Kingával, az egyházi gondnokság tagjával 191
Április 21., hétfő **194**
A húsvéti és pünkösdi ünnepkört ábrázoló örmény miniatúra kiállítás 194
Emlékműsor az Örmény Genocídium 93. évfordulója alkalmából 194
Interjú Katona Tamásssal 195
Április 22., kedd **198**
Nelli Shahnazaryan: Keresztút – monodráma 198
Április 23., szerda **199**
Alex Száva: *Ó barátom – Ov paregam*
Erdélyi örmény népdalok – CD lemez bemutató hangverseny 199
„Elindulok, hogy felkutassalak"
(Részelt Beder Tibor: *Megidézett múlt* c. könyvéből) 200
Interjú Száva Alexszel 204
Interjú Sebestyén Mártával 206
Interjú Novák Ferenccel 208
Interjú Beder Tiborral 209
Április 24., csütörtök **212**
Koszorúzás az Örmény Keresztkőnél 212
Az Örmény Genocídium emlékest az Uránia Filmszínházban – filmvetítés 212
Zakariás Enikő megnyitó beszéde 212
A Muszadag negyven megtestesülése (Lászlóffy Aladár) 214
Franz Werfel: *A Musza Dagh negyven napja* 216
Interjú Zakariás Enikővel 217
Interjú Lászlóffy Aladárral 218

Április 25., péntek **220**
Örmény Látó – irodalmi est a Fészek Kertben 220
Örmény Látó – az örmény tematikus lapszám rövid bemutatása 221
dr. Issekutz Sarolta: *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve* – könyvbemutató 222
Interjú dr. Issekutz Saroltával 223
Interjú Kali Kingával 226
Dr. Ashot Hovakimian örmény nagykövet, fővédnök zárószavai 228
Sajtóvisszhang **229**
Kisebbségi Hírlevél, 2008. 04. szám: Örmény Kultúra Hete – kiállítások, filmvetítések, könyvbemutatók a programban 229
Demokrata, 2008. április 30. 230
Józsefváros, a VIII. kerület önkormányzati lapja, 2008. április 8-ai szám 230
Józsefváros, a VIII. kerület önkormányzati lapja: Örmény film az Urániában 231
Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. május: Képes beszámolók a rendezvénysorozatról (Béres L. Attila) 231
Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. május: Zenés vacsora az erdélyi örmény konyha remekeivel a Fészek Étterem kertjében (dr. Issekutz Sarolta) 234
Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2008. június: Az ünnep örömei (Béres) 237
Erdélyi Örmény Gyökrek füzetek, 2008. július-augusztus: Magyar nyelven a Pacsirtavár (Kali Kinga) 240
MR1 interjú dr. Issekutz Saroltával és Kali Kingával (készítette Moszkovics János) 243
Fotógaléria **247**
Kilenc nap képekben (képaláírások) 265

DVD melléklet: *Örmény gyökerek* (48') – dokumentumfilm (hátsó belső borító)

Az ERDÉLYI ÖRMÉNY MÚZEUM sorozat eddig megjelent kötetei:

1. Fancsali János: Viski János fiatalkori évei (Budapest 1998)
2. Az örmény katolikus egyház története és művészete konferencia 1997. november 20–22. (Budapest 1999)
3. Az erdélyi magyarörmények társadalmi szerepe, örménykatolikus egyháza és identitástudata régen és ma konferencia Szamosújvár 1999. november 20–21. (Budapest 2000)
4. Dávid Csaba: Történetjátékok (Budapest 2001)
5. A 300 éves örmény szertartású római katolikus egyház és közösségei Magyarhonban régen és ma című konferencia
Budapest, 2000. szeptember 29 – október 1. (Budapest 2001)
6. Bíró Sándor: A forradalom tribünjétől a külhoni városokig (Budapest 2002)
7. Örménymagyarok, akik hatottak, alkottak, gyarapítottak, hogy a haza fényre derüljön, s kincses legyen Kolozsvár – Szamosújvár, 2001. szeptember 14–16. IV., jubileumi konferencia (Budapest 2001)
8. Dinyés László: Ismeretlen 1848/49-es dokumentumok (Budapest 2004)
9. Ávedik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros Monográfiája 1896. Hasonmás kiadás (Budapest 2004)
10. Nikolaj Hovhanniszján: Az Örmény Genocídium (Budapest 2007)
11. dr. Issekutz Sarolta: Erdélyi örmény konyha, fűszerezve (Budapest 2008)
12. Örmény-Magyar ABC Könyvetske (Szamosújvár 1834) és P. Verthanesz Jakutgián és Vasady Gyula: Gyakorlati Örmény Nyelvtan (Velence 1876) DVD kiadvány (Budapest 2009)
13. dr. Issekutz Sarolta: Örmény halottkultusz és temetkezés, Erzsébetváros és örmény katolikus temetője (Budapest 2009)
14. dr. Issekutz Sarolta: II. Örmény Kultúra Hete, Budapest, 2008. április 17–25. (Budapest 2009)